

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

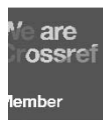
ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ

**Збірник наукових праць
№ 3 (76) 2021**

**Виходить 4 рази на рік
Засновано в березні 1997 року**

**Наукове видання
включено до міжнародної наукометричної бази
«Index Copernicus International»**

**Маріуполь
2021**

Рекомендовано до друку Вченою радою ДонДУВС
(протокол № 19 від 26.08.2021)

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ № 3 (76) 2021

Виходить 4 рази на рік
Засновано в березні 1997 р.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 17.03.2020 № 409 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо формування Переліку наукових фахових видань України від 26 лютого і 6 березня 2020 року та внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2019 року № 975» збірник включено до Переліку фахових видань України як друковане періодичне видання категорії «Б» в галузі юридичних наук (081 – Право)

У збірнику розглядаються загально-теоретичні та історичні аспекти держави і права, висвітлюються актуальні питання конституційного, міжнародного, господарського, цивільного, трудового, адміністративного, фінансового, інформаційного, кримінального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності

Ø Відповідальність за точність поданих термінів, фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів

Ø Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів

Ø Розсилається до державних установ та наукових бібліотек України

Ø Електронна версія кожного випуску збірника безоплатно та своєчасно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України в розділі «Наукова періодика України» та в архіві на вебсайті видання за адресою: <https://ljd.dli.donetsk.ua>

Засновник та видавець:
Донецький державний університет внутрішніх справ
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 22761-1 2661 ПР від 30.05.2017.
Адреса редакції:
Дніпропетровська обл.,
м. Кривий Ріг,
вул. Степана Тільги, 21

Редакційна колегія

Головний редактор – Бесчастний В. М., керівник Секретаріату Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор, заслужений юрист України;

заступник головного редактора – Зозуля Є. В., професор кафедри загально-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ (далі – ДонДУВС), доктор юридичних наук, професор;

відповідальний секретар – Деревянко Б. В., головний науковий співробітник відділу правового забезпечення ринкової економіки Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;

редактор – Рутвян О. І., завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи ДонДУВС;

члени редколегії:

Бурій В. Є. – начальник відділу кримінологічних досліджень Науково-практичного центру з проблем зміцнення законності та правопорядку Генеральної прокуратури Республіки Білорусь, кандидат юридичних наук, доцент (Республіка Білорусь);

Наджафгулієв Рафіг Іслам огли – начальник кафедри адміністративної діяльності органів внутрішніх справ Академії Поліції МВС Азербайджанської Республіки, доктор філософії з права, доцент (Азербайджанська Республіка);

Одажіу Ю. М. – проректор Академії «Stefan cel Mare» МВС Республіки Молдова, доктор права (Республіка Молдова);

Вітвіцький С. С. – ректор ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Волобуєв А. Ф. – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Громенко Ю. О. – директор Навчально-наукового інституту права та кібербезпеки Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Клемпарський М. М. – професор кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення факультету № 3 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Козар Ю. Ю. – професор кафедри права Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького, доктор юридичних наук, професор;

Короткова Ю. М. – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ДонДУВС, доктор педагогічних наук, професор;

Куракін О. М. – проректор ДонДУВС, доктор юридичних наук, доцент;

Лопатинська І. С. – доцент кафедри іноземних мов ДонДУВС, кандидат педагогічних наук, доцент;

Лоскутов Т. О. – професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 КННІ ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Мердова О. М. – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 ДонДУВС, кандидат юридичних наук, доцент;

Назимко Є. С. – перший проректор ДонДУВС, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

Ніколенко Л. М. – завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки факультету № 3 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Одерій О. В. – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ДонДУВС, доктор юридичних наук, професор;

Папугін В. В. – кандидат юридичних наук, доцент;

Санніков Д. В. – доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент;

Халимон С. І. – головний науковий співробітник науково-дослідного відділу Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького, доктор юридичних наук, професор.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

- Загуменна Юлія Олександрівна**
СВІТОГЛЯДНО-ПОНЯТІЙНІ ТА НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
БЕЗПЕКОВОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ.....9
- Козар Юрій Юрійович**
БАЗОВІ ЗАСАДИ РОЗБУДОВИ ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ
ДОСВІД.....19
- Мельник Олег Володимирович**
ПОНЯТТЯ І СКЛАДОВІ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОБОТИ ПРОКУРАТУРИ.....27

РОЗДІЛ ІІ ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

- Бондаренко Ольга Олегівна**
ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ
ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ.....33
- Іваненко Дмитро Дмитрович,
Глущенко Наталія Володимирівна**
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
НА ДОСТУПНІСТЬ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ 39
- Катрич Анастасія В'ячеславівна**
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА.....45
- Роженко Олександра Вікторівна**
МАЙНО В ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ
ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ.....52

РОЗДІЛ III
АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Батечко Альбіна Ідаятівна**
 ЗАХИСТ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ
 НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....62
- Буга Ганна Сергіївна**
 НЕБАНКІВСЬКА ФІНАНСОВА УСТАНОВА УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ
 ГРОШОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН.....69
- Голобутовський Роман Зіновійович**
 ПУБЛІЧНА СЛУЖБА СУДДІВ В УКРАЇНІ:
 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ.....77
- Кадала Віталій Віталійович,**
Гузенко Олена Павлівна
 АНТИКОРУПЦІЙНІ АСПЕКТИ ЯК РЕГУЛЯТОР РОЗВИТКУ
 ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ 84
- Макаренко Олександр Юрійович,**
Макаренко Наталія Анатоліївна
 ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ
 В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ
 АСПЕКТ 92
- Мердова Ольга Миколаївна,**
Хозлу Іван Костянтинівич,
Шульга Марина Вікторівна,
 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
 АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ ПРАВОПОРУШНИКІВ
 ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ЗАРУБІЖНИЙ
 ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА.....101

РОЗДІЛ IV
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

- Данилевський Андрій Олександрович**
 ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ
 У СФЕРІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ З
 ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ
 КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....108

Єпринцев Пилип Сергійович, Жученко Євгеній Юрійович	
ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ТА СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ.....	115
Пилипенко Дмитро Олексійович	
СУБ'ЄКТНИЙ ФАКТОР КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	126

РОЗДІЛ V КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Барган Сергій Сергійович	
МЕТОДИКА АНАЛІЗУ СЛІДЧОЇ СИТУАЦІЇ.....	135
Кузьменко Сергій Віталійович	
ПРАВОВІ ПІДСТАВИ КОМПЕНСАЦІЇ ДЕРЖАВОЮ ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ, ЗАПОДІЯНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ.....	143
Пекарський Сергій Петрович	
ДИТИНА ЯК ОБ'ЄКТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	150
Потоцький Мирослав Михайлович	
ПОНЯТТЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	158

РОЗДІЛ VI АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Анісімов Кирило Ігорович	
СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ «COMMUNITY POLICING» У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	169
ВИМОГИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ СТАТЕЙ ДО ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ».....	175
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	177

CONTENTS

SECTION I THEORY AND HISTORY OF LAW. CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW

Zagumenna Yuliia WORLDVIEW AND CONCEPTUAL, SCIENTIFIC AND THEORETICAL FUNDAMENTALS OF SECURITY ISSUES IN THE ANCIENT WORLD.....	9
---	---

Kozar Yuriy BASIC FUNDAMENTALS OF BUILDING CIVIL SOCIETY INSTITUTE IN UKRAINE: EUROPEAN AND DOMESTIC EXPERIENCE.....	19
--	----

Melnik Oleh CONCEPT AND ELEMENTS OF ORGANIZATIONAL SUPPORT FOR THE ACTIVITIES OF THE PROSECUTOR'S OFFICE.....	27
--	----

SECTION II COMMERCIAL LAW. CIVIL LAW. LABOR LAW

Bondarenko Olha PROBLEMS OF CIVIL LEGAL PROTECTION AND DEFENSE OF BUSINESS REPUTATION OF A LEGAL ENTITY IN UKRAINE.....	33
--	----

Ivanenko Dmytro, Hlushchenko Nataliia LEGAL ASPECTS OF INTELLECTUAL PROPERTY IMPACT ON AVAILABILITY OF MEDICINES IN UKRAINE.....	39
---	----

Katrych Anastasia RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF LAND LEGISLATION.....	45
---	----

Rozhenko Oleksandra PROPERTY IN ECONOMIC ACTIVITY: CERTAIN PROBLEMS OF DEFINITION AND CLASSIFICATION IN UKRAINE.....	52
---	----

**SECTION III
ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS.
FINANCE LAW. INFORMATION LAW**

Batechko Albina	
PROTECTION OF THE HONOR AND DIGNITY OF NATIONAL POLICE EMPLOYEES.....	62
Buha Hanna	
NON-BANKING FINANCIAL INSTITUTION OF UKRAINE AS A SUBJECT OF MONETARY RELATIONS.....	69
Holobutovskyi Roman	
PUBLIC SERVICE OF JUDGES IN UKRAINE: ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION.....	77
Kadala Vitaliy, Guzenko Olena	
ANTI-CORRUPTION ASPECTS AS A REGULATOR OF THE DEVELOPMENT OF THE RAILWAY INDUSTRY.....	84
Makarenko Oleksandr, Makarenko Nataliia	
EFFICIENCY OF STATE REGULATORY POLICY IN THE PERIOD OF COVID-19 PANDEMIC: ADMINISTRATIVE-LEGAL ASPECT.....	92
Merdova Olha, Shulha Maryna, Khozlu Ivan	
ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE ADMINISTRATIVE DETENTION OF OFFENDERS FOR COMMITTING DOMESTIC VIOLENCE: FOREIGN EXPERIENCE AND NATIONAL PRACTICE.....	101

**SECTION IV
CRIMINAL LAW. CRIMINOLOGY**

Danylevskyi Andriy	
FULFILLMENT OF UKRAINE'S INTERNATIONAL LEGAL OBLIGATIONS IN THE FIELD OF CRIMINALIZATION OF ILLEGAL TREATMENT OF FIREARMS IN THE CONTEXT OF REFORMING CRIMINAL LEGISLATION.....	108

Epryntsev Pylyp, Zhuchenko Yevhenii	GENERAL SOCIAL AND SPECIAL-CRIMINOLOGICAL MEASURES TO PREVENT CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF ROAD SAFETY.....	115
--	--	-----

Pylypenko Dmytro	SUBJECT FACTOR OF CRIMINAL EXECUTIVE POLICY OF UKRAINE.....	126
-------------------------	--	-----

SECTION V CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS. OPERATIVE SEARCH ACTIVITY

Barhan Serhii	METHODS OF ANALYSIS OF THE INVESTIGATIVE SITUATION.....	135
----------------------	---	-----

Kuzmenko Serhii	LEGAL BASIS FOR COMPENSATION BY THE STATE TO THE VICTIM FOR THE DAMAGE CAUSED BY A CRIMINAL OFFENSE.....	143
------------------------	---	-----

Pekarskyi Serhii	THE CHILD AS AN OBJECT OF OPERATIONAL AND SEARCH PREVENTION OF CRIMINAL POLICE DIVISIONS.....	150
-------------------------	--	-----

Pototskyi Myroslav	THE CONCEPT OF EFFICIENCY OF DETENTION OF A PERSON IN CRIMINAL PROCEEDINGS.....	158
---------------------------	--	-----

SECTION VI ACTUAL ISSUES OF POLICE ACTIVITY AND TRAINING SPECIALISTS FOR UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Anisimov Kyrylo	THE ESSENCE AND MEANING OF THE CONCEPT OF «COMMUNITY POLICING» IN THE ACTIVITIES OF THE BODIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....	169
------------------------	---	-----

REQUIREMENTS FOR THE REGISTRATION OF ARTICLES PUBLISHED IN THE COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS «LAW JOURNAL OF DONBASS».....		175
--	--	-----

INFORMATION ABOUT AUTHORS.....		177
---------------------------------------	--	-----

РОЗДІЛ I

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК: 001.891.3:351.746.1

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-9-18>

Загуменна Юлія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0617-8363>

СВІТОГЛЯДНО-ПОНЯТІЙНІ ТА НАУКОВО- ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЕЗПЕКОВОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ

У статті на основі новітніх досягнень теоретико-правової науки та інших суміжних наукових дисциплін комплексно досліджено світоглядно-понятійні та науково-теоретичні аспекти безпекової проблематики в Стародавньому світі. Автором проведено аналіз проблем генези та еволюції безпекової проблематики в історії політико-правової думки. Зроблено висновок, що цінність безпеки як суспільного феномену усвідомлюється спершу через близькі за значенням терміни, що позначають мир, спокій, стабільність, упорядкованість, добробут, справедливість, відсутність військових дій, процвітання суспільства тощо. У цілому безпекова проблематика в межах давньосхідної політико-правової думки пройшла тривалий і складний шлях: від перших інтуїцій і «прозрінь» до розлогіх розмірковувань на тему безпеки індивіда, суспільства й держави. Тим самим було закладено основи для поступового збагачення цього дискурсу в умовах античної політико-правової думки, яка багато в чому була спадкоємицею давньосхідних політико-правових мислительних традицій.

Ключові слова: безпека людини, суспільства, держави; політико-правові вчення; інтелектуальна традиція; картина світу; релігія; міфологія; філософія; сакралізація; цивілізація; варварство; монархія; східна деспотія.

Постановка проблеми. Проблематика національної безпеки має багатовікову історію і супроводжувала розвиток людської цивілізації практично від самого її початку до сьогодні, тому ризикнемо припустити, що дискурс щодо національної безпеки зберігатиме свою актуальність для людства доти, доки в тому чи іншому вигляді зберігатиметься поділ світу на кордони, існуватимуть конфлікти та війни, доки сама людина усвідомлюватиме свою «самість», індивідуальну слабкість, вразливість і граничну незахищеність перед обличчям різноманітних природних і соціальних загроз, а останні зберігатимуть свою значущість і вимагатимуть належного та своєчасного наукового осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характерно, що більшість дослідників узагалі відносить поняття національної безпеки (і відповідну інтелектуальну традицію) до витворів юридичної та політологічної літератури Нового часу [1, с. 15; 2, с. 5], а уявлення про безпеку в Стародавньому світі вважаються такими, що не виходили за межі звичаєвих уявлень [3, с. 46]. Натомість інші автори наполягають на витоках осмислення національної безпеки лише в античній політико-правовій думці [4, с. 38; 5, с. 176; 6, с. 32; 7, с. 7–14; 8, с. 7; 9, с. 35; 10, с. 82]. При цьому як у першому, так і в другому випадках європейська політико-правова традиція аналізується узвичаєно, майже винятково, насамперед в особі чільних її представників (Платона, Аристотеля, Полібія, Цицерона та ін.). Проте, не заперечуючи проти вагомості античного внеску в розробку юридичної концепції національної безпеки, вважаємо за можливе включити означену проблематику в ширший просторовий та історичний контекст, а саме в дискурс політико-правової думки Стародавнього світу в цілому, не протиставляючи її античний «сегмент» давньосхідному «сегментові» (першому був властивий антропоцентризм, тоді як другому – переважно соціо- та геоцентризм [11, с. 126]), а також розуміючи суттєву специфіку цієї традиції, певну умоглядність та недиференційованість конструкцій безпеки в загальному державно-правовому дискурсі того часу, що було пов'язано з особливостями картини світу, властивої для людини Стародавнього світу загалом.

Тому, на наш погляд, доцільно підтримати третій підхід у наукових дослідженнях проблем генези та еволюції безпекової проблематики в історії політико-правової думки. Цього підходу, зокрема, дотримуються ті автори, які наполягають на правомірності віднесення безпекової проблематики до найдавніших категорій державно-правового дискурсу, безпосередньо пов'язаних із поняттями держави, суспільства, індивіда, війни й миру тощо [12, с. 179–185; 13, с. 94–103; 14, с. 29; 15, с. 128]. Так, серед сучасних зарубіжних учених, які досліджують безпекову проблематику в контексті історії політичних і правових учень Стародавнього світу, слід насамперед виокремити Ф. Арендса, О. Астапову, С. Брелаза, В. Бушуєва, І. Вейнберга, Х. Віршубські, Дж. Гамільтона, А. Глебова, Є. Данілова, С. Дмитрієва, П. Дюкрі, Д. Йенсіча, Г. Інстинські, Г. Колганову, А. Кнеппе, Б. Кршева, Р. Лафера, Е. Лінтотта, О. Неверова, О. Овчіннікова, А. Оппенгейма, У. Персі, Т. Рікманса, С. Річчі, Е. Сільверіо, Л. Скубченко, Дж. Уайта, С. Утченка, Г. Франкфорта, А. Шрім-Хайнс, В. Якобсона та ін. До напрацювань українських науковців, які розглядали окремі проблеми безпекової тематики в контексті політико-правових та соціально-філософських учень Стародавнього світу, належать роботи С. Антипова, В. Антонова, С. Горбатюк, Г. Демиденка, О. Дзьобаня, Н. Клименко, А. Кормича, І. Логвиненка, Є. Логвиненко, Є. Мануйлова, Р. Михайловського, В. Ржевської, В. Шаблістого та ін. Щоправда, у їхніх розвідках здебільшого висвітлюються і домінують політологічні та соціально-філософські аспекти дослідження національної (і донаціональної) безпеки, натомість політико-правовий контекст і відповідні акценти змісту цих учень виокремлені й опрацьовані недостатньо.

Метою цієї статті є наукове дослідження світоглядно-понятійних та науково-теоретичних засад безпекової проблематики в Стародавньому світі.

Виклад основного матеріалу. Такий стан розробки проблеми виник до появи й поширення деяких упереджених та очевидно спрощених тверджень, які іноді трапляються навіть у роботах таких авторитетних науковців-правників, як, наприклад, В. Антонов, який у своїй нещодавній монографії, присвяченій дослідженню конституційно-правових засад національної безпеки України, зазначив, що нібито «досягнення людством порівняно невисокого ступеня суспільного та інтелектуального розвитку не дало змоги на той час (в умовах Стародавнього світу. – Ю. З.) створити і відповідних систематизованих наукових учень щодо розуміння таких явищ, як безпека, її природа, джерела, основні рушійні сили тощо. Для побудови таких наукових систем необхідно було виникнення і певних умов: по-перше, здатність до абстрактного мислення; по-друге, спроможність не тільки досягнути

існуючі факти у сприйнятті поняття, а й узагальнити їх і, по-третє, знаходити провідні ідеї шляхом їх систематизації, об'єктивного наукового вивчення та аналізу» [16, с. 11]. Тим самим автор, по суті, «відмовляє» в науковому статусі розробкам проблеми безпеки від давньоєгипетських текстів до творів Платона й Аристотеля, що навряд чи можна вважати адекватним і переконливим підходом. Навпаки, за спостереженнями відомих українських учених-безпекознавців О. Дзьобаня та Є. Мануйлова, «вже у філософських поглядах Стародавнього Сходу відбувається зміна установок у розумінні безпеки. Пояснення небезпек стає абстрактно-понятійним, причини бід, нещастя пов'язуються із способом життя людини, а способи забезпечення безпеки розуміються як пошук шляху до доброчесності, зводяться до зміни, духовного вдосконалення особистості й суспільства» [17, с. 23–24]. Із цією позицією солідаризуються і зарубіжні дослідники, наголошуючи, що вже в Стародавньому світі, насамперед на Давньому Сході, відбувався поступовий перехід від міфологічного та релігійного до абстрактно-понятійного розуміння безпеки і небезпеки [18, с. 15].

Вочевидь, давнина та «інакшість» таких безпекознавчих міркувань мислителів Стародавнього світу (похідні від тогочасної картини світу, властивої авторам відповідних трактатів), які часто були подані в символічній формі, що потребує додаткової інтерпретації (у сучасному розумінні – переважно логічних, а не символічних понять і категорій), не повинні призводити до сучасного штучного заниження їх загальнофілософського рівня, до применшення їх внеску в інтелектуальну традицію осмислення проблем безпеки та до певної інтелектуальної «зверхності». Зрештою, вважаємо, що зазначений підхід аж ніяк не узгоджуватиметься з політико-правовою думкою давнього минулого, спрощуватиме її розуміння та інтерпретацію. Як убачається, маємо сприймати той набуток як витвір «школи альтернативного мислення», багато в чому несподіваний та інновативний для європейської логоцентричної картини світу, що дасть змогу зіставляти різні концепції національної безпеки з урахуванням багатоміжової дискусії щодо цієї проблематики [19, с. 2].

Поняття безпеки тривалий час асоціювалося у віруваннях стародавніх єгиптян, вавилонян та асирійців із поняттями природних і соціальних гараздів, стабільності, миру, добробуту, цілісності соціуму, відсутності в ньому ворожнечі тощо. Тож не випадково, що ці питання перебували серед центральних, визначальних проблем, якими переймалися і правителі, і піддані стародавніх держав. Без постановки та раціонального розв'язання цих питань годі було очікувати на розуміння того, що ж саме стимулювало прагнення цивілізацій, наприклад, Вавилонії та Ассирії (які проіснували понад тисячу років до VII–V ст. до н. е. на території Стародавньої Месопотамії) «забезпечити собі прийнятну форму існування, за якої вони могли б втілити свої духовні та політичні устремління і досягти стабільності – вічного й недосяжного ідеалу» [20, с. 15].

Тому існування людини в умовах перших державно організованих суспільств можна визнати лише відносно безпечним, а надто коли мова йшла про соціальні групи, на які накладався тягар податків, військової служби, примусового залучення до будівельних, іригаційних та інших робіт. А приклад, коли стабільність і відносний добробут життя стародавніх єгиптян в умовах міцної та усталеної патерналістської структури доби Давнього царства упродовж майже 500 років сформувавши в них оптимістичні погляди на світоустрій та безпеку [21, с. 58], був радше винятком, аніж правилом під час частих війн, завоювань, розпаду держав Стародавнього Сходу.

Із розвитком державної організації суспільства поступово здійснювався і перехід від міфолого-язичницького та релігійного пояснення джерел нещастя, страждань, небезпек до їх раціоналістичного (у тому числі філософсько-понятійного) витлумачення [22, с. 11]. Це було спричинене ще одним суттєвим переворотом, що позначився на новому сприйнятті категорії безпеки в тодішньому людському суспільстві. Якщо в додержавну добу це поняття не мало фіксованого значення, сприймалося на буденному, інтуїтивному рівні повсякденного досвіду та не було формально закріплено, то виникнення держав відбувалося паралельно з появою писемності, що зумовило перші спроби фіксації уявлень про безпеку на тих чи тих

матеріальних носіях [23, с. 157]. При цьому майже відразу почалися спроби раціоналізації уявлень про безпеку суспільства, пов'язані із символічною розробкою цієї категорії.

У свою чергу, високий ступінь символізації категорії безпеки в Стародавньому світі засвідчив, що вона не розглядається як заздалегідь установлений порядок, а є предметом критичної рефлексії [24, с. 154]. Така увага сприяла поступовій раціоналізації категорії безпеки, що відповідає «тенденції ставити корінні проблеми головних символічних сфер у плані зростаючої абстрактності їх формулювання, зростаючої логічної абстрактності, зростаючої логічної чіткості й узагальнюючої фразеології» [24, с. 154; 25, с. 171–172].

Щодо цього доцільно зробити застереження: загалом відмітною рисою міфологічного мислення давньосхідної людини, у свідомості якої домінували прийоми й стереотипи міфологічного мислення, були об'єктивні труднощі з виокремленням та опрацюванням абстрактних категорій, таких як безпека. Тому сам факт наявності таких слів у словниках давньосхідних народів засвідчує, що позначуване ним явище було важливим та значущим для тогочасної людини й суспільства в цілому [11, с. 128].

У цьому сенсі показовим є те, що, наприклад, у давньоєгипетській мові спершу взагалі не існувало лексеми, яка б точно відповідала нашому поняттю «безпека». Проте це не означає, що «життя без загроз і небезпек» не осмислювалося в Стародавньому Єгипті. Якщо ж погодитися із синонімічною близькістю понять стабільності, світопорядку, справедливості, то ключовою для єгиптян була концепція «Маат», у якій центральним було це синтетичне поняття, що включало в себе поняття «правда», «істина», «справедливість», «правопорядок», «етична норма», «божественна настанова», «закон» тощо на противагу поняттям хаосу, злу, брехні. Утілені в численних давньоєгипетських текстах, уявлення про «маат» і були осередком тогочасної давньоєгипетської концепції безпеки, де тісно перепліталися правові (звичаєво-правові) та етичні, сакральні та профанні, онтологічні й гносеологічні аспекти. Зокрема, з першим перехідним періодом та добою Середнього царства (2155–1785 рр. до н. е., VII–XII династії) пов'язано створення розгорнутих учень про «маат», які, зокрема, обґрунтовують роль монарха як гаранта «маат» та містять етичні концепції царської влади [26, с. 117]. Ці уявлення були з часом розвинуті в таких літературних пам'ятках, як «Повчання Птаххотепа» (XXVIII ст. до н. е.), «Життєпис вельможі Уни» (XXVI ст. до н. е.), «Розпорядження в Коптосі» (XXV ст. до н. е.), «Повчання Гераклеопольського царя своєму сину» (XXIII ст. до н. е.), «Повчання Аменемхета I» (XX ст. до н. е.), «Речення Іпусера» (XVIII ст. до н. е.), «Літопис Тутмоса III» (XV ст. до н. е.), «Книга мертвих» (II тис. до н. е.), а також у багатьох міфах часів Середнього, Нового і Пізнього царств (XXI–VI ст. до н. е.) [27, с. 18–24].

За переконаннями стародавніх шумерів (у IV–III тис. до н. е.), одним із перших благодіянь, виявлених богам космосу і людині, було встановлення божественного світопорядку, що позначався терміном «ме». Цей багатозначний термін, близький до категорії «безпека», перекладається як правильний перебіг подій, що забезпечує порядок і спокій у світі; субстанція, внутрішня сила, енергія кожного предмета; соціальні (моральні, етичні) норми; закон у найширшому сенсі слова тощо. Так, у шумерському міфі про богиню Інанну відтворений цілий перелік різних сфер життя, що керувалися «ме»: «верховна влада», «влада богів», «царський трон», «істина», «сходження у підземне царство», «повернення з підземного царства», «героїзм», «влада», «ворожнеча», «доброта», «правосуддя», «чвари», «мир» та ін. [28, с. 56].

Однак дещо ближчим до сучасного поняття безпеки є давньоакадське слово «šlm», що має значення «бути цілим, неушкодженим, благополучним, здоровим, завершеним, досконалим». Так, уже в текстах законів Хаммурапі (середина XVIII ст. до н. е.) існує низка контекстів, що дозволяють перекладати слова, утворені від кореня «šlm», у значенні «безпека». Надалі в давньомесопотамській культурі виокремлюються дві важливі категорії, що втілюють концепцію безпеки держави: «kittum» (від кореня «kwn» – «бути міцним,

правильним, істинним») і «mīšarum» (від кореня «jšr» – «бути рівним, прямим, справедливим, милостивим, цілим, неушкодженим») [15, с. 129].

Також близьким до сучасного тлумачення безпеки є поняття, що ним оперують старозаповітні автори (які писали давньоєврейською мовою) – «šal'om», яке етимологічно близьке давньоакадському відповіднику. Це слово, що мало загальносемітське поширення, позначало різноманітні стани: від цілісності до задоволеності, достатності, узгодженості й миру, від часткового стану «не війни» до всезагальної гармонії, що включала тілесне й душевне здоров'я людини, матеріальний добробут, безпеку, позбавлення від зла, особливо добрі стосунки людини з Богом. У спеціальній літературі наголошується, що така інтерпретація поняття «šal'om» є не лише результатом людських дій, а й передусім проявом Божої милості [11, с. 188].

У давньокитайській мові також було два основних відповідника до поняття «безпека». Перший передається словосполученням «аньцюань», що перекладається як «спокій, суцільний спокій, умиротворення». Іншим знаком, що входить до багатьох термінів, пов'язаних із безпекою, є «бао», що має значення «захищати». Цікаво простежити смислове збагачення цих категорій упродовж часу. Так, за правління династії Західна Чжоу (1122–770 рр. до н. е.) знак «аньцюань» набув значення «умиротворити когось (шляхом візиту й пожалування дарів)». У період Східної Чжоу (770–256 рр. до н. е.) з'являється ще одне значення: «забезпечити мир / спокій серед народу». Поряд із цим уживається ще вислів «дань», тобто «Великий спокій», який застосовується для позначення довгоочікуваних періодів всезагального миру. При цьому «мир» розуміли як відсутність не тільки війн, а й стихійних лих і неврожай, які, згідно з уявленнями давніх китайців, указували на некомпетентність або гріховність правителя [29, с. 70–78].

Висновки. Як свідчить аналіз давньосхідних лексичних відповідників до поняття «безпека», усі вони не були однозначними, а переважно охоплювали ще й суміжні явища як соціального, так і природного характеру. При цьому через різні причини це поняття «не володіє фіксованим понятійним значенням «тотального охоплення», але являє собою швидше символ обширного смислового поля, що організує спосіб бачення цієї проблематики, що утримує її єдність і «вписує» це знання в культуру» [30, с. 11].

До того ж безпека та небезпека виразно протиставляються вже в давньосхідних уявленнях про світ соціального життя, а небезпеки певним чином каталогізуються, упорядковуються, класифікуються та осмислюються. Вони є тісно вписаними у світ макрокосму та світопорядку. Це підтверджує зроблене культурологами спостереження стосовно того, що в історії «культура безпеки сутнісно організована довкола діалектично пов'язаної опозиційної пари «небезпека-безпека», тому репрезентація концепту «безпека» в культурі завжди ґрунтується на виробництві: 1) знаків і символів небезпеки (маркерів вразливості) як характеристик висхідної умови; 2) знаків і символів безпеки (маркерів сили) як цільового стану; 3) поведінкових / діяльнісних стратегій досягнення цілі» [30, с. 14].

Політико-правова думка Стародавнього Сходу стимулювала опрацювання безпекової проблематики в контексті загальних уявлень про співвідношення земних і позаземних сил в облаштуванні суспільного організму, у політогенезі та правогенезі, а також у контексті уявлень про співвідношення індивіда, суспільства і держави.

Давньосхідна політико-правова думка ще не знає відділення безпеки суспільства від безпеки держави: за умов домінування давньосхідної деспотії як панівної форми державного правління, що «поглинає» суспільство й повністю підпорядковує як суспільне, так і приватне життя тотальному контролю і наглядові з боку бюрократичного державного апарату, у міркуваннях політико-правового характеру мають істотне значення саме питання державної, а не суспільної чи індивідуальної безпеки.

Поступово на рівні давньосхідної політико-правової традиції осмислення проблем безпеки переходить у площину війни та миру, а також забезпечення стабільності суспільного життя і потреб підданих. Отже, увиразнюються елементи внутрішньодержавної і

зовнішньополітичної, економічної і військової безпеки як різновидів (форм) безпеки, хоч їх виокремлення ще не має систематизованого й послідовного характеру в політико-правовій думці Стародавнього Сходу. Розвиток військової інфраструктури, зміцнення армії, вдалі військові операції вважаються чи не основним обов'язком державця в гарантуванні безпеки країни. Проте ці напрями його діяльності все ж урівноважуються і певною миротворчою (зокрема, господарською) діяльністю, спрямованою на підтримання економічної безпеки суспільства, найперше – соціальних низів.

Естатичний характер давньосхідної політико-правової свідомості продукує уявлення про ключову роль монарха, що уособлює державу, в забезпеченні безпеки соціуму. З огляду на це безпека суспільства, з одного боку, постає як результат плідної взаємодії царствених – як надземних, так і суто земних – сил, а з другого боку, є неодмінною умовою розквіту держави, зміцнення добробуту її громадян, підтримання в країні соціального миру та стабільності.

Сакралізація держави та правителя певним чином втілюються в сакралізації функції із забезпечення безпеки країни. Поступово утверджується уявлення про забезпечення безпеки як функцію держави та державця, а успішність таких дій дедалі більше сприймається як критерій ефективності державного управління.

У давньосхідній політико-правовій думці, особливо в давньоіндійській та давньокитайській, поступово утверджуються позиції щодо елементів механізму забезпечення безпеки, до якого включаються, крім правителя та чиновників, також армія, таємні та розвідувальні служби, дипломатичні служби тощо.

Далеким від остаточного вирішення є й питання щодо ролі та місця права, правових регуляторів у забезпеченні безпеки суспільства й держави. Давньосхідна традиція ще не знала остаточного виокремлення права із системи соціонормативної регуляції суспільних відносин. Тому право тісно взаємодіє зі звичаями, ритуалами, табу, релігійними та політичними нормами в гарантуванні безпеки соціального життя. Поступово, зокрема на прикладі Стародавньої Індії і Стародавнього Китаю, можна помітити посилення уваги давньосхідних мислителів до розробки проблематики держави та права в забезпеченні безпеки. Вагому роль у такому напрямі безпекознавчого дискурсу починають відігравати правові норми, спрямовані на встановлення юридичної відповідальності за вчинення людьми тих чи тих правопорушень. Осмислюється безпекове значення цих норм та їхня роль у гарантуванні соціального миру.

У цілому безпекова проблематика в межах давньосхідної політико-правової думки пройшла тривалий і складний шлях: від перших інтуїцій і «прозрінь» до розлогіх розмірковувань на тему безпеки індивіда, суспільства й держави. Тим самим було закладено основи для поступового збагачення цього дискурсу в умовах античної політико-правової думки, яка багато в чому була спадкоємицею давньосхідних політико-правових мислительських традицій. Найперше, в чому вона спромоглася перевищити своїх «учителів», – це суттєво раціоналізувати підходи до проблеми безпеки, включити у відповідний дискурс проблему безпеки людини у співвідношенні з проблемами безпеки суспільства й держави, а також наголосити на потребах правового гарантування суспільної безпеки в умовах державної організації суспільного життя (спершу в умовах полісної, а потім – імперської його організації).

Список використаних джерел

1. Овчинников А. И. Формирование понятия «национальная безопасность» в истории государственно-правовой мысли. *Философия права*. 2014. № 5 (66). С. 15–19.
2. Овчинников А. И., Мамычев А. Ю., Кравченко А. Г. Основы теории национальной безопасности : учебное пособие; М-во образования и науки РФ, Владивостокский гос. ун-т экономики и сервиса. Москва : РИОР, 2014. 252 с.

3. Беляев В. П., Беляева Г. С., Чапчиков С. Ю. Эволюция понятия национальной безопасности (историко-правовой срез). Часть первая. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5: Юриспруденция*. 2016. № 3 (32). С. 45–53.
4. Гаранина О. Д., Усик И. В. Онтологические смыслы категории «безопасность» в философской ретроспективе. *Научный вестник МГТУГА*. 2008. № 129. С. 37–42.
5. Дмитраков А. М. Концепт «безопасность» в философии культуры и социально-гуманитарном знании. *Научные ведомости БелГУ. Сер. Философия. Социология. Право*. 2018. Т. 43, № 1. С. 176–181.
6. Зиятдинов Д. Ф. Теоретические подходы к проблемам безопасности в международных отношениях: концепция безопасности человека. *Мировая политика*. 2020. № 4. С. 32–52.
7. Ирошников Д. В., Сангаджиева К. В. Вопросы государственной безопасности в политико-правовой доктрине: история и современность. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки*. 2013. № 4. С. 7–14.
8. Калашнікова Л. В. Соціально-філософські витoki становлення концепту безпеки у протосоціології. *Грані: наук.-теорет. альманах*. 2016. № 9. С. 6–13.
9. Плотников В. С. Социальная безопасность в транзитивном обществе: содержание и механизмы обеспечения: автореф. дис. ... канд. социол. наук. Новосибирская государственная академия экономики и управления. Новосибирск, 2004. 175 с.
10. Хлобустов О. М., Рыкунов В. И., Павленко С. З. Права человека и интересы национальной безопасности. Москва: Московская школа прав человека, 1999. 232 с.
11. Вейнберг И. П. Рождение истории. Историческая мысль на Ближнем Востоке середины I тысячелетия до н. э. Москва: Наука, 1993. 352 с.
12. Бушуев В. А. Понятие национальной безопасности в отечественном и зарубежном государственно-правовом дискурсе. *Известия Южного федерального университета. Сер.: Технические науки*. 2013. № 6 (143). С. 179–185.
13. Глебов А. Н., Неверов А. Я. Генезис и развитие концепта «безопасность» в политико-правовых учениях Древнего Востока и Античности. *Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования*. Тюмень: Изд-во Тюм. гос. ун-та, 2018. Т. 4. № 2. С. 94–103.
14. Горбатюк С. Є. Еволюція феномену безпеки: від стародавніх політико-правових учень – до сучасної наукової думки. *Вісник НАДУ при Президентові України*. 2016. № 2. С. 28–35.
15. Колганова Г., Петрова А. Царь как гарант безопасности и стабильности государства (на примере Древней Месопотамии и Древнего Египта). *Безопасность как ценность и норма: опыт разных эпох и культур: материалы Международного семинара*, г. Суздаль, 15–17 ноября 2011 г. Санкт-Петербург: Интерсоцис, 2012. С. 128–138.
16. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
17. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади: монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Харків: Право, 2021. 776 с.
18. Кружков А. П. Социально-философские аспекты создания безопасной среды: автореф. дисс. ... канд. филос. Наук: 09.00.11. Чуваш. гос. ун-т им. И. Н. Ульянова. Саранск, 2009. 153 с.
19. История политических и правовых учений: учебник / под ред. О. Э. Лейста. Москва: Юридическая литература, 1997. 576 с.
20. Оппенгейм А. Л. Древняя Месопотамия. Портрет погибшей цивилизации (пер. с англ.). Москва: Наука, 1990. 319 с.
21. Ладынин И. А. Сакрализация царской власти в древнем Египте в конце IV – начале II тыс. до н. э. Сакрализация власти в истории цивилизаций. Части I, II, III / отв. ред.: Д. М. Бондаренко, Л. А. Андреева, А. В. Коратаев. Москва: Б.м., 2005. С. 55–81.
22. Дзьобань О. П., Михайловський Р. А. Проблема безпеки: від античності до Ренесансу. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2016. Випуск 6 (15). С. 11–18.
23. Кикоть-Глуходедова Т. В. Эволюция понятия «безопасность» по мере перехода от родоплеменных отношений к государству. *Вестник Московского ун-та МВД России*. 2014. № 10. С. 157–158.
24. Эйзенштадт Ш. Н. Революция и преобразование обществ. Сравнительное изучение цивилизаций (пер. с англ. А. В. Гордона) / под ред. С. Б. Ерасова. Москва: Аспект Пресс, 1999. 416 с.
25. Geertz C. *The Interpretation of Cultures*. N. Y.: Basic Books 1973. 576 p.

26. Жданов В. В. Эволюция категории Маат в древнеегипетской мысли. Москва : Современные тетради, 2006. 136 с.
27. Матъе М. Э. Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Востока. Москва : Восточная литература, 1996. 326 с.
28. Титаренко И. Н. История культуры Древнего Востока : учебное пособие. Таганрог : Изд-во ТТИ ЮФУ, 2010. 222 с.
29. Дмитриев С. Безопасность в Китае: термин и коннотации. *Безопасность как ценность и норма: опыт разных эпох и культур : материалы Международного семинара*, г. Суздаль, 15–17 ноября 2011 г. Санкт-Петербург : Интерсоцис, 2012. С. 70–78.
30. Фетисова Ю. В. Культура безопасности : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.13. Ом. гос. пед. ун-т. Омск, 2009. 26 с.

References

1. Ovchinnikov, A. I. (2014). Formirovanie ponyatiya «nacional'naya bezopasnost'» v istorii gosudarstvenno-pravovoj mysli. *Filosofiya prava* [Formation of the concept of «national security» in the history of state and legal thought. *Philosophy of Law*]. № 5 (66). S. 15–19 [in Russian].
2. Ovchinnikov, A. I., Mamychev, A. Yu., Kravchenko, A. G. (2014). *Osnovy teorii nacional'noj bezopasnosti* [Fundamentals of National Security Theory] : учебное пособие; М-во образования и науки РФ, Vladivostokskij gos. un-t ekonomiki i servisa. Moskva : RIOR, 252 s. [in Russian].
3. Belyaev, V. P., Belyaeva, G. S., Chapchikov, S. Yu. (2016). Evolyuciya ponyatiya nacional'noj bezopasnosti (istoriko-pravovoj srez). Chast' pervaya. *Vestn. Volgogr. gos. un-ta. Ser. 5, Yurisprud.* [Evolution of the concept of national security (historical and legal cut). Part one. *Vestn. Volgogr. state university*]. № 3 (32). S. 45–53 [in Russian].
4. Garanina, O. D., Usik, I. V. (2008). Ontologicheskie smysly kategorii «bezopasnost'» v filosofskoj retrospektive. *Nauchnyj vestnik MGTUGA* [Ontological meanings of the category «security» in a philosophical retrospective. *Scientific Bulletin of MSTUGA.*]. № 129. S. 37–42 [in Russian].
5. Dmitrakov, A. M. (2018). Koncept «bezopasnost'» v filosofii kultury i social'no-gumanitarnom znanii. *Nauchnye vedomosti BelGU. Ser.: Filosofiya. Sociologiya. Pravo* [The concept of "security" in the philosophy of culture and social and humanitarian knowledge. *Scientific bulletin of BelSU. Ser.: Philosophy. Sociology. Law*]. T. 43, № 1. S. 176–181 [in Russian].
6. Ziatdinov, D. F. (2020). Teoreticheskie podhody k problemam bezopasnosti v mezhdunarodnyh otnosheniyah : koncepciya bezopasnosti cheloveka. *Mirovaya politika* [Theoretical approaches to security problems in international relations: the concept of human security. *Global politics*]. № 4. S. 32–52 [in Russian].
7. Iroshnikov, D. V., Sangadzhieva, K. V. (2013). Voprosy gosudarstvennoj bezopasnosti v politiko-pravovoj doktrine: istoriya i sovremennost'. *Vestnik Rossijskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: Yuridicheskie nauki* [State security issues in political and legal doctrine: history and modernity. *Bulletin of the Peoples' Friendship University of Russia. Series: Legal Sciences*]. № 4. S. 7–14 [in Russian].
8. Kalashnikova, L. V. (2016). Sotsialno-filosofski vytyky stanovlennia kontseptu bezpeky u protosotsiologii. *Hrani: nauk.-teoret. almanakh* [Social-philosophical origins of the establishment of a security concept in protoing sociology. *Grani: Scientific and Theoretical Almanac*]. № 9. S. 6–13 [in Ukrainian].
9. Plotnikov, B. C. (2004). Social'naya bezopasnost' v tranzitivnom obshchestve: sodержание i mekhanizmy obespecheniya [Social security in transitive society: content and mechanisms] : avtoref. dis. ... kand. sociol. nauk. Novosibirskaya gosudarstvennaya akademiya ekonomiki i upravleniya. Novosibirsk, 175 s. [in Russian].
10. Hlobustov, O. M., Rykunov, V. I., Pavlenko, S. Z. (1999). Prava cheloveka i interesy nacional'noj bezopasnosti [Human rights and national security interests]. Moskva : Moskovskaya shkola prav cheloveka. 232 s. [in Russian].
11. Vejnberg, I. P. (1993). Rozhdenie istorii. Istoricheskaya mysl' na Blizhnem Vostoke serediny I tysyacheletiya do n. e. [The birth of history. Historical thought in the Middle East in the middle of the 1st millennium BC] Moskva : Nauka, 352 s. [in Russian].
12. Bushuev, V. A. (2013). Ponyatie nacional'noj bezopasnosti v otechestvennom i zarubezhnom gosudarstvenno-pravovom diskurse. *Izvestiya Yuzhnogo federal'nogo universiteta. Ser.: Tekhnicheskie nauki* [The concept of national security in the domestic and foreign state-legal discourse. *News of the Southern Federal University. Ser.: Technical Sciences*]. № 6 (143). S. 179–185 [in Russian].

13. Glebov, A. N., Neverov, A. Ya. (2018). Genesis i razvitie koncepta «bezopasnost'» v politiko-pravovykh ucheniyah Drevnego Vostoka i Antichnosti. *Vestnik Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta. Social'no-ekonomicheskie i pravovye issledovaniya* [Genesis and development of the concept of "safety" in the political and legal teachings of the Ancient East and Antiquity. *Bulletin of the Tyumen State University. Socio-economic and legal research*]. Tyumen' : Izd-vo Tyum. gos. un-ta, T. 4. № 2. S. 94–103 [in Russian].
14. Horbatiuk, S. Ie. (2016). Evoliutsiia fenomenu bezpeky: vid starodavnikh polityko-pravovykh uchen – do suchasnoi naukovoï dumky. *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy* [Evolution of the safety phenomenon: from the ancient political and legal students – to modern scientific thought. *Herald of NADU under the President of Ukraine*]. № 2. S. 28–35 [in Ukrainian].
15. Kolganova, G., Petrova, A. (2012). Car' kak garant bezopasnosti i stabil'nosti gosudarstva (na primere Drevnej Mesopotamii i Drevnego Egipta) [The king as a guarantor of the security and stability of the state (on the example of Ancient Mesopotamia and Ancient Egypt)]. *Bezopasnost' kak cennost' i norma: opyt raznykh epok i kul'tur* : materialy Mezhdunarodnogo seminaru, g. Suzdal', 15–17 noyabrya 2011 g. Sankt-Peterburg : Intersocis. S. 128–138 [in Russian].
16. Antonov V. O. (2017). Konstytutsiino-pravovi zasady natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Constitutional and legal ambush of the national security of Ukraine]: monohrafiia / nauk. red. Yu. S. Shemshuchenko. Kyiv : TALKOM. 576 s. [in Ukrainian].
17. Natsionalna bezpeka: svitohliadni ta teoretyko-metodolohichni zasady [National Security: Worldview and theoretical and Methodological Principles]: monohrafiia / za zah. red. O. P. Dzobania. Kharkiv : Pravo, 2021. 776 s. [in Ukrainian].
18. Kruzhkov, A. P. (2009). Social'no-filosofskie aspekty sozdaniya bezopasnoj sredy [Socio-philosophical aspects of creating a safe environment]: avtoref. diss. ... kand. filos. nauk : 09.00.11. CHuvash. gos. un-t im. I. N. Ul'yanova. Saransk. 153 s. [in Russian].
19. Istoriya politicheskikh i pravovykh uchenij [History of political and legal doctrines]: uchebnyk / pod red. O. E. Lejsta. Moskva : YUridicheskaya literatura, 1997. 576 s. [in Russian].
20. Oppenheim, A. L. (1990). Drevnyaya Mesopotamiya. Portret pogibshej civilizacii [Ancient Mesopotamia. A portrait of a lost civilization]. M. : Nauka. 319 s. [in Russian].
21. Ladynin, I. A. (2005). Sakralizaciya carskoj vlasti v drevnem Egipte v konce IV – nachale II tys. do n. e. [Sacralization of the royal power in ancient Egypt at the end of the IV – early II thousand to our era]. *Sakralizaciya vlasti v istorii civilizacij*. CHasti I, II, III / otv. red.: D. M. Bondarenko, L. A. Andreeva, A. V. Korataev. Moskva : B.m., S. 55–81 [in Russian].
22. Dzoban, O. P., Mykhailovskyi, R. A. (2016). Problema bezpeky: vid antychnosti do Renesansu. *Filosofii i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury* [The problem of safety: from antiquity to the Renaissance. *Philosophy and political science in the context of modern culture*]. Vypusk 6 (15). S. 11–18 [in Ukrainian].
23. Kikot'-Gluhodedova, T. V. (2014). Evolyuciya ponyatiya «bezopasnost'» po mere perekhoda ot rodoplemennykh otnoshenij k gosudarstvu. *Vestnik Moskovskogo un-ta* [Evolution of the concept of «security» as the transition from tribal relations to the state. *Journal of the Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia*]. № 10. S. 157–158 [in Russian].
24. Ejzenshtadt, SH. N. (1999). Revolyuciya i preobrazovanie obshchestv. Sravnitel'noe izuchenie civilizacij [Revolution and transformation of societies. Comparative study of food civilizations] (per. s angl A. V. Gordona) / pod red. S. B. Erasova. Moskva : Aspekt Press. 416 s. [in Russian].
25. Geertz C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. N. Y. : Basic Books, 576 p.
26. Zhdanov, V. V. (2006). Evolyuciya kategorii Maat v drevneegipetskoj mysli [Evolution of the Maat category in ancient Egyptian thought]. Moskva : Sovremennye tetradi. 136 s. [in Russian].
27. Mat'e, M. E. (1996). *Izbrannye trudy po mifologii i ideologii Drevnego Vostoka* [Selected works on mythology and ideology of the Ancient East]. Moskva : Vostochnaya literatura. 326 s. [in Russian].
28. Titarenko, I. N. (2010). *Istoriya kul'tury Drevnego Vostoka* [Cultural history of the Ancient East]: uchebnoe posobie. Taganrog : Izd-vo TTI YUFU, 222 s. [in Russian].
29. Dmitriev, S. (2012). *Bezopasnost' v Kitae: termin i konnotacii* [Security in China: Term and Connotations]. *Bezopasnost' kak cennost' i norma: opyt raznykh epok i kul'tur* : materialy Mezhdunarodnogo seminaru, g. Suzdal', 15–17 noyabrya 2011 g. Sankt-Peterburg : Intersocis. S. 70–78 [in Russian].
30. Fetisova, YU. V. (2009). *Kul'tura bezopasnosti* [Safety culture]: avtoref. diss. ... kand. filos. nauk : 09.00.13. Om. gos. ped. un-t. Omsk. 26 s. [in Russian].

Zagumenna Yuliia,
PhD in Law, Associate Professor
(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv)
ORCID:<http://orcid.org/0000-0003-0617-8363>

WORLDVIEW AND CONCEPTUAL, SCIENTIFIC AND THEORETICAL FUNDAMENTALS OF SECURITY ISSUES IN THE ANCIENT WORLD

The security problem is relevant in any historical period, especially it has recently become extremely popular and is so widely used that it is often impossible to identify the nature and limits of applying the basic components of the concepts and categories in this context. Therefore, there is a need to specify the essence and content of the philosophical understanding of the security problem on the basis of the retrospective analysis of worldview and discursive, scientific and theoretical foundations of security issues in the Ancient World. The worldview and discursive, scientific and theoretical aspects of security issues in the Ancient World have been comprehensively studied in the article on the basis of the latest achievements of theoretical and legal science and other related scientific disciplines. Political and legal thought of the Ancient East stimulated the development of security issues in the context of general ideas about the correlation of terrestrial and extraterrestrial forces for the arrangement of the social organism, in political genesis and orthogenesis, as well as in the context of ideas about the correlation of the individual, society and state. The Ancient Eastern political and legal thought does not know the separation of public security from the state security: the issue of state, but not public or individual security is the primary scope of considerations of political and legal nature under the dominance of the Ancient Eastern despotism as the predominant form of government, which «absorbs» society and completely subordinates both public and private life to total control and supervision by the bureaucratic state apparatus. It has been concluded that the value of security as a social phenomenon is perceived and articulated first through close in content terms denoting peace, tranquility, stability, order, prosperity, justice, absence of hostilities, prosperity of society, etc. Security issues within the Ancient Eastern political and legal thought in general has come a long and very difficult way – from the first intuitions and «enlightments» to extensive considerations on the individual, society and state's security matters. Thus, the foundations were laid for the gradual enrichment of this discourse in terms of the ancient political and legal thought, which was largely the successor of the Ancient Eastern political and legal cogitative traditions.

Key words: human security; security of the society; security of the states; political and legal doctrines; intellectual tradition; picture of the world; religion; mythology; philosophy; sacralization; civilization; barbarism; monarchy; eastern despotism.

Надіслано до редколегії 17.08.2021
Рекомендовано до публікації 20.08.2021

УДК: 340.1

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-19-26>**Козар Юрій Юрійович,**

доктор юридичних наук, професор

*(Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6424-6419>**БАЗОВІ ЗАСАДИ РОЗБУДОВИ ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД**

У статті проаналізовано базові засади громадянського суспільства в Україні, а також зосереджено увагу на необхідності вдосконалення цих засад та інститутів громадянського суспільства в цілому. Досліджено зарубіжний та вітчизняний досвід, а також праці науковців із зазначеної проблематики. Охарактеризовано досвід ефективної взаємодії у європейських країнах між державою та громадянським суспільством. Розглянуто основні завдання, які поставлені перед Україною для утвердження основ громадянського суспільства. З'ясовано проблеми й недоліки чинного законодавства в контексті регулювання інститутів громадянського суспільства та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: громадянське суспільство; держава; інститути громадянського суспільства; соціальні інститути; демократизація.

Постановка проблеми. На сьогодні дискусійним залишається питання основних засад розбудови громадянського суспільства, перспектив його розвитку в умовах утвердження соціальної держави. Вітчизняні та зарубіжні дослідники зосереджують увагу насамперед на історії становлення та розвитку громадянського суспільства, його сутності та впровадження інститутів у суспільне життя. Аналіз розвитку громадянського суспільства в Україні засвідчує, що існує низка питань, актуальних для суспільства та держави: наявність непрозорості, бюрократичних тенденцій у діяльності адміністрації та місцевого самоврядування; немає налагодження ефективного діалогу з суспільством; недосконалість чинного законодавства створила штучні перешкоди для створення та функціонування інститутів громадянського суспільства; механізми участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики не були належним чином реалізовані; податкове навантаження не стимулює діяльність і розвиток інститутів громадянського суспільства та підтримку вітчизняних благодійних організацій; більшість інститутів громадянського суспільства не можуть отримати державну фінансову підтримку та внутрішню благодійну підтримку тощо. Такі недоліки вказують на необхідність аналізу основних напрямів розвитку та вдосконалення механізму провадження інститутів громадянського суспільства у сферу суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес становлення і розвитку громадянського суспільства та окремі його аспекти висвітлювали у своїх працях такі науковці, як В. Ю. Барков, В. В. Буряк, І. О. Воронов, Т. Ю. Дашо, М. М. Калініченко, С. О. Кириченко, Т. І. Ковальчук, А. Ф. Колодій, Л. І. Кудіна, Ф. М. Рудич, В. Ф. Сіренко, В. І. Тимошенко, Ю. Ж. Шайгородський та ін. Однак ці питання потребують подальшого розгляду й узагальнення.

Актуальність вивчення становлення та розвитку громадянського суспільства зумовлена необхідністю теоретичного розуміння ролі та функціональних характеристик його інститутів, з'ясування інтересів і потреб громадян, збалансування державної влади та впливу на демократичний розвиток України.

Метою статті є узагальнення концепцій побудови інститутів громадянського суспільства, здійснення комплексного аналізу сутності процесу інституціоналізації громадянського суспільства, дослідження європейського та вітчизняного досвіду розбудови громадянського суспільства з можливістю виокремлення основних засад, які доцільно запозичити для розвитку та вдосконалення інститутів громадянського суспільства в Україні; сформулювати теоретичні підстави для створення ефективного громадянського суспільства в Україні на засадах діалогу й національної консолідації в контексті зарубіжного та вітчизняного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Зі створенням нової української держави було проголошено шлях розбудови демократичної, соціальної та правової держави, пріоритетність дотримання прав і свобод людини та громадянина. Водночас із процесом формування нових інститутів державної влади, відходом від панування однієї ідеології розпочався новий етап формування громадянського суспільства: інституціоналізація елементів громадянського суспільства. Активна розбудова інститутів громадянського суспільства в Україні спричинила необхідність політико-теоретичного обґрунтування їх діяльності, що включає проблеми становлення і подальшого розвитку; типологію і визначення функціональної спроможності інститутів громадянського суспільства, що акумулюють інтереси та потреби громади; співвідношення з інститутами політичної та економічної сфер суспільства; роль громадських організацій у процесі роздержавлення та створення ринкових умов; вплив на демократизацію країни.

Створення в Україні демократичної, правової та соціальної держави безпосередньо пов'язане з формуванням громадянського суспільства. На сьогодні відстежується тенденція участі інститутів громадянського суспільства та їх зростаюча роль у механізмах реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина України.

Водночас громадянське суспільство є джерелом легітимності політичних сил, що стоять при владі. Контакти з організаціями громадянського суспільства забезпечують країну джерелом інформації про стан суспільства, його інтереси, ставлення до домінуючої політичної влади; у важкі історичні періоди (економічні кризи, війни тощо) громадянське суспільство часто підтримує і демонструє потужну силу національної єдності. Держава сприяє формуванню в Україні громадянського суспільства, прагне надати людям найбільший ступінь свободи та гарантує їм право самостійно вирішувати чи використовувати певні конституційні права. В останньому разі загальна правова культура населення має вирішальне значення, оскільки ця культура в Україні потребує вдосконалення.

Процес формування громадянського суспільства є складним і суперечливим, його тривалість також різна. Можна стверджувати, що цей процес не завершений у жодній країні. Формування громадянського суспільства є однією з необхідних умов для руху України вперед: на шлях економічної, політичної та правової реформ, створення правової держави. Поняття «громадянське суспільство» базується на його самоорганізації, ступені демократії як реалізації прав і свобод громадян, громадяни виконують свої політичні та громадянські обов'язки і виступають як суверенітет та джерело влади, як свідомий суб'єкт політичної діяльності, що несе відповідальність за наслідки, як особа, відповідальна за країну і все міжнародне співтовариство. Громадянське суспільство – це передусім вище суспільство громадян, їхні економічні, політичні, правові, культурні й моральні якості та здібності.

Єдність громадянського суспільства й держави втілюється в їх численних цілях. Розбудова правової держави і формування громадянського суспільства мають спільну мету: соціальні інститути спрямовані на служіння людям та захист їхніх прав. Така єдність полягає в тому, що організація і діяльність основних суспільно-політичних, економічних та

соціальних систем відбувається відповідно до Конституції України і чинного українського законодавства [1, с. 172].

«Громадянське суспільство» – одне з найскладніших понять у сучасній суспільній науці. Без нього неможливим є існування демократичної системи жодної країни.

Еталоном установаження цієї моделі громадянського суспільства є процес формування низки суспільних комунікацій та соціальних зв'язків, систем і соціальних цінностей. Основні суб'єкти – громадяни з правами та громадянські (неполітичні та неурядові) організації, асоціації і профспілки.

Хоча термін «громадянське суспільство» прямо не згадується в тексті чинного Основного Закону України, сукупність властивих йому характеристик визначає головні принципи його формування в Україні.

Положення ст. 3 Конституції України визнають людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, а «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави». Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Зазначена норма передбачає визнання пріоритету прав людини, що є базовою основою будь-якої моделі громадянського суспільства.

Важливою умовою формування громадянського суспільства також є реалізація положення ст. 4 Конституції України, яка закріплює, що носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ [2].

У своїй аналітичній записці «Перспективи удосконалення конституційних засад громадянського суспільства в процесі реформування Конституції України» науковець Ю. В. Опалько зазначає, що Основний Закон містить конкретні норми щодо самостійності та незалежного існування інститутів громадянського суспільства. Зокрема, ідеться про відокремлення релігійних об'єднань від держави (ст. 35), гарантування місцевого самоврядування (ст. 7), гарантування державою свободи діяльності громадських об'єднань (ст. 15) тощо [3].

Слід зауважити, що Україна визнала важливість утвердження на законодавчому рівні основ громадянського суспільства як запоруки демократичного розвитку країни. У контексті посткризової моделі розвитку України було поставлено такі завдання: забезпечити розвиток прямої демократії та демократії участі; створити Національний фонд сприяння громадянському суспільству; забезпечити конкурентоспроможність і прозорість у наданні державної підтримки організаціям громадянського суспільства; визначити та ліквідувати програми взаємної корупції; сприяти розвитку національної філантропії та меценатства; за обов'язковою участю організацій громадянського суспільства сформуванню загальної системи безперервної громадянської освіти; створити в Україні ефективне громадянське суспільство, засноване на діалозі та партнерстві; забезпечити виховання культури компромісу серед політичних класів як передумови його поширення в суспільстві; підвищити рівень політичної культури населення; створити нові можливості для участі громадян в управлінні державними й суспільними справами; забезпечити активізацію процесу роздержавлення всіх сфер суспільного життя; формувати реальні інститути громадянського суспільства як ринкового, так і неринкового характеру; забезпечити розвиток різноманітних форм громадянського самоврядування і самодіяльності; сприяти зростанню рівня суспільної свідомості та інше [4, с. 141].

Тому необхідність запозичення європейського досвіду в процесі запровадження засад громадянського суспільства в країні має важливе значення.

Громадянське суспільство сформувалося в Європі на основі загального гуманізму. Г. Гегель уважав: «У громадянському суспільстві кожен сам по собі мета, все інше для нього ніщо. Але без співвідношення з іншими він не може досягнути своїх цілей у повному обсязі». Відповідно, європейська «модель» громадянського суспільства, що складалася протягом століть виборювання соціальних свобод і прав, сьогодні – це вільний, плюралістичний

ринковий соціум, де немає місця режиму особистісної влади, тоталітаризму, насильству над людьми, де цінують мораль і традиції, поважають закон, принципи справедливості та гуманізму, де центральне місце в соціально-політичній системі займає громадянин, особистість [1, с. 115].

Європейські країни усвідомлюють роль громадянського суспільства, тому систематично залучають громадян та їх асоціації до формування та реалізації державної політики в різних сферах. Це може врятувати країну від виконання певних складних соціальних завдань, зберігаючи при цьому високий рівень соціальних стандартів для населення.

Правова база, створена згідно з європейськими демократичними стандартами, забезпечує прийняття норм державними інституціями та громадянським суспільством, дозволяє розробити механізми вирішення можливих конфліктів, подолати суперечності в розробці національної стратегії, підвищити рівень обізнаності громадян та виправити недоліки, які можуть виникнути в дотриманні демократичних цінностей.

Ефективність розвитку громадянського суспільства залежить від рівня фінансової підтримки діяльності його установ, особливо некомерційних громадських організацій. Оцінюючи джерела фінансових ресурсів, можна визначити ступінь впливу країни на діяльність державного сектора, готовність громадян сприяти розвитку організацій громадянського суспільства.

Л. А. Мельник у своїй науковій праці стверджує, що аналіз планів фінансування організацій громадянського суспільства в європейських країнах свідчить про високий рівень залучення коштів організаціями громадянського суспільства. Крім того, це характерно як для країн з меншими частками державних фондів (Великобританія), так і для країн з найвпливовішою фінансовою участю держави (Німеччина, Данія). Так, державне фінансування громадських організацій у Великобританії становить третину їхнього загального доходу, більша частина якого спрямовується на організації, що працюють у сфері соціальних послуг [5, с. 122].

Побудова фінансової спроможності та стабільності громадянського суспільства країн Центральної і Східної Європи відбувається за допомогою залучення різних технологій, зокрема, грантових проєктів, державної допомоги, укладення контрактів і т. д. [6, с. 136].

Так, громадські організації в Чехії після запровадження спеціального методу фінансування Європейського Союзу (далі – ЄС) фінансуються з державного та всіх місцевих бюджетів. В інших країнах така допомога застосовується для розширення можливостей органів місцевого самоврядування, тоді як у Чеській Республіці частина коштів використовується для підтримки розвитку неурядових організацій. Позитивним кроком є можливість міністерств досягти довгострокових домовленостей з некомерційними організаціями [7, с. 104].

Як зазначає П. Ф. Гураль, для держав з розвинутою демократією розуміння громадянського суспільства як рівноправного партнера у вирішенні соціально-економічних та політико-правових питань залишається визначальним. Особливість функцій громадянського суспільства в Європі полягає в тому, що держава визнає та використовує потенціал соціальних ресурсів для надання якісних та економічно ефективних соціальних послуг шляхом розробки інноваційних методів, поширення благодійності та завдяки цілеспрямованій і дієвій благодійній допомозі. Громадяни беруть участь у прийнятті рішень і, як наслідок, ураховують інтереси різних соціальних груп, а рішення мають більшу ефективність [8, с. 14].

Водночас проблема функціонування сучасного європейського громадянського суспільства також пов'язана зі зменшенням громадянського простору, особливо зменшенням простору для активної участі громадськості. Ця тенденція наявна не тільки в країнах, які продовжують боротьбу із самодержавними урядами, а й у демократичних країнах, які мають давню традицію підтримувати свободу слова. Однією з причин цього явища є відсутність

інтересу до громадської діяльності в різних країнах. Уряди цих держав обмежують і стримують громадян від участі в суспільному житті, запобігаючи змінам.

Ефективним методом покращення участі громадян та соціального капіталу є використання онлайн-платформ для залучення громадян до прийняття рішень. Традиційна практика налагодження діалогу між державними установами та громадськістю передбачає здійснення публічного обговорення. Так, Кодекс практики консультацій Великобританії чітко визначає цей обов'язок, наголошуючи, що тільки публічні консультації уряду або лише переговори із зацікавленими сторонами щодо збору фактичної інформації з конкретних тем не можуть розглядатися як фактичні консультації з громадськістю. У Німеччині добре відомим є підхід щодо збільшення шансів прийняти законопроект у парламенті, відображаючи результати публічних обговорень у своїх пояснювальних записках [5, с. 123].

Отже, досвід розвитку цивілізованих країн показує, що становлення громадянського суспільства є тривалим і дуже складним процесом.

Нині актуальною стала розробка перспективного підходу до оцінки української історії, а також самостійної та незалежної політичної та ідеологічної позиції щодо оцінки шляхів розвитку громадянського суспільства в Україні. Особливість і суперечливість перехідного суспільства полягає в тому, що складність перехідного процесу зумовлює, з одного боку, посилення регулівної ролі держави (тобто самої держави), з іншого – розвиток громадянського суспільства. Цей факт підтверджує необхідність наукових досліджень для вивчення ролі держави в перехідному суспільстві, розробки механізмів його впливу на соціальні процеси, визначення шляху перетворення держави на правову державу та способу перетворення перехідного суспільства на громадянське суспільство.

Аналізуючи європейський та вітчизняний досвід, можна стверджувати, що на сьогодні основними шляхами побудови громадянського суспільства в Україні є: 1) розширення масової бази влади, поліпшення політичної культури людей і створення нових можливостей для громадян брати участь в управлінні державними справами; 2) посилення процесу приватизації в усіх сферах суспільного життя та формування реального інституту громадянського суспільства з ринковим і неринковим характером; 3) максимізація сфери судового захисту прав і свобод людини та формування поваги до права й закону; 4) постійне вдосконалення механізму контролю, тобто механізму зворотного зв'язку від суспільства до країни; 5) на основі встановлення найширших відносин із зарубіжними країнами зміцнення свободи інформації та публічності; 6) підвищення рівня обізнаності громадськості та подолання негативних соціальних явищ тощо.

Тобто максимальний ступінь роздержавлення повинен бути досягнутий у всіх сферах суспільного життя. Окрім того, недоліком чинної Конституції України є те, що вона не містить жодної згадки про громадянське суспільство. Тому очевидною є потреба внесення змін до Основного Закону, що, у свою чергу, має сприяти вдосконаленню конституційних засад громадянського суспільства.

Вітчизняні юристи й науковці дотримуються двох головних концептуальних підходів щодо внесення змін до Конституції України. Відповідно до першого методу, в оновленій редакції Основного Закону конституційним принципам громадянського суспільства та формуванням його відносин з державою слід присвятити окремий розділ. Згідно з другим методом, це є недоцільно, тому необхідно обмежити включення нових положень про громадянське суспільство до Конституції України та внести певні конкретні зміни й доповнення до розширення прав і можливостей організацій громадянського суспільства та їх членів [3].

Більш раціональним убачаємо другий метод, прихильниками якого є багато вітчизняних учених-юристів, особливо експертів у галузі конституційної науки, у тому числі Г. В. Берченко. Вони вважають, що недоцільно пропонувати окремий розділ про громадянське суспільство під час оновлення конституційного тексту [9, с. 18].

Аналіз зарубіжного досвіду у формуванні конституційних основ громадянського суспільства підтверджує застосування другого методу. Цей аналіз показує, що в конституціях країн з розвинутою демократією і тих, які нещодавно розпочали шлях демократичного переходу, немає окремого розділу, присвяченого громадянському суспільству. У конституціях деяких іноземних країн навіть не згадується поняття «громадянське суспільство».

Отже, з огляду на зазначені умови до розділу I Конституції України слід додати статтю такого змісту: «Держава сприяє розвитку громадянського суспільства», а також закріпити принцип взаємозв'язку між державою та громадянським суспільством у тій самій редакції, у якій він закріплений у Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [10].

Крім того, у контексті оновлення законодавства та необхідності виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань, потрібно внести конкретні зміни до інших статей і положень Конституції України, включаючи: надання права на мирні зібрання всім особам, які знаходяться в Україні на законних підставах, а не тільки громадянам України; право об'єднуватися має бути доступним усім, у тому числі громадянам інших країн та особам без громадянства; запровадження конституційних гарантій недоторканності приватної власності як економічної передумови громадянського суспільства тощо [3].

Важливими чинниками утвердження громадянського суспільства також є: регулювання розвитку соціально-етнічних, етнонаціональних відносин з урахуванням принципу рівності всіх націй та етнічних груп; регулювання сімейно-шлюбних відносин, спрямованих на зміцнення соціальних, духовних, моральних, матеріальних основ сім'ї, на виконання нею функцій як найважливішого соціального інституту; створення умов для заохочення продуктивної трудової діяльності, зростання соціально-економічної активності населення, відтворення і всебічна реалізація трудового потенціалу народу, мотивація трудової діяльності кожної людини, спроможної до праці [11, с. 9].

Висновки. Світовий та вітчизняний досвід свідчить, що успішний розвиток суспільства й держави залежить від повноти реалізації прав і свобод кожної людини. Завдяки вільному вибору життєвого шляху, волі, енергії, відповідальним діям люди формують громадянське суспільство як певну систему всіх складних і різноманітних суспільних відносин: політичних, економічних, правових, конфесійних, культурних, етнічних та ін. Визнання, дотримання та захист прав і свобод людини – головна мета й важливий інструмент демократичної правової держави, яка прагне забезпечити добробут, гідність, безпеку суспільства, високу конкурентоспроможність країни у світовому співтоваристві, державних, громадських інститутів та органів місцевого самоврядування. Вагомим показником діяльності інститутів громадянського суспільства є ступінь розвитку громадської ініціативи та самоврядування.

Оптимізація функціонування і взаємодії інститутів громадянського суспільства має забезпечити реалізацію громадської ініціативи населення шляхом усвідомлення громадянами, що єдиним джерелом і верховним носієм влади є народ, що влада держави, її суверенітет є похідною від суверенітету народу та має слугувати йому, а чиновники діють для задоволення потреб народу, а не навпаки.

Реалізація цих заходів спрямована на формування вільних і відповідальних громадян, правової держави та громадського руху, що сприятиме Україні стати повноправним партнером у світовому співтоваристві з ефективними економічними відносинами, високим освітнім, культурним і духовним потенціалом.

Список використаних джерел

1. Васильєв Г. Ю., Воднік В. Д., Волянська О. В. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: монографія / за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2013. 536 с.

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254.
3. Опалько Ю. В. Перспективи удосконалення конституційних засад громадянського суспільства в процесі реформування Конституції України : аналітична записка. Київ, 2018. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1147/> (дата звернення: 05.04.2021).
4. Шпорлюк Р. Шляхи формування нації і громадянського суспільства в пострадянських країнах. К., 2001. 236 с.
5. Мельник Л. А. Європейський досвід ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 4. С. 119–124.
6. Алкум Майсара. Міжнародний досвід організації конструктивного діалогу між організаціями громадянського суспільства та державними органами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 11. С. 134–137.
7. Матійчик А. Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства. *Грані*. 2016. № 8. С. 100–107.
8. Гураль П. Ф. Громадянське суспільство і держава в Україні: взаємодія і розвиток. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 13–16.
9. Берченко Г. В. Конституційні засади громадянського суспільства в Україні : автореф. дис. ... канд. юр. наук. Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. 20 с.
10. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки. 26.02.2016. № 68/216. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n20> (дата звернення: 05.03.2021).
11. Шевченко М. Концептуальні засади розбудови громадянського суспільства в Україні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2006. № 2. URL: http://novyn.kpi.ua/2006-2/11_Shevchenko.pdf (дата звернення: 05.03.2021).

References

1. Vasyliiev, H. Yu., Vodnik, V. D., Volianska, O. V. (2013). Hromadianske suspilstvo: politychnitasotsialno-pravoviproblemyrozvytku : monohrafiia [Civil society: political and socio-legal problems of development : a monograph] / za red. M. P. Trebina. Kharkiv : Pravo. 536 s. [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy : ZakonUkrainy [Constitution of Ukraine : Law of Ukraine] vid 28.06.1996 r. № 254 [in Ukrainian].
3. Opalko, Yu. V. (2018). Perspektyvy udoskonalennia konstytutsiinykh zasad hromadianskoho suspilstva v protsesi reformuvannia Konstytutsii Ukrainy : analitychna zapyska [Prospects for improving the constitutional foundations of civil society in the process of reforming the Constitution of Ukraine : an analytical note]. Kyiv. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1147/> (data zvernennia: 05.04.2021) [in Ukrainian].
4. Shporliuk, R. (2001). Shliakhy formuvannia natsii i hromadianskoho suspilstva v postradianskykh krainakh [Ways of nation-building and civil society in post-Soviet countries]. K. 236 s. [in Ukrainian].
5. Melnyk, L. A. (2019). Yevropeyskyi dosvid efektyvnoi vzaiemodii derzhavy ta instytutiv hromadianskoho suspilstva [European experience of effective interaction between the state and civil society institutions]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 4. S. 119–124 [in Ukrainian].
6. Alkum Maisara. (2018). Mizhnarodnyi dosvid orhanizatsii konstruktyvnoho dialohu mizh orhanizatsiiamy hromadianskoho suspilstva ta derzhavnymy orhanamy [International experience in organizing a constructive dialogue between civil society organizations and government agencies]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 11. S. 134–137 [in Ukrainian].
7. Matiichyk A. (2016). Volonterska diialnist yak determinant rozvytku hromadianskoho suspilstva [Volunteering as a determinant of civil society development]. *Hrani*. № 8. S. 100–107 [in Ukrainian].
8. Hural, P. F. (2013). Hromadianske suspilstvo I derzhava v Ukraini: vzaiemodiiia i rozvytok [Civil society and the state in Ukraine: interaction and development]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 3. S. 13–16 [in Ukrainian].
9. Berchenko, H. V. (2012). Konstytutsiini zasady hromadianskoho suspilstva v Ukraini : avtoref. dys. ... kand. jur. nauk [Constitutional principles of civil society in Ukraine : abstract]. Kharkiv : Nats. un-t «Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho». 20 s. [in Ukrainian].
10. Natsionalna stratehiia spryiannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2016–2020 roky [National strategy for promoting the development of civil society in Ukraine for 2016–2020].

26.02.2016. № 68/216. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n20> (data zvernennia: 05.03.2021) [in Ukrainian].

11. Shevchenko, M. (2006). Kontseptualni zasady rozbudovy hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Conceptual principles of civil society development in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»*. № 2. URL: http://novyn.kpi.ua/2006-2/11_Shevchenko.pdf (data zvernennia: 05.03.2021) [in Ukrainian].

Kozar Yuriy,

Doctor of Law, Professor

(Bogdan Khmelnytsky Melitopol

State Pedagogical University, Melitopol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6424-6419>

BASIC FUNDAMENTALS OF BUILDING CIVIL SOCIETY INSTITUTE IN UKRAINE: EUROPEAN AND DOMESTIC EXPERIENCE

The scientific article analyzes the priority principles of civil society in Ukraine, and also focuses on the factors of the need to improve these principles and institutions of civil society in general. In addition, foreign and domestic experience is studied, as well as research of scientists on this issue, the experience of effective interaction in European countries between the state and civil society is analyzed. The main tasks set for Ukraine to establish the foundations of civil society are considered, and the problems and shortcomings of the current legislation in the context of regulating civil society institutions and ways to solve them are analyzed. The scientific article attempts to analyze the theoretical foundations of effective civil society in Ukraine on the basis of dialogue and national consolidation in the context of foreign and domestic experience, as well as considers the factors of the establishment of civil society in our country and the main tasks set for Ukraine in the context of the post-crisis model of development in order to establish at the legislative level the foundations of civil society as a guarantee of democratic development. The peculiarities of the functions of civil society in Europe are studied and the problems of functioning of modern European civil society are clarified. It is analyzed what changes need to be made to the Constitution of Ukraine in terms of supplementing the expansion of the rights and opportunities of civil society organizations and their members. The article presents the problems of formation and further development of civil society, the activities of public organizations in the process of privatization and market conditions, the impact on the democratization of the country and more. The main factors influencing the effectiveness of civil society development in European countries have been clarified, with the possibility of further application of the experience for Ukraine.

Key words: civil society; state; civil society institutions; social institutions; democratization.

Надіслано до редколегії 17.08.2021

Рекомендовано до публікації 23.08.2021

УДК: 343.163 (477)

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-27-32>

Мельник Олег Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4609-7202>

ПОНЯТТЯ І СКЛАДОВІ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ ПРОКУРАТУРИ

Наукову статтю присвячено визначенню поняття і складових організаційного забезпечення роботи прокуратури. На підставі аналізу чинного законодавства України та наукових джерел організаційне забезпечення діяльності прокуратури розглянуто в широкому та вузькому значеннях. Сформульовано основні елементи та напрями організаційного забезпечення роботи прокуратури в кожному із цих аспектів. Обґрунтовано необхідність удосконалення законодавчої регламентації питань організаційного забезпечення діяльності прокуратури.

Ключові слова: прокуратура; організація роботи прокуратури; організаційне забезпечення діяльності прокуратури; інформаційне забезпечення; фінансування прокуратури.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми зумовлюється реформуванням органів прокуратури, яке триває і до сьогодні. Невпинний розвиток суспільних відносин спричиняє необхідність трансформації та вдосконалення роботи органів прокуратури, упровадження в її діяльність сучасних технологій і передових практик. Тому є необхідність перегляду усталених теоретичних підходів до організаційного забезпечення роботи прокуратури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика організації роботи прокуратури досліджувалася такими науковцями, як В. С. Бабкова (розглядала проблеми контролю як елемента організації роботи й управління у прокуратурі) [1], Л. М. Давиденко (вивчав проблеми керівництва в органах прокуратури) [2], П. М. Каркач (досліджував проблеми організації роботи районної (міської) прокуратури) [3], М. К. Якимчук (розглядав проблеми управління в органах прокуратури) [4] та ін. Завдяки напрацюванням цих та інших учених у науковій юридичній літературі сформовано достатнє теоретичне підґрунтя для визначення організації роботи прокуратури та її складових. До того ж регламентація організаційного забезпечення діяльності прокуратури в Законі України «Про прокуратуру» у 2014 р., зміни у формулюванні конституційних функцій прокуратури, які мали місце у 2016 р., а також реформування системи прокуратури, яке відбувається впродовж 2020–2021 рр., вимагають нової інтерпретації ключових питань.

Метою наукової статті є визначення поняття і складових організаційного забезпечення роботи прокуратури.

Виклад основного матеріалу. Основою терміна «організаційне забезпечення діяльності прокуратури» є поняття «організація», яке згідно з Великим тлумачним словником української мови вказує на дію за значенням «організовувати», тобто має тлумачення: 1) створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них; 2) здійснювати певні заходи громадського значення, розробляючи їх підготовку і проведення, забезпечувати, влаштовувати що-небудь, вишукуючи для цього необхідні

можливості; 3) згуртовувати, об'єднувати кого-небудь із певною метою, зосереджувати, мобілізувати, спрямовувати когось на що-небудь; 4) чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь [5, с. 853].

Поняття «організація» стосовно прокуратури може розглядатися в кількох аспектах. Насамперед це внутрішні правовідносини у прокуратурі, щодо яких організація роботи розглядається як ужиття організаційно-управлінських заходів, які спрямовані на виконання завдань органів прокуратури, визначених Законом України «Про прокуратуру», а також галузевими наказами Генерального прокурора за кожним напрямом прокурорської діяльності [3, с. 12]. Організація роботи, яка тісно пов'язана з управлінням в органах прокуратури, спрямована на створення належних умов для реалізації поставлених перед прокуратурою завдань [4, с. 107]. Це комплекс пов'язаних між собою заходів, направлених на оптимізацію функціонування прокурорської системи щодо досягнення цілей і реалізації завдань прокуратури [6, с. 115].

В іншому аспекті організація може розглядатися як напрям зовнішньої діяльності системи прокуратури в межах покладених на неї конституційних функцій. Так, відповідно до п. 2 ст. 131-1 Конституції України обов'язком прокуратури є здійснення організації досудового розслідування. У цьому контексті прокурори є організаторами досудового кримінального провадження, які повинні забезпечити його дієвість і законність проведення. Це дає змогу окремим дослідникам розглядати прокурора як менеджера досудового розслідування, який застосовує надані йому Кримінальним процесуальним кодексом України процесуальні повноваження і низку організаційних засобів, прийомів та методів, призначених для узгодження та скеровування діяльності органів досудового розслідування та оперативних підрозділів на своєчасне, усебічне, повне та об'єктивне розкриття кримінальних правопорушень, викриття винних у їхньому вчиненні осіб та притягнення їх до встановленої законом відповідальності [7, с. 197–202].

Так, прокуратура може розглядатися і як система, яка організовується, і як система, що організовує. До того ж сутність організації роботи, її основні елементи та принципи залишаються єдиними та дієвими як на зовнішньому, так і на внутрішньому рівнях системи прокуратури. Зокрема, у будь-якому разі призначення організації полягає в підвищенні ефективності діяльності прокуратури, найбільш повному і своєчасному виконанні покладених на неї обов'язків. У цьому плані позитивним для організації роботи прокуратури можна вважати все те, що сприяє підвищенню її дієвості, тобто швидкості й результативності реалізації функцій. І, навпаки, негативним в організації роботи є те, що гальмує діяльність прокуратури, стримує її потенціал, призводить до зниження показників результативності роботи.

Розглядаючи організацію роботи як управлінський процес, слід зауважити, що його здійснення потребує належного забезпечення, тобто створення необхідного матеріального, правового, інформаційного та кадрового підґрунтя і використання комплексу відповідних заходів для належної організації роботи. Отже, поняття «організаційне забезпечення» та «організація роботи» не є тотожними: організаційне забезпечення передбачає надання необхідних ресурсів та створення умов для організації роботи; воно є запорукою і супроводжує діяльність щодо організації. Водночас організаційна складова є визначальною для характеристики такого забезпечення, уточнюючи його значення і спрямованість.

Вказівка на поняття та складові організаційного забезпечення діяльності прокуратури є в Законі України «Про прокуратуру», у якому міститься окремий Розділ Х «Організаційне забезпечення діяльності прокуратури». Однак аналіз змісту цього Розділу дає підстави стверджувати, що сутність організаційного забезпечення прокуратури законодавцем зводиться переважно до питань її фінансування. Так, у ст. 87 цього Закону зазначається, що держава забезпечує фінансування та належні умови функціонування прокуратури й діяльності прокурорів. Забезпечення функціонування системи прокуратури передбачає: 1) визначення в Державному бюджеті України видатків на фінансування прокуратури не

нижче рівня, що забезпечує можливість повного та незалежного здійснення її повноважень відповідно до закону; 2) законодавче гарантування повного і своєчасного фінансування прокуратури; 3) гарантування достатнього рівня соціального забезпечення прокурорів. Далі в цьому Розділі виокремлено засади фінансування прокуратури (ст. 89) та порядок його здійснення (ст. 90). Забезпечення потреб прокурора, пов'язаних із його професійною діяльністю, якому присвячено ст. 91 Закону України «Про прокуратуру», також зосереджує увагу на питаннях забезпечення прокурорів окремим робочим місцем та необхідними для роботи засобами, а органів прокуратури – транспортними й матеріально-технічними засобами, службовими приміщеннями тощо.

На підставі аналізу цих норм науковці роблять висновок, що до організаційного забезпечення прокуратури належить створення відповідних умов функціонування органів прокуратури та діяльності прокурорів, мова йде про своєчасне і повне фінансування прокуратури, задоволення її потреб у приміщеннях, транспорті, матеріальних і технічних засобах, необхідних для роботи, гарантування достатнього рівня соціального забезпечення прокурорів тощо [8, с. 568]. До того ж у положеннях уже згаданого Розділу X Закону України «Про прокуратуру» йдеться, імовірно, про матеріально-фінансове, а не про організаційне забезпечення прокуратури.

Порівнюючи ці положення з іншими нормами чинного законодавства України, варто звернути увагу на Закон України «Про судоустрій і статус суддів», у якому також є окремий Розділ XI «Організаційне забезпечення діяльності судів». У ньому викладено загалом аналогічний підхід до визначення загальних питань забезпечення діяльності судів, коли основний акцент зроблено на фінансуванні судів. Крім того, зазначений Розділ регламентує питання державної служби в системі правосуддя (стаття 150), правовий статус та повноваження Державної судової адміністрації України (глава 2), а також апарат суду, службу організаційного забезпечення роботи та службу охорони суду (глави 3–4). Так, у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» питання організаційного забезпечення судів викладено більш повно й усебічно, ніж у Законі України «Про прокуратуру».

Зважаючи на це, варто запропонувати вдосконалити нормативну регламентацію питань організаційного забезпечення в Законі України «Про прокуратуру». Але для цього необхідно з'ясувати предмет такого правового регулювання, тобто ті складові, які належать до поняття «організаційне забезпечення прокуратури» і складають його зміст. Убачається, що цього можливо досягти на підставі аналізу складових поняття «організація роботи прокуратури», які наводяться в науковій юридичній літературі.

Зокрема, на думку М. К. Якимчук, елементами організації роботи й управління в органах прокуратури є: визначення цілей, завдань та функцій органів прокуратури; розробка та вдосконалення їх організаційної структури та штатів; забезпечення людьми, матеріальними та фінансовими ресурсами, необхідною інформацією; підготовка управлінських рішень на основі збору та обробки інформації; забезпечення координованості дії органів, підрозділів та їх співробітників; регулювання їх організації і функціонування з урахуванням змін оперативної обстановки; створення ефективної системи обліку та контролю [4, с. 110].

П. М. Каркача вважає, що до змісту організації роботи прокуратури належить: розподіл роботи; облаштування робочого місця; забезпечення папером, бланками, методичною літературою, науково-технічними засобами; створення і підтримка здорової психологічної атмосфери в колективі; постановка перед колективом і вирішення конкретних завдань та контроль за їх виконанням; оцінка якості виконаної роботи [3, с. 12].

Також у системі організації роботи прокуратури виокремлюють: раціональний розподіл обов'язків між працівниками прокуратури; створення умов для вискоєфективного й повного використання робочого часу та трудових ресурсів; застосування раціональних методів, прийомів

і засобів оргтехніки в діловодстві та управлінській роботі; підвищення професійної кваліфікації та загального культурного рівня працівників; роботу з кадрами, діловодство; облік та звітність; матеріально-технічне й фінансове забезпечення тощо [6, с. 116].

Наведені погляди вчених дають підстави для висновку, що зміст організації роботи прокуратури розуміється достатньо широко. У цьому аспекті можна керуватися такою логікою, що «організація роботи» охоплює все те, що сприяє належній та ефективній діяльності прокуратури. Водночас це створює загрозу необґрунтованого включення до змісту цього поняття певних елементів, які мають самостійний характер.

Ураховуючи викладене, організаційне забезпечення прокуратури можна розглядати у двох значеннях: широкому та вузькому. Так, у широкому значенні це поняття можна визначити як комплекс усіх заходів, засобів та ресурсів, які є необхідними для функціонування прокуратури. До цього значення належать такі складові:

- кадрове забезпечення – залучення до роботи у прокуратурі фахових та кваліфікованих працівників, здатних успішно виконувати завдання та функції цього органу, а також підтримання високого професійного рівня прокурорського корпусу та очищення його від представників, які не відповідають цим вимогам;
- інформаційне забезпечення – збирання, нагромадження, обробка, збереження і використання в роботі прокуратури інформації, необхідної для належного здійснення покладених на неї завдань та функцій;
- фінансування – передбачення у Державному бюджеті України та спрямування на утримання прокуратури достатніх коштів для забезпечення її видатків на потреби, пов'язані з належною реалізацією функцій прокуратури та достатнім соціальним забезпеченням її працівників;
- матеріально-технічне забезпечення – задоволення потреб органів прокуратури та їхніх співробітників у приміщеннях, транспорті, офісній оргтехніці, засобах зв'язку, папері та канцелярських засобах, інших необхідних для роботи матеріальних об'єктів;
- інноваційно-технологічне забезпечення – упровадження в роботу прокуратури сучасних практик, прийомів і методів, а також розробок науки й техніки, наприклад автоматизованих систем обліку та статистики, систем електронного кримінального провадження тощо.

У вузькому значенні організаційне забезпечення передбачає сукупність прийомів та засобів, спрямованих на впорядкування роботи прокуратури, забезпечення її керованості як системи та ефективного здійснення повноважень прокурорами. У цьому аспекті до нього належать:

- адміністрування прокуратури – здійснення управління відповідним органом прокуратури, що включає розподіл обов'язків між працівниками, постановку перед ними завдань та контроль за їх виконанням, оцінку їхньої роботи (покладається на осіб, які займають адміністративні посади у прокуратурі);
- забезпечувальна робота у прокуратурі – охоплює допоміжну, факультативну діяльність, яка не пов'язана з виконанням функцій прокуратури, однак полегшує їх здійснення: організацію діловодства, ведення обліку та звітності, консультування тощо (може бути покладена на співробітників прокуратури, які не мають статусу прокурорів).

Висновки. На підставі зазначеного можна зробити висновок, що поняття організаційного забезпечення прокуратури можна розглядати в широкому та вузькому значеннях, що впливає на визначення його складових елементів. З метою вдосконалення нормативної регламентації цих питань у Розділі X Закону України «Про прокуратуру» варто передбачити не тільки фінансування прокуратури, а й певні аспекти її інформаційного, матеріально-технічного, інноваційно-технологічного забезпечення, урегулювати роль керівника у прокуратурі, а також допоміжного (забезпечувального) персоналу тощо.

Важливим при цьому є системний підхід, який зумовлює формування комплексного механізму забезпечення діяльності прокуратури у всіх вказаних аспектах та визначення відповідальних за це суб'єктів.

Перспективними напрямками для подальших наукових розвідок у межах визначеної теми дослідження вбачається аналіз окремих елементів організаційного забезпечення прокуратури, а також вивчення найкращих практик організації роботи прокуратури.

Список використаних джерел

1. Бабкова В. С. Организационно-правовые проблемы контроля в прокурорской деятельности. Харьков : Легас, 2001. 176 с.
2. Давиденко Л. М., Каркач П. М. Керівник і керівництво в органах прокуратури. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 2. С. 68–72.
3. Каркач П. М. Організація роботи районної, міської прокуратури : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2013. 336 с.
4. Якимчук М. К. Проблеми управління в органах прокуратури України: теорія і практика. Київ : Ін-т держави і права НАН України, 2001. 440 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
6. Когутич І. І., Нор В. Т., Павлишин А. А., Луцик В. В. Прокурорський нагляд в Україні : підручник / за ред. В. Т. Нора. Київ : Ін Юре, 2011. 592 с.
7. Лапкін А. В. Прокурор як менеджер досудового розслідування. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1. С. 197–202.
8. Лапкін А. В. Закон України «Про прокуратуру» : науково-практичний коментар. Харків: Право, 2015. 680 с.

References

1. Babkova, V. S. (2001). Organizacionno-pravovye problemy kontrolya v prokurorskoj deyatel'nosti [Organizational and legal problems of control in prosecutor's activity]. Har'kov : Legas. 176 s. [in Russian].
2. Davydenko, L. M., Karkach, P. M. (2004). Kerivnyk i kerivnytstvo v orhanakh prokuratury. *Prokuratura. Liudyna. Derzhava* [Leader and leadership in the prosecutor's office. *Prosecutor's Office. Man. State*]. № 2. S. 68–72 [in Ukrainian].
3. Karkach, P. M. (2013). Orhanizatsiia roboty raionnoi, miskoi prokuratury : nauk.-prakt. posib. [Organization of work of district, city prosecutor's office : Scientific-practical manual]. Kharkiv : Pravo. 336 s. [in Ukrainian].
4. Yakymchuk, M. K. (2001). Problemy upravlinnia v orhanakh prokuratury Ukrainy: teoriia i praktyka [Problems of management in the bodies of the prosecutor's office of Ukraine: theory and practice]. Kyiv : In-t derzhavy i prava NAN Ukrainy. 440 s. [in Ukrainian].
5. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin : VTF «Perun», 2005. 1728 s. [in Ukrainian].
6. Kohutysh, I. I., Nor, V. T., Pavlyshyn, A. A., Lutsyk, V. V. (2011). Prokurorskyi nahliad v Ukraini : pidruchnyk [Prosecutor's Supervision in Ukraine: tutorial] / za red. V. T. Nora. Kyiv : In Yure. 592 s. [in Ukrainian].
7. Lapkin, A. V. (2018). Prokuror yak menedzher dosudovoho rozsliduvannia. *Pravovyi chasopys Donbasu* [Prosecutor as a pre-trial investigation manager. *Law journal of Donbass*]. № 1. S. 197–202 [in Ukrainian].
8. Lapkin, A. V. (2015). Zakon Ukrainy «Pro prokuraturu» : nauково-praktychnyi komentar [Law of Ukraine "On Prosecutor's Office" : Scientific and Practical Comment]. Kharkiv : Pravo. 680 s. [in Ukrainian].

Melnik Oleh,
PhD in Law, Associate Professor
(Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4609-7202>

CONCEPT AND ELEMENTS OF ORGANIZATIONAL SUPPORT FOR THE ACTIVITIES OF THE PROSECUTOR'S OFFICE

The relevance of the scientific article is due to the reform of the prosecutor's office. In the process of transforming the prosecutor's office system, it is necessary to introduce in its activity modern practices aimed at improving the effectiveness of the prosecutor's office. In this regard, there is a need for scientific study of the organizational support of the prosecutor's office. The purpose of the scientific article is to define the concept and elements of organizational support for the activities of the prosecutor's office. The basis for studying the organizational support of the prosecutor's office is theoretical studies of the organization of work and management in the prosecutor's office. Based on the analysis of the current legislation of Ukraine, as well as scientific sources, organizational support is considered in broad and narrow meanings. Thus, in a wide meaning, this concept can be defined as a complex of all measures, means and resources that are necessary for the operation of the prosecutor's office. Elements of organizational support for the prosecutor's office in a broad sense are: personnel support, information support, financing, logistics, innovative and technological support. In a narrow sense, organizational support provides a set of techniques and means aimed at streamlining the work of the prosecutor's office, ensuring its controllability as a system and effective exercise by prosecutors. So organizational support includes the administration of the prosecutor's office and ensuring work in the prosecutor's office. It was concluded that it is necessary to improve the normative regulation of organizational support for the prosecutor's office in section X of the Law of Ukraine «On the prosecutor's office». At the same time, a systematic approach is important, involving formation of an integrated mechanism of organizational support for the activities of the prosecutor's office and identification of the subjects responsible for this. Perspective directions for further scientific researches within the defined topic of the study are used to analyze individual elements of the prosecutor's office, as well as the study of the best practices of the organization of the prosecutor's office.

Key words: *prosecutor's office; organization of the work of the prosecutor's office; organizational support for the activities of the prosecutor's office; information support; financing of the prosecutor's office.*

Надіслано до редколегії 19.08.2021
Рекомендовано до публікації 23.08.2021

РОЗДІЛ II

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК: 347.77

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-33-38>

Бондаренко Ольга Олегівна,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3361-2121>

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються актуальні питання щодо цивільно-правової охорони та захисту ділової репутації юридичної особи в Україні. Право на ділову репутацію належить до особливої групи цивільних відносин, що потребує наукового вивчення та аналізу з огляду на те, що досі немає законодавчого закріплення поняття ділової репутації юридичної особи в Цивільному кодексі України. У часи постійного соціально-економічного розвитку актуальність визначення та правового регулювання цивільно-правових відносин у сфері ділової репутації юридичних осіб є значною і вагомю, оскільки ділова репутація є певною оцінкою їхньої діяльності, яка ґрунтується на висновках щодо ділових якостей та морального обличчя суб'єктів, що тісно пов'язані з діяльністю суб'єкта господарювання і дотримання ними вимог законодавства та належного виконання договірних зобов'язань перед партнерами.

Ключові слова: репутація; юридична особа; немайнові права; ділова репутація юридичної особи; правова охорона; захист; суб'єкт господарювання.

Постановка проблеми. До особливої групи цивільних відносин як юридичних, так і фізичних осіб належить право на ділову репутацію, яка існує незалежно від її правового закріплення, є невідчужуваним благом, але потребує правової охорони в разі її порушення іншими суб'єктами правовідносин.

У часи постійного соціально-економічного розвитку актуальність визначення та правового регулювання цивільно-правових відносин у сфері ділової репутації юридичних осіб є значною і вагомю, адже ділова репутація є певною оцінкою діяльності юридичної особи, яка ґрунтується на висновках щодо ділових якостей та морального обличчя суб'єктів, що тісно пов'язані з діяльністю суб'єкта господарювання та дотримання ними вимог законодавства та належного виконання договірних зобов'язань перед партнерами.

Актуальність теми полягає в тому, що суттєве оновлення всього цивільного законодавства України і прагнення до інтеграції та узгодженість національного законодавства щодо охорони права ділової репутації юридичної особи із законодавством

країн Європейського Союзу потребує розробки нових теоретичних і практичних підходів до проблеми охорони права на ділову репутацію юридичних осіб у межах досить жорстких стандартів і норм щодо охорони та забезпечення надійного захисту прав, що визначені в нормативних документах Спільноти.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Раніше вивченням поняття ділової репутації і здійсненням аналізу правової охорони та захисту займалися такі науковці, як А. Л. Анісімов, Ю. М. Бикова, О. М. Ерделевський, І. Ф. Коваль, І. Ю. Лучка, М. М. Малєїна, А. В. Стародубцев, Р. О. Стефанчук, А. О. Уразова, Л. В. Федюк, О. В. Хортюк та інші.

Мета статті полягає в тому, щоб шляхом аналізу, порівняння та вивчення зарубіжного досвіду країн Європейського Союзу визначити оптимальне поняття «ділова репутація» та надати пропозиції щодо вирішення наявних проблем захисту ділової репутації під час її порушення в інтернет-мережі в нашій державі.

Виклад основного матеріалу. Категорія «ділова репутація» для юриспруденції зовсім не нова, оскільки питання про значення ділової репутації було актуальним не тільки на початку 90-х років ХХ століття. Необхідність правового врегулювання відповідних відносин виникла ще в ХІХ столітті. Так, § 12 Германського Уложення закріплювалося загальне право на ім'я, що дозволяло кожній особі вимагати в суді усунення незаконного використання її імені. Аналіз юридичної літератури цього періоду свідчить про те, що поняття фірми, незважаючи на його використання в теорії права, законодавчого закріплення, наприклад у російському праві, не мало, на відміну від германського права, у якому фірмою вважалось ім'я купця, під яким він веде свої торгові справи та яким користується для підпису [7].

Поняття «ділова репутація юридичної особи» з кожним роком набуває вагомого значення для комерційних та державних структур. На підставі аналізу чинного цивільного законодавства з'ясовано, що поняття ще досі не вивчено та не визначено. Нормативно-правові акти не дають чіткого тлумачення терміна «ділова репутація юридичної особи», також у законодавстві відсутні способи та інструменти її захисту в разі порушення.

Відповідно до довідникової літератури репутація – це створення загальної думки про переваги чи недоліки кого-небудь, чого-небудь, громадська оцінка [5, с. 431].

Ділова репутація – суспільна категорія, дуже близька до честі й гідності. Право на недоторканність ділової репутації свідчить про повноваження вимагати недоторканності ділової репутації, що полягає у забороні здійснювати будь-які дії, якими може бути порушене це особисте немайнове благо. Здебільшого право на недоторканність ділової репутації фізичної особи може порушуватися шляхом поширення недостовірної інформації, наприклад шляхом недобросовісної реклами, порушенням вимог законодавства про захист економічної конкуренції тощо [8].

Проблемним є питання щодо визначення суб'єктів, що наділені діловою репутацією. Це пов'язано насамперед з тим, що в науці цивільного права немає чітких розмежувань між поняттями «честь» та «репутація». Так, у тлумачних словниках термін «честь» визначають як хорошу репутацію та добре ім'я, а поняття «репутація» – як громадську думку про кого-, що-небудь [6].

Ділову репутацію найчастіше пов'язують саме з юридичною особою чи фізичною особою-підприємцем. Така ситуація є цілком логічною, адже саме їхню діяльність можна назвати підприємницькою, саме вони контактують з широким колом осіб-контрагентів під час здійснення своєї діяльності [1]. Аналіз судової практики свідчить, що до суду за захистом ділової репутації звертаються депутати, працівники суду, державні службовці. Але з огляду на суб'єкт – носія репутації це не є правильним, адже специфіка їхньої діяльності не дозволяє їм бути суб'єктами підприємницьких відносин. Часто поняття ділової репутації визначається як набір якостей та оцінок, з якими їхній носій асоціюється в очах своїх контрагентів, клієнтів, споживачів, колег, шанувальників (для шоу-бізнесу), виборців (для виборних посад) і персоніфікується серед інших професіоналів у цій сфері діяльності.

Погоджуємося з думкою Р. О. Стефанчука, що в подібних випадках ідеться не про «ділову репутацію», а про різні види власне «репутації» (виборчу, службову, професійну, авторську, винахідницьку, релігійну, фінансову тощо), тому доцільним було б замінити в нормативних актах словосполучення «ділова репутація» на «репутація», адже в правовій державі, де основним конституційно закріпленим принципом є принцип рівності всіх перед законом та судом, не має значення, чия репутація постраждала – чи то інженера, чи то священника, чи то підприємця [6].

Згідно з частиною першою статті 94 Цивільного кодексу України юридична особа має право на недоторканність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати.

Зважаючи на норми цивільного законодавства, можна стверджувати, що ділова репутація є нематеріальним благом, так званім активом, який визначає ділові якості юридичної особи – суб'єкта цивільних правовідносин.

Найпоширенішими діями, що посягають на зазначене благо, є пониження репутації шляхом поширення неправдивих (у тому числі неповних, перекручених) даних, які негативно змінюють або можуть змінити ставлення до цього суб'єкта з боку інших учасників цивільних та господарських відносин.

Юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову про захист честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи, є сукупність таких обставин: поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі в будь-який спосіб; поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право [4].

До того ж не менш важливим є питання захисту від порушень ділової репутації в інтернет-мережі, яка наразі стосується майже кожного аспекту життя сучасного суспільства.

Захист ділової репутації в інтернеті значно ускладнюється внаслідок відставання розвитку українського законодавства від реалій розвитку інформаційних технологій. Якщо більш-менш зрозумілими є способи захисту порушеного особистого немайнового права у традиційних друкованих виданнях, телебаченні, то спеціального регулювання відносин та захисту права в інтернет-мережі фактично немає. У таких справах ділову репутацію захищають шляхом звернення до суду в порядку цивільного або господарського позовного провадження.

Складність захисту полягає в тому, що довести сам факт порушення ділової репутації в інтернет-мережі дуже складно і, як правило, труднощі в доказуванні цього факту є у всіх, чий права було порушено. Це пов'язано насамперед з тим, що інформацію з інтернет-простору можна видалити в будь-який час, це не є проблемою для особи-власника того інтернет-ресурсу, в якому вона була розповсюджена. А це, у свою чергу, унеможливає в майбутньому взагалі доказування факту порушення. Також іноді виникають труднощі у встановленні особи, яка розмістила інформацію, що погіршує ділову репутацію юридичної особи.

Тому перше, з чого варто розпочинати процес захисту своїх прав, – це фіксація самого факту розміщення в інтернет-мережі інформації, яка, на думку особи, порушує її права. Без такої фіксації у разі видалення інформації зі сторінок певного вебресурсу довести факт порушення буде неможливо. Актуальним є питання нотаріального посвідчення інтернет-сторінки, однак чинне законодавство України, що регулює здійснення нотаріальної діяльності, не дає змоги нотаріусам вчиняти таку нотаріальну дію, на відміну від деяких інших країн світу [2].

Для підтвердження наявності в телекомунікаційних системах інформації, яка понижує честь, гідність та ділову репутацію, варто провести ІТ-дослідження (проводиться

за зверненням самої особи) або ІТ-експертизу (здійснюється на підставі ухвали суду). У цьому випадку доцільніше провести саме дослідження без повідомлення про його проведення потенційного відповідача у справі. Чого не можна сказати про судову експертизу [2].

Судова практика наразі не має єдиного підходу щодо того, що треба визнавати доказами під час розгляду справ про захист ділової репутації і які докази мають вирішальне значення для прийняття неупередженого та об'єктивного рішення суддею.

Проаналізувавши різні думки науковців та практиків, можна виділити такі способи надання інформації щодо порушення права: роздруківка або скріншот вебсторінки, висновок експерта у сфері телекомунікаційних систем та проведення авторознавчої або семантико-текстуальної експертизи. Але виникають спірні питання стосовно форми подання у такий спосіб доказів до суду, адже якщо з вимогами, що застосовуються до оформлення висновків експертизи, усе зрозуміло, то щодо оформлення належним чином такого доказу, як «скріншот» нічого законодавцем не зазначено.

Наступним етапом є встановлення відповідача. Відповідно до Пленуму Верховного Суду України відповідачами у справі про захист гідності, честі чи ділової репутації є фізична або юридична особа, яка поширила недостовірну інформацію, а також автор цієї інформації. Якщо позов пред'явлено про спростування інформації, опублікованої в засобах масової інформації, то належними відповідачами є автор і редакція відповідного засобу масової інформації чи інша установа, що виконує її функції.

Такий процес ускладнюється і під час поширення інформації в інтернет-мережі, оскільки оголошення певного повідомлення особою в теле-, радіоефірі або розміщення інформації у друкованих виданнях дозволяє встановити особу відповідача без залучення додаткових ресурсів. Як правило, відповідачем у справах щодо захисту ділової репутації юридичних осіб, де інформацію було поширено в інтернет-мережі, є безпосередньо автор такого повідомлення, а також власник вебресурсу.

Та, на жаль, виникає перешкода, яка полягає в тому, що більшість ресурсів не містять інформації щодо власника. І тоді необхідно звертатися за кваліфікованою допомогою спеціалістів, що зможуть застосувати спеціальні програми для встановлення доменного імені та/або хостинг-провайдера. Але навіть і це не є гарантією, що відповідача буде встановлено правильно, адже зараз є безліч можливостей, що дають змогу з легкістю приховати реальні дані про себе.

Варто наголосити, що нині в Україні відсутня єдина практика щодо ідентифікації особи, яка поширила інформацію в соціальних мережах (фейсбук, інстаграм), через її особистий профіль у таких мережах. Зокрема, у постанові Апеляційного Суду Херсонської області у справі № 667/266/15-ц від 06.03.2018 року суд не прийняв як доказ належності відповідача посилання на його профіль у соціальній мережі «ВКонтакте», оскільки в соціальних мережах може зареєструватися будь-яка людина і під будь-яким іменем, а перевірити таку інформацію неможливо. Водночас у багатьох інших випадках суди приймали до розгляду такі доводи [3].

Висновки. Отже, на законодавчому рівні, а саме в Цивільному кодексі України, відсутнє правове регулювання охорони та захисту від порушень ділової репутації юридичних осіб в інтернет-мережі. Для вирішення зазначеної проблеми вважаємо за необхідне внести зміни та доповнення до Цивільного кодексу України шляхом виокремлення питання правової охорони та захисту ділової репутації в окрему статтю закону. Проблема реалізації механізму захисту ділової репутації юридичної особи в судах України є актуальною, ще не вирішеною, і тому потребує подальшого наукового вивчення.

Список використаних джерел

1. Стародубцев А. Теоретико-правові засади визначення поняття «ділова репутація». URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/6-2015/starodubcev.pdf> (дата звернення: 01.06.2021).

2. Староста І. Як захистити честь, гідність та ділову репутацію в мережі Інтернет? URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-zahistiti-chest-gidnist-ta-dilovu-reputaciyu-v-merezhi-internet.html> (дата звернення: 01.06.2021).
3. Лавренова Н., Абрамович Н. Особливості судового захисту та доказування у справах про захист ділової репутації. *Юрист&Закон*. № 28, від 8 серпня 2019 року. URL: <https://www.legalalliance.com.ua/publikacii/osoblivosti-sudovogo-zahistu-ta-dokazuvanna-u-spravah-pro-zahist-dilovoi-reputacii/> (дата звернення: 01.06.2021).
4. Морозов А. Е. Захист ділової репутації юридичної особи. URL: <https://alibi.dp.ua/1131-zakhist-dilovoji-reputatsieyu-yuridichnoji-osobi> (дата звернення: 01.06.2021).
5. Словарь иностранных слов / за ред. Ф. Н. Петрова, И. В. Лехина, С. М. Локшина и др. Москва : Советская Энциклопедия, 1964. 784 с.
6. Стефанчук Р. Окремі питання цивільно-правового регулювання захисту честі, гідності та ділової репутації. URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=5287&id_book=5287&id_parent=5287&id_vid_res=2 (дата звернення: 01.06.2021).
7. Хортюк О. В. Міжнародно-правове регулювання ділової репутації юридичної особи. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3541/%D0%A5%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%8E%D0%BA.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 01.06.2021).
8. Габриадзе М. Р., Чала О. В. Захист честі, гідності та ділової репутації в цивільному законодавстві. *Актуальна юриспруденція : матеріали науково-практичної інтернет-конференції*. 2011. URL: legalactivity.com.ua (дата звернення: 01.06.2021).

References

1. Starodubtsev, A. Teoretyko-pravovi zasady vyznachennia poniattia «dilova reputatsiia» [Theoretical and legal principles of definition of «business reputation»]. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-zahistiti-chest-gidnist-ta-dilovu-reputaciyu-v-merezhi-internet.html> (data zvernennia: 01.06.2021) [in Ukrainian].
2. Starosta, I. Yak zakhystyty chest, hidnist ta dilovu reputatsiiu v merezhi Internet? [How to protect honor, dignity and business reputation on the Internet?]. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-zahistiti-chest-gidnist-ta-dilovu-reputaciyu-v-merezhi-internet.html> (data zvernennia: 01.06.2021) [in Ukrainian].
3. Lavrenova, N., Abramovych, N. (2019). Osoblyvosti sudovoho zakhystu ta dokazuvannia u spravakh pro zakhyst dilovoi reputatsii [Features of judicial protection and evidence of business reputation protection]. *Yuryst&Zakon*. № 28. URL: <https://www.legalalliance.com.ua/publikacii/osoblivosti-sudovogo-zahistu-ta-dokazuvanna-u-spravah-pro-zahist-dilovoi-reputacii/> (data zvernennia: 01.06.2021) [in Ukrainian].
4. Morozov, A. E. Zakhyst dilovoi reputatsii yurydychnoi osoby [Protection of a business reputation of a legal entity]. URL: <https://alibi.dp.ua/1131-zakhist-dilovoji-reputatsieyu-yuridichnoji-osobi> (data zvernennia: 01.06.2021) [in Ukrainian].
5. Slovar' inostrannyh slov / za red. F. N. Petrova, I. V. Lekhina, S. M. Lokshina i dr. [Dictionary of Foreign Words]. Moskva : Sovetskaya Enciklopediya, 1964. 784 s. [in Russian].
6. Stefanchuk, R. Okremi pytannia tsyvilno-pravovoho rehuliuвання zakhystu chesti, hidnosti ta dilovoi reputatsii [Separate issues of civil-legal regulation of protection of honor, dignity and business reputation]. URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=5287&id_book=5287&id_parent=5287&id_vid_res=2 (data zvernennia: 01.06.2021) [in Ukrainian].
7. Khortiuk, O. V. Mizhnarodno-pravove rehuliuвання dilovoi reputatsii yurydychnoi osoby [International-legal regulation of the actual reputation of a legal entity]. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3541/%D0%A5%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%8E%D0%BA.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (data zvernennia: 01.06.2021) [in Ukrainian].
8. Habriadze, M. R., Chala, O. V. (2011). Zakhyst chesti, hidnosti ta dilovoi reputatsii v tsyvilnomu zakonodavstvi [Protection of honor, dignity and business reputation in civil law]. *Aktualna yurysprudentsiia : materialy nauково-praktychnoi internet-konferentsii*. URL: legalactivity.com.ua (data zvernennia: 01.06.2021) [in Ukrainian].

Bondarenko Olha,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3361-2121>**PROBLEMS OF CIVIL LEGAL PROTECTION AND DEFENSE
OF BUSINESS REPUTATION OF A LEGAL ENTITY IN UKRAINE**

The article considers topical issues related to civil law protection and protection of the business reputation of a legal entity in Ukraine. The right to business reputation belongs to a special group of civil relations, which requires scientific study and analysis, given that there is still no legislative enshrinement of the concept of business reputation of a legal entity in the Civil Code of Ukraine. And in the time of constant socio-economic development, the relevance of the definition and legal regulation of civil relations in the field of business reputation of legal entities is significant and important because business reputation is a certain assessment of the legal entity, based on conclusions about business qualities and moral personality, which are closely related to the activities of the business entity and their compliance with the requirements of the law and the proper performance of contractual obligations to partners. The purpose of the article is to analyze, compare and study the foreign experience of the European Union to determine the optimal concept of business reputation, and provide suggestions on how to solve existing problems of protection of business reputation in violation of the Internet in our country. During the study of the issue, the basic concepts of business reputation contained in the regulations of Ukraine were analyzed. It is established that the civil legislation does not contain a definition of the term «business reputation of a legal entity», which in turn complicates the process of legal protection and protection of the business reputation of business entities. Equally important is the issue of protection against damage to business reputation on the Internet, which now affects almost every aspect of modern society. Protecting business reputation on the Internet is significantly complicated by the lag in the development of Ukrainian legislation from the realities of information technology development. If there are more or less clear ways to protect the infringed personal non-property right in traditional print media, television, then there is virtually no special regulation of relations and protection of the law on the Internet. In conclusion, we note that at the legislative level, namely in the Civil Code of Ukraine there is no legal regulation of protection and protection against violations of the business reputation of legal entities on the Internet. The problem of implementing the mechanism of protection of business reputation of a legal entity in the courts of Ukraine is relevant and unresolved and as a result requires further scientific study.

Key words: reputation; legal entity; non-property rights; business reputation of a legal entity; legal protection; protection; entity.

Надіслано до редколегії 08.06.2021
Рекомендовано до публікації 15.06.2021

УДК: 347.161

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-39-44>

Іваненко Дмитро Дмитрович,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6728-4488>

Глущенко Наталія Володимирівна,
доктор філософії з права
(Сумський державний університет, м. Суми)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4104-7791>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ДОСТУПНІСТЬ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню особливостей впливу прав інтелектуальної власності на доступність лікарських засобів. Проаналізовано вплив міжнародного законодавства на стандарти правової охорони інтелектуальної власності національних законодавств. З'ясовано правові аспекти застосування «гнучких положень» Угоди ТРІПС та Дохійської декларації. Охарактеризовано недоліки патентної монополії на доступність лікарських засобів. Визначено механізм покращення доступності лікарських засобів, запропоновано напрями вдосконалення вітчизняного законодавства.

Ключові слова: винахід; Дохійська декларація; інтелектуальна власність; лікарський засіб; охорона інтелектуальної власності; патент; Угода ТРІПС; фармацевтичний патент.

Постановка проблеми. Результати інтелектуальної діяльності людини, що мають комерційну цінність, отримують правовий захист під назвою «інтелектуальна власність». Правовим механізмом захисту інтелектуальної власності є авторські права, патенти, торгові марки тощо. Такий механізм надає власнику виключне право виготовляти, продавати, використовувати оригінальний продукт. Унаслідок цього виникає суперечність між виключними правами власника та правом пацієнта на доступ до лікарських засобів. Адже право на охорону здоров'я неможливо реалізувати без ефективних лікарських засобів. Сьогодні Україна перебуває на шляху створення власного законодавства у сфері інтелектуальної власності. На цей процес значною мірою впливають положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – Угода про асоціацію Україна-ЄС) та Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – Угода ТРІПС). Тому питання доступності лікарських засобів для вітчизняних пацієнтів убачаємо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми права доступу на лікарські засоби в аспекті інтелектуальної власності розглядали такі вітчизняні науковці, як О. Ю. Кашинцева, Р. А. Майданик, К. В. Москаленко, Ю. В. Назарко, В. М. Пашков та ін. Водночас питанню напрямів подальшого вдосконалення законодавства у сфері інтелектуальної власності, що врегульовує питання доступності лікарських засобів, приділено значно менше уваги.

Метою цієї статті є продовження системного аналізу сучасного стану законодавства у сфері інтелектуальної власності, що впливає на доступність лікарських засобів, та формулювання пропозицій щодо напрямів подальшого вдосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу. Право доступу людини до медичних препаратів, вакцин, технологій є похідним від права на здоров'я. У період становлення основних прав людини питання про відсутність доступу до товарів медичного призначення не розглядалося та не кваліфікувалося як порушення прав людини. Поширення пандемій призвело до поступового визнання права доступу до ліків. Такий підхід поширився на медичні засоби у країнах з непропорційним рівнем смертності та захворюваності. Сьогодні право доступу до медичних препаратів, вакцин, технологій є визнаним на міжнародному рівні правом людини. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права передбачає право людини на здоров'я, право користування результатами наукового прогресу, право на захист моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими, літературними чи художніми працями [3]. Всесвітня організація охорони здоров'я використовує більш широкий підхід та включає медичні вироби, вакцини та технології гарантованої якості, безпеки, ефективності та рентабельності [8].

Угода ТРІПС принципово змінила перебіг дискусії про доступ до ліків. До підписання Угоди ТРІПС держави мали значну самостійність формування та реалізації державної політики в галузі інтелектуальної власності. Тому багато країн не дозволяли патентувати фармацевтичну продукцію, не приймали заявки на технологічні процеси у сфері фармацевтичного виробництва. Угода ТРІПС зобов'язує країни надавати фармацевтичні патенти. Розширення впливу міжнародної патентної системи викликав інтерес та занепокоєння щодо впливу на доступ до ліків, особливо в країнах з обмеженими ресурсами.

Щодо цього В. М. Пашков наголошує, що Угода ТРІПС обмежила повноваження національного законодавства членів Світової організації торгівлі (далі – СОТ) шляхом уведення обов'язкових стандартів охорони прав інтелектуальної власності. Уніфікація мінімальних стандартів охорони прав інтелектуальної власності в межах СОТ має вплив на доступність лікарських засобів у державах-учасниках. Це обумовлено однаковим підходом до об'єктів, що можуть одержати охорону як винаходи, обсягу виключних прав, вимог до охорони «нерозголошуваних» даних щодо конкретної фармацевтичної продукції. Тому користь від патентування фармацевтичної продукції у країнах, що розвиваються, є неочевидною. Такі країни змушені імпортувати лікарські засоби, купувати ліцензії на використання запатентованих винаходів. Економічний стан таких країн не дає можливості самостійно здійснювати розробку новітніх технологій, відбувається відтік коштів до розвинених країн, де знаходяться основні виробничі та наукові потужності, міститься більшість заявок на одержання патентів, зокрема у фармацевтичній галузі [4].

Розробники Угоди ТРІПС окреслили низку положень, що дозволяють країнам-учасникам здійснювати заходи для поліпшення громадського здоров'я. З метою підвищення доступності лікарських засобів для населення передбачено «гнучкі положення». Дохійська декларація про Угоду ТРІПС (далі – Декларація) визначає важливість імплементації та інтерпретації Угоди найбільш сприятливим для захисту суспільного здоров'я способом – шляхом забезпечення доступності для населення наявних лікарських засобів та створення умов для виробництва нових. У Декларації наголошено, що положення Угоди ТРІПС не суперечать та не повинні суперечити праву країн-членів здійснювати відповідні заходи для захисту громадського здоров'я. Дослідник зауважує, що правовий статус Дохійської декларації нині не визначено, питання юридичної сили Дохійської декларації є спірним у праві СОТ [4].

Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) звертала увагу на питання довічного поновлення патентів фармацевтичними компаніями. Така практика передбачає продовження патентного захисту шляхом внесення до патенту незначних змін. Унаслідок цього затримується виробництво генеричних препаратів. Представники розвинених держав, які

сприяли розробці Угоди ТРІПС, визнають, що введення режиму патентного захисту на лікарські засоби у країнах з низьким рівнем доходів стане на перешкоді подальшому підвищенню доступності генериків. Але, на їхню думку, країни можуть самостійно встановлювати критерії патентоспроможності винаходів на рівні внутрішнього законодавства. Ст. 27 Угоди ТРІПС закріплює обов'язкові критерії патентоспроможності винаходів: новизна, рівень винаходу, промислова застосовність. Але немає визначення їх критеріїв та порядку інтерпретації. Примітка до ст. 27 Угоди ТРІПС надає можливість країнам-учасникам ототожнювати термін «винахідницький крок» із значенням критерію «неочевидний». Тобто країни-члени СОТ можуть відмовити у продовженні патентного захисту, якщо було внесено незначні зміни до патенту [4].

Що стосується реалій України, то наша держава перебуває на шляху створення власного законодавства у сфері інтелектуальної власності та діяльності закладів охорони здоров'я [6]. Ст. 219 Угоди про асоціацію Україна-ЄС містить положення, відповідно до яких сторони визнають важливість Декларації стосовно Угоди ТРІПС у сфері охорони здоров'я. Під час тлумачення та реалізації прав і зобов'язань, згідно з положеннями глави 9 Угоди про асоціацію Україна-ЄС «Інтелектуальна власність», сторони забезпечують відповідність положенням Дохійської декларації. Також сторони сприяють упровадженню та дотриманню Рішення Генеральної Ради СОТ від 30.08.2003 р. до п. 6 Дохійської декларації. На цей процес значною мірою впливають положення Угоди про асоціацію Україна-ЄС та Угоди ТРІПС. На думку К. Корреа, раціональна політика повинна бути спрямована як на просування інновацій, так і на доступність до її результатів. До того ж інтелектуальна власність не спричиняє автоматично збільшення кількості або поліпшення інновацій. Поширення знань і технологій має важливе значення для прогресу суспільства [9].

З цього приводу Д. М. Чибісов зауважує, що Європейський парламент та Рада ЄС вживають заходів для створення Європейського уніфікованого права інтелектуальної власності для забезпечення захисту прав інтелектуальної власності у Європейському Союзі. Це означає, що держави можуть формувати власну державну політику у сфері охорони інтелектуальної власності. Також ст. 4 Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку передбачає право держав, що розвиваються, на доступ до досягнень сучасної науки і техніки та новітніх технологій згідно з тими процедурами, які відповідають їх економіці. У контексті Угоди ТРІПС це дає змогу державам визначати умови застосування примусового ліцензування. Угода ТРІПС передбачає низку винятків та сфер діяльності, що не врегульовані Угодою ТРІПС, залишає можливість для самостійної законотворчості для держави-підписанта [7, с. 33].

О. Ю. Кашинцева акцентує увагу на особливостях питання примусового ліцензування, установлених положеннями Угоди ТРІПС. Вона вказує на необхідність формування відповідного національного законодавства та практики його застосування. Цим правом скористалося багато європейських країн. Україна має подібні підстави, до яких належать: антитерористична операція, необхідність забезпечення лікуванням тимчасово переміщених осіб, неконтрольована міграція, поширення соціально небезпечних захворювань тощо. Причиною відсутності такого законодавства є брак політичної волі. Унаслідок цього вітчизняний пацієнт перебуває в умовах ТРІПС-плюс, на вітчизняному фармацевтичному ринку немає інноваційних препаратів, наявна жорстка патентна монополія, ціни на деякі лікарські засоби є вищими, ніж у країнах ЄС [1, с. 39]. О. Ю. Кашинцева наводить приклад зловживання реєстрації медичного препарату. На закупівлю лікарського засобу лопінавір / ритонавір (торговельна марка «Алувія») Україна витрачає більше 50 % коштів, що виділяються на закупівлю антиретровірусних препаратів. В Україні «Алувія» захищена вторинними патентами – на похідну речовину та метод лікування. Це сталося через недоліки національної патентної системи України. У результаті було створено штучну монополію до 2026 р. Дія першого патенту на «Алувію» завершилася у 2016 р. Тобто у 2017 р. Україна втратила можливість купувати генеричний лікарський засіб за ціною утричі дешевшою.

Вартість «Алувії» становить 18,24 млн дол. США за необхідну кількість доз, а ціна генеричного препарату – 5,7 млн дол. США. Зекономлені кошти в розмірі 13 млн дол. США надали б можливість забезпечити лікування більшої кількості хворих, зменшити темпи поширення захворювання в Україні [2].

Позитивні зміни у сфері інтелектуальної власності відбулися завдяки ухваленню Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформи патентного законодавства» № 816-IX від 21.07.2020, згідно з яким було обмежено коло об'єктів, що підлягають патентуванню, а також виключено з винаходів «нове застосування відомого продукту та процесу». Об'єктом корисної моделі залишився «пристрій» або «процес» (спосіб). Правова охорона не поширюється на біологічні процеси (клонування та генетичне втручання в людські істоти та людський організм як такий); хірургічні чи терапевтичні способи лікування та діагностики організму людини або тварини. Третім особам надано можливість перешкоджати державній реєстрації винаходу або корисної моделі шляхом подання мотивованого заперечення проти заявки, клопотання про проведення інформаційного пошуку на підставі формули винаходу з урахуванням опису та наявних креслень, зауваження щодо відповідності заявленого винаходу умовам надання правової охорони. Змінено процедуру продовження строку дії патенту на винахід для фармацевтичних (лікарських) засобів шляхом одержання сертифікату додаткової правової охорони [5].

Імплементация зазначених вище законодавчих змін неможлива без належної методики проведення експертизи щодо новизни фармацевтичного препарату. О. Ю. Кашинцева доречно звертає увагу на Методичні рекомендації проведення експертизи заявки на винаходи, об'єктом яких є лікарський засіб, що буде розроблена відповідно до рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я та Програми розвитку ООН. Дослідниця вказує на головне питання такої експертизи – новизну винаходу, де об'єктом є лікарський засіб. Винахід буде новим, якщо він не є частиною рівня техніки. Оцінка наявності винахідницького рівня заявленого винаходу передбачає наявність знань різних галузей та здійснюється групою фахівців відповідних галузей. Такий фахівець повинен володіти спеціальними знаннями, мати творчі здібності для отримання нових знань з існуючого рівня техніки, здатний провести експерименти з використанням відомих фахівцю методів. Важливим аспектом майбутньої методики повинна бути промислова придатність, що стосується вимог до розкриття суті винаходу. Для розробки належної методики в Україні потрібна політична воля. Нині в Україні система спрямована на видачу охоронного документа, а не на проведення фахової експертизи. Розв'язати цю проблему можна шляхом запровадження пре-грант опозицій – можливості оскаржити подану заявку на етапі експертизи будь-якою зацікавленою стороною. У цьому разі значну роль можуть відіграти організації пацієнтів. Відстежуючи заявки, готуючи матеріали заперечення, такі організації знімають тягар доведення відсутності новизни та промислової придатності патенту з експерта. Запропонований підхід дослідниці вперше враховує інтереси пацієнтів, а не фармацевтичного бізнесу, сприяє дійсному формуванню добросовісної конкуренції, надає можливість пацієнту отримати доступ до ефективних та доступних лікарських засобів, а вітчизняному виробнику фармацевтичної продукції стати повноцінним суб'єктом на міжнародному ринку фармацевтичної продукції [2].

Тому Україна повинна визначитися зі шляхом інтеграції інституту інтелектуальної власності до національного законодавства. Для цього необхідно об'єктивно дослідити перспективи різних секторів економіки, з'ясувати соціальні наслідки використання інтелектуальної власності, сформуванню відповідну державну політику. Угода ТРПС встановлює певні обмеження. Їх можна пом'якшити завдяки використанню «гнучких можливостей», що мають особливо важливе значення в галузі охорони здоров'я.

Висновки. Чинне законодавство України у сфері інтелектуальної власності відтворювало закордонне без урахування національних реалій. Недосконалість вітчизняного законодавства давала можливість патентувати лікарські засоби, що не відповідали критеріям

новизни винаходу. Унаслідок цього вітчизняний пацієнт перебуває в умовах ТРІПС-плюс. Реформування національної системи охорони інтелектуальної власності створює передумови для становлення цивілізованого фармацевтичного ринку в Україні. Серед напрямів удосконалення законодавчої регламентації у сфері інтелектуальної власності в Україні є необхідність утворення інституту примусового ліцензування. Окремим напрямом є запровадження процедури пре-грант та пост-грант опозицій. Важливим складником законодавчої роботи є формування сприятливої вітчизняної політики, що стосується інновацій та винахідництва у сфері медицини та біотехнологій.

Список використаних джерел

1. Кашинцева О. Ю. Примусове ліцензування лікарських засобів: досвід ЄС. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. № 3. С. 38–42.
2. Кашинцева О. Ю. Про національну патентну реформу в галузі охорони здоров'я. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/pro-nacionalnu-patentnu-reformu-v-galuzi-ohoroni-zdorovya.html> (дата звернення: 25.07.2021).
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права ООН: міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 25.07.2021).
4. Пашков В. М. Питання патентного захисту, або Проблеми застосування окремих положень Угоди ТРІПС щодо фармацевтичної продукції у міжнародній практиці. *Аптека.ua*. 2013. № 34 (905). URL: <https://www.apteka.ua/article/250191> (дата звернення: 25.07.2021).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформи патентного законодавства: Закон України № 816-IX від 21.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/816-20#Text> (дата звернення: 25.07.2021).
6. Рижкова Є. Ю. Господарсько-правове регулювання діяльності приватних закладів охорони здоров'я: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Кривий Ріг, 2019. 232 с.
7. Чибісов Д. М. Охорона прав інтелектуальної власності в рамках Світової організації торгівлі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2017. 272 с.
8. Everybody business: strengthening health systems to improve health outcomes: WHO's framework for action. URL: https://www.who.int/healthsystems/strategy/everybodys_business.pdf (дата звернення: 25.07.2021).
9. Inside Views: The Myth Of IP Incentives For All Nations – Q&A With Carlos Correa. *Intellectual Property Watch*. 20/06/2018. URL: <https://www.ip-watch.org/2018/06/20/myth-ip-incentives-nations-qa-carlos-correa> (дата звернення: 25.07.2021).

References

1. Kashyntseva, O. Iu. (2017). Prymusove litsenzuvannia likarskykh zasobiv: dosvid YeS [Compulsory licensing of medicines: EU experience]. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti*. № 3. S. 38–42 [in Ukrainian].
2. Kashyntseva, O. Iu. Pro natsionalnu patentnu reformu v haluzi okhorony zdorovia [On the national patent reform in the field of health care]. *Yurydychna hazeta*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/pro-nacionalnu-patentnu-reformu-v-galuzi-ohoroni-zdorovya.html> (data zvernennia: 25.07.2021) [in Ukrainian].
3. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava OON: mizhnarodnyi dokument vid 16.12.1966. [UN International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: International Document]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (data zvernennia: 25.07.2021) [in Ukrainian].
4. Pashkov, V. M. (2013). Pytannia patentnoho zakhystu, abo Problemy zastosuvannia okremykh polozhen Uhody TRIPS shchodo farmatsevychnoi produktsii u mizhnarodnii praktytsi [Patent protection issues, or Problems of application of certain provisions of the TRIPS Agreement on pharmaceutical products in international practice]. *Аптека.ua*. № 34 (905). URL: <https://www.apteka.ua/article/250191> (data zvernennia: 25.07.2021) [in Ukrainian].
5. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo reformy patentnoho zakonodavstva: Zakon Ukrainy № 816-9 vid 21.07.2020 [On Amendments to Certain Legislative Acts of

Ukraine Concerning the Reform of Patent Legislation: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/816-20#Text> (data zvernennia: 25.07.2021) [in Ukrainian].

6. Ryzhkova, E. Yu. (2019). Hospodarsko-pravove rehuliuвання diialnosti pryvatnykh zakladiv okhorony zdorovia [Economic and legal regulation of activity of private health care institutions] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.04. Kryvyi Rih. 232 s.

7. Chybisov, D. M. (2017). Okhorona prav intelektualnoi vlasnosti v ramkakh Svitovoi orhanizatsii torhivli [Protection of intellectual property rights within the World Trade Organization] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.11. Odesa. 272 s. [in Ukrainian].

8. Everybody business: strengthening health systems to improve health outcomes: WHO's framework for action. URL: https://www.who.int/healthsystems/strategy/everybodys_business.pdf (data zvernennia: 25.07.2021).

9. Inside Views: The Myth Of IP Incentives For All Nations – Q&A With Carlos Correa. *Intellectual Property Watch*. 20/06/2018. URL: <https://www.ip-watch.org/2018/06/20/myth-ip-incentives-nations-qa-carlos-correa> (data zvernennia: 25.07.2021).

Ivanenko Dmytro,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6728-4488>

Hlushchenko Nataliia,

Doctor of Philosophy of Law

(Sumy State University, Sumy)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4104-7791>

LEGAL ASPECTS OF INTELLECTUAL PROPERTY IMPACT ON AVAILABILITY OF MEDICINES IN UKRAINE

The right of a person to access medicines is derived from the right to health. At the time of the establishment of fundamental human rights, the issue of lack of access to medical supplies was not considered a violation of human rights. The spread of pandemics has led to the gradual recognition of the right of access to medicines. The TRIPS agreement fundamentally reformatted the discussion on access to medicines. Prior to the TRIPS Agreement, states had considerable independence in the formation and implementation of state policy in the field of intellectual property. TRIPS obliges countries to provide pharmaceutical patents. The growing influence of the international patent system has aroused widespread interest and concern about the impact on access to medicines. The Doha Declaration on the TRIPS Agreement defines the importance of the implementation and interpretation of the Agreement in the most favorable way for the protection of public health by making available to the public existing medicines and creating conditions for the production of new ones. Ukraine is on the way to creating its own legislation in the field of intellectual property. Art. 219 of the Association Agreement between Ukraine and the European Union contains provisions according to which the parties recognize the importance of the Declaration on the TRIPS Agreement in the field of health care. Positive changes in the field of intellectual property include the provisions of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Reform of Patent Legislation» № 816-IX as of 21.07.2020. This law limited the range of objects to be patented. The implementation of these legislative changes is impossible without a proper methodology for the examination of novelty. Reforming the national system of intellectual property protection has created good preconditions for the formation of a civilized pharmaceutical market in Ukraine. Among the areas of legislation in Ukraine, there is an urgent need to form an institution of compulsory licensing. A separate area is the introduction of the pre-grant and post-grant procedures of the opposition. An important area of legislative work is the formation of a favorable domestic policy for innovation and invention in the field of medicine and biotechnology.

Key words: invention; Doha Declaration; intellectual property; medical product; intellectual property protection; patent; TRIPS Agreement; pharmaceutical patent.

Надіслано до редколегії 04.08.2021

Рекомендовано до публікації 11.08.2021

УДК: 349.4 (477)

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-45-51>

Катрич Анастасія В'ячеславівна,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5011-4714>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Статтю присвячено визначенню понять «відповідальність» та «юридична відповідальність за земельні правопорушення». З'ясовано, що земельне правопорушення – це суспільно шкідлива винна дія чи бездіяльність, що суперечить нормам земельного права. Земельні правопорушення розглядають як негативні соціальні явища, оскільки вони посягають на земельний лад і правопорядок, спрямований забезпечувати раціональне використання та охорону земель і захист осіб, які використовують земельні ділянки. Зроблено висновок, що юридична відповідальність застосовується за вчинення відповідного правопорушення: дисциплінарного або адміністративного проступку, кримінального злочину, цивільно-правового порушення у сфері земельних правовідносин.

Ключові слова: відповідальність; юридична відповідальність; юридичний факт; земельне правопорушення.

Постановка проблеми. У статті 14 Конституції України встановлено, що землі є основним національним багатством, яке перебуває під охороною держави. Це визначення є основною умовою для зміцнення в Україні законності у сфері земельних відносин, а також удосконалення наявних засобів для її забезпечення. Земля – це елемент навколишнього природного середовища, що знаходиться в тісному взаємозв'язку з іншими його складовими (водними ресурсами, лісами, тваринним та рослинним світом), є головним фактором життєзабезпечення населення та засобом виробництва, необхідним для функціонування всіх галузей народного господарства. Одним із найважливіших засобів реалізації державної політики у сфері охорони земельних ресурсів є створення дієвої та ефективної нормативно-правової бази, яка здатна забезпечити правопорядок у галузі земельних відносин.

Необхідним елементом правового забезпечення земельних відносин і захисту права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави, раціонального використання та охорони земель є застосування правових засобів впливу, спрямованих на усунення порушень земельного законодавства, відновлення порушеного права та притягнення винних у вчиненні земельних правопорушень до відповідальності. Нині за порушення земельного законодавства передбачається застосування дисциплінарної, цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відповідальності за порушення земельного законодавства досліджували такі вчені: Г. І. Балюк, О. В. Белікова, Н. В. Бондарчук, С. Л. Гоштинар, О. Ю. Дрозд, Д. М. Лук'янець, Л. В. Мілімко, О. С. Мірошніченко, О. В. Стукаленко, І. В. Федорчак, М. В. Шульга та ін., однак сучасний стан нормативно-правового забезпечення цього питання обумовлюють необхідність подальшого дослідження зазначеної проблематики.

Метою статті є визначення понять «відповідальність» і «земельне правопорушення» та встановлення виду відповідальності за порушення земельного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Уперше термін «відповідальність» був уведений у науковий обіг Альфредом Беном, який трактував її як «покарання». У своїх наукових працях він визначав, що відповідальність – це негативний вплив на індивіда, що застосовується до суб'єкта, який порушив свої зобов'язання або здійснив правопорушення відповідних правових санкцій [1, с. 65]. В українських тлумачних словниках наведено приблизно однакове визначення поняття «відповідальність»: «покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова» [2]. У словнику англійської мови це поняття тлумачиться як «стан буття людини, яка спричинила певну подію; обов'язок або завдання, яке особа повинна робити; те, що особа повинна зробити, тому що це морально правильно, вимагається за законом» [3].

Юридичну відповідальність традиційно розглядають як частину більш ширшого поняття – соціальна відповідальність. Поняття «соціальна відповідальність» є методологічною основою виникнення поняття «юридична відповідальність» через аналіз співвідношення категорій свободи та необхідності. Відповідальність завжди пов'язана з необхідністю дотримання приписів, правил поведінки, підкорення, узгодження своїх учинків з об'єктивними законами природи та суспільства. Зокрема, якщо немає необхідності в дотриманні будь-яких норм, приписів, то немає й відповідальності [4, с. 8]. А. І. Андрющенко визначає, що соціальна відповідальність – це механізм взаємозалежності соціальних суб'єктів, що займають різні статусні позиції в соціальній ієрархії. У своїй роботі автор зауважує, що основою формування соціальної відповідальності є взаємодія інтересів соціальних суб'єктів, які можуть суперечити один одному [5, с. 133–135]. В. П. Моренець стверджує, що відповідальність – це загальносоціологічна категорія, яка виражає свідоме ставлення особи до суспільної необхідності, загальних потреб, обов'язків, норм, цінностей. Відповідальність означає усвідомлення суб'єктом суті та значення власної діяльності, її наслідків для суспільства, колективу, групи або кола осіб [6].

Відповідальність як окрема категорія розглядається і у філософії. З філософської точки зору можна сказати, що відповідальність сприймають як залежність від певних факторів і це є підставою для прийняття рішень суб'єктом [7, с. 55]. Українська дослідниця Ю. С. Осокіна визначає соціальну відповідальність у філософському сенсі як здатність соціального суб'єкта координувати у процесі спільної діяльності дії кожного з діями інших, усвідомлювати та належним чином коригувати наслідки своєї діяльності й бути готовим визнавати підзвітність своїх дій перед собою, співгромадянами та майбутніми поколіннями [8, с. 4].

Відповідальність у психології розглядається як характеристика особистості. Специфіка психологічного аспекту відповідальності зумовлена поведінкою людини та пов'язана з її почуттями та відчуттями. Категорія «відповідальність» знаходиться на одному рівні з категорією «особистість». «Відповідальність – здатність особистості розуміти відповідність результатів своїх дій поставленим цілям, визнаним у суспільстві або колективі нормам, у результаті чого виникає почуття співучасті у спільній справі, а в разі невідповідності – почуття невиконаного обов'язку; готовність індивіда визнати, що він сам є причиною наслідків власної поведінки та діяльності» [9, с. 125].

Н. В. Іванчук указує, що відповідальність безпосередньо пов'язана з правами та обов'язками громадян, із виконанням взаємно прийнятих зобов'язань різними суб'єктами, із рівнем розвитку правосвідомості, правової культури громадян у суспільстві, тобто це «певна міра свободи» [10, с. 7].

На думку О. Ф. Скакун, «юридична відповідальність – це передбачені законом вид і міра державно-владного (примусового) зізнання особою втрат благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення» [11, с. 452].

На підставі аналізу різних підходів до тлумачення поняття «відповідальність» можна сформулювати загальне визначення: відповідальність – це: 1) вид державного примусу; 2) обов'язок порушника зазнати негативних наслідків учиненого ним правопорушення; 3) специфічні правові відносини; 4) покарання за правопорушення [12, с. 302].

Також потрібно визначити інститут юридичної відповідальності. Його доцільно зарахувати до фундаментальних інститутів сучасної системи права, оскільки він регулює усі сфери суспільного життя. Самостійна правова держава не може функціонувати без цього інституту. Сукупність норм юридичної відповідальності є своєрідним захисним механізмом для всієї системи права.

Інститут юридичної відповідальності характеризується такими ознаками: системністю і відносною відособленістю; імперативним методом як основним, а також диспозитивним і заохочувальним як додатковими; до факту вчинення правопорушення предметом його регулювання є найбільш важливі суспільні відносини, а в разі вчинення правопорушення предметом його регулювання є (переважно) матеріальні відносини відповідальності; є публічним інститутом права; має складну структуру; виконує регулятивну, превентивну, каральну, відновлювальну й виховну функції; йому притаманні складні внутрішні та зовнішні взаємозв'язки координації та субординації.

Теоретичні аспекти юридичної відповідальності в земельному праві неодноразово досліджувалися в монографіях, наукових статтях, дисертаційних роботах як у радянський, так і в сучасний період. Їм приділено увагу також у підручниках та навчальних посібниках із земельного права.

Юридична відповідальність за земельні правопорушення в сучасній земельно-правовій літературі визначається як особливий вид правовідношення охоронювального типу, що виникає внаслідок поєднання правової норми про юридичну відповідальність із земельним правопорушенням як юридичним фактом, у якому реалізується право держави захистити відповідні цінності, на які посягає земельне правопорушення, відновити порушене право або вимагати відшкодування шкоди, тобто покарати винну особу, а правопорушника зобов'язати зазнати певних позбавлень особистого, майнового чи організаційного характеру. Автори науково-практичного коментаря до Земельного кодексу України (далі – ЗК України) А. М. Мірошниченко та Р. І. Марусенко слушно зауважують, що юридичну відповідальність можна визначати як правовідносини із примусового покладення на правопорушника додаткових обов'язків негативного характеру або позбавлення його прав у зв'язку з учиненням правопорушення [13, с. 302].

Особливість юридичної відповідальності в земельному праві України полягає насамперед у тому, що в ЗК України використовується дуалістичний підхід до визначення її юридичної природи. По-перше, ЗК України розглядає її як гарантію захисту права власності на землю. Так, у ст. 154, ст. 155 ЗК України встановлено відповідальність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за порушення права власності на землю та за видання актів, які порушують права власників земельних ділянок [14]. По-друге, юридичною відповідальністю одночасно є самостійний правовий засіб примусового застосування відповідних заходів державного впливу щодо осіб, які порушують вимоги земельного законодавства. Також до специфічних рис, які характеризують цю відповідальність, слід віднести бланкетність правових приписів, що становлять правовий інститут юридичної відповідальності в земельному праві, та недостатній рівень систематизації правових норм, які регулюють відносини у сфері юридичної відповідальності за земельні правопорушення.

Відповідальність за порушення земельного законодавства завжди пов'язана з негативними правовими наслідками як результатом неправомірних діянь (дій чи бездіяльності) винної особи. У тих випадках, коли, наприклад, під час вилучення (викупу) земельних ділянок для державних або суспільних потреб власникам земельних ділянок або землекористувачам завдаються збитки, питання про відповідальність не виникає [15, с. 97]. У цьому разі йдеться про гарантії захисту порушених прав суб'єктів правомірними діями уповноважених державних органів.

Неправомірна поведінка можлива як з боку самих носіїв земельних прав, так і з боку сторонніх осіб. У зв'язку з цим серед негативних правових наслідків особливе місце займає примусове припинення земельних прав суб'єктів (право власності на земельну ділянку та право на землекористування), яке іноді називають земельно-правовою відповідальністю.

Крім того, до винних осіб, які вчинили земельне правопорушення, можуть бути застосовані заходи адміністративного, дисциплінарного чи кримінального впливу, а за наявності заподіяної шкоди – її відшкодування.

Відповідальність за порушення земельного законодавства виконує низку функцій: 1) вона є засобом забезпечення виконання вимог земельного законодавства; 2) відповідальність у зазначеній сфері є важливим елементом механізму гарантій земельних прав суб'єктів; 3) норми інституту юридичної відповідальності стимулюють додержання принципів земельного законодавства; 4) в умовах переходу економіки країни до ринкових відносин зростає роль компенсаційної функції юридичної відповідальності.

У правовій літературі іноді обґрунтовується необхідність виокремлення з-поміж традиційних видів відповідальності саме спеціальної відповідальності за порушення земельного законодавства. Спеціальною вважається відповідальність, яку становлять заходи правового впливу на порушників земельного законодавства, передбачені ЗК України та законодавством, що його доповнює. Так, до спеціальної земельно-правової відповідальності в зазначеній сфері належить примусове припинення права користування земельною ділянкою, обов'язок знести власником земельної ділянки чи землекористувачем самовільно зведений об'єкт чи повернути самовільно зайняту ділянку тощо. Така точка зору є дискусійною. Заходи впливу на правопорушників, які самовільно зайняли земельну ділянку або вчинили інше порушення, дійсно передбачені чинним законодавством. Але за своєю суттю вони є специфічними санкціями, які в адміністративному порядку застосовують судові та інші органи до правопорушників. Ці санкції можуть стосуватися як носіїв земельних прав, так й інших осіб-правопорушників. Уведення в обіг, окрім традиційних видів відповідальності, інших її видів навряд чи є доцільним [16, с. 197].

Слід акцентувати увагу на тому, що юридична відповідальність за порушення земельного законодавства, поділяючись на різні види, може наставати як для фізичних, так і для юридичних осіб. До того ж необхідно пам'ятати, що кримінальна відповідальність в Україні – це персоніфікований вид юридичної відповідальності, а тому вона настає лише для конкретних фізичних осіб у разі вчинення ними злочину. Адміністративна та цивільно-правова відповідальність за порушення норм земельного права може наставати і для юридичних осіб.

Отже, будь-який вид юридичної відповідальності застосовується за вчинення відповідного правопорушення: дисциплінарного або адміністративного проступку, кримінального злочину, цивільно-правового порушення.

Земельне правопорушення – це суспільно шкідлива винна дія чи бездіяльність, що суперечить нормам земельного права. Земельні правопорушення розглядають як негативні соціальні явища, оскільки вони посягають на земельний лад і правопорядок, спрямований забезпечувати раціональне використання та охорону земель і захист осіб, які використовують земельні ділянки.

Змістом земельних правопорушень є дії (чи бездіяльність), що суперечать вимогам норм земельного права. У земельному праві немає правових санкцій, розрахованих на всебічний вплив на суб'єктів земельних правопорушень. Тому для боротьби з ними застосовуються санкції різних галузей права [16, с. 207].

Юридична відповідальність може настати лише за наявності певного юридичного факту – факту вчинення правопорушення, що є єдиною підставою для юридичної відповідальності.

У ст. 211 ЗК України закріплено перелік видів порушень земельного законодавства. До них належать: укладання угод з порушенням земельного законодавства; самовільне зайняття земельних ділянок; псування сільськогосподарських угідь та інших земель, забруднювання їх хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічування промисловими, побутовими та іншими відходами; розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель; невиконання вимог щодо використання земель за їх цільовим призначенням; порушення строків повернення

тимчасово займаних земель або невиконання обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням; знищення межових знаків; приховування від обліку і реєстрації та перекручування даних про стан земель, розміри та кількість земельних ділянок; непроведення рекультивациі порушених земель; знищення або пошкодження протиерозійних і гідротехнічних споруд, захисних насаджень; невиконання умов знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту; самовільне відхилення від проєктів землеустрою; ухилення від державної реєстрації земельних ділянок та подання недостовірної інформації щодо них; порушення строків розгляду заяв щодо відведення земельних ділянок [14].

Цей перелік не є вичерпним. Законодавством України можуть бути встановлені й інші види правопорушень, зокрема такі, як придбання земельних ділянок завдяки доходам, одержаним від злочинної діяльності.

Також залежно від конкретного виду об'єктів земельні правопорушення можна поділити на дві групи: власне земельні правопорушення та земельні правопорушення екологічної спрямованості.

Правопорушення першої групи порушують вимоги раціонального використання та охорони земель, законних прав та інтересів власників земельних ділянок і землекористувачів, у тому числі й орендарів. До них належать: невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням; самовільне зайняття земельних ділянок; знищення межових знаків; ухилення від державної реєстрації земельних ділянок і подання недостовірної інформації щодо них та деякі інші.

Серед цих правопорушень можна виокремити земельні правопорушення майнового характеру (наприклад, самовільне зайняття земельних ділянок) та земельні правопорушення у сфері управління (наприклад, приховування від обліку і реєстрації та перекручення даних про стан земель, розміри та кількість земельних ділянок).

До земельних правопорушень екологічної спрямованості належать порушення земельного законодавства, учинення яких пов'язане із заподіянням шкоди землі. Вони є водночас й екологічними правопорушеннями, їх об'єкт – земля як невід'ємний елемент екосистеми. Цими правопорушеннями є: псування сільськогосподарських угідь та інших земель, їх забруднювання хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічування промисловими, побутовими та іншими відходами; невиконання умов знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту та ін.

Поділ порушень земельного законодавства можливий і за іншими ознаками. Так, урахувавши ступінь суспільної шкоди, серед земельних правопорушень розрізняють злочини і проступки. До злочинів належать суспільно небезпечні діяння, за вчинення яких передбачено кримінальну відповідальність. Серед них: забруднення або псування земель (ст. 239 Кримінального кодексу України); безгосподарне використання земель (ст. 254 Кримінального кодексу України); порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 Кримінального кодексу України) тощо.

Усі інші неправомірні дії (крім злочинів), які порушують земельний правопорядок, кваліфікують як проступки, які, у свою чергу, за галузевою належністю поділяються на: дисциплінарні, адміністративні та цивільно-правові.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Будь-який вид юридичної відповідальності застосовується за вчинення відповідного правопорушення: дисциплінарного або адміністративного проступку, кримінального злочину, цивільно-правового порушення. У ст. 211 ЗК України закріплено перелік видів порушень земельного законодавства, який не є вичерпним. Усе наведене свідчить про те, що земельне правопорушення – це винна, протиправна дія чи бездіяльність, що суперечить правовим нормам раціонального використання земельних ресурсів, перешкоджає здійсненню прав і законних інтересів власників землі та землекористувачів, порушує встановлений державою порядок управління земельним фондом як національним багатством нашої країни. Указано, що залежно від конкретного виду об'єктів земельні правопорушення можна поділити на дві групи: власне земельні правопорушення та земельні правопорушення екологічної

спрямованості. Також визначено низку важливих функцій, які реалізуються під час притягнення до відповідальності за порушення земельного законодавства. Ці питання будуть актуальними для подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Йонас Г. Принцип ответственности. Опыт этики для технологической цивилизации (перевод с нем., предисловие, примечания И. И. Маханькова). М. : Айрис-пресс, 2004. 480 с.
2. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. 1970. 805 с.
3. Merriam-Webster Dictionary. Online edition. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/responsibility> (дата звернення: 28.06.2021).
4. Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах : монографія / за заг. ред. Н. М. Оніщенко. К. : Видавництво «Юридична думка», 2009. 216 с.
5. Андрищенко А. І., Рябець І. М. Соціальна відповідальність: теоретико-методологічний аспект аналізу. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна: Соціологічні дослідження сучасного суспільства*. 2008. Вип. 23. С. 133–135.
6. Моренець В. П. Відповідальність як феномен. Open. Інтелект-проект Києво-Могилянської бізнес-школи. URL: <http://open.kmbs.ua/vidpovidalnist-yak-fenomen/> (дата звернення: 28.06.2021).
7. Катрич А. В. Поняття відповідальності у господарському процесі: філософський аспект. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку : матеріали Міжн.-наук.-практ. конф.* (Запоріжжя, 23–24 березня 2018 року), Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина». С. 38–55.
8. Осокіна Ю. С. Відповідальність соціального суб'єкта: філософський аналіз : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2007. 17 с.
9. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. К. : Каравела, 2012. 328 с.
10. Іванчук Н. В. Взаємна відповідальність особи і держави в контексті розбудови сучасної української держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2007. 19 с.
11. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. X. : Консум, 2001. 656 с.
12. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія : монографія / за заг. ред. І. Безклубого. К. : Грамота, 2014. 448 с.
13. Мірошниченко А. М. Земельне право України : навч. посіб. К. : Алерта, ЦУЛ, 2011. 678 с.
14. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 28.06.2021).
15. Килимник І. І., Міхно О. І. Земельне право України : навч. посіб. X. : ХНУМГ ім. О. Бекетова, 2015. 166 с.
16. Шульга М. В. Земельне право України : підручник. / М. В. Шульга, Г. В. Анісімов, Н. О. Багай, А. П. Гетьман. К. : Юрінком Інтер, 2004. 368 с.

References

1. Jonas, G. (2004). Princip otvetstvennosti. Opyt etiki dlya tekhnologicheskoy civilizacii [Principle of responsibility. Ethics experience for technological civilization] (perevod s nem., predislovie, primechaniya I. I. Mahan'kova). M. : Ajris-press. 480 s. [in Russian].
2. Slovnyk ukraïnskoi movy : v 11 t. [Ukrainian Dictionary: In 11 volumes] / za red. I. K. Bilodida. K. : Naukova dumka, 1970–1980. T. 1. 1970. 805 s. [in Ukrainian].
3. Merriam-Webster Dictionary. Online edition. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/responsibility> (data zvernennia: 28.06.2021).
4. Instytut yurydychnoi vidpovidalnosti u demokratychnykh pravovykh systemakh [Institute of Legal Liability in Democratic Legal Systems]: monohrafiia / za zah. red. N. M. Onishchenko. K. : Vydavnytstvo «Iurydychna dumka», 2009. 216 s. [in Ukrainian].
5. Andriushchenko, A. I., Riabets, I. M. (2008). Sotsialna vidpovidalnist: teoretyko-metodolohichniyi aspekt analizu [Social Responsibility: Theoretical and Methodological Aspect of Analysis]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina: Sotsiolohichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva*. Vyp. 23. S. 133–135 [in Ukrainian].
6. Morenets, V. P. Vidpovidalnist yak fenomen [Responsibility as phenomenon]. Open. Intel'ekt-proiekt Kyievo-Mohylianskoï biznes-shkoly. URL: <http://open.kmbs.ua/vidpovidalnist-yak-fenomen/> (data zvernennia: 28.06.2021) [in Ukrainian].

7. Katrych, A. V. (2018). Poniattia vidpovidalnosti u hospodarskomu protsesi: filosofskyi aspekt [The notion of responsibility in the economic process: the philosophical aspect]. *Pravova systema Ukrainy: suchasni tendentsii ta faktory rozvytku: materialy Mizhn.-nauk.-prakt. konf.* (Zaporizhzhia, 23–24 berezhnia 2018 roku), Zaporizhzhia: Zaporizka miska hromadska orhanizatsiia «Istyna». S. 38–55 [in Ukrainian].
8. Osokina, Yu. S. (2007). Vidpovidalnist sotsialnoho subiekta: filosofskyi analiz [Responsibility of the Social Subject: Philosophical Analysis] : avtoref. dys. ... kand. filosof. nauk : 09.00.03. Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. K. 17 s. [in Ukrainian].
9. Prykhodko, Yu. O., Yurchenko, V. I. (2012). Psykholohichni slovnyk-dovidnyk [Psychological Dictionary-Directory] : navch. posib. K. : Karavela. 328 s. [in Ukrainian].
10. Ivanchuk, N. V. (2007). Vzaiemna vidpovidalnist osoby i derzhavy v konteksti rozbudovy suchasnoi ukrainskoi derzhavy [Mutual responsibility of the person and state in the context of building a modern Ukrainian state] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01. Kyiv. nats. un-t vnutr. sprav. K. 19 s. [in Ukrainian].
11. Skakun, O. F. (2001). Teoriia derzhavy i prava [Theory of state and law]. Kh. : Konsum. 656 s. [in Ukrainian].
12. Vidpovidalnist u pravi: filosofiia, istoriia, teoriia [Responsibility in Right: Philosophy, History, Theory] : monografiia / za zah. red. I. Bezkluboho. K. : Hramota, 2014. 448 s. [in Ukrainian].
13. Miroshnychenko, A. M. (2011). Zemelne pravo Ukrainy [Land Law of Ukraine] : navch. posib. K. : Alerta, TsUL. 678 s. [in Ukrainian].
14. Zemelnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 25 zhovtnia 2001 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (data zvernennia: 28.06.2021) [in Ukrainian].
15. Kylymnyk, I. I., Mikhno, O. I. (2015). Zemelne pravo Ukrainy [Land Law of Ukraine] : navch. posib. Kh. : KhNUMH im. O. Beketova. 166 s. [in Ukrainian].
16. Shulha, M. V. (2004). Zemelne pravo Ukrainy [Land Law of Ukraine] : pidruchnyk / M. V. Shulha, H. V. Anisimov, N. O. Bahai, A. P. Hetman. K. : Yurinkom Inter. 368 s. [in Ukrainian].

Katrych Anastasia,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5011-4714>

RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF LAND LEGISLATION

The article is devoted to the theoretical definition of the concepts of responsibility, legal responsibility, land offense «responsibility» and «legal responsibility for land offenses». It has been established that a land offense is a socially harmful criminal act or omission that contradicts the norms of land law. Land offenses are considered as negative social phenomena, as they encroach on the land system and law and order, aimed at ensuring the rational use and protection of land and protection of persons using land. It is concluded that legal liability is applied for the commission of the relevant offense: disciplinary or administrative misconduct, criminal offense, civil violation in the field of land relations. All the above indicates that a land offense is a guilty, illegal act or omission that contradicts the legal norms of rational use of land resources, impedes the rights and legitimate interests of landowners and land users, violates the state procedure for land management as the national wealth of our country. It is stated that depending on the specific type of objects, land offenses can be divided into two groups: the actual land offenses and land offenses of environmental orientation. It also identifies a number of important functions that are implemented during prosecution for violations of land legislation. These questions will be relevant for further research. A land offense is a socially harmful criminal act or omission that contradicts the norms of land law. Land offenses are considered as negative social phenomena, as they encroach on the land system and law and order, aimed at ensuring the rational use and protection of land and protection of persons who use land. Also, depending on the specific type of objects, land offenses can be divided into two groups: the actual land offenses and land offenses of environmental orientation. Offenses of the first group violate the requirements of rational use and protection of land, legal rights and interests of landowners and land users, including tenants. These include: non-compliance with the requirements for the use of land for its intended purpose; unauthorized occupation of land plots; destruction of boundary markers; evasion of state registration of land plots and submission of unreliable information about them and some others.

Key words: responsibility; legal responsibility; legal fact; land offense.

Надіслано до редколегії 11.08.2021
Рекомендовано до публікації 17.08.2021

УДК: 346.544.6

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-52-61>

Роженко Олександра Вікторівна,
кандидат економічних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9358-5436>

МАЙНО В ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті досліджено визначення терміна «майно» у сфері господарювання, здійснено аналіз його дефініцій. На цій підставі виділено різні підходи та запропоновано процесний підхід до тлумачення питомої категорії. Щодо класифікації видів майна та джерел його формування встановлено використання понять, що втратили чинність у законодавстві. Запропоновано усунення виявлених розбіжностей у трактуванні термінів правового регулювання майнових відносин у сфері господарювання в Україні з огляду на види майна та джерела його формування.

Ключові слова: майно; правове регулювання; визначення; класифікація; активи.

Постановка проблеми. Національна система досягнення Україною Цілей сталого розвитку, згідно з Національною доповіддю 2017 року Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Цілі сталого розвитку», забезпечує міцну основу для подальшого планування розвитку країни з використанням широкого кола інформаційних, статистичних та аналітичних матеріалів [1]. Для досягнення 17 Цілей сталого розвитку України, виконання 86 завдань національного розвитку та моніторингу 172 показників необхідно використання наявного та залучення додаткового майна як засобу запланованих перетворень і розвитку соціально-економічної системи держави. Суб'єкти на всіх рівнях соціально-економічного розвитку суспільства мають змогу здійснювати господарську діяльність за умови формування та використання майна, що є обов'язковою умовою здійснення господарської діяльності, виміром її обсягів, відповідальності тощо. Згідно зі статтею 55 Господарського кодексу України (далі – ГК України) суб'єктами господарювання визнаються такі учасники господарських відносин, що здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та зобов'язань), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [2].

Отже, процеси формування та використання майна вітчизняних суб'єктів господарювання потребують дієвого й відповідного, єдиного та чіткого термінологічно-категоріального апарату, в якому наразі наявні певні розгалуженості, що є підґрунтям механізму правового регулювання господарювання на макрорівні та управління на мікрорівні, який би задовольнив сучасні потреби щодо його ефективності, став інструментом, який забезпечує необхідні перетворення в суспільстві.

Актуальність обраної теми дослідження підтверджує закон суспільного розвитку. «В основі існування і розвитку людського суспільства лежить матеріальне виробництво. Так само, як суспільство не може припинити споживати, – писав К. Маркс, – так не може воно і

припинити виробляти. Саме розвиток матеріального виробництва визначає всі сторони життя людського суспільства» [3, с. 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глибину дослідження проблемних питань майнових відносин у сфері господарювання, зокрема їх визначення та класифікації, доводять численні наукові праці таких вітчизняних та зарубіжних авторів, як М. Р. Аветисян [4], А. Г. Бобкова [5], В. О. Гаврилюк [6], Б. В. Деревянко [7; 8], А. М. Захарченко [9], І. В. Паламарчук [10], А. В. Подоляк [11], О. А. Туркот [12; 13], В. С. Щербина [14] та багатьох інших (у роботі «Майно: окремі проблеми класифікації» [15] розглядалася класифікація майна у сфері господарювання. – *О. Р.*). Не применшуючи теоретичної та практичної значущості наукового здобутку вчених, убачаємо необхідним подальше вивчення зазначеного питання.

Формування мети статті. Метою статті є надання рекомендацій щодо вдосконалення механізму правового регулювання питань майнових відносин у сфері господарювання, зокрема визначення та класифікації майна, що сприятиме більш ефективному управлінню ним.

Виклад основного матеріалу. Господарські правовідносини є однією з визначальних сфер формування та використання майна суб'єктів господарювання, тому що, відповідно до ст. 3 ГК України, саме в результаті господарської діяльності відбувається виготовлення та реалізація продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що, у свою чергу, призводить до створення об'єктів майна [2]. Згідно з цією ж статтею однією зі сфер господарських відносин є господарсько-виробничі – «майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності» [2]. Тобто майнова ознака є від'ємною під час визначення суб'єкта господарювання та здійснення господарської діяльності.

На сучасному етапі історичного розвитку суспільства майно «вийшло» за межі сфери суспільного виробництва і є вагомим фактором у регулюванні інших видів правовідносин. Майно та його правові титули й режими набули ознак складного багатоаспектного інституту, який функціонує в різних соціально-економічних надбудовах. Формування та використання майна утворює систему господарських операцій суб'єкта господарювання та дозволяє встановити факти та відомості, що мають безпосереднє значення для них. У свою чергу, теоретичне підґрунтя поняття, класифікація та джерела формування майна дозволяють зрозуміти загальні закономірності, що відображають предмет господарювання, який спрямований на вирішення поставлених господарсько-правових завдань.

Визначення категорії «майно» у сфері господарювання, що наявні в чинному законодавстві та сучасних наукових джерелах, наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Визначення терміна «майно» у сфері господарювання*

Визначення	Джерело
Сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів	Господарський кодекс України [2]
Окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки	Цивільний кодекс України, [16], Податковий кодекс України [19]
Будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або в правах, а також юридичні документи або акти, які підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них	Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [17]

Включає майно будь-якого виду, незалежно від того, матеріальне воно чи виражене в правах, рухоме чи нерухоме, та правові документи або документи, які підтверджують право на таке майно або частку в ньому	Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму [18]
Активи (необоротні та оборотні), які підприємство використовує у виробництві в процесі господарської діяльності, вартість яких відображається в балансі підприємства	Наказ Фонду державного майна України «Про порядок віднесення майна до такого, що включається до складу цілісного майнового комплексу державного підприємства» [20]
Охоплює всі види матеріальних одиниць	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про безоплатну передачу майна [21]
Будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, а також правові документи або інструменти, які засвідчують право власності на майно або його частку	Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про взаємну допомогу між їх митними адміністраціями [22]
Нерухоме та рухоме майно	Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України» [23]

* Складено автором.

Проведені дослідження щодо визначення терміна «майно» у сфері господарювання, які наведені в таблиці, підтверджують відсутність єдиного підходу, його резонантність і залежність від специфіки та характерних ознак господарської діяльності, що здійснюється. Узагалі можна виділити різні підходи до визначення терміна «майно», який використовується у сфері господарювання, що й зображено на рисунку 1.

Підхід «майно – речі» згідно з Цивільним кодексом України і, як наслідок, Податковим кодексом України не повною мірою відповідає здійсненню господарської діяльності з огляду на визначення об'єктів майна, джерел їх формування та мету використання.

Низка наведених у нормативно-законодавчих актах України дефініцій майна як активів цілком логічна, тому що майно суб'єктів господарювання зі статусом юридичної особи відображається в їх балансі, зокрема: види наявного майна – активи, а джерела їх формування – пасиви. Майно суб'єктів господарювання – громадян без статусу юридичної особи відображається в інших передбачених законодавством формах обліку майна, але відповідно до Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» може бути визнано активами [24].

У ГК України майно трактується за комбінованим підходом, тобто майном є речі та цінності, включаючи нематеріальні активи. Саме це визначення майна найбільше розкриває його природу і сутність, вказує на обов'язковість його вартісної оцінки (цінність) та необхідність його обліку.

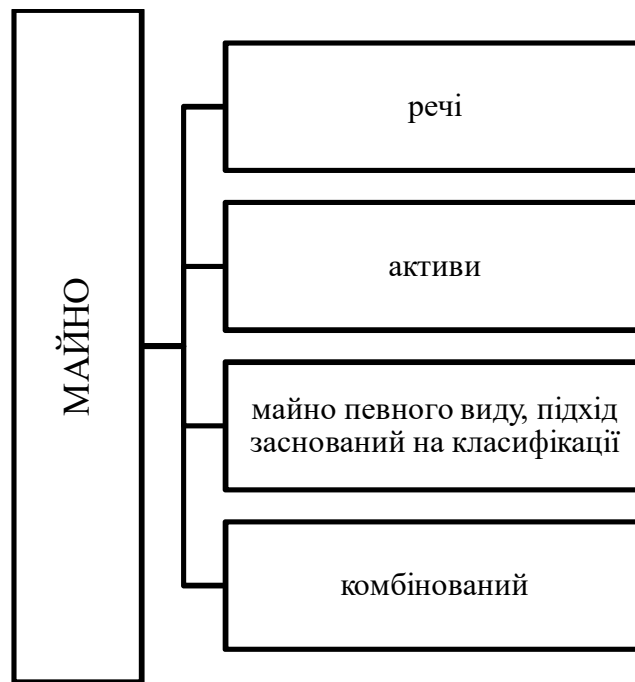

Рис.1. Підходи до визначення терміна «майно» у сфері господарювання

Зважаючи на те, що дослідження тлумачень терміна «майно» у сфері господарювання має здебільшого перевагу до підходу «майно – активи», необхідно врахувати визначення сутності активів. У Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV вказано, що активи – це «ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому» [25]. Ця дефініція є чинною і цілком корелює з визначенням майна в ГК України, особливо в частині того, що вони «виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання».

Тому визначення сутності терміна «майно» у сфері господарювання пропонується розглядати за процесним підходом, який наведено на рисунку 2.

Рис. 2. Визначення терміна «майно» у сфері господарювання за процесним підходом

На сьогодні питання класифікації майна, визначення його видів та джерел формування у вітчизняному законодавстві є актуальним. Наявні формулювання викликають резонанс у правовому регулюванні господарської діяльності, а саме: стаття 139 ГК України розкриває види майнових цінностей залежно від економічної форми (основні фонди, оборотні засоби, кошти, товари) і визначення кожної з цих форм.

Загалом майнові цінності відносять до основних фондів, оборотних засобів, коштів і товарів, які можуть перебувати в суб'єкта господарювання на праві власності, праві господарського відання, праві оперативного управління та на інших майнових правах [26, с. 137–138].

Основні фонди визначено так: «майно тривалого використання, що віднесено законодавством до основних фондів». Але нормативно-правові акти, у яких було закріплено тлумачення цього терміна, втратили чинність. Законодавчі документи, що є чинними на момент дослідження, регламентують поняття «основні засоби» згідно з Податковим кодексом України [19] й наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» № 92 від 27.04.2000 [26] та іншими нормативно-правовими актами Міністерства фінансів України, Державного казначейства України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб тощо. Застаріле визначення терміна «основні фонди» також подано у ст. 807 Цивільного кодексу України, а саме: «Предметом договору лізингу може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками, віднесена відповідно до законодавства до основних фондів», тобто вказане віднесення відсутнє.

Оборотні засоби визначено як «майно виробничого і невиробничого призначення, що віднесено законодавством до оборотних засобів». Окрім ГК України, термін «оборотні засоби» розкрито тільки в Методичних рекомендаціях з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств, у яких наведено таке трактування оборотних засобів: «сукупність оборотних виробничих фондів і фондів обігу у вартісному виразі» [27]. Треба зауважити, що визначення терміна в цьому документі має рекомендаційний та резонансний характер, оскільки, по-перше, оборотні фонди та фонди обігу (аналогічно з основними фондами) чинним законодавством не визначаються, по-друге, беручи до уваги суто теоретично-економічне визначення питомих категорій, немає сенсу відокремлювати кошти та товари, які є змістовним розкриттям фондів обігу.

Стаття 140 ГК України розкриває джерела формування майна суб'єктів господарювання, серед яких указано доходи від реалізації продукції (робіт, послуг), але згідно з п. 7 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» (далі – П(С)БО 15 «Дохід») [28] «дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – загальний дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт або послуг без вирахування наданих знижок, повернення раніше проданих товарів та непрямих податків і зборів (податку на додану вартість, акцизного збору тощо)», а відповідно до п. 6.1 П(С)БО 15 «Дохід» [28] «сума податку на додану вартість, акцизів, інших податків обов'язкових платежів, що підлягають перерахуванню до бюджету й позабюджетних фондів», не визначаються доходами.

Також у ГК України на основі переліку видів майна встановлюється правовий режим майна суб'єктів господарювання. Виявлені недоліки щодо єдності визначення терміна «майно», суперечності в класифікації його видів призводять до проблеми правового регулювання цих питань.

Висновки. Удосконалення чинного законодавства шляхом усунення виявлених суперечностей у положеннях нормативно-правових актів у сфері майнових правовідносин сприятиме зростанню ефективності використання створеного майна суб'єкта господарювання.

У результаті проведеного дослідження розроблено пропозиції стосовно вдосконалення наявного визначення терміна «майно» у сфері господарювання в чинному законодавстві за процесним підходом, який передбачає, що певний набір ресурсів набуває ознак активів, які, у

свою чергу, входять до складу майна певного суб'єкта господарювання. Відмінна ознака запропонованого підходу полягає в тому, що майно у сфері господарювання визначається як сукупність активів, які сформовано через певну низку ресурсів. Використання наданих пропозицій та усунення виявлених недоліків у класифікації видів майна та джерел його формування сприятимуть активізації різних управлінсько-керуючих функцій господарської діяльності в частині впровадження економічних механізмів і регуляторів з оптимізації формування майна та зростання ефективності його використання з огляду на те, що через механізм оптимізації структури балансу суб'єкта господарювання досягаються відповідні показники фінансової стійкості [29, с. 95].

Перспективою подальших наукових розвідок є правові аспекти формування та використання капіталу підприємства як джерела формування майна суб'єкта господарювання.

Список використаних джерел

1. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (дата звернення: 22.02.2020).
2. Господарський кодекс України : від 16.01.2003 № 436-IV. *Законодавство України* : база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/436-15> (дата звернення: 26.04.2021).
3. Зубко Н. М. Экономическая теория. Минск : НТЦ «АПИ», 1999. 311 с.
4. Аветисян М. Р. Деякі питання правового режиму майна як складової змісту організаційно-правової форми господарювання. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 176–182.
5. Бобкова А. Г., Заруднев Є. О. Щодо господарського відання та оперативного управління майном порівняно із законодавством ФРН. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1 (84). С. 76–83.
6. Гаврилук В. Майно та майнові права і обов'язки як об'єкти універсального правонаступництва при реорганізації юридичних осіб. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. № 2 (96). С. 81–83.
7. Деревянко Б. В. Правові питання підвищення ефективності використання майнової основи господарювання навчальних закладів. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 4. С. 56–65.
8. Деревянко Б. В. Забезпечення прав власників майна приватних ВНЗ при їх реорганізації. *Форум права*. 2010. № 4. С. 286–291.
9. Захарченко А. М. Управління об'єктами державної власності (господарсько-правові аспекти) : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 452 с.
10. Паламарчук І. В. Публічне майно як засіб здійснення повноважень поліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ-Запоріжжя, 2017. 251 с.
11. Подоляк А. В. Правовий режим майна суб'єктів управління у державному секторі економіки. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 3 (28). С. 112–116.
12. Туркот О. А. Способи захисту майна та органів управління акціонерних товариств від посягань. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2013. № 4 (55). С. 54–59.
13. Туркот О. А. Правовий захист акціонерних товариств від посягань на їх майно : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2018. 200 с.
14. Щербина В. С. Поняття та склад майна господарського призначення. *Право і суспільство*. 2000. № 1. С. 194–200.
15. Роженко О. В. Майно: окремі проблеми класифікації. *Травневі правові читання* : матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти / Черкас. ін-т пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України. Черкаси, 2020. С. 155–157.
16. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 № 435-IV. *Законодавство України* : база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 31.05.2021).
17. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Конвенція ООН від 31.10.2003. *Законодавство України* : база даних / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_c16 (дата звернення: 31.05.2021).
18. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : від 16.05.2005. *Законодавство України* : база

даних / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_948 (дата звернення: 31.05.2021).

19. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 № 2755-VI. *Законодавство України* : база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (дата звернення: 31.05.2021).

20. Про порядок віднесення майна до такого, що включається до складу цілісного майнового комплексу державного підприємства : наказ Фонду державного майна від 29.12.2010 № 1954. *Законодавство України* : база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0109-11> (дата звернення: 31.05.2021).

21. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про безоплатну передачу майна : міжнародний документ, перелік від 03.03.2016. *Законодавство України* : база даних / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/792_302 (дата звернення: 31.05.2021).

22. Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про взаємну допомогу між їх митними адміністраціями : міжнародний документ від 23.05.2016. *Законодавство України* : база даних / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/840_001-16 (дата звернення: 31.05.2021).

23. Про затвердження Положення про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України : Постанова Національного банку України від 22.12.2017 № 141. *Законодавство України* : база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0141500-17> (дата звернення: 31.05.2021).

24. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19?find=1&text#w11> (дата звернення: 31.05.2021).

25. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. *Законодавство України* : база даних / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14> (дата звернення: 31.05.2021).

26. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» : наказ МФУ № 92 від 27.04.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> (дата звернення: 31.05.2021).

27. Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств / Центральна спілка споживчих товариств України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0005626-06> (дата звернення: 31.05.2021).

28. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» : наказ МФУ № 290 від 29.11.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99> (дата звернення: 31.05.2021).

29. Роженко О. В. Оптимізація структури балансу підприємства шляхом управління станом його фінансової рівноваги. *Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління*. 2018. № 2 (79). С. 91–98. URL: [https://dsum.edu.ua/upload/manager/2\(79\)2018.pdf](https://dsum.edu.ua/upload/manager/2(79)2018.pdf) (дата звернення: 31.05.2021).

References

1. Tsili staloho rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid 2017 / Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy [Sustainable Development Goals: Ukraine. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (дата звернення: 22.02.2020) [in Ukrainian].

2. Hospodarskyi kodeks Ukrayiny : vid 16.01.2003 № 436-IV. *Zakonodavstvo Ukrayiny* : baza danykh / Verkhovna Rada Ukrainy [Economic Code of Ukraine : from 16.01.2003 № 436-IV. *Legislation of Ukraine* : database / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/436-15> [in Ukrainian]

3. Zubko, N. M. (1999). *Ekonomycheskaya teoryya*. Mynsk : NTTS «APY» [Economic theory. Minsk : STC «API»]. 311 s. [in Ukrainian].

4. Avetyssyan, M. R. (2018). Deyaki pytannya pravovoho rezhymu mayna yak skladovoyi zmistu orhanizatsiyno-pravovoyi formy hospodaryuvannya. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava* [Some issues of the legal regime of property as a component of the content of organizational and legal form of management. *Journal of Kyiv University of Law*]. № 4. S. 176–182 [in Ukrainian].

5. Bobkova, A. H., Zarudnyev, YE. O. (2016). Shchodo hospodarskoho vidannya ta operatyvnoho upravlinnya maynom porivnyano iz zakonodavstvom FRN. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk*

Ukrainy [Regarding economic management and operational management of property in comparison with the legislation of Germany. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*]. № 1 (84). S. 76–83 [in Ukrainian].

6. Havrylyuk, V. (2013). Mayno ta maynovi prava i obov'yazky yak ob'ektu universalnogo pravonastupnytstva pry reorhanizatsiyi yurydychnykh osib. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka* [Property and property rights and obligations as objects of universal succession in the reorganization of legal entities. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*]. № 2 (96). S. 81–83 [in Ukrainian].

7. Derevyanko, B. V. (2012). Pravovi pytannya pidvyshchennya efektyvnosti vykorystannya maynovoyi osnovy hospodaryuvannya navchal'nykh zakladiv. *Visnyk hospodarskoho sudochnystva* [Legal issues of improving the efficiency of the use of the property base of management of educational institutions. *Bulletin of commercial litigation*]. № 4. S. 56–65 [in Ukrainian].

8. Derevyanko, B. V. (2010). Zabezpechennya prav vlasnykiv mayna pryvatnykh VNZ pry yikh reorhanizatsiyi. *Forum prava* [Ensuring the rights of property owners of private universities in their reorganization. *Law Forum*]. № 4. S. 286–291 [in Ukrainian].

9. Zakharchenko, A. M. (2017). Upravlinnia ob'ektamy derzhavnoi vlasnosti (hospodarsko-pravovi aspekty) : monohrafiia. Vinnytsia : TOV «Nilan-LTD» [Management of state property (economic and legal aspects) : monograph. Vinnytsia : LLC «Nilan-LTD»]. 452 s. [in Ukrainian].

10. Palamarchuk, I. V. (2017). Publichne mayno yak zasib zdiysnennya povnovazhen politsii : dys. ... kand. yuryd. Nauk : 12.00.07 [Public property as a means of exercising the powers of the police : dis. ... cand. jurid. science : 12.00.07]. Kyiv-Zaporizhzhya. 251 s. [in Ukrainian].

11. Podolyak, A. V. (2019). Pravovyy rezhym mayna sub'ektiv upravlinnya u derzhavnomu sektori ekonomiky. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk* [Legal regime of property of management entities in the public sector of the economy. *Prykarpattia Legal Bulletin*]. № 3 (28). S. 112–116 [in Ukrainian].

12. Turkot, O. A. (2013). Sposoby zakhystu mayna ta orhaniv upravlinnya aktsionerlykh tovarystv vid posiahan. *Problemy pravoznavstva ta pravookhoronnoi diialnosti* [Methods of protection of property and management bodies of joint-stock companies from encroachments. *Problems of jurisprudence and law enforcement*]. № 4 (55). S. 54–59 [in Ukrainian].

13. Turkot, O. A. (2018). Pravovyy zakhyst aktsionerlykh tovarystv vid posiahan na yikh mayno : monohrafiya. Lviv : Liha-Pres [Legal protection of joint-stock companies from encroachments on their property : a monograph. Lviv : Liga-Press]. 200 s. [in Ukrainian].

14. Shcherbyna, V. S. (2000). Ponyattya ta sklad mayna hospodarskoho pryznachennya. *Pravo i suspilstvo* [The concept and composition of economic property. *Law and society*]. № 1. S. 194–200 [in Ukrainian].

15. Rozhenko, O. V. (2020). Mayno: okremi problemy klasyfikatsiyi. *Travnevi pravovi chytannya* : materialy I Vseukrainskoi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi zdobuvachiv ta vykladachiv zakladiv vyshchoyi osvity / Cherkas. in-t pozhezhnoyi bezpeky im. Heroyiv Chornobylya NUTSZ Ukrayiny. Cherkasy. [Property: some classification problems. *May legal readings* : materials of the I All-Ukrainian scientific-practical conference of applicants and teachers of higher education institutions / Institute of Fire Safety Heroes of Chernobyl NUTSZ of Ukraine. Cherkasy]. S. 155–157 [in Ukrainian].

16. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : vid 16.01.2003 № 435-IV. *Zakonodavstvo Ukrayiny* : baza danykh / Verkhovna Rada Ukrainy [Civil Code of Ukraine : dated 16.01.2003 № 435-IV. *Legislation of Ukraine* : database / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

17. Konventsiya Orhanizatsiyi Obyednanykh Natsiy proty koruptsiyi : Konventsiya OON vid 31.10.2003. *Zakonodavstvo Ukrayiny* : baza danykh / Verkhovna Rada Ukrainy [United Nations Convention against Corruption: United Nations Convention of 31 October 2003. *Legislation of Ukraine* : database / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_c16 (data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

18. Konventsiya Rady Yevropy pro vidmyvannya, poshuk, aresht ta konfiskatsiyu dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom, ta pro finansuvannya teroryzmu : vid 16.05.2005. *Zakonodavstvo Ukrayiny* : baza danykh / Verkhovna Rada Ukrayiny [Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism: 16.05.2005. *Legislation of Ukraine* : database / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_948 (data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

19. Podatkovyy kodeks Ukrayiny : vid 02.12.2010 № 2755-VI. *Zakonodavstvo Ukrayiny* : baza danykh / Verkhovna Rada Ukrayiny [Tax Code of Ukraine : dated 02.12.2010 № 2755-VI. *Legislation of Ukraine* : database / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

20. Pro poriadok vidnesennia maina do takoho, shcho vkluchaietsia do skladu tsilisnogo mainovoho kompleksu derzhavnogo pidpriemstva : nakaz Fondu derzhavnogo mayna vid 29.12.2010 № 1954. *Zakonodavstvo Ukrayiny* : baza danykh / Verkhovna Rada Ukrayiny [On the procedure for classifying property as such, which is included in the composition of the integral property complex of a state enterprise : order of the State Property Fund of 29.12.2010 № 1954. *Legislation of Ukraine* : database / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0109-11> (data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

21. Uhoda mizh Kabinetom Ministriv Ukrayiny ta Uryadom Turets'koyi Respubliki pro bezoplatnu peredachu mayna : mizhnarodnyy dokument, perelik vid 03.03.2016. *Zakonodavstvo Ukrayiny* : baza danykh / Verkhovna Rada Ukrayiny [Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Republic of Turkey on free transfer of property : international document, list dated 03.03.2016. *Legislation of Ukraine* : database / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/792_302 (data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

22. Uhoda mizh Uriadom Ukrainy ta Uriadom Spoluchenykh Shtativ Ameryky pro vzaiemnu dopomohu mizh yikh mytnymy administratsiiamy : mizhnarodnyy dokument vid 23.05.2016. *Zakonodavstvo Ukrayiny* : baza danykh / Verkhovna Rada Ukrainy [Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the United States of America on mutual assistance between their customs administrations : international document dated 23.05.2016. *Legislation of Ukraine* : database / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/840_001-16 (data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

23. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro zdiisnennia otsinky stiikosti bankiv i bankivskoi systemy Ukrainy : Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy vid 22.12.2017 № 141. *Zakonodavstvo Ukrayiny* : baza danykh / Verkhovna Rada Ukrainy [On approval of the Regulation on the assessment of the stability of banks and the banking system of Ukraine : Resolution of the National Bank of Ukraine of 22.12.2017 № 141. *Legislation of Ukraine* : database / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0141500-17> (data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

24. Pro Natsionalne ahentstvo Ukrainy z pytan vyivlennia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyniv : Zakon Ukrainy [On the National Agency of Ukraine for Detection, Investigation and Management of Assets Obtained from Corruption and Other Crimes : Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19?find=1&text#w11> (data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

25. Pro bukhhaltenskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 996-XIV. *Zakonodavstvo Ukrayiny* : baza danykh / Verkhovna Rada Ukrainy [On accounting and financial reporting in Ukraine : Law of Ukraine of 16.07.1999 № 996-XIV. *Legislation of Ukraine* : database / Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14> (data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

26. Pro zatverdzhennia Polozhennia (standartu) bukhhaltenskoho obliku 7 «Osnovni zasoby» : nakaz MFU № 92 vid 27.04.2000 [On approval of the Regulation (standard) of accounting 7 «Fixed assets» : order of IFI № 92 from 27.04.2000]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> (data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

27. Metodychni rekomendatsii z analizu i otsinky finansovoho stanu pidpriemstv / Tsentralna spilka spozhyvchykh tovarystv Ukrainy [Methodical recommendations for the analysis and assessment of the financial condition of enterprises / Central Union of Consumer Societies of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0005626-06> (data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

28. Polozhennia (standart) bukhhaltenskoho obliku 15 «Dokhid» : nakaz MFU № 290 vid 29.11.1999 [Regulation (standard) of accounting 15 «Income» : IFI order № 290 from 29.11.1999]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99> (data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

29. Rozhenko, O. V. (2018) Optymizatsiya struktury balansu pidpriemstva shlyakhom upravlinnya stanom yoho finansovoyi rivnovahy. *Menedzher. Visnyk Donetskoho derzhavnogo universytetu upravlinnia*. [Optimization of the structure of the balance of the enterprise by managing the state of its financial equilibrium. *Manager. Bulletin of Donetsk State University of Management*]. № 2 (79). S. 91–98. URL: [https://dsu.edu.ua/upload/manager/2\(79\)2018.pdf](https://dsu.edu.ua/upload/manager/2(79)2018.pdf) (data zvernennia: 31.05.2021) [in Ukrainian].

Rozhenko Oleksandra,
PhD in Economic sciences,
Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9358-5436>

PROPERTY IN ECONOMIC ACTIVITY: CERTAIN PROBLEMS OF DEFINITION AND CLASSIFICATION IN UKRAINE

The article examines the definition of the term «property» in management sphere, analyses the existing definitions of the term «property» in management sphere. On this basis, the different approaches are identified and a process approach to the interpretation of a specific category is proposed. Regarding the classification of the types of property and sources of its formation, the use of terms and concepts that have expired in the legislation has been established. It is proposed to eliminate the identified differences and contradictions in the interpretation of the terms of legal regulation of property relations in management sphere in Ukraine in view of the types of property and sources of its formation. The definition of the category «property» in management sphere, which is available in current legislation and modern scientific sources, is considered. The approaches to the definition of the term «property» in management sphere are singled out, namely: property is things, assets, property of a certain type, classification-based approach and combined approach. The definition of the essence of the term «property» in management sphere is proposed to be considered according to the process approach, which is initially considered resources, which later acquire the characteristics of assets and further property. The differences and ramifications in the classification types of property under the current legislation are analysed, the ways of their elimination are offered, which will lead to the increase of efficiency of the use of the created property of the economic entity. According to the process approach, which assumes that a certain set of resources acquires the characteristics of assets, which, in turn, are part of the property of a particular entity. A distinctive feature of the proposed approach is that the property in management sphere is defined as a set of assets that are formed through a number of resources. The use of the provided proposals and elimination of identified contradictions in the classification of property types and sources of its formation will promote the intensification of various management functions of economic activity in the part of implementing economic mechanisms and regulators to optimize property formation and increase of its efficiency.

Key words: *property; legal regulation; definition; classification; assets.*

Надіслано до редколегії 01.06.2021
Рекомендовано до публікації 09.06.2021

РОЗДІЛ ІІІ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК: 351.741(342.72/.73)

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-62-68>

Батечко Альбіна Ідаятівна,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2425-4104>

ЗАХИСТ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню особливостей захисту честі та гідності працівників Національної поліції України. Сформульовано та проаналізовано поняття честі та гідності поліцейського. Визначено сучасний стан вітчизняного законодавства стосовно захисту честі та гідності поліцейського. Розглянуто досвід європейських країн у цьому напрямі. Розкрито основні положення проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо захисту честі та гідності працівників Національної поліції України, членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовців» № 5050.

Ключові слова: *честь; гідність; Національна поліція України; захист прав поліцейських.*

Постановка проблеми. Із розвитком громадянського суспільства в Україні особливої актуальності набуває питання захисту честі та гідності особи. Такий захист у правовому порядку ускладнюється тим, що в нормативно-правових актах законодавцем не визначено зміст і сутність понять «честь» та «гідність», а також не встановлено відмінності між ними. Захист честі та гідності особи на державному рівні та надання кожній людині «правової захищеності» з боку органів влади в Україні ще не стали гарантією недоторканності особи. Особливо актуальним захист честі та гідності є для працівників поліції, діяльність яких здійснюється в конфліктних умовах та супроводжується значним психологічним навантаженням і спротивом правопорушників. Забезпечення права працівників поліції на захист честі та гідності під час виконання службових обов'язків не врегульоване законодавством належним чином, а також не відповідає вимогам, які зумовлені криміногенною ситуацією та соціально-політичною обстановкою в Україні, а тому потребує вдосконалення.

Актуальність дослідження обумовлено тим, що працівник поліції є важливою ланкою функціонування системи «держава-суспільство». У зв'язку з цим він як посадова особа та як фізична особа повинен бути особливо захищеним державою, у тому числі мати додаткові соціально-правові засоби захисту, що поширюються і на сферу його приватності, складниками якої є власна честь, гідність та ділова репутація, оскільки дискредитація працівника поліції як представника влади не може не позначатися на авторитеті цих органів

загалом, тому посягає на інтереси держави, дестабілізуючи нормальне функціонування останньої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти охорони честі та гідності в юридичній науці розглядали: А. Л. Анісімов, Ю. В. Баулін, В. С. Бігун, Ю. А. Ведерніков, А. В. Грищук, Г. В. Джагупов, А. А. Дудоров, А. А. Житній, І. П. Зеленко, І. І. Качала, М. І. Коржанський, А. Н. Костенко, О. М. Литвинов, М. В. Лошицький, В. П. Маковій, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, І. С. Ной, В. І. Осадчий, В. М. Підгородинський, А. В. Сакович, Р. А. Сербин, С. П. Шурак та інші. Проте, незважаючи на наявність наукових досліджень, проблема захисту честі та гідності працівників Національної поліції України (далі – НП України) все ж таки потребує подальшого дослідження, особливо в умовах продовження реформування органів правопорядку.

Метою статті є визначення сутності понять «честь» та «гідність» працівників НП України та особливостей їхнього захисту.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до вимог Закону України «Про Національну поліцію», професійна честь та гідність кожного працівника поліції – це одночасно й моральний вигляд усього особового складу органів та підрозділів НП України, тому не можна залишати без належного реагування на будь-які посягання щодо честі та гідності навіть одного поліцейського. За роботою окремого працівника поліції, його морально-професійними якостями пересічні громадяни оцінюють діяльність усієї поліції, керуючись вимогами Закону України «Про Національну поліцію». У сучасних умовах розвитку соціальних мереж дуже швидко поширюються відеосюжети за участю працівників поліції з проявом неповаги, агресії, а інколи навіть насилля стосовно них.

У Конституції України закріплено, що всі люди є вільними і рівними у своїх гідності та правах (ст. 21), що кожен має право на повагу до його гідності (ст. 28), кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, ніхто не має права зазіхати на права та свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68). У ст. 3 Конституції України визначено, що «людина, її життя, здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

Право на захист честі та гідності встановлено як у національних нормативно-правових актах, так і в низці міжнародних правових документів, зокрема в Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права (1966 р.), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.), Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями (1955 р.) та інших. Отже, право на честь і гідність є основним конституційним правом людини.

Як зазначають С. П. Шурак та В. П. Маковій, честь і гідність є важливими нематеріальними благами, певною соціальною оцінкою особи, яка визначається поведінкою, діями та професійною діяльністю. «Честь і гідність громадян – особисті, невід'ємні від особи немайнові блага, що охороняються як цивільним, так і кримінальним правом. Враховується, що честь – це певна соціальна оцінка громадянина, об'єктивне ставлення до нього, яке утворює його матеріальну і ділову репутацію. Гідність – це усвідомлення особою своїх якостей, здібностей, світогляду та суспільного значення» [1].

Варто погодитися з І. С. Єпішко, яка виокремлює два підходи до визначення понять «гідність» і «честь»:

а) самостійність і різні значення понять «гідність» і «честь» (прихильниками цієї позиції є А. Л. Анісімов, А. В. Грищук, І. І. Качала);

б) отождошення цих понять (такої позиції дотримуються І. С. Ной, В. І. Осадчий та І. Г. Стремькова) [1].

На думку І. С. Єпішко, необхідно дотримуватися все ж першого підходу та визначити поняття «честь» і «гідність» як самостійні, адже гідність людини не залежить від будь-яких її індивідуальних, соціальних або людських (природних) особливостей. Так виникає принцип рівності людей з огляду саме на їхню «природну» гідність, якою наділена людина від народження. Тому гідність – це об'єктивна властивість людини, яка відображає її унікальну, неперевершену цінність. З моменту народження гідність людини «рівна» з гідністю всіх

інших людей. Усвідомлення цього є причиною формування в кожній людині почуття власної гідності, очікування поваги до неї з боку інших людей, установки на захист своїх прав, а також визнання нею рівних прав усіх людей. Честь – це потреба людини в повазі до себе і до визнання іншими її досягнень перед суспільством, її соціальної цінності, переконаність у власній значущості для людей тощо. Тобто гідність – це самооцінка людиною своїх якостей як невід’ємної цінності від народження, а честь – це вже оцінка якостей, яка надається суспільством (не надана від народження, а отримана за життя) [1].

С. П. Головатий зауважує, що дуже часто честь ототожнюють з гідністю (особливо коли йдеться про професійну честь). І це не випадково, адже ці поняття мають спільне філософське підґрунтя, основою якого є високі моральні принципи. Водночас за своєю юридичною сутністю поняття «честь» та «гідність» відрізняються одне від одного: якщо поняття «гідність» виконує засадничу роль у всій системі людських прав, то поняття «честь» до загальної категорії людських прав узагалі не належить [2].

Реальний захист честі та гідності працівників поліції у практичній діяльності фактично ігнорується і керівниками органів поліції, і спеціальними структурними підрозділами й організаціями, такими як внутрішня безпека, юридична (правова) служба органів поліції, профспілки, управління забезпечення прав людини. У зверненнях, що нерідко надходять до керівників органів поліції, наявна інформація щодо неправомірної поведінки поліцейських, інколи висуваються обвинувачення у вчиненні тяжких злочинів. Найбільше повідомлень про дисциплінарні проступки й аморальну поведінку, що свідчить про негативні ділові та моральні якості працівників поліції. Такі звернення безпосередньо принижують честь і гідність поліцейських. За кожним з таких звернень проводиться ретельна перевірка та службові розслідування. Переважно висунуті звинувачення не підтверджуються, що зазначається у висновку, який надається «потерпілому» [1].

Офіційні статистичні дані засвідчують, що в загальній структурі злочинності діяння, передбачені розділом III Особливої частини Кримінального кодексу України, становлять незначну частку (не більше 0,2 %). Водночас останніми роками спостерігається тривожна тенденція збільшення кількості вказаних посягань. Так, якщо протягом 2016 року органами прокуратури обліковано 691 злочин проти волі, честі та гідності особи, то у 2017 році – 858 (+ 24,17 %), у 2018 році – 882 (+ 2,8 %), а у 2019 році – 924 (+ 4,76 %) таких злочинів. Винятком став лише 2020 рік, протягом якого обліковано 658 (– 28,79 %) зазначених кримінальних правопорушень. Маємо підстави також стверджувати, що значна частина посягань на волю, честь та гідність особи залишається латентною [2].

Працівники поліції – це особлива категорія працівників. Вони наділені виключними повноваженнями стосовно забезпечення публічної безпеки й порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства та держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг щодо допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [3].

Отже, працівник НП України може захистити свою честь та гідність лише як звичайний громадянин. Ураховуючи статистичні дані, можна припустити, що посягання на волю, честь та гідність поліцейського так і залишаться латентною злочинністю.

Оцінка честі – це оцінка громадської думки, а оцінка гідності – це насамперед справа самої особистості. Якщо брати до уваги міркування відомих учених стосовно обох категорій, запозичених із норм моралі, то можна стверджувати, що честю є безпосередньо зовнішня оцінка фізичної особи з боку суспільства або відповідної соціальної групи, у якій така особа має членство, а гідністю – внутрішня самооцінка особою власних якостей. У контексті цієї ж думки слушно вказується на обмежену регламентацію права на честь та гідність у площині однієї з його складових частин – права на повагу до честі та гідності [3].

Оскільки, як було зазначено вище, гідність – це оцінка людиною себе як моральної особистості, що значуща для оточення, для суспільства, то «професійна гідність» – це поняття, яке слугує для визначення значимості людини як професіонала на основі своїх досягнень, самоповаги [3].

Необхідно звернути увагу на те, що після реорганізації правоохоронних органів та їх трансформації ця норма не зникла, вона набула дещо іншого значення. Так, відповідно до правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України), територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС України, «гідна поведінка» – це:

- повага до гідності інших осіб;
- ввічливість та дотримання високої культури спілкування;
- доброзичливість і запобігання виникненню конфліктів у стосунках із громадянами;
- недопущення, у тому числі поза робочим часом, дій та вчинків, які можуть зашкодити роботі чи негативно вплинути на репутацію працівників МВС України. Це визначення принципу етики працівників МВС України об'єднує у собі два поняття – честь та гідність [3].

Проведений А. В. Тішиним аналіз поняття «особиста безпека» щодо працівника поліції дає підстави зробити певні узагальнення. По-перше, у деяких (зокрема і серед наведених вище) дефініціях безпека визначається через сукупність заходів, що, на нашу думку, характеризує не природу самого явища (оскільки безпека – це певний стан речей чи ідеальне, тобто уявне, явище), а процес його забезпечення, де безпека є бажаним результатом. По-друге, особиста безпека: а) пов'язана лише з особою правоохоронця; б) відповідає часу його перебування на службі (під час виконання службових обов'язків); в) пов'язана безпосередньо або опосередковано з діями (бездіяльністю) цього поліцейського або його напарників; г) переважно залежить від його особистих превентивних та запобіжних заходів чи заходів його напарників [4].

Можна погодитися з А. В. Тішиним, що ширшим порівняно з терміном «особиста безпека працівника поліції» є поняття «безпека діяльності працівників поліції» чи «безпека життєдіяльності персоналу». Безпека життєдіяльності персоналу поліції – це стан захищеності співробітників поліції (як окремої особи, так і всього колективу взагалі) під час перебування на службі чи на роботі (для неатестованих працівників), незалежно від виконання службових обов'язків, від шкідливих і небезпечних ризиків та факторів природного, соціального й техногенного середовища, а також суспільні відносини, спрямовані на забезпечення такої безпеки. До безпеки життєдіяльності персоналу поліції належить й особиста безпека поліцейського [4].

У Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо захисту честі та гідності працівників Національної поліції України, членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовців» № 5050, у межах якого передбачено відповідальність громадян за умисні, публічні дії, які ображають честь та гідність працівника НП України під час виконання ним службових обов'язків, виражені в непристойній формі, за осквернення поліцейського однострою.

Змінами до ст. 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення пропонується встановити, що злісна непокора законному розпорядженню, вимозі працівника НП України під час виконання ним службових обов'язків, а також умисні, публічні дії, які ображають честь та гідність працівника НП України під час виконання ним службових обов'язків, виражені в непристойній формі, осквернення поліцейського однострою призводить до накладення штрафу від 8 до 15 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадських робіт на строк від 40 до 60 годин, або виправних робіт на строк від 1 до 2 місяців з відрахуванням 20 % заробітку, або адміністративного арешту на строк до 15 діб.

Варто зазначити, що такі покарання дуже гуманні порівняно із зарубіжними країнами, де вже давно передбачено відповідальність за образу та приниження поліцейського.

Так, у Республіці Польщі працівник поліції під час виконання службових обов'язків вважається державним службовцем, тому в разі образи він користується спеціальним правовим захистом, передбаченим положеннями кримінального законодавства. У статті 115 Кримінального кодексу Республіки Польщі, крім поліцейських, визнано державними

службовцями суддів, присяжних, військових, прокурорів та вчителів. Щороку прокуратура Польщі порушує кілька тисяч проваджень, пов'язаних з образами посадових осіб, більшість із яких стосується поліцейських, політиків та вчителів. Образа за законодавством Польщі може мати форми словесного висловлювання (з використанням вульгарної лексики), образливого жесту, малювання (карикатури), символів, знаків або інших носіїв інформації (фотографії), листів та вебсайтів в інтернет-мережі. Сама ж кримінальна відповідальність за образу поліцейського передбачається у ст. 226 Кримінального кодексу Республіки Польщі, відповідно до якої той, хто ображає державного чиновника або службову особу під час та у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, підлягає покаранню у вигляді штрафу, обмеження волі або позбавлення волі на строк до одного року. Якщо діяння спричинила неналежна поведінка офіцера або службової особи, суд може застосувати пом'якшення покарання і навіть відмовитися від нього [5].

Найбільш суворі покарання за образу поліцейського встановлено у законодавстві Франції. Так, ст. 433-5 Кримінального кодексу Франції вказує на те, що слова, жести або погрози, написи чи зображення будь-якого вигляду, які не оприлюднювалися, або надсилання будь-яких предметів особі, відповідальній за місію державної служби, є неповагою та карається штрафом у розмірі 7 500 євро. Зазначене діяння визнається злочином у разі, якщо ця образа пов'язана з виконанням службових обов'язків та принижує честь, гідність і повагу особи або служби, з якою вона асоціюється. Коли такі образи адресовано особі, яка має державні повноваження, неповага карається тюремним ув'язненням на 1 рік та штрафом у розмірі 15 000 євро. За неповагу, передбачену першим пунктом, учинену під час масового заходу, Кримінальний кодекс Франції встановлює покарання у вигляді позбавлення волі на 6 місяців та штраф у розмірі 7 500 євро, а за неповагу, передбачену в другому пункті та учинену під час масового заходу, – ув'язнення на два роки і 30 000 євро штрафу [5].

Отже, незважаючи на те, що відповідно до проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо захисту честі та гідності працівників Національної поліції України, членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовців» № 5050 передбачено відповідальність за приниження честі, гідності і ділової репутації поліцейського, цей законопроект досі знаходиться на розгляді. Він дуже важливий для працівників НП України. Пояснити це можна тим, що працівник поліції має постійно дбати про свою компетентність, професійну честь і гідність. У разі поширення неправдивих відомостей, які принижують його честь, гідність і ділову репутацію, за необхідності працівник поліції повинен вживати заходів щодо спростування такої інформації, у тому числі в судовому порядку, а також своєю самовідданістю, неупередженістю, сумлінним виконанням службових обов'язків сприяти підвищенню рівня авторитету Національної поліції України та зміцненню довіри громадян до неї.

Розробка механізму захисту честі та гідності поліцейського під час виконання своїх повноважень дуже важлива, адже в суспільстві існують суттєві вимоги та очікування щодо реалізації своїх повноважень працівниками НП України, що не гарантує гідного ставлення та поваги. Саме це можна визначити як психотравмуючий вплив на поліцейського, який призводить до зниження мотивації та емоційного вигорання.

Як зазначив Е. А. Єрьоменко, психотравмуючий вплив на співробітників правоохоронних органів може бути: потужним й одноразовим (застосування зброї, затримання озброєного злочинця); інтенсивним і багаторазовим, що вимагає періоду адаптації до постійних джерел стресу (несення служби у разі крайньої потреби, участь у бойових діях проти незаконних збройних формувань). Також цей вплив характеризується різним ступенем раптовості, масштабності; може служити джерелом як об'єктивно, так і суб'єктивно обумовленого стресу (через недостатню досвідченість, психологічну невідповідність, низьку емоційну стійкість конкретного співробітника) [6].

У свою чергу, «власну безпеку в органах поліції» А. В. Тішин пропонує розглядати як комплексний режим захищеності органу (чи органів) поліції, а також кожного окремого поліцейського (їх близьких родичів і членів сім'ї, майна) від загроз деструктивного та дезорганізуючого впливу, що можуть зашкодити їхньому ефективному функціонуванню у

звичайних та нестандартних (надзвичайних) ситуаціях. Указана складова внутрішньої безпеки, на відміну від власної безпеки в органах поліції, спрямована на виявлення та подолання або завчасне попередження, як правило, внутрішніх загроз, тобто тих, які виникають через неправомірні дії самих працівників поліції, чи за їх участю [4].

Висновки. Отже, на основі аналізу питання захисту честі та гідності працівників Національної поліції України можна зробити низку висновків.

1. Честь працівника поліції – це безпосередньо зовнішня оцінка поліцейського з боку суспільства або відповідної соціальної групи, яка характеризує моральний вигляд усього особового складу органів та підрозділів НП України.

2. Гідність працівника поліції – внутрішня самооцінка поліцейського власних якостей як моральної особистості, що значуща для оточення, для суспільства, та визначення значимості поліцейського як професіонала на основі своїх досягнень, самоповаги.

3. Захист честі та гідності поліцейського як громадянина України здійснюється на загальних підставах та не гарантує певного рівня захищеності під час виконання поліцейським своїх повноважень. Тому порушення права на захист поліцейського під час виконання своїх повноважень формує показники латентної злочинності.

4. Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо захисту честі та гідності працівників Національної поліції України, членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовців» № 5050, який досі знаходиться на розгляді, має бути якомога швидше прийнято та реалізовано, адже саме цей нормативно-правовий акт сприятиме підвищенню авторитету НП України.

Список використаних джерел

1. Єпішко І. С. Кримінально-правовий захист честі та гідності поліцейського є невідкладним. *Право і безпека*. 2017. № 3 (66). С. 67–71. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2667/Kryminalno-pravovyi%20zakhyst%20chesti%20ta%20hidnosti%20politseiskoho_Yepishko_2017.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 07.07.2021).
2. Андрушко А. В. Злочини проти волі, честі та гідності особи (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Ужгород. 2021. 675 с. URL: <https://inlnk.ru/XOLQI> (дата звернення: 07.07.2021).
3. Шурак С. П., Маковій В. П. Професійна честь та гідність працівника поліції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 141–144. URL: <http://oduvvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/PUPCH-3-2017.pdf#page=141> (дата звернення: 07.07.2021).
4. Тішин А. В. Бойовий хортинг: поняття особистої безпеки співробітників поліції. *Особиста безпека в діяльності правоохоронних органів, як запорука якісного виконання службових завдань*: матер. круглого столу, 05 лютого 2021 р., м. Ірпінь. Університет ДФС України, 2021. URL: http://ir.nusta.edu.ua/bitstream/123456789/6672/1/6800_IR.pdf (дата звернення: 07.07.2021).
5. Бугайчук К. Л. Закордонний досвід правового регулювання відповідальності за образу працівників поліції та можливості його використання в Україні. *Право і безпека*. 2021. № 1 (80). URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10703/Zakordonnyi%20dosvid_%20Buhachuk_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 07.07.2021).
6. Єрмоєнко Е. А. Підготовка співробітників правоохоронних органів до дій в екстремальних ситуаціях спеціалізованими засобами бойового хортингу. *Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 04–05 січня 2021 р., м. Ірпінь, 2021. С. 1568–1588.

References

1. Yepishko, I. S. Kryminalno-pravovyi zakhyst chesti ta hidnosti politseiskoho ye nevidkladnym [The criminal-legal protection of the police officer is urgent]. *Pravo i bezpeka*. 2017. № 3 (66). S. 67–71. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2667/Kryminalno-pravovyi%20zakhyst%20chesti%20ta%20hidnosti%20politseiskoho_Yepishko_2017.pdf?sequence=2&isAllowed=y (data zvernennia: 07.07.2021) [in Ukrainian].

2. Andrushko, A. V. (2021). Zlochyny proty voli, chesti ta hidnosti osoby (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia) [Crimes against the will, honor and dignity of the person (criminal and criminological research)]: dys. ... dokt. yuryd. nauk : 12.00.08. Uzhhorod. 675 s. URL: <https://inlnk.ru/XOLQI> (data zvernennia: 07.07.2021) [in Ukrainian].
3. Shurak, S. P., Makovii, V. P. (2017). Profesiina chest ta hidnist pratsivnyka politsii [Professional honor and dignity of the police officer]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*. № 3. S. 141–144. URL: <http://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/PUPCH-3-2017.pdf#page=141> (data zvernennia: 07.07.20 21) [in Ukrainian].
4. Tishyn, A. V. (2021). Boiovyi khortynh: poniattia osobystoi bezpeky spivrobotnykiv politsii. *Osobysta bezpeka v diialnosti pravookhoronnykh orhaniv, yak zaporuka yakisnoho vykonannia sluzhbovykh zavdan* [Combat Horting: The concept of personal security of police officers. *Personal security in law enforcement activities as a guarantee of qualitative performance of service tasks*]: mater. kruhloho stolu, 05 liutoho 2021 r., m. Irpin. Universytet DFS Ukrainy. URL: http://ir.nusta.edu.ua/bitstream/123456789/6672/1/6800_IR.pdf (data zvernennia: 07.07.2021) [in Ukrainian].
5. Buhaichuk, K. L. (2021). Zakordonnyi dosvid pravovoho rehulivannia vidpovidalnosti za obrazu pratsivnykiv politsii ta mozhlyvosti yoho vykorystannia v Ukraini [Foreign experience of legal regulation of responsibility for the image of police officers and the possibility of its use in Ukraine]. *Pravo i bezpeka*. № 1 (80). URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10703/Zakordonnyi%20dosvid_%20Buhaichuk_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y (data zvernennia: 07.07.2021) [in Ukrainian].
6. Ieromenko, E. A. (2021). Pidhotovka spivrobotnykiv pravookhoronnykh orhaniv do dii v ekstremalnykh sytuatsiiakh spetsializovanymy zasobamy boiovoho khortynhu. *Boiovyi khortynh ta diialnist pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy* [Preparation of law enforcement officers to actions in extreme situations by specialized means of combat horting. *Combat Horting and Law Enforcement Authorities of Ukraine*]: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 04–05 sichnia 2021 r., m. Irpin. S. 1568–1588 [in Ukrainian].

Batechko Albina,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2425-4104>

PROTECTION OF THE HONOR AND DIGNITY OF NATIONAL POLICE EMPLOYEES

The article is devoted to the study of the peculiarities of the protection of the honor and dignity of the National Police of Ukraine. The notion of honor and dignity of a police officer is considered and analyzed. The author revealed the meaning of the terms «dignity» and «honor» and provided a definition of honor and dignity of police officers within the independence of these terms and pointed out the main difference between these concepts. The article identifies the current state of national and international legislation on the protection of honor and dignity. The main characteristics and indicators of professional honor and decent behavior of a police officer are given. It is noted that the real protection of the honor and dignity of police officers in practice is virtually ignored and, according to current statistics, offenses against the honor and dignity of police officers are indicators of latent crime. The experience of European countries, namely Poland and France on the mechanism of protection of personal safety and security of police officers is considered. The main provisions of the draft Law of Ukraine «On Amendments to the Code of Administrative Offenses of Ukraine to protect the honor and dignity of employees of the National Police of Ukraine, members of public formations for the protection of public order and the state border and servicemen» № 5050. It has been found that the honor of the police officer is a directly external assessment of the police officer from the society or the relevant social group, which characterizes the moral appearance of the entire personnel of the bodies and units of the National Police of Ukraine. The dignity of the police officer is the internal self-esteem of police officers as a moral personality that is significant for the environment, for society, and determining the significance of the police as a professional based on its achievements, self-esteem. The protection of the honor and dignity of the police as a citizen of Ukraine is carried out on general grounds and does not guarantee a certain level of protection during the execution of police officers.

Key words: honor; dignity; National Police; protection of police rights.

Надіслано до редколегії 07.08.2021
Рекомендовано до публікації 10.08.2021

УДК: 347.732

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-69-76>**Буга Ганна Сергіївна,**

кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3957-7387>

НЕБАНКІВСЬКА ФІНАНСОВА УСТАНОВА УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ГРОШОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН

У статті наголошено на безпрецедентному зростанні ролі небанківського сектора економіки та діяльності його суб'єктів – небанківських фінансових установ, які надають одну або кілька фінансових послуг, професійно займаються масштабними фінансовими операціями, при цьому вступаючи у грошово-кредитні відносини. У зв'язку з цим грошово-кредитні відносини у своїй взаємодії з правовими нормами зумовлюють фінансові правовідносини, завдяки чому спрощується розуміння і сприйняття грошово-кредитних відносин як об'єкта фінансово-правового регулювання. Констатовано, що регулювання грошово-кредитних відносин у діяльності небанківських фінансових установ в умовах ринкових відносин виходить за межі державних фінансів, розширюючись завдяки корпоративним та приватним фінансам, їх ринковому складнику, а обсяги приватних і комерційних грошово-кредитних ресурсів у таких умовах є однією зі сторін фінансово-кредитних правовідносин.

Ключові слова: небанківська фінансова установа; фінансова безпека; фінансові послуги; гроші; кредит; грошово-кредитні відносини.

Постановка проблеми. Сьогодні утвердження власного шляху розвитку Української держави, включення її до світових інтеграційних процесів нерозривно пов'язано з реформуванням фінансової системи, удосконаленням її правового регулювання з метою досягнення відповідності сучасним тенденціям правового розвитку й міжнародним стандартам. Існування будь-якої держави неможливе без необхідного фінансового забезпечення, адекватного його правового механізму, чітко сформульованих завдань і цілей функціонування. Нині є надзвичайно актуальним питання вирішення проблеми фінансової стабільності й безпеки держави, від рівня стану якої залежить реалізація національних інтересів та розвиток держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що проблематика грошово-кредитних відносин у діяльності небанківських фінансових установ України розглядалася багатьма вітчизняними вченими-теоретиками. Доречним буде виокремити праці Л. К. Воронової, А. Т. Ковальчука, В. В. Корнеєва, О. В. Пашенка, О. В. Тихонової, В. В. Чернея, С. С. Чернявського та ін. Незважаючи на те, що важливі аспекти грошово-кредитних відносин у діяльності небанківських фінансових установ України відображено в працях указаних дослідників, водночас остаточно не сформовано комплексного бачення щодо грошово-кредитних відносин у діяльності небанківських фінансових установ України.

Мета цієї статті полягає у визначенні місця та ролі небанківської фінансової установи в грошово-кредитних відносинах у системі фінансової безпеки країни, законодавчої регламентації таких фінансово-кредитних відносин, з'ясуванні недоліків і прогалин у

чинному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Водночас новітні тенденції розвитку глобальних фінансів в умовах посткризової реструктуризації світової фінансової системи генерують як нові потенційні можливості, так і загрози та виклики для економічної безпеки будь-якої держави світу. Зокрема, країни з ринками, що формуються, опинилися в досить складній ситуації, яка характеризується уповільненням темпів економічного зростання, підвищенням відсоткових ставок на світових ринках, зменшенням надходження іноземного капіталу та масовими девальваціями національних валют. До дії зазначених глобальних чинників додаються внутрішні несприятливі явища та процеси: інституційна нерозвиненість фінансових ринків, недостатня ефективність застосування монетарного інструментарію, брак системних заходів щодо вдосконалення процентної політики, зниження вартості кредитних ресурсів та активізації кредитної діяльності банків, невідповідність структури кредитування цілям інвестиційного оновлення економіки, нестабільність банківської системи, загострення проблем ліквідності та капіталізації.

Така комбінація несприятливих факторів обумовлює необхідність розробки ефективних методів та інструментів грошово-кредитної політики з метою подолання дестабілізуючого впливу сучасних загроз на розвиток держави й суспільства загалом. Грошово-кредитна політика розвивалася залежно від особливостей конкретного історичного періоду, притаманних для нього проблем і загроз, специфіки національних інтересів держави. Змінювалися пріоритетні цілі розвитку грошово-кредитного сектора, розвивалися інструменти й засоби регулювання грошово-кредитної сфери (від суто адміністративних і програмно-цільових методів до комплексної системної політики непрямих заходів).

Серед суспільних інституцій, що впорядковують політичну надбудову й матеріальний базис – економічну життєдіяльність, головною, найбільш дієвою та ефективною є право. На вітчизняних теренах поки що наявне, з одного боку, екстенсивне охоплення правом усіх сфер суспільного буття, з іншого – право виконує роль посередника між владою і суспільством. Право як система загальнообов'язкових правил і норм, його верховенство як вираз консолідованої волі держави [1] підтверджує свою дієздатність через систему правозастосування і механізми правового регулювання. Правова ідеологія, правознавство та правологія формують відповідну юридичну основу держави й суспільства, з подальшим впливом на всі складові економічного базису. Особливої уваги в цьому сенсі заслуговує ядро економіки – грошово-кредитна або фінансова сфера. Грошово-кредитна діяльність держави як різновид фінансових правовідносин демонструє ознаки цих останніх галузей: цілеспрямованість, предметність, упорядкованість [2, с. 64].

Не вдаючись до наукових дискусій, зазначимо, що грошова система – це встановлена державою форма організації грошового обігу в країні, яка склалася історично й закріплена в законодавчому порядку. Сформувалася грошова система протягом XVI–XVII ст., хоча окремі її елементи (наприклад, види грошових знаків) існували й раніше. З поступовим розвитком товарообмінних операцій, переходом від натурального господарства до товарного, яке набуває всезагального характеру, з'являється об'єктивна необхідність в уніфікації форм грошового обігу і централізації емісії грошей. У свою чергу, кредитна система – це сукупність кредитних відносин та інститутів, які реалізують ці відносини. Кредитну систему формують: банки (емісійні, інвестиційні, іпотечні, ощадні та ін.) та небанківські кредитно-фінансові установи (інвестиційні, лізингові, факторингові, фінансові, страхові компанії, пенсійні фонди, кредитні спілки) [3, с. 7–9].

Грошові та кредитні ресурси тісно пов'язані між собою, різниця між ними має потенційно функціональний характер. Будь-який грошовий ресурс може бути перетворений на кредитний, але останній сам по собі таким не є. Гроші потрапляють в обіг через кредитування центральним банком комерційних банків та інших суб'єктів, які є покупцями грошових ресурсів, і через зовнішні надходження (кредити). В окремих випадках

використовується також канал прямого кредитування уряду. Але і в першому, і в другому разі йдеться про формування фінансових ресурсів.

З огляду на взаємозв'язок і взаємовплив грошових і кредитних ресурсів для їх загальної характеристики доцільно використовувати поняття «грошово-кредитні ресурси», а відносини, що виникають, є «грошово-кредитними відносинами» [4, с. 65]. Як системний блок, грошово-кредитні ресурси й пов'язані з ними відносини є особливим предметом правової опіки та водночас об'єктом правового регулювання. Грошово-кредитні відносини у своїй взаємодії з правовими нормами зумовлюють фінансові правовідносини.

Небанківська фінансова установа – юридична особа, яка відповідно до законодавства України не є банком, надає одну або кілька фінансових послуг та внесена до Державного реєстру фінансових установ у порядку, встановленому законодавством України [5].

Небанківські фінансові установи, акумулюючи кошти індивідуальних інвесторів і вкладаючи їх у різні економічні проекти, забезпечують рівновагу на ринку капіталів через погодження пропозиції і попиту на фінансові ресурси, перерозподіляють і знижують фінансові ризики, забезпечують підвищення ліквідності фінансових укладень різних інвесторів унаслідок професійного управління залученими коштами [6, с. 38–39]. Отже, крім досягнення власних комерційних цілей, небанківські фінансові установи сприяють вирішенню загальноекономічних завдань, економічному зростанню в Україні.

Власне кредитні відносини можна визначити як оформлені правом взаємини між кредитором і позичальником. Як відомо, термін «кредит» походить від латинського «credere» – «вірити». Довіра є невід'ємною властивістю кредитних відносин, якщо їй передують серйозна правова апробація. Структурними елементами кредитних відносин є насамперед їх суб'єкти – кредитор (сторона, що надає позику) і позичальник. Ключовою інституціональною ланкою грошово-кредитної системи є фінансові ринки, банки та законодавчо встановлені елементи ринку фінансових послуг [7, с. 23].

Деякі автори вважають, що до важливих чинників грошово-кредитної сфери належать: правове супроводження динаміки ринкової ставки позичкового процента, коливання потреби позичальника в основному й оборотному капіталах, забезпеченості позичальника власним капіталом та ефективність його використання, окупності проектів, на реалізацію яких позичаються кошти [8, с. 157].

Як стверджує О. В. Дзюблюк, розуміння призначення та сутності фінансів, а також особливостей їх функціонування пов'язано з природою та функціями держави, здійсненням розширеного відтворення, існуванням та розвитком товарно-грошових відносин. Основна маса грошових доходів формується у сфері матеріального виробництва, а потім певною мірою трансформується та перетворюється в межах різних правових режимів. У цих умовах створюється своєрідний об'єктивний двосторонній зв'язок фінансів і держави. З одного боку, природа фінансів, їхні форми, розміри фондів визначають можливості держави, завдання і напрями її діяльності, гарантують фінансово забезпечені перспективи державного розвитку. З другого боку, за допомогою фінансів держава активно впливає на всі сторони процесу відтворення. З їх допомогою відбувається розподіл результату відтворення – сукупного суспільного продукту, перерозподіл і доведення його складових частин до кінцевого споживача. Завдяки фінансовим ресурсам організовується стимулювання, розвиток виробництва, підтримка об'єктивних і раціональних пропорцій розвитку суспільного виробництва, держави в цілому [9, с. 98]. Грошово-кредитні відносини реалізуються через відповідний правовий механізм – грошово-кредитний креатив, який у правовому вимірі необхідно розуміти як певну сукупність принципів, організаційних форм, методів і правил, що, базуючись на чинному законодавстві, забезпечують необхідні умови для реалізації та розвитку грошово-кредитної сфери [10, с. 151–152, 155–166, 306–308].

Категорія «фінанси» завжди була в центрі уваги й особливо активно досліджувалася радянськими вченими-економістами та юристами порівняно з так званою капіталістичною системою [11]. Найбільш чітку позицію щодо розуміння фінансів у вузькому сенсі займає

А. І. Худяков, який зазначає, що «фінансові відносини можуть виникнути тільки в процесі фінансової діяльності держави» [12, с. 30].

Грошово-кредитні відносини, особливо які продукуються банківською системою та ринком фінансових послуг, – це, безумовно, водночас і грошові, і фінансові субстанції. Зв'язок і залежність між грошовими та фінансовими аспектами кредитних відносин настільки тісні й органічні, що будь-які спроби їх «автономізувати», «замкнути в жорсткому колі» суто державного впливу, призведуть в умовах ринкової системи господарювання більше до плутанини, аніж ясності [2].

У цьому контексті варто зауважити, що такий об'єкт правового впливу, як сфера фінансів (грошово-кредитна діяльність) і генетично, і функціонально є системою відносин, природа яких об'єктивно потребує системно-цільового законодавчого оформлення. Дослідники дійшли спільного розуміння того, що найважливішим засобом фінансової діяльності основних суб'єктів грошово-кредитних відносин є правові норми, хоча немає єдності щодо предмета й об'єкта правового регулювання останніх [13, с. 35]. Правова норма – це найперший засіб, що супроводжує грошово-кредитний процес, тобто фінансову діяльність [14, с. 33]. Отже, ідеться про «правило», яке проголошене судом законодавчою владою чи наділеною відповідними повноваженнями інституцією і яке не запроваджується в економічну практику за допомогою накладення санкцій, передбачених законом, але яке постійно діє.

Основними напрямками захисту фінансової сфери є система правових норм. І це зрозуміло, оскільки право є універсальною та унікальною суспільною інституцією, яка надає можливість і гарантує державі донести свою волю до відповідного кола суб'єктів господарювання, підприємницької і власне фінансової діяльності. А у сфері грошово-кредитних відносин, де концентруються найбільш потужні фінансові інтереси суспільства, – це особливо важливо. До того ж право є найважливішим засобом фінансової діяльності ще й тому, що грошово-кредитні відносини, відображаючи зміст цієї діяльності, закріплюються на рівні всіх своїх суб'єктів не інакше, як у правовій формі, тобто через системне законодавчо-нормативне забезпечення.

Невизначеність з предметом та об'єктом регулюючого впливу, у тому числі й щодо грошово-кредитних відносин у сфері діяльності небанківських фінансових установ як насамперед різновиду публічного права, не дозволяє однозначно окреслити й виокремити лише їм властиву галузь (сферу) права. У процесі наукової дискусії з цього питання найбільш несумісні погляди мали так звані «політекономи» [15, с. 118–131], котрі грошово-кредитні відносини трактують у межах власне економічної сфери, і юристи-цивілісти [16, с. 14–15], які, у свою чергу, грошово-кредитну сферу обмежують договірними відносинами. Останні під час обговорення предмета правового впливу на таку сферу, як фінанси та банківська діяльність, переважно визнають їх зростаюче суспільне значення і формування самостійної законодавчої бази.

Грошово-кредитні, фінансові відносини становлять зміст майже всіх сфер прибуткової діяльності та поза правовою формою не існують. Правова форма, домінантна у фінансовій діяльності держави, передбачає, щоб ця діяльність здійснювалася за допомогою правових норм і водночас у рамках певної системи правовідносин. Останнє дуже важливо, оскільки означає, що грошово-кредитна сфера можлива в межах не лише імперативних чи регулятивних, а й правоохоронних правовідносин [17, с. 238; 18, с. 126].

Для того щоб визначити, наскільки грошово-кредитні відносини є правовими, необхідно в нашому аналізі використати таку правову категорію, як «метод правового регулювання». Саме цей метод є додатковим критерієм відмежування однієї галузі права від іншої, а отже – одного різновиду правовідносин від іншого.

Сфера грошово-кредитних правовідносин – досить динамічне явище. У сучасних умовах завдяки змінам їх масштабів та змісту виникла потреба у визначенні меж фінансового правовідношення. Досліджуючи це питання, варто звернути увагу на такі системні категорії,

як фінансовий ринок та ринок фінансових послуг, система комерційних банків, які переважно знаходяться в приватному секторі та функціонують у правовому режимі. Однак доцільно зауважити, що не лише диспозитивні, а й імперативні елементи правового регулювання тією чи іншою мірою використовуються і в приватному секторі грошово-кредитної сфери.

Грошово-кредитні відносини як предмет правового регулювання, виокремлюються у двох площинах: з одного боку, ідеться про встановлені державою загальнообов'язкові правила кредитування, правові регулятори, завдяки яким грошово-кредитні відносини функціонують та утримуються в прийнятному для суспільства правовому режимі, а з іншого – про ті конкретні можливості та повноваження, на основі і в межах яких юридичні особи (суб'єкти фінансових відносин) можуть діяти. Поліваріантність використання фінансових можливостей у рамках єдиного правового поля стає атрибутивною ознакою ринкових умов господарювання [2; 8].

Однак слід зазначити, що законодавча база грошово-кредитного регулювання в Україні є неефективною, оскільки будь-яке адміністративне регулювання в умовах ринкової економіки є неприйнятним. Необхідним є застосування ринкових інструментів і методів регулювання. Так, наприклад, для вигідного залучення кредитних ресурсів в різні галузі за прийнятною ціною для позичальника потрібно створити відповідні умови. При цьому важливими є тимчасові податкові пільги як інструмент стимулювання кредитування та інвестування в пріоритетні галузі. Неефективним є адміністративне курсове регулювання, яке не може бути основою стабілізації валютного курсу, через що слід більш широко застосовувати фінансово-кредитним органам ринкові механізми (регулювання грошової маси, ставки рефінансування).

Узагальнюючи, варто зазначити, що середовище реалізації сучасної грошово-кредитної політики формується багатьма факторами, які в сукупності створюють складні умови і знижують ефективність грошово-кредитної політики під час досягнення поставлених цілей. Однак найбільш значущим є поширення світової фінансової кризи, для подолання якої Україні необхідно вдосконалювати законодавчу базу грошово-кредитного регулювання і застосовувати ринкові механізми регулювання кредитної системи [19].

З правової точки зору важливо під час розгляду грошово-кредитних відносин (особливо форм їх виразу) розуміти субстанціональну природу фінансового механізму в цілому. Не інституції фінансової системи на зразок комерційних банків, страхових компаній, пенсійних фондів, інвестиційних фондів чи інших установ зумовлюють кредит як такий, а навпаки – наявність грошово-кредитних відносин сприяє появі відповідних інституцій.

Висновок. Отже, незважаючи на досить інтенсивне формування, небанківський фінансовий сектор на сьогодні ще не став головним та зручним механізмом забезпечення реального сектора економіки необхідними фінансовими ресурсами. Вони знаходяться на початковій стадії свого становлення, їх розвиток залишається малодинамічним, інколи навіть хаотичним, саме тому актуальним є подальше дослідження їх правої природи, діяльності, функцій, які вони виконують в економіці держави тощо. Для мінімізації ризиків, які можуть стати наслідком недостатньої стійкості, прозорості та конкурентоспроможності небанківського фінансового сектора, потрібно зміцнити інституційну та фінансову спроможність органів, що здійснюють державне регулювання ринку фінансових послуг, а також створити ефективну систему запобігання злочинам, що вчиняються у сфері діяльності небанківських фінансових установ. Державна політика в галузі небанківського фінансового сектора повинна бути спрямована на: формування системи ідентифікації ризиків, проведення моніторингу та поточного аналізу ринку фінансових послуг з метою створення можливостей для життя запобіжних заходів для гарантування фінансової безпеки; посилення прозорості та відкритості в діяльності фінансових установ та органу, який здійснює державне регулювання, і нагляд за такими установами; підвищення платоспроможності та фінансової стійкості небанківських фінансових установ; забезпечення належного захисту споживачів

небанківських фінансових послуг; запобігання використанню небанківських фінансових установ для непродуктивного виведення капіталу за кордон.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.07.2021).
2. Ковальчук А. Т. Грошово-кредитна сфера як об'єкт правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 10. С. 64–65.
3. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн : навч. посіб. / З. К. Сороківська, Г. Р. Бальянт. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 208 с.
4. Грошово-кредитні засоби регулювання економіки : монографія / за заг. ред. Л. В. Кривенко. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 210 с.
5. Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків : постанова Правління Національного банку України від 17 серп. 2017 р. № 80. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0080500-17#Text> (дата звернення: 05.07.2021).
6. Корнеєв В. В. Фінансові посередники: інституційна роль та інструментарій. *Фінанси України*. 2000. № 2. С. 37–45.
7. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 лип. 2001 р. № 2664-ІІІ. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення: 05.07.2021).
8. Васюренко О. В. Банківський менеджмент : посібник. К. : Видавничий центр «Академія», 2001. 316 с.
9. Гроші та кредит : підручник / за ред. О. В. Дзюблюка. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 892 с.
10. Енциклопедія банківської справи України / редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. Київ : Молодь, Ін Юре, 2001. 680 с.
11. Роде Э. Банки, биржи, валюты современного капитализма. М. : Финансы и статистика, 1986. 243 с.
12. Худяков А. И. Финансовое право республики Казахстан. Алматы : Каржы-каражат, 1995. 221 с.
13. Фінансове право : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки, О. П. Гетманець. Х. : Екограф, 2015. 500 с.
14. Карасева М. В. Финансовое правоотношение. М : НОРМА, 2011. 412 с.
15. Основи економічної теорії. Політекономічний аспект. К. : Знання-Прес, 2003. 224 с.
16. Власов Ю. Л. Проблемы тлумачення права. К. : ІДП ім. Корецького НАНУ, 2001. 160 с.
17. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України. Харків, 2001. 383 с.
18. Чернявський С. С. Сучасні наукові підходи до визначення та класифікації фінансових злочинів. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 5. С. 118–127.
19. Колеватова А. В., Пащенко О. В. Теоретико-методологічні засади регулювання грошово-кредитної політики держави. *Ефективна економіка*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7714> (дата звернення: 05.07.2021).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine]. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia: 05.07.2021) [in Ukrainian].
2. Kovalchuk, A. T. (2003). Hroshovo-kredytna sfera yak obiekt pravovoho rehuliuвання [Monetary scope as an object of legal regulation]. *Pidpriyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 10. S. 64–65 [in Ukrainian].
3. Hroshovo-kredytni systemy zarubizhnykh krain [Monetary systems of foreign countries] : navch. posib. / Z. K. Sorokivska, H. R. Balian. Ternopil : TNEU, 2018. 208 s. [in Ukrainian].

4. Hroshovo-kredytni zasoby rehulivannia ekonomiky [Monetary regulation of economics] : monohrafiia / za zah. red. L. V. Kryvenko. Sumy : DVNZ «UABS NBU», 2010. 210 s. [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok vydachi litsenzii na perekaz koshtiv u natsionalnii valiuti bez vidkryttia rakhunkiv [On Approval of the Regulation on the Procedure for the Procedure for the License for Transfer of funds in the national currency without opening accounts] : postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 17 serp. 2017 r. № 80. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0080500-17#Text> (data zvernennia: 05.07.2021) [in Ukrainian].
6. Kornieiev, V. V. (2000). Finansovi poserednyky: instytutsiina rol ta instrumentarii [Financial intermediaries: institutional role and toolkit]. *Finansy Ukrainy*. № 2. S. 37–45 [in Ukrainian].
7. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehulivannia rynkiv finansovykh posluh [On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets] : Zakon Ukrainy vid 12 lyp. 2001 r. № 2664-III. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (data zvernennia: 05.07.2021) [in Ukrainian].
8. Vasiurenko, O. V. (2001). Bankivskyi menedzhment [Bank Management] : posibnyk. K. : Vydavnychiy tsentr «Akademiia». 316 s. [in Ukrainian].
9. Hroshi ta kredyt [Money and credit] : pidruchnyk / za red. O. V. Dziubliuka. Ternopil : TNEU, 2018. 892 s. [in Ukrainian].
10. Entsyklopediia bankivskoi spravy Ukrainy [Encyclopedia of Ukraine's banking] / redkol.: V. S. Stelmakh (holova) ta in. Kyiv : Molod, In Yure, 2001. 680 s. [in Ukrainian].
11. Rode, E. (1986). Banki, birzhi, valyuty sovremennogo kapitalizma [Banks, stock exchanges, currencies of modern capitalism]. M. : Finansy i statistika. 243 s. [in Russian].
12. Hudyakov, A. I. (1995). Finansovoe pravo respubliki Kazahstan [Financial law of the Republic of Kazakhstan]. Almaty : Karzhi-karazhat. 221 s. [in Russian].
13. Finansove pravo [Financial law] : pidruchnyk / za zah. red. O. M. Bandurky, O. P. Hetmanets. Kh. : Ekohraf, 2015. 500 s. [in Ukrainian].
14. Karaseva, M. V. (2011). Finansovoe pravootnoshenie [Financial legal relationship]. M : NORMA. 412 s. [in Russian].
15. Osnovy ekonomichnoi teorii. Politekonomichnyi aspekt [Fundamentals of economic theory. Politeconomic aspect]. K. : Znannia-Pres, 2003. 224 s. [in Ukrainian].
16. Vlasov, Yu. L. (2001). Problemy tлумachennia prava [Problems of interpretation of law]. K. : IDP im. Koretskoho NANU. 160 s. [in Ukrainian].
17. Hutorova, N. O. (2001). Kryminalno-pravova okhorona derzhavnykh finansiv Ukrainy [Criminal Protection of Public Finances of Ukraine]. Kharkiv. 383 s. [in Ukrainian].
18. Cherniavskiy, S. S. (2008). Suchasni naukovy pidkhody do vyznachennia ta klasyfikatsii finansovykh zlochyniv [Modern scientific approaches to the definition and classification of financial crimes]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 5. S. 118–127 [in Ukrainian].
19. Kolevatova, A. V., Pashchenko, O. V. Teoretyko-metodolohichni zasady rehulivannia hroshovo-kredytnoi polityky derzhavy [Theoretical and methodological principles of regulation of state monetary policy]. *Efektivna ekonomika*. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7714> (data zvernennia: 05.07.2021) [in Ukrainian].

Buha Hanna,

PhD in Law, Associate professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3957-7387>

NON-BANKING FINANCIAL INSTITUTION OF UKRAINE AS A SUBJECT OF MONETARY RELATIONS

The article emphasizes the unprecedented growth of the role and importance of monetary relations in the formation of the market component of society, by supplementing it – the financial market and financial services markets, non-bank financial institutions professionally engaged in large-scale financial transactions. In this regard, monetary relations in their interaction with legal norms give rise to financial legal relations, which simplifies and disciplines the understanding and perception of monetary relations as an object of

financial and legal regulation. It is stated that the regulatory impact on monetary relations in the activities of non-bank financial latter in market relations goes beyond public finance, expanding due to corporate and private finance, their market component, and the volume of private and commercial monetary resources in such conditions are one of the parties to the financial and credit relations. The environment for the implementation of modern monetary policy is formed by many factors, which together create extremely difficult conditions and reduce the effectiveness of monetary policy in achieving its goals. However, the most significant is the spread of the global financial crisis, to overcome which Ukraine needs to improve the legal framework for monetary regulation and apply market mechanisms to regulate the credit system. From a legal point of view, it is important when considering monetary relations (especially the forms of their expression) to understand the substantial nature of the financial mechanism as a whole. It is not the institutions of the financial system such as commercial banks, insurance companies, pension funds, investment funds or other institutions that generate credit as such, but, on the contrary, the existence of monetary relations generates the relevant institutions. And this is not just a scholastic play on words or manipulation of scientific concepts, but a legal fact. Thus, despite the rather intensive formation, the non-banking financial sector has not yet become the main and convenient mechanism for providing the real sector of the economy with the necessary financial resources. They are going through the initial period of their formation, their development remains little dynamic, sometimes even chaotic, which is why it is important to further study their legal nature, activities, functions they perform in the economy of the state and so on. In order to minimize the risks that may result from the lack of stability, transparency and competitiveness of the non-banking financial sector, it is necessary to strengthen the institutional and financial capacity of bodies regulating the financial services market and create an effective system for preventing crimes committed by non-banking financial institutions. Public policy in the non-banking financial sector should be aimed at: creating a system of risk identification, monitoring and ongoing analysis of the financial services market in order to ensure opportunities to take precautions to ensure financial security; strengthening transparency and openness in the activities of financial institutions and the body that carries out state regulation and supervision of such institutions; increasing the solvency and financial stability of non-bank financial institutions; ensuring proper protection of consumers of non-banking financial services; preventing the use of non-bank financial institutions for unproductive withdrawal of capital abroad.

Key words: *non-bank financial institution; financial security; financial services; money; credit; monetary relations.*

Надіслано до редколегії 23.07.2021
Рекомендовано до публікації 30.07.2021

УДК: 342.9

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-77-83>**Голобутовський Роман Зіновійович,**

доктор юридичних наук

(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро)ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4720-9189>**ПУБЛІЧНА СЛУЖБА СУДДІВ В УКРАЇНІ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ**

У статті розглянуто проблеми адміністративно-правового регулювання служби суддів в Україні. Досліджено законодавство про публічну службу в органах судової влади. На основі аналізу основних положень нормативно-правових актів, що регулюють організаційно-правові засади діяльності державної служби, з'ясовано зміст адміністративно-правового регулювання публічної служби суддів в Україні. Сформульовано висновки щодо сучасного стану адміністративно-правового регулювання публічної служби суддів в Україні. На підставі вказаних у роботі наукових положень запропоновано авторське визначення понять «публічна служба суддів» та «адміністративно-правове регулювання суддівської діяльності».

Ключові слова: суд; суддя; публічна служба; адміністративно-правове регулювання.

Постановка проблеми. Проведення в Україні судової реформи актуалізувало питання розвитку та становлення прозорої системи судової влади, яка набуває якісно нового значення в контексті відповідності національної системи судочинства європейським стандартам та нормам з метою повного, неупередженого, ефективного захисту прав і свобод людини та громадянина. Вирішення зазначених проблем безпосередньо залежить від адміністративно-правового регулювання та організації діяльності органів судової влади, оскільки цей механізм охоплює фундаментальні питання функціонування суду: призначення на посади професійних суддів, звільнення, притягнення до дисциплінарної або інших видів юридичної відповідальності, порядок здійснення ними професійних обов'язків визначаються Конституцією та законами України.

Актуальність проблеми обумовлено як соціальним значенням інституту публічної служби суддів, так і широким колом повноважень, які ними реалізуються задля забезпечення високого рівня функціонування органів судової влади. Сучасний стан адміністративно-правового регулювання характеризується низкою переваг та недоліків, які потребують оперативного усунення. Так, адміністративне законодавство про проходження служби в органах судової влади не охоплює всієї специфіки адміністративно-правових відносин, які виникають у процесі такої діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти адміністративно-правового регулювання служби суддів досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як І. Бойко, С. Бондар, А. Борко, В. Гомада, Д. Кіреєв, В. Коваль, Т. Кравцова, А. Куліш, В. Курило, О. Кучинська, В. Мащук, І. Михайловська, Р. Мельник, О. Музичук, Т. Наливайко, Г. Наконечна, С. Обрусна, П. Пилипчук, Д. Притика, А. Рибас, С. Резнікова, В. Рунова, О. Савченко, В. Синчук, О. Сушинський, О. Хотинська-Нор та ін. Однак, незважаючи на актуальність наукових досліджень у сфері адміністративно-правового регулювання служби в органах судової влади, варто зазначити, що деякі питання потребують подальшого наукового дослідження, враховуючи їх повну або часткову нерегульованість.

Зокрема, йдеться про проблеми розуміння сутності та особливостей адміністративно-правового статусу службовців в органах судової влади.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження питань, пов'язаних з адміністративно-правовим регулюванням служби суддів в Україні для з'ясування сутності публічної служби в органах судової влади.

Виклад основного матеріалу. Служба суддів посідає особливе місце серед усіх видів службової діяльності, оскільки вона хоч і належить до публічної служби, має власні специфічні ознаки, обумовлені правовим статусом її суб'єктів – суддів. Дослідження правової природи служби суддів в Україні передбачає визначення її поняття та особливостей, які мають фундаментальний характер для подальших розробок у сфері служби в органах судової влади.

М. Пипяк зазначає, що від того, наскільки правильно й точно закріплені в законодавстві положення щодо діяльності судів, залежить їхня практична реалізація, тоді як відсутність вичерпних для розуміння законодавчих приписів, навпаки, спричиняє різне їхнє трактування, унаслідок цього порушується процес ефективного функціонування судової системи [10, с. 100]. З огляду на це дослідження адміністративно-правового регулювання служби суддів забезпечує можливість з'ясувати стан правового забезпечення здійснення ними своїх завдань та функцій. Насамперед варто розпочати з тлумачення поняття «адміністративно-правове регулювання».

Теоретики адміністративного права вважають, що адміністративно-правове регулювання характеризує спеціально-юридичний механізм впливу адміністративного права на поведінку і діяльність його адресатів [2, с. 317]. До того ж унаслідок адміністративно-правової регламентації визначаються та фіксуються правові орієнтири діяльності учасників адміністративно-правових відносин, спрямовані на досягнення фактичних завдань адміністративного права.

Учені-адміністративісти по-різному трактують зміст адміністративно-правового регулювання залежно від сфер суспільного життя. Так, В. Муцко визначає його як процес застосування державними органами влади спеціальних методів впливу на суспільні відносини з метою досягнення певного результату в конкретній сфері їх розвитку [8, с. 12]. На думку О. Минюк, адміністративно-правове регулювання слід розуміти як особливу форму управлінської діяльності, здійснювану за допомогою специфічної системи нормативно закріплених методів і засобів уповноваженими органами державної влади та саморегульованими інституціями, владні повноваження яких спрямовані на реалізацію регулюючого впливу суспільних відносин [7, с. 11]. Д. Андрєєва визначає його як упорядкований цілеспрямований вплив держави на суспільні відносини в галузі організації та функціонування молодіжної політики, що передбачає встановлення загальних правил і порядку здійснення певної політики [1, с. 12]. Л. Князька розглядає адміністративно-правове регулювання як засновану на адміністративно-правових нормах діяльність уповноважених державою суб'єктів публічного адміністрування з метою забезпечення прав громадян, що здійснюється адміністративними методами у визначених законодавством формах [5, с. 10]. С. Орехов вважає, що таке регулювання – це вплив адміністративно-правових засобів на діяльність, спрямовану на встановлення положень, норм та вимог для їх багаторазового використання з метою забезпечення упорядкованості в певній сфері виробництва та підвищення конкурентоспроможності продукції, робіт і послуг [9, с. 14]. Отже, адміністративно-правовий вплив варто розуміти як категорію, що розкриває особливості функціонування внутрішнього та зовнішнього аспектів такої діяльності, репрезентуючи при цьому особливості владно-розпорядчого, регулювального впливу учасників один на одного за допомогою сукупності взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів.

На основі проаналізованих наукових положень слід зазначити, що в контексті нашого дослідження зміст адміністративно-правового регулювання суддівської діяльності полягає у здійсненні державно-владного, нормативно-організаційного, цілеспрямованого впливу

засобів на суспільні відносини, що виникають під час виконання судами покладених на них завдань, які реалізуються за допомогою комплексу адміністративно-правових норм.

Досліджуючи сутність адміністративно-правового регулювання служби суддів, доцільно наголосити на нормативних основах такої діяльності.

Законодавчу регламентацію статусу судді здійснено в Законі України «Про судоустрій та статус суддів», зокрема у ст. 52, відповідно до якої суддя займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі [14]. Особливістю правового статусу службовців апарату суду є те, що тільки вони залучені у процес реалізації правосуддя, починаючи від прийняття заяви і до видачі виконавчих документів. Під час підготовки процесуальних документів тільки службовці апарату суду стають суб'єктами процесуальних правовідносин, які несуть індивідуальну відповідальність. На службовців апарату суду покладено функції, пов'язані із забезпеченням відкритості та прозорості судового процесу [16, с. 148].

Основним законодавчим актом, який визначає загальні засади публічної служби суддів, є Конституція України [6], у якій закріплено принципи проходження служби судьями в Україні, визначено завдання та функції суддів, гарантії незалежності та недоторканності тощо. Водночас у Конституції України вміщені здебільшого норми, які узагальнено окреслюють засади проходження публічної служби судьями в Україні з посиланням на положення спеціального законодавства, яким проходження служби регламентується повністю.

Найбільш широко особливості служби в органах судової влади встановлені в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» [14], у якому визначено елементи публічної служби суддів, а саме: вимоги та порядок відбору кандидата на посаду судді; порядок призначення на посаду судді; вимоги до посади професійного судді; функції та повноваження судді; межі відповідальності; соціальне та матеріально-побутове забезпечення; суддівське самоврядування; припинення повноважень судді тощо.

До актів адміністративно-правового забезпечення служби суддів в Україні належить і Закон України «Про запобігання корупції» [12]. Цим законом визначено види та порядок застосування заходів щодо запобігання та протидії корупції серед суддів усіх судів, а також вимоги, яких мають дотримуватися судді та інші службовці судового апарату для попередження корупції в судах.

Також до системи нормативно-правових актів у сфері публічної служби суддів можуть бути віднесені: Закон України «Про Конституційний Суд України» [13], у якому сформульовано завдання суддів Конституційного Суду, повноваження, вимоги до кандидата на цю посаду, порядок призначення суддів, строку повноважень, організаційного забезпечення діяльності суддів Конституційного Суду тощо; Закон України «Про Вищу раду правосуддя» [11], яким регламентовано порядок формування складу Вищої ради правосуддя, її повноваження та інші складники адміністративно-правового статусу ради.

Особливості публічної служби в органах судової влади визначені й у підзаконних нормативно-правових актах, зокрема в таких: Указі Президента України № 141/2015 «Про Положення про проведення відкритого конкурсу з добору кандидатів для здійснення Президентом України призначення членів Вищої ради юстиції»; Рішення Ради суддів України № 2 від 04.02.2016 «Щодо Порядку здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів в діяльності суддів» тощо.

Проаналізувавши нормативні основи публічної служби в судах, можна зробити висновок, що сьогодні законодавством майже не встановлено особливостей публічної служби в суді, особливих вимог до здібностей та рівня кваліфікації працівників апарату суду порівняно з іншими службовцями, а також не забезпечено перелік посад апарату суду, які необхідно відносити до публічної служби.

Наявність розгалуженої системи нормативно-правових актів потребує свого постійного вдосконалення, усунення недоліків та прогалин з метою створення умов для

підвищення ефективності та результативності службової діяльності в судах України. Аналізуючи чинну систему адміністративно-правового регулювання діяльності щодо забезпечення роботи органів судової системи, серед наявних прогалин і недоліків, які заважають ефективному здійсненню функцій з організації та забезпечення функціонування органів правосуддя України, більшість дослідників виділяють насамперед такі: недостатньо визначений правовий статус основних суб'єктів управлінської діяльності в судах загальної юрисдикції; знаходження фактично поза межами законодавчого регулювання питань фінансового та матеріально-технічного забезпечення судів; майже відсутнє визначення процедур і правил здійснення організаційної роботи у сфері забезпечення функціонування судочинства тощо [15, с. 68; 3, с. 210; 4, с. 117].

У процесі дослідження нормативних положень щодо публічної служби суддів варто звернути увагу на зміст адміністративно-правового регулювання такої діяльності в органах судової влади. Так, зміст – це основна мета такого регулювання, перелік її частин, що описується за допомогою адміністративно-правових норм. Об'єктом адміністративно-правового регулювання публічної служби в судах є суспільні відносини, які виникають під час функціонування судової влади, регулювання яких здійснюється завдяки адміністративно-правовим нормам. Предметом адміністративно-правового регулювання є адміністративна діяльність суддів щодо належного забезпечення правосуддя за допомогою засобів адміністративного права.

Наведеними вище законодавчими актами встановлено особливості проходження публічної служби в органах судової влади: проходження служби на посаді судді передбачає можливість призначення особи на цю посаду безстроково; наявність, окрім власне статусу судді, права на обрання на адміністративну посаду в суді, де особа проходить службу, або в органах суддівського самоврядування; служба суддів ґрунтується на поєднанні принципів незалежності, самостійності, недоторканності судді та об'єктивності, законності, справедливості; порядок призначення або обрання на посаду судді, проходження служби, її припинення, а також матеріальне та соціальне забезпечення судді, їх розмір чітко регламентований на рівні Конституції та законів і не може бути змінений в підзаконних або локальних нормативних актах [17, с. 62–63]. До того ж до її елементів можуть бути віднесені: звільнення судді з посади за віком, за станом здоров'я або з інших підстав, визначених у законодавстві, здійснюється в особливому порядку та зі збереженням деяких пільг і права на довічне грошове утримання; перебування судді та членів його сім'ї під особливим державним захистом.

Загалом у наукових джерелах сформувалася думка, що службова діяльність судді характеризується такими ознаками: вміщує систему однорідних процесуальних дій, що реалізуються для досягнення єдиного результату – здійснення правосуддя; її зміст складають лише визначені в законодавчих актах дії процесуального, організаційного та іншого характеру, які здійснюються суддею самостійно або у випадках, дозволених законодавством, за допомогою помічника судді, секретаря судового засідання або інших службовців апарату суду; може здійснюватися лише у спосіб та в порядку, визначеному в законодавстві України.

Висновки. Публічна служба суддів є складним державно-правовим та соціальним інститутом, який охоплює формування управлінських, процесуальних і соціально-психологічних основ діяльності службовців у судах; побудову та правовий опис ієрархії посад; виявлення, підбір, підготовку, розвиток, просування, оцінку, стимулювання та відповідальність публічних службовців. Тобто зазначена служба існує для того, щоб повноваження були виконані ефективно та конструктивно. Адміністративно-правове регулювання публічної служби відображає об'єктивні засади та нормативне закріплення правил та адміністративних процедур, які забезпечують порядок відбору, призначення, проходження та припинення публічної служби суддями.

Публічна служба суддів є цілісною системою, що має власний зміст та структуру, характерні елементи, особливості. Проходження публічної служби в судах є центральним

субінститутом публічної служби в суді, який включає правову, організаційно-управлінську та процедурну складові.

На основі проведеного дослідження пропонуємо розглядати публічну службу суддів як особливий різновид публічної служби, суб'єктами якої є професійні судді, які обираються або призначаються у визначеному Конституцією та законами України порядку, які проходять публічну службу в органах судової влади – судах. Проходження публічної служби суддями пов'язане з реалізацією специфічної за своїм значенням та змістом функції – здійснення правосуддя.

Список використаних джерел

1. Андреева Д. Є. Адміністративно-правове регулювання в галузі молодіжної політики в Україні: організаційно-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2009. 18 с.
2. Галунько В. В. Адміністративне право України : підручник : у 2-х т. / В. В. Галунько, В. І. Олефір, С. О. Короед та ін. Херсон : ХМД, 2013. Т. 1. 396 с.
3. Дудченко О. Ю. Щодо адміністративних повноважень голови суду. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 205–212.
4. Іващук А. А. Адміністративно-правове забезпечення судової влади в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2017. 446 с.
5. Князька Л. А. Адміністративно-правове регулювання в галузі соціального захисту населення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Акад. упр. М-ва внутр. справ. К., 2010. 20 с.
6. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
7. Минюк О. Ю. Адміністративно-правове регулювання біржової діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2010. 20 с.
8. Муцко В. Ф. Адміністративно-правове регулювання безпеки дорожнього руху в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2011. 18 с.
9. Орехов С. М. Адміністративно-правове регулювання в галузі стандартизації, якості продукції, метрології і сертифікації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Міжрегіон. акад. упр. персоналом. К., 2011. 20 с.
10. Пипяк М. І. Адміністративний суд у системі органів державної влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2016. 191 с.
11. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7–8. Ст. 50.
12. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
13. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
14. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
15. Прошута І. Д. Адміністративно-правове забезпечення діяльності місцевих загальних судів в Україні. *Право і безпека*. 2014. № 4 (55). С. 64–70.
16. Шевченко А. Правовий статус державного службовця в судовій системі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 147–151.
17. Шпенюк Д. Ю. Адміністративно-правова природа служби суддів в Україні. *Наше право*. 2014. № 11. С. 60–64.

References

1. Andriieva, D. Ye. (2009). Administrativno-pravove rehulivannia v haluzi molodizhnoi polityky v Ukraini: orhanizatsiino-pravovi aspekty [Administrative and legal regulation in the field of youth policy in Ukraine: organizational and legal aspects] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Nats. un-t derzh. podatk. sluzhby Ukrainy. Irpin, 18 s. [in Ukrainian].

2. Halunko, V. V. (2013). *Administratyvne pravo Ukrainy : pidruchnyk : u 2-kh t.* [Administrative Law of Ukraine : textbook : in 2 volumes] / V. V. Halunko, V. I. Olefir, S. O. Koroiied ta in. Kherson : KhMD. T. 1. 396 s. [in Ukrainian].
3. Dudchenko, O. Yu. (2013). *Shchodo administratyvnykh povnovazhen holovy sudu. Publichne pravo* [Regarding the administrative powers of the chairman of the court. *Public law*]. № 2. S. 205–212 [in Ukrainian].
4. Ivashchuk, A. A. (2017). *Administratyvno-pravove zabezpechennia sudovoi vlady v Ukraini* [Administrative and legal support of the judiciary in Ukraine] : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.07 / Naukovo-doslidnyi instytut publichnoho prava. Kyiv. 446 s. [in Ukrainian].
5. Kniazka, L. A. (2010). *Administratyvno-pravove rehuliuвання v haluzi sotsialnoho zakhystu naselennia* [Administrative and legal regulation in the field of social protection] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Akad. upr. M-va vnutr. sprav. K., 20 s. [in Ukrainian].
6. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The Constitution of Ukraine dated 28.06.1996. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*]. 1996. № 30. St. 141 (zi zminamy, vnesenymy Zakonom Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosudiv)» vid 02.06.2016. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2016. № 28. St. 532) [in Ukrainian].
7. Myniuk, O. Yu. (2010). *Administratyvno-pravove rehuliuвання birzhovoi diialnosti v Ukraini* [Administrative and legal regulation of exchange activity in Ukraine] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Nats. un-t derzh. podatk. sluzhby Ukrainy. Irpin. 20 s. [in Ukrainian].
8. Mutsko, V. F. (2011). *Administratyvno-pravove rehuliuвання bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini* [Administrative and legal regulation of road safety in Ukraine] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. K. 18 s. [in Ukrainian].
9. Oriekhov, S. M. (2011). *Administratyvno-pravove rehuliuвання v haluzi standartyzatsii, yakosti produktsii, metrolohii i sertyfikatsii* [Administrative and legal regulation in the field of standardization, product quality, metrology and certification] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Mizhrehion. akad. upr. personalom. K. 20 s. [in Ukrainian].
10. Pypiak, M. I. (2016). *Administratyvnyi sud u systemi orhaniv derzhavnoi vlady* [Administrative court in the system of public authorities] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Lviv. 191 s. [in Ukrainian].
11. Pro Vyshchu radu pravosudiv : Zakon Ukrainy vid 21 hrudnia 2016 roku № 1798-VIII (zi zminamy i dopov.) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. [On the High Council of Justice : Law of Ukraine of December 21, 2016 № 1798-VIII (with changes and supplement). *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*]. 2017. № 7–8. St. 50 [in Ukrainian].
12. Pro zapobihannia koruptsii : Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 roku № 1700-VII (zi zminamy i dopov.) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [On Prevention of Corruption : Law of Ukraine of October 14, 2014 № 1700-VII (with changes and supplement). *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*]. 2014. № 49. St. 2056 [in Ukrainian].
13. Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13 lypnia 2017 roku № 2136-VIII (zi zminamy i dopov.) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [About the Constitutional Court of Ukraine : Law of Ukraine of July 13, 2017 № 2136-VIII (with changes and supplement). *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*]. 2017. № 35. St. 376 [in Ukrainian].
14. Pro sudoustrii ta status suddiv : Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 roku № 1402-VIII (zi zminamy i dopov.) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [On the judiciary and the status of judges : Law of Ukraine of June 2, 2016 № 1402-VIII (with changes and supplement). *Information on the Verkhovna Rada of Ukraine*]. 2016. № 31. St. 545 [in Ukrainian].
15. Proshutia, I. D. (2014). *Administratyvno-pravove zabezpechennia diialnosti mistsevykh zahalnykh sudiv v Ukraini. Pravo i bezpeka* [Administrative and legal support of local general courts in Ukraine. *Law and security*]. № 4 (55). S. 64–70 [in Ukrainian].
16. Shevchenko, A. (2019). *Pravovy status derzhavnogo sluzhbovtsia v sudovii systemi. Aktualni problemy pravoznavstva* [Legal status of a civil servant in the judiciary. *Actual problems of jurisprudence*]. № 4 (20). S. 147–151 [in Ukrainian].
17. Shpenov, D. Iu. (2014). *Administratyvno-pravova pryroda sluzhby suddiv v Ukraini. Nashe pravo* [Administrative and legal nature of the service of judges in Ukraine. *Our right*]. № 11. S. 60–64 [in Ukrainian].

Holobutovskyi Roman,
Doctor of Law
(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4720-9189>

PUBLIC SERVICE OF JUDGES IN UKRAINE: ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION

The article examines the problems of administrative and legal regulation of the service of judges in Ukraine. The legislation on public service in the judiciary has been studied. It is determined that public service in the judicial bodies of Ukraine is a complex state-legal and social institution, which covers the formation of administrative, procedural and socio-psychological foundations of employees in the courts; construction and legal description of the hierarchy of positions; identification, selection, training, development, promotion, evaluation, promotion and responsibility of public servants. That is, this service exists in order to exercise the powers of an employee in court in a constructive and effective methods. Based on the analysis of the main provisions of regulations governing the organizational and legal framework of the civil service, the content of administrative and legal regulation of the public service of judges in Ukraine is clarified. It is determined that despite the legislative consolidation of the order of service in the judiciary, today remains unresolved a number of problematic issues, which include the following: features of public service in court, special requirements for skills and qualifications of court staff compared to other employees, and there is also no list of positions of the court staff that must be attributed to the public service. The author's definition of the term «administrative and legal regulation of judicial activity» is formulated. It is proposed to understand the activity of the state, which consists in the implementation of state-authoritative, normative-organizational, purposeful influence of funds on public relations, arising during the performance of courts assigned to them, which are implemented through a set of administrative law. Conclusions on the current state of administrative and legal regulation of the public service of judges in Ukraine have been formed. It is determined that the conduct of public service by judges is associated with the implementation of a specific in its meaning and content function - the administration of justice. Administrative and legal regulation of the public service reflects the objective principles and normative enshrinement of rules and administrative procedures that ensure the procedure for selection, appointment, passage and termination of public service by judges. Further scientific investigations require the status of judges' implementation of administrative and legal status.

Key words: court; judge; public service; administrative and legal regulation.

Надіслано до редколегії 01.06.2021
Рекомендовано до публікації 08.06.2021

УДК: 346.351

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-84-91>**Кадала Віталій Віталійович,**

кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6868-9487>

Гузенко Олена Павлівна,

кандидат економічних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4002-2629>

**АНТИКОРУПЦІЙНІ АСПЕКТИ ЯК РЕГУЛЯТОР
РОЗВИТКУ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ**

У статті розкрито проблеми розвитку підприємств залізничної галузі, визначено негативний вплив корупції на її розвиток, аргументовано необхідність упровадження антикорупційних заходів, які є регуляторами розвитку залізничної галузі в майбутньому. Окреслено зміст принципів та обґрунтовано доцільність їх упровадження відповідно до проекту Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки». Надано авторську пропозицію щодо змісту понятійних категорій «стратегічні антикорупційні наміри» та «антикорупційна подія», а також звернуто увагу на переваги їх використання вищим менеджментом підприємств залізничної галузі. Висловлено авторську позицію щодо змісту заходів Програми антикорупційних заходів залізничної галузі.

Ключові слова: корупція; антикорупційний захід; антикорупційна політика; антикорупційна подія; залізничний транспорт; корупційний злочин.

Постановка проблеми. Залізничний транспорт відіграє доволі значну роль у функціонуванні економічного сектора країни. Проте значна кількість факторів негативного впливу порушує терміни намічених шляхів його розвитку. Серед них варто звернути увагу на уповільнені темпи адаптації вже прийнятих законодавчих ініціатив; недостатньо аргументоване оподаткування наданих послуг як з перевезення різних вантажів, так і пасажирів (перехресне субсидування); проблеми, спричинені перевезенням пільгових категорій громадян під час виконання державного замовлення; постійне зростання ціни наданих послуг; наявність інфляційної складової; коливання курсу валют тощо. Незважаючи на постійне зростання ціни на послуги з перевезення, оновлення рухомого та нерухомого складу залізничного транспорту проводиться не на тому рівні, який би сприяв підняттю її якісного рівня. Таке явище наявне як в операціях з перевезення вантажів, багажу, так і пасажирів. Простежується невідповідність між темпами зростання цін на послуги з перевезення залізничним транспортом та їх якісним рівнем. Постає питання нестачі грошових надходжень, завдяки яким можна хоча б частково вирішити проблеми залізничного транспорту, з огляду на кризові явища, які з кожним роком поширюються.

Вищий менеджмент вітчизняної залізниці постійно звертає увагу на нестачу власного фінансового ресурсу для повноцінного проведення відтворювальних циклів рухомого і нерухомого складу, при цьому наголошує, що надходження коштів з бюджетного ресурсу є також недостатнім, щоб створити умови для покращення розвитку її в майбутньому. На погляд фахівців-практиків, значна частина грошового ресурсу для розвитку вітчизняної залізниці не надходить до процесу формування грошових потоків через корупційні дії, котрі здійснюють відповідальні особи. Прояв корупції помітний також на управлінському рівні, а саме під час прийняття рішень про перерозподіл грошового ресурсу, який передбачено для оновлення активної частини основних фондів залізниці. Очевидно, що без ефективних антикорупційних заходів, які здатні зупинити або уповільнити негативний вплив корупції, розвиток вітчизняної залізниці неможливий. Безумовно, представники вищого менеджменту вітчизняної залізниці повинні мати дієву програму антикорупційних заходів, проте з урахуванням правових основ, які вже закладено в чинні законодавчі норми. З огляду на зазначене стає зрозумілим, що обраний напрям дослідження є не лише актуальним і сучасним, а насамперед свідчить про загострення проблем вітчизняної залізниці, що потребують негайного втручання як на макроекономічному та мікроекономічному, так і макроправовому та мікроправовому рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дієвості антикорупційних заходів у різних сферах економіки країни не є новою, проте не втрачає своєї актуальності та сучасності, оскільки не отримала повного вирішення. Варто звернути увагу на численні наукові дослідження, наявність наукових дискусій, проведення круглих столів із залученням фахівців-практиків, котрі займаються питаннями корупції та антикорупційними заходами. У цілому монографічні дослідження містять доволі змістовні напрацювання, однак, як правило, знаходяться в межах проблеми, що підлягає вирішенню.

Зважаючи на обраний напрям дослідження, варто виокремити монографічні дослідження щодо питань корупції, антикорупційного аспекту та питань розвитку залізничної галузі. Так, проблемам корупції і питанням розробки та впровадження антикорупційних заходів присвячені праці таких науковців, як Т. Є. Дунаєва, І. А. Зінов'єва, В. М. Киричко, О. М. Овчаренко, Л. І. Почерніна [1], П. П. Андрушко [2], В. М. Гаращук та А. О. Мухтаєв [3], В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович та ін. [4], С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко [5], О. Я. Прохоренко [6], Б. В. Романюк та О. Ю. Бусол [7] й ін. У своїх дослідженнях учені дотримуються єдиної позиції щодо необхідності подолання корупції та впровадження антикорупційних заходів у різних сферах економіки країни, проте обмежено розкривають специфіку прояву корупційних подій з огляду на галузевий аспект.

У свою чергу, заслуговують уваги вчені, чиї монографічні дослідження розкривають специфіку функціонування залізничної галузі, а саме: Ю. С. Бараш, А. В. Момот [8], В. О. Овчиннікова [9], Н. І. Богомолова, О. О. Кравченко, О. В. Андреева, Е. О. Соколова, Є. В. Талавіра, С. С. Пінчук [10]. У проведених дослідженнях науковці виділяють той факт, що сучасний техніко-економічний стан залізничної галузі характеризується наявністю низки проблем, що обумовлені низьким рівнем дієвості законодавчих регуляторів, значним рівнем зносу рухомого та нерухомого складу, практичною відсутністю стабільності на ринку транспортних послуг, проте питання корупції майже не розглядають. Це свідчить про актуальність і своєчасність обраного напрямку дослідження.

Мета наукової статті полягає у визначенні впливу корупції на розвиток залізниці, установленні напрямів і принципів антикорупційної стратегії України та розробці заходів протидії корупції для підприємств залізничної галузі.

Виклад основного матеріалу. Розвиток залізничної галузі потребує особливої уваги, адже вона є учасником функціонування майже всіх ланок економіки країни. На сьогодні ця сфера перебуває під негативним впливом чинників, які уповільнюють її розвиток. До їх складу науковці та фахівці-практики включають: брак коштів на оновлення рухомого складу

та його ремонт; неефективне фінансове планування й управління активами підрозділів; нестача оборотних засобів; низький рівень ефективного планування та управління персоналом; загроза втрати висококваліфікованих працівників, особливо менеджерів, через досягнення ними пенсійного віку; відсутність достатньої мотивації до раціоналізаторської та винахідницької діяльності; недостатня кваліфікація працівників; можливий опір персоналу організаційним змінам. Крім того, наявні техніко-технологічні проблеми, а саме: знос основних виробничих фондів, що може призвести до нефункціонування підрозділів; загроза передачі відособлених підрозділів приватним компаніям; загроза зниження якості ремонтів; застосування застарілих технологій ремонту.

Одним із головних напрямів, що виокремлюється політиками й науковцями в контексті розвитку залізничної галузі, вважається політико-правовий, який представлено низкою негативних чинників розвитку, серед них: низький рівень правового забезпечення діяльності підрозділів вітчизняної залізниці; неефективне відстоювання інтересів залізниці в конфліктних ситуаціях; слабе правове врегулювання відносин з персоналом та контрагентами. При цьому значна кількість науковців наголошує на проблемах екологічного змісту: застарілі технології; брак очисних споруд або їх неналежний стан; більш жорстке екологічне законодавство.

Однак якщо зазначені вище фактори негативного впливу на розвиток залізничної галузі можна усунути за умови залучення власного та позикового грошового потоку, то є силовий чинник, який потребує особливої уваги. Він характеризується такими явищами: розкрадання майна на залізниці; виробничий травматизм; криміналізація економіки; корупція; форс-мажорні обставини (стихійні лиха та ін.).

Безумовно, останнім часом спостерігається значне зниження власних грошових потоків галузі, її доходів, незважаючи на постійне зростання цін на послуги перевезення багажу та пасажирів. Як науковці, так і політики зробили висновок, що саме корупційна подія була і залишається найбільш вагомим фактором впливу на розвиток залізничного транспорту в майбутньому. Отже, постає питання не лише розробки антикорупційних заходів, а насамперед досягнення їх дієвості та результативності.

Варто погодитися з думкою А. М. Новак [11] стосовно того, що «за останні роки на законодавчому рівні прийняті майже всі правові нормативні документи для вдосконалення державної антикорупційної політики й затвердженій курс на європейську інтеграцію, змінилися погляди і на проблему протидії корупції». Науковець зауважує, що є низка негативних моментів у процесі адаптації вже намічених антикорупційних подій: по-перше, недостатня визначеність, непослідовність і поверховість у процедурі формування, а в подальшому – у реалізації антикорупційної політики, що зумовлює в правопорушників відчуття безкарності; по-друге, надзвичайно широкий інституціональний контент протидії корупції поступово перетворює протидію корупції на закриту адміністративну систему, яка починає набувати рис автономії в державі та закритості для суспільства; по-третє, відсутність державної ініціативи й необхідних організаційних заходів щодо створення суспільних формувань, незалежних недержавних структур для підвищення активності населення в боротьбі з корупцією призводить до вузькоспрямованого підходу до розуміння протидії, тобто направленої не на явище корупції, а на її прояви; по-четверте, відсутність прозорості процесів роздержавлення власності, вирішення економічних і господарських питань, надання пільг тощо створюють умови для поширення корупції; по-п'яте, системні недоліки законодавства, що проявляються як у недосконалому нормі законів, так і в їх внутрішній суперечності, не сприяють формуванню раціональної системи контролю за діяльністю службовців, надійному адміністративно-правовому захисту людини від проявів корупції.

До того ж слід віддати належне законодавчим ініціативам у сфері антикорупційних заходів. Ідеться про прийнятий у першому читанні проєкт Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки» [12], який було розроблено

відповідно до вимог статті 18 Закону України «Про запобігання корупції» [13], на виконання завдання, визначеного в підрозділі 4.3 розділу «Антикорупційна політика» Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 471. Законодавець наголосив, що метою цього законопроекту є досягнення суттєвого прогресу в запобіганні та протидії корупції, а також забезпечення злагодженості й системності антикорупційної діяльності всіх органів державної влади й органів місцевого самоврядування, передусім завдяки затвердженню та успішній реалізації Антикорупційної стратегії на 2020–2024 роки.

На нашу думку, цінність зазначеного правового акта полягає в тому, що законодавець не лише чітко окреслює головні принципи Антикорупційної стратегії, а й аргументує доцільність їх упровадження.

Таблиця 1

Принципи Антикорупційної стратегії України на 2020–2024 роки *

Принцип Антикорупційної стратегії	Аргументація необхідності адаптації принципу
Оптимізація функцій держави та місцевого самоврядування	Позбавлення органів влади надмірних повноважень та усунення дублювання їх функцій
Зниження «людського фактору» та збільшення прозорості й ефективності у відносинах держави з громадянами та організаціями	Завдяки запровадженню правил загальної адміністративної процедури та цифрування більшості процесів і послуг підвищується рівень прозорості та якості надання відповідної послуги
Створення зручних та законних альтернатив корупційним практикам	На основі врахування вітчизняного та зарубіжного досвіду забезпечити підвищення якісного рівня процедур антикорупційного змісту
Забезпечення дієвості державного контролю за виконанням публічними службовцями покладених обов'язків	Дотримання публічними службовцями правил етичної поведінки та вимог антикорупційного законодавства
Забезпечення невідворотності відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення	Дотримання вимог законодавчих регуляторів щодо визначення рівня відповідальності за корупційні правопорушення

* Розроблено та узагальнено авторами на основі документа «Антикорупційна стратегія держави на 2020–2024 роки та її основні принципи» [14].

Крім того, про доцільність та необхідність упровадження Антикорупційної стратегії наголошується і в матеріалах Пояснювальної записки до проекту Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки» [15]. Законодавець звертає увагу на те, що корупція залишається однією з найбільш гострих для держави проблем, а її рівень все ще перебуває на неприйнятно високому рівні, про що свідчать, зокрема, показники України в міжнародних рейтингах. Найбільш відомим і широко застосованим у світі є рейтинг країн за Індексом сприйняття корупції, який щорічно визначається міжнародною неурядовою організацією «Transparency International». Україна включена до зазначеного рейтингу, починаючи з 2013 року, і в цілому має такі результати: 2013 рік – 25 балів, 144 місце серед 177 країн; 2014 рік – 26 балів, 142 місце серед 175 країн; 2015 рік – 27 балів, 130 місце серед 168 країн; 2016 рік – 29 балів, 131 місце серед 176 країн (при цьому середній світовий показник становив 43 бали); 2017 рік – 30 балів, 130 місце серед 180 країн (середній бал для регіону Східної Європи та Центральної Азії становив 34 бали, а для Західної Європи та Європейського Союзу – 66 балів); 2018 рік – 32 бали, 120 місце серед 180 країн (середній бал для регіону Східної Європи та Центральної Азії становив 35 балів, а для Західної Європи та Європейського Союзу – 66 балів); 2019 рік – 30 балів, 126 місце серед 180 країн (при

цьому середній бал для регіону Східної Європи та Центральної Азії становив 35 балів, а для Західної Європи та Європейського Союзу – 66 балів).

Проведені дослідження доводять, що запропонована Антикорупційна стратегія охоплює питання функціонування загальної системи запобігання корупції, визначає пріоритети запобігання корупції в конкретних секторах державного управління та приділяє велику увагу питанню відповідальності за корупцію.

У діяльності залізничної галузі, на нашу думку, вищий менеджмент повинен скористатися основними положеннями запропонованої Антикорупційної стратегії, а на її підставі провести розробку власної. До того ж Антикорупційна стратегія має ґрунтуватися на більш предметному тлумаченні поняття антикорупційної стратегії, яку законодавець подає як «документ, що допомагає забезпечити командну роботу всіх органів влади для подолання корупції». З позиції вищого менеджменту підприємств залізничної галузі пропонуємо введення понятійних категорій «стратегічні антикорупційні наміри» (сукупність стратегічних антикорупційних заходів залізничної галузі, в основу якої покладено комплекс методів і прийомів боротьби з корупцією, з метою підвищення ефективності майбутнього розвитку) й «антикорупційна подія» (здійснення адаптації антикорупційних намірів відповідно до стратегічних антикорупційних заходів залізничної галузі).

Такий підхід до визначення запропонованих понятійних категорій має декілька переваг: 1) розкрито взаємозв'язок між стратегічними намірами та процесами їх адаптації; 2) визначено, як саме має адаптуватися антикорупційний стратегічний намір, а також мету його впровадження; 3) конкретизовано вид галузі, яка може скористатися цими категоріями на стадіях розробки та виконання антикорупційних циклів; 4) указано на універсальність змістовності запропонованих понятійних категорій, котрими можуть скористатися інші підприємства різних галузей економіки країни.

За результатами проведених досліджень та ситуації, що склалася в залізничній галузі стосовно питання корупції, пропонуємо до Програми антикорупційних заходів залізничної галузі включити такі наміри:

- визначення засад загальної внутрішньоорганізаційної політики підприємств залізничної галузі щодо запобігання та протидії корупції з конкретизацією способів і прийомів їх реалізації з метою виконання антикорупційної стратегії;
- оцінку корупціогенних небезпек у функціонуванні вищого менеджменту підприємств залізничної галузі, мотивів, що спричиняють їх, та атмосфери, яка може сприяти цьому;
- розробку стратегічних заходів, які спрямовані на усунення виявлених корупційних ризиків підприємств залізничної галузі, дій стосовно осіб, що несуть відповідальність за виконання подібних заходів, а також граничні строки їх здійснення;
- підвищення кваліфікації представників вищого менеджменту підприємств залізничної галузі щодо адаптації стратегічних антикорупційних намірів;
- заходи з розповсюдження інформації про програми антикорупційного напрямку;
- порядок моніторингу та оцінки заходів із виконання і систематичного розгляду зазначених вище програм;
- заходи, що спрямовані на запобігання корупційних небезпечних дій та протидію правопорушенням, що пов'язані з корупцією представників вищого менеджменту підприємств залізничної галузі.

Висновки. Проведені дослідження дають змогу зробити низку висновків. По-перше, проблеми, які супроводжують функціонування підприємств залізничної галузі, досить актуальні й потребують негайного вирішення. Доволі помітне місце серед проблем залізничної галузі займають прояви корупції, котрі впливають на зменшення власних грошових потоків, що уповільнює процеси відтворення рухомого та нерухомого складу залізниць. По-друге, в Україні є доволі потужна законодавча платформа, яка сприяє проведенню заходів щодо боротьби з корупцією. Варто виокремити прийнятий Верховною

Радою України в першому читанні проект Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки». Цінність зазначеного правового акта полягає в тому, що в ньому окреслюються та обґрунтовуються головні принципи Антикорупційної стратегії з доцільністю їх запровадження в різних галузях економіки. По-третє, з метою покращення ситуації на підприємствах залізничної галузі для вищого менеджменту пропонується низка антикорупційних заходів та включення до управлінського циклу таких понятійних категорій, як «стратегічні антикорупційні наміри» й «антикорупційна подія». Доцільність їх запровадження аргументується насамперед наявністю взаємозв'язку між стратегічними антикорупційними намірами та процесами їх адаптації.

Перспективи подальших розвідок. З метою більш ґрунтовного розгляду негативного впливу корупції на розвиток залізничної галузі напрям подальшого дослідження буде спрямовано на вивчення порядку оцінки корупційних ризиків ПАТ «Укрзалізниця».

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми протидії корупції: монографія / І. А. Зінов'єва, В. М. Киричко, О. М. Овчаренко, Л. І. Почерніна, Т. Є. Дунаєва та ін.; за заг. ред. В. І. Борисова. Х., 2012. 221 с.
2. Андрушко П. П. Реформа українського антикорупційного законодавства у світлі міжнародно-правових зобов'язань України. К.: Атіка, 2012. 332 с.
3. Гаращук В. М., Мухтаєв А. О. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні: монографія. Х.: Право, 2010. 144 с.
4. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович та ін.; за ред. В. Л. Федоренко, Ю. В. Ковбасюка. К.: Ліра, НАДУ, 2016. 524 с.
5. Корупція в Україні: причини поширення та механізм протидії: монографія / Ю. Г. Кальниш, С. В. Дрьомов, Д. Б. Клименко та ін. К.: Пріоритети, 2010. 88 с.
6. Прохоренко О. Я. Корупція по-українськи (сутність, стан, проблеми): монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2011. 456 с.
7. Романюк Б. В., Бусол О. Ю. Законодавство України та зарубіжних країн щодо протидії корупції. Міжнародний досвід боротьби з корупцією: монографія. Київ: Поліграф-Сервіс, 2010. 627 с.
8. Економічна ефективність високошвидкісних пасажирських залізничних перевезень в Україні: монографія / Ю. С. Бараш, А. В. Момот. Дніпропетровськ: Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2015. 137 с.
9. Овчиннікова В. О. Стратегічне управління розвитком залізничного транспорту України: монографія. Харків: УкрДУЗТ, 2017. 427 с.
10. Управління фінансовою безпекою підприємств транспортної сфери: монографія / Н. І. Богомоллова, О. О. Кравченко, О. В. Андрєєва, Е. О. Соколова, Є. В. Талавіра, С. С. Пінчук та ін. Д.: ДЕДУТ, 2017. 327 с.
11. Новак А. Формування та реалізація національної антикорупційної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях. *Демократичне врядування. Науковий вісник*. 2017. Вип. 18/19. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk18_19/fail/Novak.pdf (дата звернення: 15.07.2021).
12. Проект Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки»: Постанова ВРУ (реєстраційний № 4135 від 21.09.2020). URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/07/ASfinal-draft-22.06.20-1.pdf> (дата звернення: 15.07.2021).
13. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T14_1700.html (дата звернення: 15.07.2021).
14. Антикорупційна стратегія держави на 2020–2024 роки та її основні принципи. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/pol/uk/publish/article/104977;jsessionid=CC8BEED89084FDBE54607DFAEAA38954> (дата звернення: 15.07.2021).
15. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки» від 21.09.2020 № 4135. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GI03252A.html (дата звернення: 15.07.2021).

References

1. Aktualni problemy protydii koruptsii : monohrafiia [Actual problems of anti-corruption: monograph] / I. A. Zinovieva, V. M. Kyrychko, O. M. Ovcharenko, L. I. Pochernina, T. Ie. Dunaieva ta in.; za zah. red. V. I. Borysova. Kh., 2012. 221 s. [in Ukrainian].
2. Andrushko, P. P. (2012). Reforma ukraïnskoho antykoruptsiinoho zakonodavstva u svitli mizhnarodno-pravovykh zobov'iazan Ukrainy [Reform of Ukrainian anti-corruption legislation in the light of Ukraine's international legal obligations]. K. : Atika. 332 s. [in Ukrainian].
3. Garaschuk, V. M., Muhtaev, A. O. (2010). Aktualni problemi borotbi z koruptsleyu v Ukrayini : monografiya [Actual problems of fight against corruption in Ukraine: monograph]. H. : Pravo. 144 s. [in Ukrainian].
4. Derzhavna antykoruptsiina polityka i zapobihannia ta protydiia koruptsii na publichnii sluzhbi v orhanakh derzhavnoi vlady i orhanakh mistsevoho samovriaduvannia : monohrafiia [State anti-corruption policy and prevention and counteraction to corruption in the public service in public authorities and local governments : monograph] / V. V. Vasylevych, T. E. Vasylevska, V. F. Nesterovych ta in.; za red. V. L. Fedorenko, Yu. V. Kovbasiuka. K. : Lira, NADU, 2016. 524 s. [in Ukrainian].
5. Koruptsiia v Ukraini: prychny poshyrennia ta mekhanizm protydii : monohrafiia [Corruption in Ukraine: the causes of the spread and the mechanism of counteraction : monograph] / Yu. H. Kalnysh, S. V. Dromov, D. B. Klymenko ta in. K. : Priorityety, 2010. 88 s. [in Ukrainian].
6. Prokhorenko, O. Ia. (2011). Koruptsiia po-ukraïnsky (sutnist, stan, problemy) : monohrafiia [Corruption in Ukrainian (essence, state, problems) : monograph]. K. : Vyd-vo NADU. 456 s. [in Ukrainian].
7. Romaniuk, B. V., Busol, O. Iu. (2010). Zakonodavstvo Ukrainy ta zarubizhnykh krain shchodo protydii koruptsii. Mizhnarodnyi dosvid borotby z koruptsiieiu : monohrafiia [Legislation of Ukraine and foreign countries on combating corruption. International experience in combating corruption : monograph]. Kyiv : Polihraf-Servis. 627 s. [in Ukrainian].
8. Ekonomichna efektyvnist vysokoshvydkisnykh pasazhyrskykh zaliznychnykh perevezen v Ukraini : monohrafiia [Economic efficiency of high-speed passenger railway transportation in Ukraine: monograph] / Iu. S. Barash, A. V. Momot]. Dnipropetrovsk : Dnipropetr. nats. un-t zalizn. transp. im. akad. V. Lazariana, 2015. 137 s. [in Ukrainian].
9. Ovchynnikova, V. O. (2017). Stratehichne upravlinnia rozvytkom zaliznychnoho transportu Ukrainy : monohrafiia [Strategic management of railway transport development of Ukraine : monograph]. Kharkiv : UkrDUZT. 427 s. [in Ukrainian].
10. Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstv transportnoi sfery : monohrafiia [Management of financial security of transport enterprises : monograph] / N. I. Bohomolova, O. O. Kravchenko, O. V. Andrieieva, E. O. Sokolova, Ye. V. Talavira, S. S. Pinchuk ta in. D. : DETUT, 2017. 327 s. [in Ukrainian].
11. Novak, A. (2017). Formuvannia ta realizatsiia natsionalnoi antykoruptsiinoi polityky na zahalnoderzhavnomu ta rehionalnomu rivniakh [Formation and implementation of national anti-corruption policy at the national and regional levels]. *Demokratychnе vriaduvannia. Naukovyi visnyk*. Vyp. 18/19. URL: http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk18_19/fail/Novak.pdf (data zvernennia: 15.07.2021) [in Ukrainian].
12. Proiekt Zakonu Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky na 2020–2024 roky» : Postanova VRU (reiestratsiinyi № 4135 vid 21.09.2020) [Draft Law of Ukraine «On the Principles of State Anti-Corruption Policy for 2020–2024»]. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/07/ASfinal-draft-22.06.20-1.pdf> (data zvernennia: 15.07.2021) [in Ukrainian].
13. Pro zapobihannia koruptsii : Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1700-7 [On Prevention of Corruption : Law of Ukraine]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T14_1700.html (data zvernennia: 15.07.2021) [in Ukrainian].
14. Antykoruptsiina stratehiia derzhavy na 2020–2024 roky ta yii osnovni pryntsypy [Anti-corruption strategy of the state for 2020-2024 and its basic principles]. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/pol/uk/publish/article/104977;jsessionid=CC8BEBD89084FDBE54607DFAEAA38954> (data zvernennia: 15.07.2021) [in Ukrainian].
15. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky na 2020–2024 roky» vid 21.09.2020 № 4135 [Explanatory note to the draft Law of Ukraine «On the principles of state anti-corruption policy for 2020–2024»]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GI03252A.html (data zvernennia: 15.07.2021) [in Ukrainian].

Kadala Vitaliy,
PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6868-9487>

Guzenko Olena,
PhD of Economy, Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4002-2629>

ANTI-CORRUPTION ASPECTS AS A REGULATOR OF THE DEVELOPMENT OF THE RAILWAY INDUSTRY

Rail transport plays a significant role in the life of the economic sector of the country. However, the existence of a significant number of negative factors violate the timing of the planned ways of its development. Among them, it is worth paying attention to the slow pace of adaptation of already adopted legislative initiatives, insufficiently substantiated taxation of services provided for the transportation of various goods and passengers (cross-subsidization) and problems arising from the transportation of privileged categories of citizens. Increase in the price of services provided, the presence of an inflation component, exchange rate fluctuations, etc. Despite the constant increase in the price of transportation services, the renewal of rolling stock and stationary railway transport is not carried out at a level that would help raise its quality level. This phenomenon is present in the operations of transportation of goods, luggage and passengers. There is a discrepancy between the growth rate of prices for rail transport services and their quality level. Among the additional negative factors should be noted the lack of funds for the renewal of rolling stock and its repair; inefficient financial planning and asset management of divisions; lack of working capital; low level of effective personnel planning and management; the threat of losing highly qualified employees, especially managers, due to reaching retirement age; lack of sufficient motivation for innovation and inventive activity; insufficient qualification of employees; possible resistance of personnel to organizational changes. There are also technical and technological problems. A significant part of the financial resources for the development of the domestic railway does not enter the process of cash flow formation due to the presence of corrupt actions carried out by individual representatives among the responsible persons. Representatives of the top management of the domestic railway must have an effective program of anti-corruption measures, but taking into account the legal framework that is already laid down in existing legislation. This study indicates the exacerbation of existing problems of the domestic railway, which requires immediate intervention at the macroeconomic and microeconomic level, as well as macro-legal and micro-legal level. The article reveals the problems of development of railway enterprises, determines the negative impact of corruption on its development, argues the need for anti-corruption measures that act as regulators of the development of the railway industry in the future. Outlines the content of the principles and substantiates the feasibility of their implementation in accordance with the Draft Law of Ukraine «On the Principles of State Anti-Corruption Policy for 2020–2024». Contains the author's proposal on the content of the conceptual categories «strategic anti-corruption intentions» and «anti-corruption event» and argues the benefits of their use by top management of the railway industry.

Key words: corruption; anti-corruption measure; anti-corruption policy; anti-corruption event; railway transport; corruption offense.

Надіслано до редколегії 10.08.2021
Рекомендовано до публікації 17.08.2021

УДК: 342.9

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-92-100>

Макаренко Олександр Юрійович,
доктор юридичних наук, професор
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-3020-0658>

Макаренко Наталія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-7772-0047>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено основні наукові та практичні результати щодо аналізу правомірності дій Кабінету Міністрів України в період запровадження протиепідемічних заходів для боротьби з пандемією COVID-19. Вивчено особливості реалізації конституційних прав громадян та можливості їх обмеження відповідно до закону, ризики виникнення корупційних складових унаслідок уведення урядом окремих обмежень і загрозу створення підґрунтя для зловживання владою та посадовими обов'язками. Запропоновано впровадження механізму компенсаційного характеру для суб'єктів підприємницької діяльності з метою мінімізації фінансових збитків та зниження податкового навантаження на рівні місцевого самоврядування, а також подано варіанти правового врегулювання відповідної діяльності Кабінету Міністрів України як центрального органу виконавчої влади.

Ключові слова: коронавірус; карантин; постанова; закон; громадський транспорт; засоби індивідуального захисту; документ; самоізоляція; суб'єкт господарювання; заклади громадського харчування.

Постановка проблеми. Із появою світової загрози у вигляді пандемії COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, у всіх розвинених країнах світу виникла проблема трансформації державної регуляторної політики з метою стримати розповсюдження вірусу і водночас зберегти економіку та державні інститути в дієвому або хоча б задовільному стані, ураховуючи той факт, що жодна медична система будь-якої країни не в змозі подолати пандемію до виготовлення вакцини без корегування регуляторної політики. Питання щодо аналізу адміністративно-правових аспектів державної регуляторної політики з огляду на їх правову та логічну неоднозначність стали предметом дослідження цієї статті.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 392 «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів» (далі – Постанова КМУ № 392) було передбачено, що на

період дії карантину забороняється: робота закладів громадського харчування (ресторанів, кафе тощо), торговельно-розважальних центрів (крім розміщених у них магазинів); діяльність закладів, що надають послуги з розміщення, закладів розважальної діяльності, фітнес-центрів, закладів культури (з певними винятками); здійснення регулярних та нерегулярних перевезень пасажирів автомобільним транспортом у міському, приміському, міжміському, внутрішньообласному та міжобласному сполученні, зокрема пасажирські перевезення на міських автобусних маршрутах у режимі маршрутного таксі [7]. Тобто вибірково обмежувалися окремі види діяльності тоді, як інші функціонували у звичайному режимі, без жодних обмежень або з суттєво меншими обмеженнями, які не зупиняли їхню діяльність, а лише вносили певні корективи (наприклад, обов'язкова наявність додаткових засобів захисту).

Наявність імовірного порушення окремих норм Конституції України, а саме статті 8 («В Україні визнається і діє принцип верховенства права»), частин 1, 2 статті 24 («Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом»), частини 1 статті 33 («Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом»), статті 39 («Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи та демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування»), статті 42 («Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом»), стаття 64 («Конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України»), спонукала Велику Палату Верховного Суду звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України Постанови КМУ № 392 [8].

Проте конституційне провадження у справі щодо перевірки на відповідність Конституції України окремих пунктів Постанови КМУ № 392 було закрито, оскільки згадана вище Постанова втратила чинність через прийняття іншої, дуже подібної, а в окремих питаннях аналогічної за змістом Постанови КМУ № 641 «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» (далі – Постанова КМУ № 641) [9].

Тож питання правомірності адміністративно-правового регулювання державної регуляторної політики шляхом застосування обмежень окремих видів підприємницької діяльності, залишилося без відповіді, а «юридичний факт» неконституційності окремих положень Постанови КМУ № 392 не підтверджений, проте і не спростований. До того ж багато науковців та практиків у галузі права вважають, що прийняття нової Постанови КМУ № 641 фактично підтверджує наявні в правовій спільноті припущення щодо неконституційності окремих норм Постанови КМУ № 392.

Водночас, на нашу думку, здійснюючи наукову дискусію в межах цього дослідження, потрібно дуже чітко усвідомлювати й розрізняти питання стосовно «необхідності» та «доцільності» введення окремих обмежень прав громадян для стримування пандемії, зменшення кількості захворюваних та здійснення відповідних дій уповноваженими представниками влади в законний спосіб, із суворим дотриманням процедури ухвалення та реалізації як законів, так і підзаконних нормативно-правових актів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні матеріали щодо впорядкування та розвитку теоретичних моделей державного регулювання та державного управління є у працях сучасних науковців у галузі економіки та державного управління: В. Бодрова, З. Варналія, В. Воротіна, В. Гейця, В. Дорофійенка, А. Мельника, А. Мисюхи, Ю. Немця, В. Юрчишина.

Питання щодо пандемії COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, досліджувалися і досліджуються в різних галузях багатьма вченими, серед яких І. Бураковський, В. Залізко, С. Комісаренко, П. Кухта, Д. Новак, С. Юхименко [1; 2; 3; 4].

У межах цієї статті варто звернути увагу на те, що остання Постанова Кабінету Міністрів України, що врегульовує окремі адміністративно-правові аспекти державної регуляторної політики в період протиепідемічних заходів COVID-19, була прийнята 22 липня 2020 року [5]. Зміни до вказаної Постанови, якими фактично такі заходи посилюються і вводиться так званий «карантин вихідного дня», були затверджені Постановою КМУ № 1100 від 11 листопада 2020 року [6]. І хоча під час написання статті КМУ прийняв рішення не продовжувати «карантин вихідного дня», проте правовий аналіз такого явища, на нашу думку, є важливим.

Також слід зазначити, що й адміністративне право, і конституційне право є самостійними галузями права, але прийняття згаданих вище постанов спричинило дискусію щодо того, чи є конституційним обмеження прав громадян способом, який не передбачено законом, особливо коли таке обмеження є вибірковим, що прямо заборонено Конституцією України, адже йдеться про обмеження лише окремих видів діяльності.

Метою цієї статті є дослідження правових та організаційних аспектів адміністративно-правового регулювання державної регуляторної політики в період протиепідемічних заходів для боротьби з COVID-19 шляхом вивчення та аналізу:

- нормативно-правової бази України;
- теоретичних досліджень науковців у відповідних галузях;
- судової практики (на прикладі окремих справ) з питань притягнення осіб до адміністративної відповідальності за порушення статті 44³ «Порушення правил щодо карантину людей» Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

Виклад основного матеріалу. Адам Сміт, якого вважають засновником сучасної економіки, у роботі «Дослідження багатства народів» висловив думку про необхідність обмеження ролі уряду. Він указував, що економіка керується «невидимою рукою» (очевидно, конкуренцією та бажанням отримати вигоду), яка спрямовує її на виробництво потрібного товару кращої якості. Досліджуючи історичні погляди на роль держави, Дж. Е. Стігліц стверджує, що ідеї А. Сміта мали значний вплив як на державу, так і на економістів XIX ст., серед яких і Джон Стюарт Міл – автор доктрини «природної свободи», згідно з якою уряд не повинен втручатися у справи приватного сектора та не повинен намагатися регулювати чи контролювати приватні підприємства. Проте мислителі XIX ст., зокрема Карл Маркс, захищали провідну роль держави в контролі над засобами виробництва [9, с. 35].

На сьогодні в Україні наявна ситуація, за якої держава декларує продовження реформи децентралізації та зменшення впливу на приватний сектор, а на практиці й надалі застосовує репресивний апарат, до того ж з грубим порушенням норм чинного законодавства або у спосіб, що призводить до виникнення сумнівів щодо законності дій представників влади.

Безсумнівно, проблема зрозумілої, якісної та своєчасної державної регуляторної політики була та залишається актуальною, особливо за умови введення адміністративно-правових обмежень для окремих суб'єктів господарювання в період запровадження протиепідемічних заходів для боротьби з COVID-19.

Зрозумілі, на перший погляд, обмеження, за твердженням уповноважених представників Кабінету Міністрів України, мали б уповільнити, стримати зростання рівня захворюваності на COVID-19, насправді ж спричинили низку невдоволь, підозр та відкритих звинувачень у порушенні окремих норм Конституції України, обмеженні конституційних прав громадян та створенні нового, але достатньо затребуваного корупційного поля.

Для здійснення повного аналізу ситуації, що склалася, вважаємо за необхідне зазначити, що відповідно до Конституції України:

– громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

– кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом;

– здійснення прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;

– кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Держава забезпечує захист конкуренції в підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополією становленням на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом [11].

Якщо ж проаналізувати Постанову КМУ № 392, то можна зробити висновок, що цією Постановою встановлено суттєві обмеження конституційних прав громадян не шляхом ухвалення закону, що фактично є єдиним законним способом, а шляхом прийняття Постанови Кабінету Міністрів України. Це викликало низку невдоволь у фахівців у галузі права.

Тільки зважаючи на ризик визнання окремих норм Постанови КМУ № 392 неконституційними, про що згадано вище, КМУ прийняв нову Постанову № 641.

До того ж намагання уряду здійснювати адміністративно-правове регулювання державної регуляторної політики в період протиепідемічних заходів для боротьби з COVID-19 шляхом обмеження конституційних прав громадян у спосіб, не передбачений Конституцією України, є не єдиним проблемним аспектом, який підтверджує відсутність ефективної державної регуляторної політики в зазначеній галузі.

Так, з метою стабілізації або зменшення кількості захворювань було додатково обмежено години роботи представників бізнесу: заклади повинні були працювати лише до 22:00 год (за винятком уведення додаткових обмежень в роботі з 00:00 год суботи до 00:00 год понеділка, що було названо «карантином вихідного дня»). Для стимулювання високого рівня правосвідомості представників бізнесу їх почали притягати до відповідальності за порушення статті 44³ «Порушення правил щодо карантину людей» КУпАП, згідно з якою передбачено відповідальність за порушення правил щодо карантину людей та рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами, що призводить до накладення штрафу на громадян від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від двох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що в національній валюті становить 17000–34000 грн (34000–170000 грн для посадових осіб) [12].

У процесі адвокатської діяльності та враховуючи звернення за правовою допомогою окремих представників бізнесу, що здійснюють свою діяльність у місті Кривий Ріг (Дніпропетровська область), можемо зазначити, що за період дії посиленних обмежень (у тому числі під час так званого «карантину вихідного дня») у м. Кривому Розі було складено та направлено до суду декілька десятків, а можливо, і декілька сотень адміністративних протоколів, у яких працівники Національної поліції України фіксували склад адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 44³ КУпАП. Водночас було виявлено і факти роботи окремих закладів громадського харчування, проте жодного реагування правоохоронців на них не вбачалося, що дає змогу припустити про наявність

корупційних зв'язків та вибіркового притягнення до адміністративної відповідальності. А це, у свою чергу, свідчить, що державна регуляторна політика в указаній частині стала підґрунтям для злочинності.

Також слід звернути увагу й на інший аспект жорсткої державної регуляторної політики, представники якої, на наш погляд, не виконують максимально ефективно покладені на них обов'язки саме через відсутність чіткого та зрозумілого механізму притягнення до відповідальності порушників, і власне чіткого механізму визначення порушників. Так, наприклад, показовим був випадок притягнення до відповідальності співробітника закладу громадського харчування, який знаходився в ресторані грузинської кухні після 22:00 год, а саме о 22 год 05 хв. З матеріалів адміністративної справи стало відомо, що складання адміністративного протоколу було завершено о 22 год 50 хв, оскільки саме цей час указано у відповідних документах, переданих до суду. До того ж як на фото, так і на відеозаписах, що були долучені до матеріалів провадження, не зафіксовано прийняття замовлень, подання приготованих страв чи алкоголю. О 22:00 год у закладі громадського харчування (на основі наданих власником ресторану відеозаписів) дійсно знаходилося декілька відвідувачів, які вже розрахувалися та фактично завершували споживання їжі. Правоохоронці не мали зауважень до відвідувачів, тому останні залишили заклад ще до завершення складання адміністративного протоколу. За вказаним фактом правопорушення суд прийняв сторону представника закладу громадського харчування та закриття провадження через малозначність правопорушення, оскільки жодних доказів стосовно продовження роботи закладу після 22:00 год так і не було надано. Проте, на нашу думку, такі випадки є ще одним важливим підтвердженням того, що через недостатньо врегульовану (а точніше – деталізовану) процедуру визначення правопорушення та притягнення правопорушника до відповідальності можуть виникати й корупційні факти та ситуації зайвого тиску на бізнес [13].

Уважаємо за необхідне зазначити, що позитивними аспектами державного адміністративно-правового регулювання державної регуляторної політики в період протиепідемічних заходів для боротьби з COVID-19 можуть бути рішення, що приймалися окремими місцевими радами з питань зменшення місцевих податків на період максимально жорстких обмежень. Так, 20 листопада 2020 р. Криворізька міська рада VII скликання прийняла рішення «Про податкові канікули для малого та середнього бізнесу, що постраждали від карантинних обмежень». З метою підтримки суб'єктів господарювання, згідно із зазначеним рішенням, на період із 1 листопада 2020 р. по 30 листопада 2020 р. було встановлено ставку 0 % податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, для об'єктів нежитлової нерухомості; ставку 0 % єдиного податку відповідно до видів господарської діяльності, що зазнали обмежень, передбачених п. 15 Постанови КМУ № 641, та ставку 0 % від нормативної грошової оцінки плати за землю в м. Кривому Розі для суб'єктів господарської діяльності, що зазнали обмежень, передбачених п. 15 Постанови КМУ № 641 [14]. Унаслідок передбачених податкових канікул загальне недоотримання бюджету м. Кривого Рогу становило 10 000 000 грн, що загалом не є великою сумою, адже тільки на «висвітлення результатів діяльності органів місцевого самоврядування», а фактично – рекламу окремих співробітників виконкому в Кривому Розі витрачається сума більше 15 000 000 грн на рік (на час написання статті цю суму вже витрачено. – *О. М., Н. М.*).

Тому вважаємо доцільним систематизувати цю практику і внести зміни у відповідне податкове законодавство, якими передбачити автоматичне запровадження «податкових канікул» для окремих представників малого та середнього бізнесу, скорочення видатків місцевих бюджетів, метою яких є піар чи реклама окремих посадовців.

Висновки. Отже, на підставі комплексного дослідження:

1) розроблено пропозиції щодо необхідності впровадження змін до чинних нормативно-правових актів з питань запровадження протиепідемічних заходів для боротьби з COVID-19 та впровадження компенсаційних заходів для суб'єктів підприємницької діяльності як найменш захищених та вразливих представників малого та середнього бізнесу;

2) встановлено, що в чинному законодавстві, а саме в Конституції України, передбачено тільки один спосіб обмеження прав громадян, який може бути реалізований лише через механізм прийняття спеціального закону чи внесення змін до чинних законів;

3) вважаємо за доцільне передбачити необхідність автоматичного запровадження окремих компенсаційних заходів на рівні регіонів за умови введення (продовження чи запровадження) протиепідемічних заходів для боротьби з COVID-19, які будуть обмежувати конституційні права громадян, у тому числі фактичну роботу окремих представників бізнесу (за зразком м. Кривий Ріг), але шляхом внесення змін до чинного законодавства для автоматизації відповідних податкових пільг. Так, у разі запровадження обмежень у роботі окремих представників бізнесу місцевим радам не доведеться витрачати час та проводити позачергові засідання з метою скорочення місцевих податків для окремих представників бізнесу на певний період;

4) доведено, що для забезпечення ефективного та прозорого адміністративно-правового регулювання державної регуляторної політики в період запровадження протиепідемічних заходів для боротьби з COVID-19 потребують удосконалення окремі закони (у частині притягнення до відповідальності за статтею 44³ КУпАП) та підзаконні нормативно-правові акти, що будуть детально регулювати діяльність представників влади та правоохоронних органів під час виявлення та фіксації правопорушень, інакше це створить підґрунтя для виникнення корупційних відносин та скоєння кримінальних злочинів з одночасним нівелюванням ефективності протиепідемічних заходів;

5) підтверджено, що в разі вдосконалення відповідних нормативно-правових актів буде зменшено ризик виникнення корупційних правовідносин, підвищено якість державної регуляторної політики в період запровадження протиепідемічних заходів для боротьби з COVID-19 та створено універсальні компенсаційні заходи для представників малого та середнього бізнесу, що зможуть швидко та ефективно застосовуватися в масштабах країни.

Перспективи подальших розвідок. Для врегулювання відповідних відносин вважаємо за доцільне проаналізувати ефективність дій уряду в різних регіонах країни, їх наслідки для різних галузей суспільного життя, наукові праці за вказаним напрямом та на основі цього запропонувати зміни до законодавства, що будуть прийняті завчасно або в разі необхідності.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / за заг. ред. С. В. Петкова. К. : «Центр учбової літератури», 2017. 384 с.
2. Комісаренко С. В. Полювання вчених на коронавірус Sars-Cov-2, що викликає COVID-19: наукові стратегії подолання пандемії. *Національний вісник Національної академії наук України*. № 8. 2020. С. 29–17. URL: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2020/09/200907114322502-6243.pdf> (дата звернення: 25.05.2021).
3. Юхименко С. І., Бураковський І. В. Після COVID-19: сценарії економічного відновлення. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles?pid=6361> (дата звернення: 25.05.2021).
4. Залізко В. Д., Новак Д. В., Кухта П. В. Економічна безпека України: інноваційний концепт зміцнення в умовах COVID-19. *Науковий вісник Національного гірничого університету*. № 4. 2020. С. 152–158. URL: <http://nvngu.in.ua/index.php/uk/publikatsijna-etika/1848-ukrcat/arkhiv->

zhurnalu/2020/zmist-4-2020/5466-ekonomichna-bezpeka-ukrajini-innovatsijnij-kontsept-zmitsnennya-v-umovakh-sovid-19 (дата звернення: 25.05.2021).

5. Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.05.2021).

6. Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 641 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2020 р. № 1100. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-22-lipnya-2020-r-641-1100111120> (дата звернення 25.05.2021).

7. Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України № 392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-2020-п> (дата звернення: 25.05.2021).

8. Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів : Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Постанови Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text> (дата звернення: 25.05.2021).

9. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора / пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. К. : Основи, 1998. 854 с.

10. Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України № 641 від 22 липня 2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantinu-ta-zapr-641> (дата звернення: 25.05.2021).

11. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 26.05.2021).

12. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 26.05.2021).

13. Рішення Криворізького суду у справі № 214/7755/20 від 12 листопада 2020 р. URL: <https://court.gov.ua/fair/> (дата звернення: 26.05.2020).

14. Про податкові канікули для малого й середнього бізнесу, що постраждав від карантинних обмежень : рішення Криворізької міської ради від 20 листопада 2020 р. № 5059. URL: https://kr.gov.ua/ua/news/pg/261120976296795_n/ (дата звернення: 26.05.2021).

References

1. Naukovo-praktychnyi komentar Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Scientific and practical commentary of the Code of Administrative Justice of Ukraine] / za zah. red. S. V. Pietkova. К. : «Tsentr uchbovoi literatury», 2017. 384 s. [in Ukrainian].

2. Komisarenko, S. V. (2020). Poliuvannia vchenykh na koronavirus Sars-Cov-2, shcho vyklykaie COVID-19: naukovi stratehii podolannia pandemii [Hunting Scientists on Coronavirus SARS-COV-2, causing COVID-19: Scientific strategies for overcoming the pandemic]. *Natsionalnyi visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. № 8. S. 29–17. URL: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2020/09/200907114322502-6243.pdf> (data zvernennia: 25.05.2021) [in Ukrainian].

3. Yukhymenko, S. I., Burakovskiy, I. V. Pislia COVID-19: stsenarii ekonomichnoho vidnovlennia [After COVID-19: Economic Recovery Scenarios]. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles?pid=6361> (data zvernennia: 25.05.2021) [in Ukrainian].

4. Zalizko, V. D., Novak, D. V., Kukhta, P. V. (2020). Ekonomichna bezpeka Ukrainy: innovatsiyni kontsept zmitsnennia v umovakh COVID-19 [Economic Security of Ukraine: Innovative Concept of Strengthening in COVID-19]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*. № 4. S. 152–158. URL: <http://nvngu.in.ua/index.php/uk/publikatsijna-etika/1848-ukrcat/arkhiv->

zhurnalu/2020/zmist-4-2020/5466-ekonomichna-bezpeka-ukrajini-innovatsijnij-kontsept-zmitsnennya-v-umovakh-sovid-19 (data zvernennia: 25.05.2021) [in Ukrainian].

5. Pro vstanovlennia karantynu ta zaprovadzhennia posylenykh protyepidemichnykh zakhodiv na terytorii iz znachnym poshyrenniam hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoj koronavirusom SARS-CoV-2 [On the establishment of quarantine and introduction of enhanced anti-epidemic measures in the territory with a significant distribution of acute respiratory disease COVID-19, caused by coronavirus SARS-COV-2]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 lypnia 2020 r. № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641-2020-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 25.05.2021) [in Ukrainian].

6. Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 lypnia 2020 r. № 641 [On Amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 22, 2020 № 641]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 lystopada 2020 r. № 1100. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-22-lipnya-2020-r-641-1100111120> (data zvernennia 25.05.2021) [in Ukrainian].

7. Pro vstanovlennia karantynu z metoiu zapobihannia poshyrenniu na terytorii Ukrainy hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoj koronavirusom SARS-CoV-2 [About the establishment of quarantine in order to prevent the spread in the territory of Ukraine acute respiratory disease COVID-19, caused by coronavirus SARS-COV-2]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-2020-p> (data zvernennia: 25.05.2021) [in Ukrainian].

8. Pro vstanovlennia karantynu z metoiu zapobihannia poshyrenniu na terytorii Ukrainy hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoj koronavirusom SARS-CoV-2, ta etapiv poslablennia protyepidemichnykh zakhodiv [On the establishment of quarantine in order to prevent the spread of COVID-19 respiratory disease, caused by coronavirus SARS-COV-2, and the stages of weakening of anti-epidemic measures in the territory of Ukraine, and the stages of weakening of anti-epidemic measures]: Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) okremykh polozhen postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text> (data zvernennia: 25.05.2021) [in Ukrainian].

9. Stihlits, Dzh. E. (1998). *Ekonomika derzhavnoho sektora* [Economics of the public sector] / per. z anhl. A. Oliynyk, R. Skilskyi. K. : Osnovy. 854 s. [in Ukrainian].

10. Pro vstanovlennia karantynu ta zaprovadzhennia posylenykh protyepidemichnykh zakhodiv na terytorii iz znachnym poshyrenniam hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoj koronavirusom SARS-CoV-2 [On the establishment of quarantine and introduction of enhanced anti-epidemic measures in the territory with a significant distribution of acute respiratory disease COVID-19, caused by coronavirus SARS-COV-2]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 641 vid 22 lypnia 2020 r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantynu-ta-zapr-641> (data zvernennia: 25.05.2021) [in Ukrainian].

11. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (data zvernennia: 26.05.2021) [in Ukrainian].

12. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on administrative offenses]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (data zvernennia: 26.05.2021) [in Ukrainian].

13. Rishennia Kryvorizkoho sudu u spravi № 214/7755/20 vid 12 lystopada 2020 r. [The decision of the Kryvy Rih court in the case № 214/7755/20 dated November 12, 2020]. URL: <https://court.gov.ua/fair/> (data zvernennia: 26.05.2020) [in Ukrainian].

14. Pro podatkovy kanikuly dlia maloho y serednoho biznesu, shcho postrazhdav vid karantynnykh obmezhen [About tax vacations for small and medium businesses affected by quarantine restrictions]: rishennia Kryvorizkoi miskoi rady vid 20 lystopada 2020 r. № 5059. URL: https://kr.gov.ua/ua/news/pg/261120976296795_n/ (data zvernennia: 26.05.2021) [in Ukrainian].

Makarenko Oleksandr,
Doctor of Law, Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3020-0658>

Makarenko Nataliia,
PhD in Law, Associate Professor
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7772-0047>

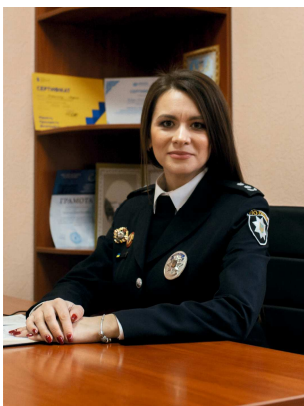
EFFICIENCY OF STATE REGULATORY POLICY IN THE PERIOD OF COVID-19 PANDEMIC: ADMINISTRATIVE-LEGAL ASPECT

The main scientific and practical results of the analysis of the legitimacy of the actions of the Cabinet of Ministers of Ukraine during the introduction of anti-epidemic measures to combat the COVID-19 pandemic are presented. The peculiarities of exercising the Constitutional rights of citizens and the possibility of restricting them in a lawful manner, the risks of corruption as a result of the introduction of certain restrictions by the government and the creation of grounds for abuse of power and official duties have been studied. It is proposed to introduce a compensation mechanism for business entities to minimize financial losses and mitigate the tax burden at the local government level, as well as options for legal regulation of the relevant activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine as a central executive body. Established that in the current legislation, namely in the Constitution of Ukraine, there is only one way to restrict the rights of citizens who can only be implemented through a mechanism for adopting a special law or amendments to the current laws. It is proved that to ensure effective and transparent administrative-legal regulation of state regulatory policy during the implementation of anti-epidemic measures to combat the COVID-19 requires the improvement of individual laws and subordination regulations that will in detail the activities of representatives of power and law enforcement agencies during detection and fixing offenses, otherwise it will create the basis for the emergence of corruption relations and commit criminal offenses with simultaneous leveling of the effectiveness of anti-epidemic measures. According to the authors, it is advisable to predict the need for automatic introduction of certain compensation measures at the level of regions, subject to the introduction (continuation or introduction) of anti-epidemic measures to combat the COVID-19. It is confirmed that in the event of improving the relevant legal acts, the risk of corrupt legal relations will be reduced, increased quality of state regulatory policy during the introduction of anti-epidemic measures to combat the COVID-19 and created universal compensation measures for small and medium-sized businesses that will be able to quickly and effectively applied in a country's scale.

Key words: coronavirus; quarantine; decree; law; public transport; personal protective equipment; document; self-isolation; business entity; catering establishments.

Надіслано до редколегії 24.06.2021
Рекомендовано до публікації 01.07.2021

УДК: 342.951

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-101-107>

Мердова Ольга Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0769-2364>

Хозлу Іван Костянтинівч
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2705-3968>

Шульга Марина Вікторівна
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8314-8104>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ ПРАВОПОРУШНИКІВ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

Статтю присвячено аналізу адміністративно-правового регулювання адміністративного затримання правопорушників за вчинення домашнього насильства в деяких зарубіжних країнах, зокрема, досліджено досвід таких держав, як Естонія, Республіка Азербайджан, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Республіка Туркменістан, Республіка Узбекистан. Проаналізовано законодавче регулювання адміністративного затримання, його підстави та строки у справах про адміністративне правопорушення за вчинення домашнього насильства. Зроблено висновок про доцільність закріплення спеціального строку адміністративного затримання за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП.

Ключові слова: домашнє насильство; адміністративне затримання; строк; поліція.

Постановка проблеми. Проблема запобігання та протидії домашньому насильству в останні роки є чи не найбільш обговорюваною як у наукових колах, так і на рівні діяльності органів публічного адміністрування. Це пов'язано, по-перше, з постійним зростанням кількості вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Так, за даними Генеральної прокуратури України, у 2019 році було зареєстровано 2554 кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, а у 2020 році – на 87 % більше, ніж у попередньому періоді, що становить 4796 кримінальних правопорушень; з них кримінальних правопорушень за ст. 126-1 «Домашнє насильство» Кримінального кодексу України (далі – КК України) у

2019 році було зареєстровано 1563, а у 2020 році – 3037 кримінальних правопорушень, що свідчить про 100 % зростання. Що ж стосується адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), то за інформацією Національної поліції України також наявне зростання чисельності виявлених проступків. Так, у 2019 році їх кількість налічувала 109345 правопорушень, а у 2020 році – 133690. По-друге, в останні роки спостерігається активізація органів публічного адміністрування щодо запровадження організаційно-правових заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, що, безумовно, дає свої результати. Незважаючи на це, багато проблем залишаються актуальними та активно обговорюваними і сьогодні, зокрема й питання застосування адміністративного затримання правопорушників за вчинення домашнього насильства. Підтвердженням цьому є доручення Міністерства внутрішніх справ України від 24 травня 2021 року № 71/37, у якому порушуються питання про внесення змін до законодавства щодо строків та порядку адміністративного затримання правопорушників за вчинення домашнього насильства. З огляду на актуальність зазначеної проблеми, вважаємо за доцільне проаналізувати зарубіжний досвід нормативного врегулювання адміністративного затримання правопорушників за вчинення домашнього насильства з метою його можливого врахування в національній практиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У юридичній літературі вивчення досвіду зарубіжних країн щодо застосування адміністративного затримання в загальному контексті здійснювалося В. О. Заросилом, О. С. Проневичем, Л. Л. Саврончук, А. В. Столітнім. Питання запобігання і протидії домашньому насильству були предметом дисертаційних досліджень таких учених, як І. А. Горбач-Кудря, К. В. Довгунь, М. М. Легенька, Н. О. Ліщук, В. Г. Хашев, проте питання адміністративного затримання правопорушників за вчинення домашнього насильства в них не розглядалися, так само як і не вивчався зарубіжний досвід нормативного врегулювання зазначеного примусового заходу.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз зарубіжного законодавства щодо застосування адміністративного затримання за вчинення домашнього насильства, його узагальнення та визначення можливості запровадження позитивного досвіду в Україні.

Виклад основного матеріалу. Наголосимо, що в більшості зарубіжних країн немає інституту адміністративного затримання, що обумовлено відсутністю поділу правопорушень на кримінальні та адміністративні, а затримання правопорушників за вчинення домашнього насильства здійснюється в межах реалізації заходів інституту кримінальної відповідальності. Так, наприклад, В. О. Заросило зазначає, що будь-яке затримання громадянина поліцією Великобританії, США та Канади іменується арештом, а не адміністративним затриманням. Поняття адміністративного затримання в практиці роботи поліції зарубіжних країн взагалі відсутнє [1, с. 7].

Саме тому в межах запропонованої статті буде проаналізовано досвід країн, у яких є саме інститут адміністративного затримання, на підставі першоджерел нормативно-правових актів, що регулюють строки та порядок застосування зазначеного заходу адміністративного примусу в контексті припинення адміністративних правопорушень за вчинення домашнього насильства.

Зауважимо, що аналіз зарубіжного адміністративно-деліктного законодавства засвідчив, що не в усіх проаналізованих нами країнах існує спеціальна норма, яка встановлює адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства. Так, наприклад, у Республіці Казахстан протиправні діяння, що охоплюються поняттям «домашнє насильство», кваліфікуються за ст. 73-1 «Умисне завдання легкої шкоди здоров'ю» та ст. 73-2 «Побої» Кодексу Республіки Казахстан про адміністративні правопорушення [2], у Республіці Туркменістан – за ст. 334 «Побої» [3]. В Естонії діє

єдиний Пенітенціарний кодекс, що встановлює відповідальність за злочини і проступки, у якому також відсутні спеціалізовані склади правопорушень. У Республіці Білорусь поряд із спеціальною нормою – ст. 10.1 «Умисне заподіяння тілесного ушкодження та інші насильницькі дії або порушення захисного припису» – є ст. 10.2 «Образа», за якою кваліфікуються протиправні діяння, що містять ознаки психологічного насильства [4]. Однак останнім часом у практиці багатьох країн дотримуються законодавчого визнання домашнього насильства на рівні спеціалізованої адміністративно-деліктної норми. Як і в Україні, така адміністративна відповідальність установлена в Республіці Азербайджан, Республіці Молдова, Республіці Білорусь, Республіці Таджикистан, Республіці Узбекистан.

Чинна редакція пункту 1 частини другої ст. 262 КУпАП містить пряму вказівку на можливість адміністративного затримання осіб під час вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису. Зазначимо, що й у законодавстві всіх названих вище країн за вчинення домашнього насильства або інших діянь, що охоплюються поняттям «домашнє насильство», передбачено можливість застосування адміністративного затримання, проте порядок і строки його застосування суттєво відрізняються. Розглянемо ці особливості.

У таких країнах, як Республіка Азербайджан [5], Республіка Таджикистан [6], Республіка Туркменістан [3], Республіка Узбекистан [7], також і в Україні, максимальний строк адміністративного затримання за домашнє насильство може становити 3 години, проте за окремі види адміністративних правопорушень їх законодавством передбачено більш тривалі строки: 24 години та 48 годин.

Наприклад, частиною 3 ст. 789 Кодексу Республіки Казахстан про адміністративні правопорушення передбачено, що особу, щодо якої порушено провадження у справі про адміністративне правопорушення, яке призводить до застосування адміністративного арешту як одного із заходів адміністративного стягнення, може бути піддано адміністративному затриманню до розгляду справи про адміністративне правопорушення, але не більше двадцяти чотирьох годин [2]. Санкції статей, що передбачають адміністративну відповідальність за домашнє насильство, дійсно містять як стягнення адміністративний арешт.

Схожою є і запроваджена практика в Республіці Молдова: згідно з ч. 1 ст. 435 «Строки затримання та умови позбавлення волі» Кодексу Республіки Молдова про правопорушення загальний строк адміністративного затримання становить 3 години, але відповідно до ч. 2 зазначеної статті «з санкції судді по кримінальному переслідуванню затримання може застосовуватися на строк, що перевищує зазначений у частині (1), але не більше ніж на 24 години до розгляду справи про правопорушення – щодо особи, підозрюваної у вчиненні правопорушення, за яке передбачено покарання у вигляді арешту за правопорушення» [8]. До таких правопорушень належить і ст. 78-1 «Насилля в сім'ї».

У ст. 44 «Підстави і строки затримання особи» Деліктно-процесуального кодексу Естонії передбачено, що особу, стосовно якої є підстави підозрювати її в скоєнні проступку, може бути затримано на строк до 48 годин, якщо:

- 1) вона намагалася втекти;
- 2) не встановлена її особа;
- 3) вона може продовжувати вчинення проступків;
- 4) вона може чинити перешкоди здійсненню провадження у справі про проступок або ухилятися від нього [9].

Найбільш тривалий строк адміністративного затримання визначено в Республіці Білорусь: у ст. 8.4 «Строки адміністративного затримання фізичної особи» Процесуально-виконавчого кодексу Республіки Білорусь про адміністративні правопорушення передбачено можливість адміністративного затримання фізичної особи на термін понад три години, але не більше ніж на сімдесят дві години, якщо її провиною визнається

вчинення адміністративного правопорушення, за яке як адміністративне стягнення встановлено адміністративний арешт або депортацію [10].

Отже, узагальнюючи наведене, варто зазначити, що:

- адміністративне затримання за вчинення домашнього насильства притаманне багатьом країнам;
- строк адміністративного затримання за вчинення домашнього насильства встановлено від 3 годин до 72 годин;
- як правило, однією з підстав встановлення збільшеного терміну адміністративного затримання є наявність в санкції статті, за якою кваліфікується діяння, стягнення у вигляді адміністративного арешту.

На сьогодні за загальним правилом, закріпленим ч. 1 ст. 263 КУпАП, адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може тривати не більше як три години. До того ж аналіз правозастосовної практики свідчить про те, що тригодинне адміністративне затримання осіб, які вчиняють домашнє насильство, не забезпечує мети застосування зазначеного заходу забезпечення провадження у справах про адміністративне правопорушення, а саме «припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення» [11].

Доволі часто під час вчинення зазначеного правопорушення кривдник поводить себе агресивно, і навіть застосування спеціального заходу щодо протидії домашньому насильству у вигляді термінового заборонного припису не дає своїх результатів, а правопорушники продовжують вчиняти протиправні дії стосовно постраждалих осіб, про що свідчать непоодинокі випадки повторних викликів поліції на ту ж саму адресу, наявність фактів невиконання термінового заборонного припису. Як приклад наведемо деякі матеріали справ про адміністративне правопорушення:

– «19 листопада 2020 року близько 21 год 20 хв ОСОБА_1, перебуваючи у другому під'їзді будинку АДРЕСА_2, стукав у двері потерпілої ОСОБА_2, чим порушив умови Термінового заборонного припису стосовно кривдника від 19.11.2020 р.» [12];

– «Згідно з протоколом про адміністративне правопорушення серії ВАБ № 045942 від 19.02.2021 року, 19.02.2021 року о 22 год 37 хв у м. Івано-Франківськ по вул. Тисменицька, 303, ОСОБА_1 порушив вимоги ТЗП серії АА № 226368, винесеного щодо нього з 22 год 00 хв 19.02.2021 до 22 год 00 хв 26.02.2021 року, а саме заборону на вхід та перебування в місці проживання і перебування постраждалої особи» [13].

Як бачимо, у працівників поліції фактично немає дієвих інструментів, які б дозволяли на певний час ізолювати кривдників від постраждалих з метою недопущення протиправних дій.

Отже, указані вище факти та позитивний зарубіжний досвід збільшених строків адміністративного затримання свідчать на користь можливого перегляду строку адміністративного затримання щодо досліджуваної категорії адміністративних правопорушень в Україні. Його збільшення дасть змогу реально реалізувати мету зазначеного заходу забезпечення провадження – припинення домашнього насильства.

Висновки. Зважаючи на викладене, вважаємо доцільним установлення спеціального строку адміністративного затримання осіб, що вчиняють домашнє насильство, із визначенням граничної тривалості такого строку до трьох діб, урахувавши можливість застосування до таких осіб адміністративного арешту як одного з видів адміністративного стягнення. У разі встановлення такого строку органи Національної поліції України, що здійснюють адміністративне затримання осіб під час вчинення

домашнього насильства, матимуть можливість упродовж зазначеного строку реально забезпечити захист постраждалої особи, передати на розгляд до суду матеріали про адміністративне правопорушення, де може бути вирішено винесення обмежувального припису. Закріплення спеціального строку адміністративного затримання осіб, що вчиняють домашнє насильство, можливе шляхом доповнення статті 263 КУпАП частиною четвертою відповідного змісту: «Осіб, які вчинили домашнє насильство, насильство за ознакою статі, не виконали терміновий заборонний припис або не повідомили про місце свого тимчасового перебування, – до трьох діб з повідомленням про це письмово прокурора протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання».

Водночас варто звернути увагу, що практична реалізація положень КУпАП стосовно адміністративного затримання ускладнюється тим, що не в усіх територіальних органах (підрозділах) Національної поліції України на сьогодні функціонують кімнати для затриманих, хоча наявність таких спеціалізованих приміщень передбачено низкою нормативно-правових актів, зокрема: розділом VII Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 23.05.2017 року № 440; розділом III Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2015 року № 1376. Отже, у подальшому забезпечення належної реалізації відповідних положень законодавства в частині адміністративного затримання пов'язано з необхідністю вживати додаткових заходів організаційного та фінансового характеру, спрямованих на вирішення зазначеної проблеми.

Список використаних джерел

1. Заросило В. О. Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, США, Канади та Франції) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2002. 19 с.
2. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 05 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2021). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399 (дата звернення: 20.07.2021).
3. Кодекс Туркменистана об административных правонарушениях от 29 августа 2013 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 05.06.2021). URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=62468 (дата звернення: 20.07.2021).
4. Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях от 06 января 2021 года № 91-3. URL: <https://etalonline.by/document/?regnum=hk2100091> (дата звернення: 20.07.2021).
5. Кодекс Азербайджанской Республики об административных проступках от 29 декабря 2015 года № 96-VQ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.05.2021). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36865427 (дата звернення: 20.07.2021).
6. Кодекс Республики Таджикистан об административных правонарушениях от 31 декабря 2008 года № 455 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 25.06.2021). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30414710 (дата звернення: 20.07.2021).
7. Кодекс Республики Узбекистан об административной ответственности от 22 сентября 1994 года № 2015-XII (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.04.2021). URL: <https://lex.uz/ru/docs/97661> (дата звернення: 20.07.2021).
8. Кодекс Республики Молдова об правонарушениях от 24 октября 2008 года № 218-XVI (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.04.2021). URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30395669 (дата звернення: 20.07.2021).
9. Деликтно-процессуальный кодекс Эстонии от 22 мая 2002 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.04.2021). URL: <https://www.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/deliktno-processualnyy-kodeks> (дата звернення: 20.07.2021).

10. Процессуально-исполнительный кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях от 06 января 2021 года № 92-3. URL: <https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=HK2100092&p1=1&p5=0> (дата звернення: 20.07.2021).

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122 (із змінами та доповненнями станом на 15.07.2021).

12. Постанова Южноукраїнського міського суду Миколаївської області за справою № 486/1942/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94851747> (дата звернення: 20.07.2021).

13. Постанова Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області за справою № 344/3167/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95284550> (дата звернення: 20.07.2021).

References

1. Zarosylo, V. O. (2002). Porivnialnyi analiz administrativnoi diialnosti militsii Ukrainy ta politzii zarubizhnykh krain (Velykobrytanii, SShA, Kanady ta Frantsii): avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 [Comparative analysis of the administrative activities of the police of Ukraine and the police of foreign countries (UK, USA, Canada and France): abstract] / Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].

2. Kodeks Respubliki Kazahstan ob administrativnykh pravonarusheniayah ot 05 iyulya 2014 goda № 235-V (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 01.07.2021) [Code of the Republic of Kazakhstan on Administrative Offenses]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399 (data zvernennia: 20.07.2021) [in Russian].

3. Kodeks Turkmenistana ob administrativnykh pravonarusheniayah ot 29 avgusta 2013 goda (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 05.06.2021) [Code of Turkmenistan on Administrative Offenses]. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=62468 (data zvernennia: 20.07.2021) [in Russian].

4. Kodeks Respubliki Belarus' ob administrativnykh pravonarusheniayah ot 06 yanvarya 2021 goda № 91-Z [Code of the Republic of Belarus on Administrative Offenses]. URL: <https://etalonline.by/document/?regnum=hk2100091> (data zvernennia: 20.07.2021) [in Russian].

5. Kodeks Azerbajdzhanskoj Respubliki ob administrativnykh prostupkah ot 29 dekabrya 2015 goda № 96-VQ (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 27.05.2021) [Code of the Republic of Azerbaijan on Administrative Offenses]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36865427 (data zvernennia: 20.07.2021) [in Russian].

6. Kodeks Respubliki Tadzhikistan ob administrativnykh pravonarusheniayah ot 31 dekabrya 2008 goda № 455 (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 25.06.2021) [Code of the Republic of Tajikistan on Administrative Offenses]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30414710 (data zvernennia: 20.07.2021) [in Russian].

7. Kodeks Respubliki Uzbekistan ob administrativnoj otvetsvennosti ot 22 sentyabrya 1994 goda № 2015-XII (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 29.04.2021) [Code of the Republic of Uzbekistan on Administrative Responsibility]. URL: <https://lex.uz/ru/docs/97661> (data zvernennia: 20.07.2021) [in Russian].

8. Kodeks Respubliki Moldova ob pravonarusheniayah ot 24 oktyabrya 2008 goda № 218-XVI (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 22.04.2021) [Code of the Republic of Moldova on Offenses]. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30395669 [in Russian].

9. Deliktno-processual'nyj kodeks Estonii ot 22 maya 2002 goda (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 30.04.2021) [Code of criminal procedure of Estonia]. URL: <https://www.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/deliktno-processualnyy-kodeks> (data zvernennia: 20.07.2021) [in Russian].

10. Processual'no-ispolnitel'nyj kodeks Respubliki Belarus' ob administrativnykh pravonarusheniayah ot 06 yanvarya 2021 goda № 92-Z [Procedural and executive code of the Republic of Belarus on Administrative Offenses]. URL: <https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=HK2100092&p1=1&p5=0> (data zvernennia: 20.07.2021) [in Russian].

11. Kodeks Ukrainy pro administrativni pravoporushennia vid 07.12.1984 № 8073-X [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR*. 1984. Dodatok do № 51. St. 1122 (iz zminamy ta dopovnenniamy stanom na 15.07.2021) [in Ukrainian].

12. Postanova Yuzhnoukrainskoho miskoho sudu Mykolaivskoi oblasti za spravoju № 486/1942/20 [Resolution of the Yuzhnoukrainka City Court of the Mykolayiv Region in case № 486/1942/20]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94851747> (data zvernennia: 20.07.2021) [in Ukrainian].

13. Postanova Ivano-Frankivskoho miskoho sudu Ivano-Frankivskoi oblasti za spravoju № 344/3167/21 [Resolution of the Ivano-Frankivsk City Court of the Ivano-Frankivsk Region in the case № 344/3167/21]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95284550> (data zvernennia: 20.07.2021) [in Ukrainian].

Merдова Олха,

PhD in Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0769-2364>

Khozlu Ivan

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2705-3968>

Shulga Maryna

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8314-8104>

**ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE
ADMINISTRATIVE DETENTION OF OFFENDERS FOR
COMMITTING DOMESTIC VIOLENCE: FOREIGN EXPERIENCE
AND NATIONAL PRACTICE**

The article is devoted to the analysis of administrative and legal regulation of administrative detention of offenders for committing domestic violence in some foreign countries. The author found that in most foreign countries there is no institution of administrative detention, due to the lack of division of criminal and administrative offenses, and detention of offenders for domestic violence is carried out within the implementation of the institute of criminal responsibility. The experience of such countries as Estonia, the Republic of Azerbaijan, the Republic of Belarus, the Republic of Kazakhstan, the Republic of Moldova, the Republic of Tajikistan, the Republic of Turkmenistan, the Republic of Uzbekistan, where the institution of administrative detention is legally established, has been studied. It was found that not in all of the countries we analyzed, administrative tort law contains a special offense that establishes administrative liability for domestic violence, quite often illegal acts covered by the concept of «domestic violence» are classified under other rules related to the task of harm to health or insults in the field of family and domestic relations. The legislative regulation of administrative detention, its grounds and terms are analyzed. It is emphasized that administrative detention for domestic violence is common in many countries, its terms vary from 3 hours to 72 hours, and one of the reasons for establishing an extended period of administrative detention is the presence in the sanction of an article qualifying the act, a penalty of administrative arrest. The conclusion on expediency of fixing of special term of administrative detention for commission of the administrative offense provided by Article 173-2 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, increasing it to three days, which will actually implement the purpose of this measure to ensure the proceedings – the cessation of domestic violence.

Key words: domestic violence; administrative detention; term; police.

Надіслано до редколегії 20.08.2021
Рекомендовано до публікації 23.08.2021

РОЗДІЛ IV

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

УДК: 343.344

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-108-114>

Данилевський Андрій Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9315-9381>

ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ З ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті проведено аналіз відповідності чинного кримінального законодавства України положенням міжнародних нормативно-правових актів у сфері незаконного поводження з вогнепальною зброєю. Зроблено висновок, що чинне кримінальне законодавство України не повною мірою відповідає положенням зазначених актів і потребує внесення змін. Зокрема, указано на необхідність віднесення до кримінальних правопорушень діянь, що полягають у незаконному поводженні з гладкоствольною мисливською зброєю, криміналізації незаконного поводження з основними частинами вогнепальної зброї тощо.

Ключові слова: вогнепальна зброя; криміналізація; кримінальне правопорушення; знищення; гладкоствольна мисливська зброя.

Постановка проблеми. Незаконне поводження та незаконний обіг зброї є одними з найбільш поширених кримінальних правопорушень проти громадської безпеки. Установлення кримінальної відповідальності за такі дії обумовлено не тільки тим, що вогнепальна зброя належить до джерел підвищеної небезпеки, а отже необережне або недостатньо уважне поводження з нею може становити небезпеку для життя та здоров'я як самої особи, яка здійснює незаконні дії з такими предметами, так і для оточення, але й тим фактом, що незаконне поводження зі зброєю часто є підґрунтям, першим етапом перед учиненням інших кримінальних правопорушень з використанням такої зброї. Саме тому міжнародна спільнота вживає заходи для протидії незаконному обігу зброї, приймаючи нормативно-правові акти, спрямовані на уніфікацію законодавства різних держав у цій сфері. Ураховуючи курс України на євроінтеграцію, намагання бути надійним міжнародним партнером, питання дотримання взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань, у тому числі у сфері криміналізації незаконного обігу вогнепальної зброї, є надзвичайно важливим для українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням криміналізації незаконного поводження зі зброєю взагалі та відповідності українського кримінального законодавства міжнародним нормативно-правовим актам зокрема присвячено численні роботи фахівців. Так, цим проблемам присвятили свої роботи С. А. Риб'янець та О. І. Соболев, О. М. Сарнавський, М. І. Хавронюк та інші; правовий статус гладкоствольної мисливської зброї досліджували М. Л. Комісаров та Т. І. Пономарьова [1]. Проте постійні зміни кримінального законодавства, розвиток міжнародного права обумовлюють необхідність подальших наукових пошуків у цій сфері. Крім того, питання відповідності положень вітчизняного кримінального права положенням Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (далі – Протокол) на сьогодні в науковій літературі не отримало належного висвітлення.

Метою цієї роботи є аналіз відповідності чинного кримінального законодавства України положенням Протоколу в частині встановлення кримінальної відповідальності за незаконне поводження з вогнепальною зброєю.

Виклад основного матеріалу. Протокол, підписаний 31 травня 2001 року, прийнятий Законом України № 159-VII від 02.04.2013 року, набрав чинності для України 04.07.2013 року.

Для узгодження національного законодавства з положеннями Протоколу було прийнято Закон України «Про внесення змін до статті 263-1 Кримінального кодексу України у зв'язку з приєднанням України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності» від 14.05.2013 року № 228-VII. Відповідно до цього Закону стаття 263-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) набула сучасного вигляду.

Чи можна вважати, що Україна виконала свої міжнародно-правові зобов'язання щодо криміналізації відповідних діянь, які виникли у зв'язку з приєднанням до Протоколу? На нашу думку, відповідь має бути негативною.

По-перше, наявна невідповідність предмета кримінальних правопорушень. У Протоколі поняття «вогнепальна зброя» тлумачиться досить широко. Відповідно до пункту а) статті 3 «вогнепальна зброя означає будь-яку переносну ствольну зброю, яка спричинює постріл, призначена або може бути легко пристосована для спричинення пострілу чи прискорення кулі або снаряду за рахунок енергії вибухової речовини, за винятком старовинної вогнепальної зброї або її моделей» [2]. У цілому таке визначення корелюється з трактуванням вогнепальної зброї в національному законодавстві, зокрема в Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ № 622 від 21.08.1998 року (зі змінами та доповненнями).

Однак кримінальне законодавство України, на відміну від Протоколу, надає привілейованого статусу такому різновиду вогнепальної зброї, як гладкоствольна мисливська зброя. Дослідники пов'язують таке становище зі спадковістю радянського кримінального законодавства, а також тим, що на початку ХХ століття гладкоствольна мисливська зброя знаходилася у вільному обігу [1]. Проте сьогодні жодних підстав для збереження такого спеціального правового статусу гладкоствольної мисливської зброї немає. У наших попередніх публікаціях неодноразово зазначалося, що за своїми

характеристиками гладкоствольна мисливська зброя не поступається зразкам нарізної мисливської зброї, а інколи й перевершує їх. Стосовно технічних характеристик різниця між нарізною та гладкоствольною мисливською зброєю полягає лише в тому, що нарізній властива більша дальність польоту кулі. Завдяки наявним уражаючим властивостям гладкоствольна мисливська вогнепальна зброя такою ж мірою, як і нарізна мисливська вогнепальна зброя, нерідко стає засобом вирішення конфліктів у повсякденному житті, засобом реалізації різних злочинних намірів. Крім цього, законодавство більшості країн пострадянського простору зараховує гладкоствольну мисливську зброю та боєприпаси до предмета кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконними діями щодо зброї [3, с. 43; 4, с. 53; 5, с. 89]. Виникає парадоксальна ситуація: незаконне поводження з малокаліберною нарізною гвинтівкою під калібр 22LR призводить до кримінальної відповідальності, а, наприклад, з рушницею 12 калібру – ні. Хоча за прицільною дальністю, масою кулі та кінетичною енергією куля 12 калібру здатна спричинити значно більшу шкоду. Тому, на нашу думку, приєднання до Протоколу вимагає визнавати предметом відповідних кримінальних правопорушень і гладкоствольну мисливську зброю. Перший крок у цьому напрямі законодавець уже зробив, передбачивши у статті 263-1 КК України відповідальність за незаконне виготовлення, переробку чи ремонт такої зброї, проте відповідних змін вимагають й інші статті – 262, 263, 201 КК України.

Звісно, така відповідальність може бути меншою порівняно з нарізною зброєю, проте це має бути саме кримінальне, а не адміністративне правопорушення.

До того ж положення Протоколу вимагають криміналізації відповідних дій з її складовими частинами та компонентами. Проте на сьогодні частини вогнепальної зброї визнаються предметом лише кримінального правопорушення, передбаченого у статті 201 КК України, тобто криміналізована лише контрабанда частин нарізної вогнепальної зброї. Хоча у статті 5 Протоколу прямо встановлюється вимога криміналізації незаконного виготовлення та обігу складових частин та компонентів вогнепальної зброї. Тому вважаємо, що складові частини будь-якої вогнепальної зброї повинні визнаватися предметом кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 201, 262, 263, 263-1 КК України. Звичайно, немає потреби встановлювати відповідальність за незаконне поводження з будь-якими складовими частинами вогнепальної зброї, але основні частини такої зброї повинні належати до предмета зазначених кримінальних правопорушень.

Відповідно до пункту 8.13.1 Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затвердженої наказом МВС України від 21.08.1998 року № 622, основними частинами є складові елементи або запасні деталі, спеціально призначені для вогнепальної зброї та необхідні для її функціонування, а саме: ствол, рамка, ствольна коробка (її верхня та нижня частини, за їх наявності), затвор чи інший пристрій для запирання ствола, барабан [6].

Як зазначають дослідники, окремі особи використовують ці предмети для переробки деактивованої зброї або навіть збирання нової. Придбання або передача частин зброї не є незаконною в Україні й не вимагає ліцензії. Через відсутність законодавчих обмежень торгівлю такими деталями й компонентами дуже важко зупинити [7, с. 14].

По-друге, є невідповідність об'єктивної сторони зазначених кримінальних правопорушень. Незважаючи на те, що здебільшого під час імплементації положень міжнародних нормативно-правових актів вітчизняний законодавець вдається до буквального запозичення тексту таких актів, у цьому разі він обрав більш творчий підхід. У статті 5 Протоколу йдеться про криміналізацію діянь:

- а) незаконне виготовлення вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї;
- б) незаконний обіг вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї;
- в) фальсифікація або незаконне видалення, знищення або зміна маркування на вогнепальній зброї, передбаченого в статті 8 Протоколу [2].

З першим і третім діянням більш-менш зрозуміло, майже дослівно вони відтворені у ст. 263-1 КК України (звичайно, за винятком відповідних предметів, про що вже зазначалося. – *А. Д.*). Набагато складніша ситуація з незаконним обігом. У національному законодавстві немає визначення поняття «незаконний обіг вогнепальної зброї». У науковій літературі такий незаконний обіг визначається як будь-які дії зі зброєю, крім її використання за цільовим призначенням, котрі вчиняються без передбаченого законом дозволу і спричиняють адміністративну або кримінальну відповідальність [8, с. 68; 9, с. 29].

У статті 3 Протоколу вказано, що «незаконний обіг» означає ввіз (вивіз), придбання, продаж, доставку, переміщення або передачу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї з території або територією однієї Держави-учасниці на територію іншої Держави-учасниці, якщо будь-яка із заінтересованих Держав-учасниць не надає дозволу на це відповідно до положень цього Протоколу або якщо вогнепальна зброя не має маркування, нанесеного відповідно до статті 8 Протоколу [2]. Як бачимо, насамперед Протокол пов'язує кримінальну відповідальність з фактом переміщення через кордон держави, що не дивно, враховуючи, що сферою його дії визначено «злочини, що носять транснаціональний характер і вчинені за участі організованої злочинної групи». Тобто найбільш наближеною в національному законодавстві кримінально-правовою нормою є стаття 201 КК України, яка передбачає відповідальність за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї.

Але чи означає це, що цим складом кримінального правопорушення вичерпується поняття незаконного обігу? На наш погляд, ні. Такі положення повинні бути орієнтиром для національного законодавства в питаннях установлення відповідальності за будь-яке поводження з відповідними предметами. Так, наприклад, згідно з Протоколом кримінальним правопорушенням повинні визнаватися придбання, продаж, передача або переміщення територією держави вогнепальної зброї, її складових частин або компонентів, а також боєприпасів до неї з метою подальшого використання на території іншої держави представниками транснаціональної злочинної організації [2]. Очевидно, що подібні дії не охоплюються статтею 201 КК України і можуть розглядатися лише як підготовка до контрабанди, що не повною мірою відповідає цілям Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Саме тому вважаємо, що будь-яка вогнепальна зброя, її складові частини та боєприпаси повинні визнаватися предметом кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 201, 262, 263, 263-1 КК України.

Що ж стосується третього діяння, то слід зазначити, що на відміну від Протоколу, у якому визначено 4 форми впливу на маркування: фальсифікація, видалення, знищення або зміна, вітчизняний законодавець у статті 263-1 КК України використовує лише 3 з них: фальсифікація, видалення або зміна. Мабуть, убачається, що видалення охоплює знищення, а тому така форма не потребує самостійного закріплення. На нашу думку, це не так. Знищення – це такий вплив на номер маркування, за якого стає неможливим ідентифікувати зброю, проте фізично номер залишається нанесеним. Оскільки номер не видаляється остаточно і не замінюється на інший, то таке діяння не охоплюється жодною іншою формою об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого у

статті 263-1 КК України, але є суспільно небезпечним, оскільки не дозволяє ідентифікувати зброю. Така форма впливу на ідентифікаційний номер закріплена, наприклад, у статті 290 КК України, тому вважаємо, що це діяння повинно бути закріплене й у статті 263-1 КК України.

Суб'єктивні ознаки відповідних кримінальних правопорушень не викликають дискусій: умисний характер відповідних діянь та загальний суб'єкт.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що на сьогодні Україна не в повному обсязі виконала взяті на себе міжнародно-правові зобов'язання, обумовлені приєднанням до Протоколу в частині встановлення кримінальної відповідальності за незаконне поводження з вогнепальною зброєю. Для узгодження національного із зазначеним Протоколом необхідно: криміналізувати незаконне поводження з гладкоствольною мисливською зброєю, основними частинами вогнепальної зброї; передбачити як окреме діяння у статті 263-1 КК України знищення маркування вогнепальної зброї.

Список використаних джерел

1. Комісаров М. Л., Пономарьова Т. І. До питання щодо «особливого» статусу гладкоствольної мисливської зброї, передбаченого ст. 263 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 30–32.
2. Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. *Офіційний вісник України*. 2013. № 32, 54. Ст. 1124, 1991.
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : видавництво «Елтон-2», 2012. Т. 2. 704 с.
4. Сарнавський О. М. Кримінально-правова характеристика викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук. К., 2009. 193 с.
5. Голубош В. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук. К., 2019. 272 с.
6. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : наказ МВС України від 21.08.1998 № 622. *Офіційний вісник України*. 1998. № 42. Ст. 1574.
7. Кримінальна відповідальність за незаконний обіг зброї / Ю. М. Береза, М. М. Єфімов та інші; за заг. ред. к.ю.н., доцента С. А. Шалгунової. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 364 с.
8. Андреев Д. В. Поняття та види незаконного обігу зброї. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 2 (78). С. 62–69.
9. Катеринчук І. П., Меркулова В. О. Незаконний обіг зброї, бойових припасів або вибухових речовин: напрями реформування кримінального законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 29–35.

References

1. Komissarov, M. L., Ponomarova T. I. (2014). Do pytannia shchodo «osoblyvoho» statusu hladkostvolnoi myslyvskoi zbroi, peredbachenoho st. 263 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [On the question of the «special» status of smooth-bore hunting weapons under Art. 263 of the Criminal code of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pravo»*. Vyp. 24. T. 4. S. 30–32 [in Ukrainian].

2. Protokol proty nezakonnoho vyhotovlennia ta obihu vohnepalnoi zbroi, yii skladovykh chastyn i komponentiv, a takozh boieprypasiv do nei, yakyi dopovniuie Konventsiiu Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti [Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, Their Parts and Components and Ammunition, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2013. № 32, 54. St. 1124, 1991 [in Ukrainian].

3. Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna) : pidruchnyk [Criminal law (Special part): textbook] / za red. O. O. Dudorova, Ye. O. Pysmenskoho. Luhansk : vydavnytstvo «Elton-2», 2012. T. 2. 704 s. [in Ukrainian].

4. Sarnavskiy, O. M. (2009). Kryminalno-pravova kharakterystyka vykradennia, pryvlasnennia, vymahannia vohnepalnoi zbroi, boiovykh prypasiv, vybukhovykh rechovyn chy radioaktyvnykh materialiv abo zavolodinnia nymy shliakhom shakhraistva abo zlovzhyvannia sluzhbovym stanovyschem [Criminal characteristics of theft, misappropriation, extortion of firearms, ammunition, explosives or radioactive materials or their acquisition by fraud or abuse of office] : dys. ... kand. yuryd. nauk. K. 193 s. [in Ukrainian].

5. Holubosh, V. V. (2019). Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty hromadskoi bezpeky, predmetom yakykh ye zbroia, boiovi prypasy, vybukhovi rechovyny ta vybukhovi prystroi (statti 262, 263, 263-1, 264 KK Ukrainy) [Criminal liability for crimes against public safety, the subject of which are weapons, ammunition, explosives and explosive devices (Articles 262, 263, 263-1, 264 of the Criminal Code of Ukraine)] : dys. ... kand. yuryd. nauk. K. 272 s. [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vyhotovlennia, prydbannia, zberihannia, obliku, perevezennia ta vykorystannia vohnepalnoi, pnevmatychnoi, kholodnoi i okholoshchenoi zbroi, prystroiv vitchyznianoho vyrobnytstva dlia vidstrilu patroniv, sporiadzhenykh humovymy chy analogichnymy za svoimy vlastyvostiamy metalnymy snariadamy nesmertelnoi dii, ta patroniv do nykh, a takozh boieprypasiv do zbroi, osnovnykh chastyn zbroi ta vybukhovykh materialiv [On approval of the Instruction on the procedure for manufacture, purchase, storage, accounting, transportation and use of firearms, pneumatic, melee and melee weapons, devices of domestic production for firing cartridges equipped with rubber or similar non-lethal metal shells, and cartridges to them, as well as ammunition for weapons, main parts of weapons and explosives] : nakaz MVS Ukrainy vid 21.08.1998 № 622. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 1998. № 42. St. 1574 [in Ukrainian].

7. Kryminalna vidpovidalnist za nezakonnyi obih zbroi [Criminal liability for illicit trafficking in weapons] / Yu. M. Bereza, M. M. Yefimov ta inshi; za zah. red. k.i.u.n., dotsenta S. A. Shalhunovoi. Dnipro : Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2020. 364 s. [in Ukrainian].

8. Andrieiev, D. V. (2017). Poniattia ta vydy nezakonnoho obihu zbroi [Concepts and types of illicit trafficking in weapons]. *Visnyk Luhanskoho derzhanoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E. O. Didorenka*. № 2 (78). S. 62–69 [in Ukrainian].

9. Katerynychuk, I. P., Merkulova, V. O. (2017). Nezakonnyi obih zbroi, boiovykh prypasiv abo vybukhovykh rechovyn: napriamy reformuvannia kryminalnoho zakonodavstva [Illicit trafficking in weapons, ammunition or explosives: directions for reforming criminal law]. *Pivdenoukrajnskyi pravnychyi chasopys*. № 3. S. 29–35 [in Ukrainian].

Danylevskiy Andriy,

PhD in Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9315-9381>

FULFILLMENT OF UKRAINE'S INTERNATIONAL LEGAL OBLIGATIONS IN THE FIELD OF CRIMINALIZATION OF ILLEGAL TREATMENT OF FIREARMS IN THE CONTEXT OF REFORMING CRIMINAL LEGISLATION

The article analyzes the compliance of the current criminal legislation of Ukraine with the provisions of international regulations in the field of illicit handling of firearms, in particular the Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, Their Components and Ammunition, as amended by the UN Convention against transnational organized crime. Based on the analysis, it is concluded that the current criminal legislation of Ukraine does not fully comply with the provisions of these acts and needs to be amended. In particular, it is pointed out that criminal acts involving illegal handling of smooth-bore

hunting weapons, criminalization of illegal handling of the main parts of firearms, etc. are referred to as criminal offenses. It is noted that in terms of its properties and level of public danger, smooth-bore hunting weapons are not inferior to rifles, and the lack of criminal liability for illegal handling of such weapons is a tribute to the times when it was in free circulation. Attention is drawn to the fact that international law requires the criminalization of illicit trafficking in firearms components, but national law provides for criminal liability only for the smuggling of firearms. It is expedient to criminalize the circulation of only the main parts of firearms, as they are necessary for its operation, handling of non-essential parts that are designed to improve the appearance of firearms, their ergonomics, comfort, adaptation to anatomical features of the owner, adaptation to certain tasks. does not pose a significant public danger, and therefore does not require criminalization. It is believed that the objective aspect of the criminal offense under Article 263-1 of the Criminal Code of Ukraine does not cover the destruction of firearms markings, as required by international law, although such an act is socially dangerous because it does not allow the identification of weapons. It is concluded that in order to bring the national legislation in line with the said protocol, it is necessary to: criminalize the illegal handling of smooth-bore hunting weapons, the main parts of firearms; to envisage as a separate act in Article 263-1 of the Criminal Code of Ukraine the destruction of the marking of firearms.

Key words: *firearms; criminalization; criminal offense; destruction; smoothbore hunting weapons.*

Надіслано до редколегії 05.08.2021
Рекомендовано до публікації 12.08.2021

УДК: 343.9.01:343.346.5 (477)

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-115-125>

Спринцев Пилип Сергійович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9790-9565>

Жученко Євгеній Юрійович,
аспірант
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5983-3945>

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ТА СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

У статті автори розглядають загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху. Указується, що здебільшого такі діяння є наслідком кримінально протиправної небажливості та самовпевненості. Тому не можна стверджувати, що більша частина їх учиняється з прямим умислом з метою отримати суспільно небезпечні наслідки. Залишаються випадки, зумовлені порушенням безпеки дорожнього руху пішоходами, що значно ускладнює прогнозування таких протиправних актів і не дозволяє вчасно вживати запобіжних заходів. Автори зазначають, що умовно всі причини, пов'язані з порушенням правил дорожнього руху, можна поділити на: 1) причини, обумовлені небажливим ставленням водія до виконання своїх обов'язків на дорозі (нетверезий стан, втрата уваги тощо); 2) причини, обумовлені небажливим ставленням пішоходів до правил дорожнього руху; 3) причини, обумовлені небажливим ставленням працівників сервісних центрів МВС України до виконання своїх обов'язків. Отже, основним фактором, об'єднуючим усі причини, є небажливість суб'єктів, котрі стосуються організації дорожнього руху. Наразі в нашій державі вдало запроваджена низка кримінологічних стратегій запобігання кримінальним правопорушенням у сфері дорожнього руху. Однак більшість таких стратегій не відповідає вимогам та реаліям сьогодення, у зв'язку з чим кримінологічна картина в частині дорожньо-транспортних пригод залишається стабільно негативною. Указане свідчить про необхідність перегляду загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів та засобів запобігання, які дозволять не тільки зменшити кількість таких суспільно небезпечних діянь, а й покращити загальну кримінально-правову та кримінологічну статистику.

Ключові слова: запобігання; кримінальне правопорушення; безпека дорожнього руху; водій; пішохід; кримінальна відповідальність; правила дорожнього руху; дорожньо-транспортна пригода.

Постановка проблеми. Сучасним кримінальним законодавством передбачено кримінальну відповідальність за всі форми кримінально протиправної діяльності. При цьому до сьогодні залишаються суспільно небезпечні діяння, котрі можна назвати найбільш розповсюдженими, а тому і такими, до яких важко застосувати заходи та засоби запобігання. Прикладом останньої тези є кримінальні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, які відповідно до статистичних даних останнім часом мають тенденцію до зростання. У зв'язку з цим логічною є термінова потреба в розробці сучасних запобіжних кримінологічних стратегій. Такі стратегії мають враховувати основні детермінанти таких протиправних діянь, особу кримінального правопорушника, а також особливості складу кримінального правопорушення (найбільше значення мають факультативні ознаки об'єктивної сторони та суб'єктивна сторона). До того ж варто зауважити, що запобігання має здійснюватися на всіх рівнях, головними з яких є загальносоціальний та спеціально-кримінологічний. Отже, вважаємо за доцільне розглянути це питання більш детально. Особливу увагу, на наш погляд, необхідно приділити випадкам порушення правил безпеки дорожнього руху.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні особливості запобігання кримінальним правопорушенням у сфері дорожнього руху залишаються не в повній мірі дослідженими. Окремі аспекти висвітлено в працях таких учених, як Б. Ю. Бурбело, В. Г. Ковальов, В. А. Мисливий, В. І. Осадчий, А. І. Перепелиця, С. І. Саєнко, А. О. Собакар, В. П. Тихий, М. Л. Шелухін та ін.

Метою статті є дослідження особливостей загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що перш ніж створювати запобіжний комплекс заходів, необхідно ретельно дослідити причини та умови того чи іншого виду протиправної діяльності. Серед основних причин порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту (котре є одним із найбільш розповсюджених діянь серед кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху. – *Прим. авт.*) К. О. Полтава за результатами проведення автотехнічної експертизи називає перевищення водіями дозволеної швидкості руху, порушення ними правил маневрування, несподіваний вихід пішоходів на проїзну частину поза пішохідними переходами, грубе ігнорування водіями правил дорожнього руху та ін. У свою чергу, вчена зауважує, що саме такі чинники, як перевищення швидкості та виїзд на смугу зустрічного руху, найчастіше фіксуються в протоколах про порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту та зазвичай визнаються остаточними причинами дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) під час проведення автотранспортної експертизи [1, с. 185]. Отже, здебільшого такі кримінальні правопорушення вчиняються через кримінально протиправну недбалість та кримінально протиправну самовпевненість. Тому не можна стверджувати, що більша частина їх вчиняється суб'єктами з прямим умислом з метою отримати суспільно небезпечні наслідки. На жаль, залишаються випадки, зумовлені порушенням безпеки дорожнього руху пішоходами, що значно ускладнює прогнозування таких протиправних актів і не дозволяє вчасно вживати запобіжних заходів. Варто звернути увагу, що остання наша теза стосується не тільки діяння, котре полягає в порушенні правил дорожнього руху. Інші кримінальні правопорушення, що знаходяться в системі, яку розглядаємо, також можуть передбачати змішану форму вини.

Крім зазначених, чинниками, що детермінують скоєння кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху А. П. Закалюк вважає такі: 1) керування транспортом після вживання алкогольних напоїв, у хворобливому стані, під час гострого емоційного збудження, відволікання уваги від контролю руху; 2) поверховість працівників сервісних центрів Міністерства внутрішніх справ України (далі –

МВС України) під час перевірки професійних знань та вмінь осіб, які прагнуть отримати право на керування транспортом, корисливі зловживання під час виконання цих функцій та відповідних операцій; 3) невикористання водієм і пасажирями пристосувань індивідуальної безпеки; 4) порушення нормативів робочого часу, що викликає психологічне перенапруження водія; 5) віктимна поведінка пасажирів; 6) конструктивні недоліки автотранспортних засобів, особливо системного керування та гальмування; 7) неналежний контроль власників за технічним станом автотранспортних засобів; 8) недостатнє фінансування дорожнього господарства, що перешкоджає підтриманню в належному стані автомобільних шляхів і доріг, дотриманню нормативів їх прокладення, утримання, ремонту [2, с. 691–692]. Абсолютно поділяємо думку вченого, оскільки умовно всі причини, пов'язані з порушенням безпеки дорожнього руху можна поділити на: 1) причини, обумовлені недбалим ставленням водія до виконання своїх обов'язків (нетверезий стан, втрата уваги тощо); 2) причини, обумовлені недбалим ставленням пішоходів до правил дорожнього руху; 3) причини, обумовлені недбалим ставленням працівників сервісних центрів МВС України до виконання своїх обов'язків. Отже, основним фактором, об'єднуючим усі причини, є недбалість суб'єктів, які стосуються організації дорожнього руху.

Вітчизняний учений В. А. Мисливий додатково виділяє такі чинники, що детермінують учинення порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту: 1) організаційні недоліки в діяльності суб'єктів експлуатації транспорту, які належним чином не виконують вимог законодавства про дорожній рух, програм і нормативних документів Кабінету Міністрів України; 2) неналежна організація нагляду та контролю дорожнього руху, передусім територіальними підрозділами Національної поліції України (патрульної поліції); 3) невідповідність технічних параметрів та несправність транспортного засобу; 4) погодні умови та непристосованість шляхів до їх ускладнення; 5) нестабільність та суперечливість нормативно-правового регулювання дорожнього руху, у тому числі організації діяльності поліції [3, с. 215]. Проте причини та умови порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту залежать від самої особи, яка керує транспортним засобом, та конкретної життєвої ситуації, що виникла на момент учинення вказаного порушення [4]. На нашу думку, такий підхід має право на існування, оскільки дуже часто фактори об'єктивної реальності складаються так, що дорожньо-транспортна подія відбувається без активної участі водія та пішоходів.

Учені також не поділяють думки тих кримінологів, які вважають, що сама собою конкретна життєва ситуація на дорозі, навіть у разі вираженої складності, не може стати причиною порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. Така позиція ґрунтується на тому, що конкретна життєва ситуація має різні форми прояву. Якщо особа, яка керує транспортним засобом після весілля або святкування дня народження (а це конкретна життєва ситуація), сідає за кермо транспортного засобу в нетверезому стані, імовірність порушити правила безпеки дорожнього руху набагато вища, ніж коли ця особа буде тверезою. Інша життєва ситуація: коли особа, керуючи транспортним засобом, везе до лікарні хвору людину або вагітну жінку і водночас порушує правила безпеки дорожнього руху, то ця особа усвідомлює таке порушення, але нехтує правилами дорожнього руху та безпеки, виражаючи при цьому особливий вид антисуспільного прояву. У цьому разі йдеться про інший ступінь вираженості порушень правил безпеки дорожнього руху [4]. Тому кожна життєва ситуація, яка спричинила порушення безпеки дорожнього руху, потребує розмежування. Несприятливі погодні умови, прагнення врятувати життя людини тощо – це своєрідні форс-мажорні обставини, у яких водій не здатен об'єктивно оцінити ситуацію, котра склалася. Життєва ситуація також може виникнути і щодо сторонніх осіб, які також через свій психофізіологічний стан або інші природні чинники можуть бути нездатні керувати своєю поведінкою. У

зв'язку з цими чинниками будування кримінологічних стратегій запобігання таким кримінальним правопорушенням має відбуватися з урахуванням усіх особливостей.

Загальносоціальне запобігання автотранспортній злочинності спрямоване на здійснення заходів, що можуть глобально впливати на явища та процеси, які детермінують прояви і цієї злочинності. Слід підтримати думку вчених, які стверджують, що загальносоціальне запобігання злочинності є і буде залишатися найважливішим аспектом соціальної політики держави [5, с. 19]. Загальносоціальному запобіганню автотранспортній злочинності притаманна та особливість, що його здійснення провадиться не заради протидії цій злочинності, а для суттєвого й поступового зменшення «поля» криміногенних впливів на прояви автотранспортної злочинності. Мова йде саме про зниження рівня автотранспортної злочинності, але аж ніяк не про її викорінення: це просто неможливо зробити і, звичайно, такий вид злочинності (як і вся злочинність), особливо у сфері використання техніки, існує в усіх багатих і розвинених країнах. Постійне технічне відставання і його подолання – це не кримінологічні, а загальносоціальні, історичні проблеми [6, с. 496–497]. Ця думка повністю підтверджує об'єктивність нашого підходу. На загальносоціальному рівні необхідно ретельно дослідити та усунути ті фактори, що сприяють збільшенню кількості випадків порушення безпеки дорожнього руху. До того ж це має відбуватися як на законодавчому, так і на загальнодержавному рівні.

Можна виділити такі загальносоціальні заходи запобігання автотранспортній злочинності:

1) соціально-економічні – такі заходи спрямовані на задоволення потреб населення: підвищення прожиткового мінімуму, пенсій, соціальних виплат; гарантування надання безкоштовної медичної допомоги; вирішення питання зайнятості молоді; забезпечення гідного фінансування державних медичних та освітніх закладів тощо;

2) організаційно-технічні – це насамперед поліпшення доріг: будівництво нових та якісний ремонт доріг загального користування державного та місцевого рівнів; поділ смуг зустрічного руху широкою смугою відчуження; нанесення дорожньої розмітки, встановлення відповідних знаків, огорож у місцях з великою інтенсивністю руху; організація постійного контролю за станом доріг і т. д. Крім того, до цієї групи заходів може бути віднесено поліпшення технічного обслуговування автомобілів, обладнання міських магістралей електронними засобами регулювання і контролю дорожнього руху [7]. Наприклад, у західноєвропейських країнах найбільш великі магістралі оснащені прихованими телекамерами, які автоматично фіксують транспортні засоби, що перевищують встановлену швидкість (записують на плівку швидкість, час і номерний знак автомобіля) [8, с. 238–239]. Указані заходи є доречними, однак убачаємо доцільним змінити підхід та поділити заходи на соціально-політичні та економіко-правові. До соціально-політичних могли б належати: вирішення питання зайнятості молоді; удосконалення процесу взаємодії керівництва областей та міст із громадянами (у тому числі це стосується своєчасного реагування на скарги населення); подолання безробіття; створення закладів з підтримки та реабілітації осіб, котрі мають певні залежності, та ін. Економіко-правові заходи мають бути спрямовані на створення державних програм та стратегій з покращення економічної ситуації; задоволення потреб населення: підвищення прожиткового мінімуму, пенсій, соціальних виплат; гарантування надання безкоштовної медичної допомоги; забезпечення гідного фінансування державних медичних та освітніх закладів тощо;

3) виховні – ті, що передбачають формування в населення правильних ціннісних орієнтацій, імовірного мислення, яке дозволяє аналізувати особистий досвід; профілактика пияцтва та наркоманії. Відповідно до проведених досліджень 12,5 % водіїв

та 33,5 % пішоходів знаходилися під впливом алкоголю під час автопригоди. Характер порушень правил руху, допущених водіями, які вживають алкоголь, наркотики та інші одурманюючі засоби, помітно відрізняється від тих самих порушень, учинених тверезими людьми. Вони більш злісні, і як наслідок – найбільш суспільно небезпечні [7]. Це пояснюється тим, що вживання алкоголю та інших одурманюючих засобів стимулює такі стани під час порушення правил безпеки руху, як загальна психічна дезорієнтованість, різні рухові розлади, це і призводить до подій з тяжкими наслідками [6, с. 490]. Тому результати боротьби з алкоголізмом і наркоманією прямо пропорційно впливатимуть на рівень автотранспортних злочинів. Узагальнюючи, можна зробити висновок, що ситуація, яка склалася у державі щодо стану та динаміки дорожньо-транспортних пригод та наслідків, знаходиться на критичному рівні, тому слід приділяти зазначеній проблемі належну увагу. Сучасна критична ситуація безпеки дорожнього руху обумовлює високі вимоги до попередження дорожньо-транспортних пригод, а особливо до заходів загальносоціального запобігання. Превенція дорожньо-транспортних злочинів та правопорушень у цілому не тільки повністю повинна включати заходи, форми та методи запобігання дорожньо-транспортним пригодам, а й діяти на випередження [9]. Виховання молоді має відбуватися ще в закладах загальної середньої освіти, особливо це стосується розгляду Правил дорожнього руху з точки зору як майбутніх водіїв, так і пішоходів. Саме тому доцільним є проведення тижнів, присвячених безпеці дорожнього руху, популяризації здорового способу життя, а також лекцій про шкоду вживання наркотичних речовин, алкоголю, тютюнопаління. Підліткам необхідно усвідомити ціннісні орієнтири, котрі пояснюють важливість людського життя.

Запобіжні заходи повинні включати загальносоціальну профілактику, а також розповсюджуватися на умови та фактори, що сприяють настанню тяжких наслідків, тобто мати у своєму складі спеціальні превентивні заходи. У визначенні таких умов і факторів, у встановленні найбільш ефективних форм і методів впливу на них, в організації та здійсненні відповідних попереджуючих заходів і реалізується найбільшою мірою специфіка профілактики дорожньо-транспортних злочинів. Об'єктами профілактичного впливу повинні бути всі компоненти дорожнього руху: людина – автомобіль – дорога. Розглядаючи заходи із запобігання дорожньо-транспортним злочинам, за масштабами можна виділити загальні та локальні. При цьому локальний характер може визначатися особливістю регіонів або окремих категорій транспортних засобів, або специфікою експлуатації транспорту в системі певного міністерства (відомства). За змістом профілактичні заходи можуть бути спрямовані на вирішення економічних, технічних, правових, організаційних, медичних, психологічних та інших проблем [5]. Серед заходів загального попередження дорожньо-транспортних злочинів варто наголосити на значенні правового регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Відповідна поведінка, що стосується не тільки дій учасників дорожнього руху, а й змісту транспортних засобів, доріг та інших аспектів системи «людина – автомобіль – дорога», потребує чіткої правової регламентації. Необхідно прийняти такий закон про дорожній рух, який визначав би конкретні міністерства, відомства, організації, що відповідають за порядок на дорогах. Крім цього, проблема підвищення профілактичної ролі заходів кримінального впливу, а саме санкцій, що застосовуються за управління транспортними засобами у стані алкогольного сп'яніння, заслуговує на особливу увагу [7]. Повністю підтримуємо таку пропозицію, оскільки якісне нормативно-правове регулювання дозволяє здійснювати комплексний вплив на кримінально протиправну діяльність. Отже, можна стверджувати, що *до загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху можна віднести: 1) створення загальнодержавних*

програм, спрямованих на вдосконалення дорожнього руху (ремонт доріг, оснащення їх спеціальними знаками, покращення світлового та аварійного обладнання тощо); 2) удосконалення знань учнів закладів освіти всіх рівнів щодо правил дорожнього руху, особливостей їх дотримання та відповідальності за порушення (проведення відповідних тижнів, присвячених правилам дорожнього руху); 3) створення спеціальних закладів, діяльність яких спрямована на боротьбу з різними залежностями; 4) популяризація здорового способу життя; 5) удосконалення роботи засобів масової інформації в частині надання даних щодо частоти випадків та наслідків дорожньо-транспортних пригод; 6) підвищення рівня життя та свідомості громадян (курсив наш. – П. Є., Є. Ж.).

У юридичній літературі наявні різноманітні судження щодо цілей загального та спеціального попередження дорожньо-транспортних злочинів. Окрема група авторів вважає, що покарання за цей вид злочинів повинно бути спрямовано на ефективне запобігання повторних випадків, віддаючи тим самим пріоритет індивідуальній профілактиці. Інші, навпаки, переконані, що стосовно дорожньо-транспортних злочинів завдання покарання визначаються насамперед цілями загального попередження. Вони висловлюють думку, що для заходів загальної профілактики характерний принцип залякування: чим суворіше покарання, що передбачене законом, тим вища його попереджувальна роль, і що перегляд санкцій у бік пом'якшення покарання означає зниження ролі загальної та зростання ролі індивідуальної профілактики цієї норми [10]. У свою чергу, спеціальне запобігання дає змогу комплексно розпочати вирішення безпосередньої проблеми, яка сприяє або обумовлює порушення безпеки дорожнього руху.

Значний внесок у попередження дорожньо-транспортних злочинів має своєчасне та кваліфіковане розслідування злочинів і пригод. Необхідно посилити контроль за законністю адміністративного провадження і дізнання у справах про правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Разом із заходами загальної профілактики діяльність слідчих має конкретну спрямованість, що пов'язана з процесуальними обов'язками виявляти причини та умови, що сприяють дорожньо-транспортним злочинам, і виносити постанову за конкретними кримінальними справами. У зв'язку з цим слід підвищити рівень професійної підготовки транспортних слідчих, прокурорів, а також постійно вдосконалювати практику розслідування та судового розгляду кримінальних справ про автотранспортні злочини. Одним з найважливіших напрямів щодо запобігання дорожньо-транспортним злочинам є проведення виховної роботи на державному рівні. Від рівня правосвідомості та дисциплінованості водіїв насамперед і залежить ефективність усього комплексу заходів щодо попередження дорожньо-транспортних злочинів. Для забезпечення безаварійної роботи професіоналізму та швидкості реакції недостатньо, потрібно апелювати до морально-психологічних якостей, тому вирішальна роль у попередженні дорожньо-транспортних злочинів з вини водіїв належить вихованню останніх за принципом поваги до закону. Про це свідчить той факт, що під час проведення кримінологічного дослідження [11] на запитання, що утримує водіїв від порушень Правил дорожнього руху, близько 51 % водіїв відповіли: «Упевненість у необхідності дотримання встановлених правил» [11]. Спеціальне попередження та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху має особливе, навіть провідне значення, оскільки воно спрямоване безпосередньо на детермінанти та фонові явища, які провокують такі протиправні діяння.

Учені вказують, що спеціально-кримінологічні заходи запобігання автотранспортній злочинності можна класифікувати так:

1) контроль за додержанням безпеки дорожнього руху та дотриманням Правил дорожнього руху водіяма автотранспорту – цей захід здійснюється Кабінетом Міністрів України, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, МВС України, іншими спеціально уповноваженими на те державними органами (державний контроль), а також міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади (відомчий контроль). Такий напрям є пріоритетним, адже здійснення такого контролю, як засвідчує практика, значно впливає на зниження рівня автотранспортних злочинів;

2) покращення стану доріг, дорожніх знаків, освітлення; своєчасний та якісний ремонт шляхів – зменшення кількості криміногенних ситуацій, пов'язаних з рухом автотранспорту, багато в чому залежить від розвитку дорожньої мережі, яка має задовольняти потреби й перспективи автомобілізації, і від належного оснащення доріг та їх обслуговування. Більше коштів має виділятися на фіксацію та автоматизацію регулювання руху, будівництво нових розв'язок, тунелів, підземних та надземних переходів, стоянок для транспортних засобів;

3) забезпечення контролю за технічним станом транспортних засобів та їх експлуатації – проведення періодичних технічних оглядів, контроль за здійсненням автотранспортними підприємствами заходів з утримання транспорту в справному стані, перевірка його справності у вибірковому порядку і т. д. – неодмінні умови запобігання автотранспортним злочинам. Служби, що контролюють безпеку дорожнього руху, повинні вести облік таких злочинів і подій, виявляти їх причини;

4) підвищення рівня «пасивної безпеки» (захист життя і здоров'я людей, що потрапили в автодорожню пригоду) – під час конструювання нових моделей транспортних засобів особлива увага має приділятися забезпеченню належних умов роботи водіїв, поліпшенню огляду, усуненню факторів, що підсилюють стомлюваність (шуму, вібрації, загазованості й т. ін.), посиленню енергопоглинаючих властивостей кузова, протиударній конструкції керма, комплектуванню транспортних засобів якомога більшою кількістю повітряних подушок та ін. [12, с. 296]. Певною проблемою, на нашу думку, стало зниження якості контролю поліції за безпекою дорожнього руху. Така ситуація виникла внаслідок проведення низки реформ МВС України, у результаті яких було частково скорочено окремі служби, а їх обов'язки було розподілено між іншими підрозділами Національної поліції України. У таких умовах більш логічним було б переглянути функціональні обов'язки працівників патрульної служби з метою вдосконалення процесу виконання ними своїх повноважень. До того ж увага має бути приділена вдосконаленню взаємодії поліції з судовими експертами, котрі здійснюють автотехнічні експертизи, а також кваліфікаційній підготовці саме експертів-автотехніків. Встановлення об'єктивних причин ДТП, ретельний огляд автомобіля під час реєстрації / перереєстрації надає можливість своєчасно попередити аварії, пов'язані з несправністю самого транспортного засобу;

5) висока фахова підготовка водіїв, контроль за станом здоров'я, тверезості та готовності керувати транспортом [13, с. 143]. Поряд із системою технічних заходів багато уваги має приділятися підбору, підготовці, вихованню водіїв автотранспорту. Особливий акцент потрібно зробити на водіїв пасажирського транспорту. Дієвим кроком буде вдосконалення системи професійного відбору водіїв пасажирського автотранспорту та створення тренувальних центрів для водіїв пасажирського автотранспорту, які працюватимуть при Національній поліції України (назву Державтоінспекції змінено на назву Національній поліції України. – прим. авт.) на місцях у вигляді навчальних класів, кабінету психологічної підготовки та тренувального майданчику. Крім цього, на базі

створених тренувальних центрів можливим буде запровадження курсів та семінарів підвищення кваліфікації з тематики безпеки дорожнього руху та експлуатації автотранспорту [14, с. 134–135]. Наразі в Україні здійснюється активна робота щодо подолання корупції, що також стосується і випадків неправомірних взаємозв'язків осіб, котрі прагнуть отримати посвідчення водія без складання іспиту або з фіктивним результатом останнього. Значний відсоток порушень Правил дорожнього руху пов'язаний з відсутністю у водія знань і вмінь, достатніх для орієнтування на дорозі, та можливості уникнення протиправних діянь. Тому боротьба з корупцією в системі МВС України – один із шляхів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху;

6) виховання пішоходів і контроль за дотриманням ними Правил дорожнього руху – на особливу увагу заслуговує безпека дітей, інвалідів, людей похилого віку та велосипедистів. Водночас має бути змінено ставлення до пішоходів-порушників. Положення, коли за протиправну поведінку пішохода до відповідальності притягують водія тільки на тій підставі, що він керує джерелом підвищеної небезпеки, є неправильним. Потрібно терпляче й усебічне навчання пішоходів, здійснюване шляхом застосування комплексу заходів, спрямованих на підвищення загального рівня їх організованості і свідомості [12, с. 419]. Виховання пішоходів, підвищення рівня їх свідомості та взаємодії з іншими учасниками дорожнього руху є дуже важливим заходом у межах спеціального запобігання, оскільки їх віктимна поведінка часто стає однією з основних причин порушення водіями правил дорожнього руху;

7) діяльність слідчих підрозділів органів внутрішніх справ – великий внесок у запобігання ДТП робить кваліфіковане розслідування злочинів та пригод, здійснюване слідчими органами внутрішніх справ. Заходи запобігання автотранспортним злочинам повинні вживатися слідчим в одних випадках для впливу на конкретних осіб, в інших – ці заходи повинні бути спрямовані на усунення недоліків (у діяльності підприємств, установ та організацій), які сприяють вчиненню цього виду злочинів. Запобіжні заходи здійснюються слідчим як за матеріалами кримінальних справ (у рамках цієї справи), що проводяться ним відповідно до вимог кримінально-процесуального закону, так і поза межами розслідування конкретної кримінальної справи;

8) функціонування кримінально-виправних установ – основою діяльності таких установ є виправлення засуджених за допомогою застосування до них покарання, визначеного судом. Головним критерієм виправлення і перевиховання осіб, які вчинили автотранспортні злочини, є їх зразкова поведінка і чесне ставлення до праці під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі [15, с. 16]. Поліція завжди була та залишається одним з основних суб'єктів запобігання кримінально протиправній діяльності. Від якісної роботи слідчого залежать межі кримінальної відповідальності особи, котра порушила кримінальне законодавство. Реалізація кримінальної відповідальності – превентивний захід, який у майбутньому має утримати учасників дорожнього руху від порушення правил безпеки останнього;

9) діяльність судів – одним із важливих заходів запобігання автотранспортним злочинам є постанови судів, у яких вони звертають увагу посадових осіб державних органів, керівників організацій, установ, підприємств на виявлені в конкретній кримінальній справі факти порушення закону, причини й умови, що сприяли такому порушенню, для вжиття заходів щодо їх усунення.

Значущим напрямом спеціально-кримінологічного запобігання автотранспортним злочинам є розробка обласними радами комплексних програм підвищення безпеки дорожнього руху на визначений термін. Метою таких програми є покращення

забезпечення безпеки дорожнього руху на автомобільних дорогах, вулицях і залізничних переїздах шляхом здійснення комплексу взаємопов'язаних заходів у таких напрямках: а) удосконалення профілактичної та освітньої діяльності у сфері безпеки дорожнього руху; б) посилення контролю за станом транспортної дисципліни серед учасників дорожнього руху; в) удосконалення організації дорожнього руху і поліпшення стану автомобільних доріг, вулиць і залізничних переїздів; г) медичне забезпечення безпеки дорожнього руху та вдосконалення системи збереження життя і здоров'я потерпілих у ДТП; г) забезпечення проведення науково-дослідних випробувань і впровадження технічних засобів та апаратури автоматизованих систем гнучкого керування дорожнім рухом, контролю швидкісних режимів та екологічного стану довкілля; д) інформаційне та технічне забезпечення безпеки дорожнього руху тощо [7]. Отже, до заходів спеціального кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху можна віднести: 1) удосконалення роботи підрозділів Національної поліції України, до функціональних обов'язків яких належить здійснення контролю за дотриманням водіями та пішоходами Правил дорожнього руху; 2) подолання корупції в системі МВС України (у тому числі й сервісних центрах МВС України), контроль за наданням об'єктивної та справедливої оцінки знань, умінь та навичок водія під час складання ним іспиту для отримання посвідчення; 3) удосконалення знань та вмінь слідчих, які розслідують ДТП, а також судових експертів, котрі проводять автотехнічні експертизи; 4) розробка та впровадження довгострокових комплексних програм підвищення безпеки дорожнього руху.

Висновки. Отже, проведені дослідження дали змогу зробити висновок, що наразі в нашій державі вдало запроваджені окремі стратегії запобігання кримінальним правопорушенням у сфері дорожнього руху. Однак більшість таких стратегій не відповідає вимогам та реаліям сьогодення, у зв'язку з чим кримінологічна картина в частині дорожньо-транспортних пригод залишається стабільно негативною. Зазначене свідчить про необхідність перегляду загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів та засобів запобігання, котрі дозволять не тільки зменшити кількість таких суспільно небезпечних діянь, а й покращити загальну кримінально-правову та кримінологічну статистику.

Список використаних джерел

1. Полтава К. О. Специфіка детермінації автотранспортної злочинності. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 183–187.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.
3. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія. Дніпро, 2004. 380 с.
4. Хелік В. В. Поняття та зміст порушень правил безпеки дорожнього руху особами, які керують транспортними засобами. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/910178.pdf> (дата звернення: 26.06.2021).
5. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
6. Антонян Ю. М. Криминологія : учеб. для бакалавров. М. : Юрайт, 2012. 523 с.
7. Полтава К. О. Застосування заходів загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання автотранспортній злочинності. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua> (дата звернення: 26.06.2021).
8. Иншаков С. М. Криминология : учеб. М. : Юриспруденция, 2000. 432 с.

9. Гізімчук С. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил, норм, стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 1999. 17 с.
10. Квашиш В. Е. Теоретические основы профилактики неосторожных преступлений. М., 1990. 53 с.
11. Цибульський А. С. Запобігання злочинам, що пов'язані з порушенням правил безпеки дорожнього руху. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 26.06.2021).
12. Криминология : учебник / под. ред. В. К. Звирбуля, Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. М. : Юрид. лит., 1979. 304 с.
13. Литвак О. Злочинність, її причини та профілактика : монографія. К. : Україна, 1997. 167 с.
14. Піддубна А. В. Деякі аспекти запобігання злочинним порушенням правил безпеки дорожнього руху та експлуатації пасажирського автотранспорту. *Право і суспільство*. 2011. № 4. С. 132–136.
15. Каретников И. В. Криминологическая характеристика дорожно-транспортных преступлений и их предупреждение органами внутренних дел (по материалам города Москвы) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 1974. 17 с.

References

1. Poltava, K. O. (2012). Spetsyfika determinatsii avtotransportnoi zlochynnosti [Specificity of the determination of autotransport crime]. *Pravo i suspilstvo*. № 6. S. 183–187 [in Ukrainian].
2. Zakaliuk, A. P. (2007). Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka [Course of modern Ukrainian Criminology: Theory and Practice] : u 3 kn. Kyiv : Vydavnychi Dim «In Yure». Kn. 2 : Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia vchynenniu okremykh vydiv zlochyniv. 712 s. [in Ukrainian].
3. Myslyvyi, V. A. (2004). Zlochyny proty bezpeky dorozhnoho rukhu ta ekspluatatsii transportu [Crimes against traffic safety and transport] : monohrafiia. Dnipro. 380 s. [in Ukrainian].
4. Khelik, V. V. Poniattia ta zmist porushen pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu osobamy, yaki keruiut trasportnyimi zasobamy [The concept and content of violations of traffic safety rules by persons driving vehicles]. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/910178.pdf> (data zvernennia: 26.06.2021) [in Ukrainian].
5. Holina, V. V. (2011). Zapobihannia zlochynnosti (teoriia i praktyka) [Prevention of Crime (Theory and Practice)] : navch. posib. Kh. : Nats. yuryd. akad. Ukrainy. 120 s. [in Ukrainian].
6. Antonyan, YU. M. (2012). Kriminologiya [Criminology] : ucheb. dlya bakalavrov. M. : YUrajt. 523 s. [in Russian].
7. Poltava, K. O. Zastosuvannia zakhodiv zahalnosotsialnoho ta spetsialno-kryminolohichnoho zapobihannia avtotransportnii zlochynnosti [Application of measures of general social and special criminological prevention of motor vehicle crime]. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua> (data zvernennia: 26.06.2021) [in Ukrainian].
8. Inshakov, S. M. (2000). Kriminologiya [Criminology] : ucheb. M. : YUrisprudenciya. 432 s. [in Russian].
9. Hizimchuk, S. V. (1999). Kryminalna vidpovidalnist za porushennia pravyl, norm, standartiv, shcho stosuutsia zabezpechennia bezpeky dorozhnoho rukhu [Criminal liability for violation of rules, norms, standards relating to road traffic safety] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Kh. 17 s. [in Ukrainian].
10. Kvashis, V. E. (1990). Teoreticheskie osnovy profilaktiki neostorozhnykh prestuplenij [Theoretical foundations of the prevention of reckless crimes]. M. 53 s. [in Russian].
11. Tsybul'skyi, A. S. Zapobihannia zlochynam, shcho poviazani z porushenniam pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu [Prevention of traffic safety offenses]. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua> (data zvernennia: 26.06.2021) [in Ukrainian].
12. Kriminologiya [Criminology] : ucheb. / pod. red. V. K. Zvirbulya, N. F. Kuznecovoj, G. M. Min'kovskogo. M. : YUrid. lit., 1979. 304 s. [in Russian].

13. Lytvak, O. (1997). Zlochynnist, yii prychnyny ta profilaktyka : monohrafiia [Crime, its causes and prevention: a monograph]. K. : Ukraina. 167 s. [in Ukrainian].

14. Piddubna, A. V. (2011). Deiaki aspekty zapobihannia zlochynnym porushenniam pravyl bezpeky dorozhnoho rukhu ta ekspluatatsii pasazhyrskoho avtotransportu [Some aspects of prevention of criminal violations of traffic safety rules and operation of passenger vehicles]. *Pravo i suspilstvo*. № 4. S. 132–136 [in Ukrainian].

15. Karetnikov, I. V. (1974). Kriminologicheskaya harakteristika dorozhno-transportnyh prestuplenij i ih preduprezhdenie organami vnutrennih del (po materialam goroda Moskvy) [Criminological characteristics of road traffic crimes and their prevention by the internal affairs bodies (based on materials from the city of Moscow)] : avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.08. M. 17 s. [in Russian].

Epyntsev Pylyp,

PhD in Law, Associate Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9790-9565>

Zhuchenko Yevhenii,

Postgraduate Student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5983-3945>

GENERAL SOCIAL AND SPECIAL-CRIMINOLOGICAL MEASURES TO PREVENT CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF ROAD SAFETY

In the article the authors consider general social and special-criminological measures of prevention of criminal offenses in the field of road safety. It is pointed out that, for the most part, such criminal offenses are the result of criminally unlawful negligence and arrogance. Therefore, it cannot be said that the lion's share is committed by drivers with direct intent in order to obtain socially dangerous consequences. There are still cases caused by traffic violations by pedestrians, which significantly complicates the forecasting of such illegal acts, and therefore the timely creation of precautionary measures. The author points out that conditionally all the reasons related to the violation of traffic rules can be divided into: 1) the reasons due to the negligent attitude of the driver to perform their duties on the road (intoxication, loss of attention, etc.); 2) the reasons caused by careless attitude of pedestrians to traffic rules; 3) the reasons caused by the careless attitude of employees of service centers of the Ministry of Internal Affairs to performance of the duties. Thus, the main unifying factor is the negligence of the subjects involved in the organization of traffic. It is concluded that a number of criminological strategies for the prevention of criminal offenses in the field of traffic have been successfully implemented in our country. However, most of these strategies do not meet the requirements and realities of today, and therefore the criminological picture of traffic accidents remains consistently negative. This indicates the need to revise general social and special criminological measures and means of prevention, which will not only reduce the number of such socially dangerous acts, but also improve the general criminal law and criminological statistics.

Key words: prevention; criminal offense; traffic safety; driver; pedestrian; criminal liability; traffic rules; traffic accident.

Надіслано до редколегії 26.07.2021
Рекомендовано до публікації 28.07.2021

УДК: 343.8

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-126-134>

Пилипенко Дмитро Олексійович,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>

СУБ'ЄКТНИЙ ФАКТОР КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено визначенню суб'єктів формування та реалізації кримінально-виконавчої політики України. Зосереджено увагу на суб'єктній складовій національної кримінально-виконавчої політики України. Проаналізовано теоретичні позиції щодо визначення суб'єктів як формування, так і реалізації вказаного різновиду внутрішньодержавної політики. Зазначено положення вітчизняного законодавства щодо визначення суб'єктів кримінально-виконавчої політики, функцією яких є як формування, так і реалізація кримінально-виконавчої політики. Розглянуто нормативну специфіку регламентації діяльності цих суб'єктів у напрямі формування та реалізації зазначеного різновиду внутрішньодержавної політики. Проаналізовано правовий статус та особливості нормативного регулювання специфіки діяльності державних органів та громадських, релігійних організацій і приватних осіб у межах формування та реалізації кримінально-виконавчої політики. У статті висловлено авторську позицію щодо визначення переліку та специфіки діяльності суб'єктів формування і реалізації кримінально-виконавчої політики України з урахуванням правового статусу та юридичної належності.

Ключові слова: кримінально-виконавча політика; суб'єкти кримінально-виконавчої політики; формування політики; реалізація політики; багатовекторність кримінально-виконавчої політики.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку суспільства зумовлює подальші якісні перетворення у внутрішній політиці нашої держави. Цей процес є актуальним і для сфери протидії злочинності в національній правовій системі. Відповідні вдосконалення та оптимізація відбувається як у кримінально-правовій, кримінально-процесуальній, так і кримінально-виконавчій сферах. Кримінально-виконавча сфера зазнає суттєвих зрушень у визначенні окремих категорій та їхньому змістовному наповненні. Однією з таких категорій є визначення суб'єктів кримінально-виконавчої політики. Цей елемент сучасної кримінально-виконавчої дійсності є теоретичним питанням, вирішення якого вимагає з'ясування насамперед нормативної специфіки врегулювання їхньої діяльності з відокремленням ключових напрямів цього процесу. Враховуючи цей фактор, а також багатоаспектність поняття «кримінально-виконавча політика» серед науковців немає єдності щодо визначення переліку осіб, які формують та реалізують кримінально-виконавчу політику.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані з визначенням суб'єктів кримінально-виконавчої політики, досліджувалися такими науковцями, як Є. Ю. Бараш, І. Г. Богатирьов, О. М. Джужа, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, О. Г. Колб,

В. В. Кондратішина, В. Я. Конопельський, О. М. Литвинов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, П. Л. Фріс, В. В. Шаблистий, М. М. Яцишин та ін.

Метою статті є визначення суб'єктів формування та реалізації кримінально-виконавчої політики України з урахуванням наявних теоретичних концепцій з цього питання. Зазначене здійснюється для вироблення сталої теоретичної позиції щодо єдиного розуміння поняття суб'єктів указанного різновиду внутрішньодержавної політики України.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні та іноземні науковці не знаходять порозуміння щодо єдиного та однозначного тлумачення суб'єктів формування та реалізації кримінально-виконавчої політики. Причиною цього, по-перше, є розуміння безпосередньо сутності терміна «політика» без екстраполяції на кримінально-виконавчу її складову, по-друге, багатокomпонентність такого явища, як політика вже з урахуванням специфіки сфери її реалізації, а саме кримінально-виконавчої сфери держави. Попри це, питання визначення суб'єктів кримінально-виконавчої політики потребує коректного врегулювання з метою однозначного сприйняття їхньої кількісної та якісної характеристики.

У політології суб'єкт політики визначається як дійова особа, соціальна група чи організація, які, маючи певні інтереси, використовуючи певні засоби, проявляють себе у сфері політики [1]. Суб'єкт політики також характеризується як носій предметно-практичної діяльності, що спричиняє певні зміни в політичних відносинах суспільства; особа, організація або соціальна група, які усвідомлюють цілі та завдання політичної діяльності, відносно самостійно беруть участь у політичному житті [2, с. 4]. У межах кримінально-виконавчого права зазначене питання досліджує Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, яка наголошує, що залежно від ролі в механізмі розроблення та реалізації кримінально-виконавчої політики всіх її суб'єктів можна поділити на суб'єктів формування кримінально-виконавчої політики та суб'єктів її реалізації [3, с. 44]. За подібною схемою розподілу ключових напрямів діяльності здійснюється розподіл суб'єктів кримінально-виконавчої політики в наукових доробках вітчизняних науковців. Так, А. Х. Степанюк суб'єктом формування кримінально-виконавчої політики вважає Верховну Раду України (далі – ВРУ), а до суб'єкта реалізації цієї політики відносить Державний департамент України з питань виконання покарань (далі – ДДУПВП) [4, с. 5]. Аналогічної думки й О. Г. Кальман, який зазначає, що кримінально-виконавча політика України формується законодавчою гілкою влади, а реалізується в законодавстві, що регулює діяльність органів і установ виконання покарань та в діяльності відповідних органів і установ [5, с. 8]. В. М. Трубников, В. П. Філонов, А. І. Фролов стверджують, що суб'єктами формування та розвитку політики у сфері виконання покарань є ВРУ, Президент України, громадські організації. Автори вважають, що цей різновид внутрішньодержавної політики реалізується в різних формах та насамперед у нормах кримінально-виконавчого законодавства, а також у рішеннях Уряду України, пов'язаних з питанням відбування кримінальних покарань. Також цю політику реалізують силові структури держави (Збройні сили України, Міністерство внутрішніх справ, спецпідрозділи та ін.), громадські організації [6, с. 20]. Автори підручника «Кримінально-виконавче право України» за загальною редакцією О. М. Литвинова та А. Х. Степанюка вказують, що суб'єктами формування та розвитку кримінально-виконавчої політики є Президент України, Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) та ВРУ [7, с. 26]. До суб'єктів реалізації цієї політики автори відносять Державну пенітенціарну службу України (далі – ДПтСУ) (правонаступник ДДУПВП) та громадські організації [7, с. 28]. В. І. Олефір, О. Г. Колб, Н. З. Рогатинська, В. Є. Ткачук, С. В. Банах зауважують, що до суб'єктів формування та розвитку державної політики у сфері виконання та відбування кримінальних покарань належать: Президент України, ВРУ, КМУ, Державна кримінально-виконавча служба України, Державна пенітенціарна служба України [8, с. 76].

На нашу думку, формування та реалізація як ключові напрями у здійсненні кримінально-виконавчої політики є складовими елементами фактично одного змістовного та багатоаспектного процесу, який здійснюється у внутрішньодержавній сфері нашої держави. Ці елементи невід’ємно пов’язані, враховуючи суб’єктів кримінально-виконавчої політики та особливості їхньої діяльності, що провадиться ними, тому проводити межу розподілу між формуванням кримінально-виконавчої політики та її реалізацією є штучною спробою розділити єдиний механізм внутрішньодержавної політики, яка реалізується у сфері виконання кримінальних покарань. Цю позицію буде обґрунтовано далі під час визначення суб’єктів кримінально-виконавчої політики.

Зважаючи на вказані складові, які, на наш погляд, слід враховувати під час визначення переліку суб’єктів формування та реалізації (здійснення) кримінально-виконавчої політики, доцільно зазначити власну думку щодо складу групи суб’єктів, які здійснюють цей різновид внутрішньодержавної політики нашої держави.

Перш за все формування та реалізація кримінально-виконавчої політики нашої держави здійснюється Верховною Радою України. Цей орган законодавчої юрисдикції ухвалює закони та визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики. Ухвалені законодавчі акти у кримінально-виконавчій сфері є ключовими засадами внутрішньодержавної політики та мають визначальний вплив на всю систему виконання кримінальних покарань. Прикладами прийняття ВРУ подібних нормативних актів є Закон України «Про амністію» від 05.07.2001 р. № 2593-III; Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV; Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23.06.2005 р. № 2713-IV; Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 р. № 160-VIII та ін. Слід зазначити, що ці нормативно-правові акти містять як ключові положення щодо формування кримінально-виконавчої політики, так і норми, які є елементами прикладної конструкції з реалізації цієї політики, оскільки механізм, наявний у вказаних законодавчих актах, передбачає безпосередню його реалізацію.

Наступним суб’єктом внутрішньодержавної політики, який бере участь у формуванні та реалізації кримінально-виконавчої політики, є Президент України. Насамперед Президент України є главою держави і виступає від її імені. Також Президент України є гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина. Президент підписує Закони України, прийняті ВРУ, та користується правом вето. Ухвалені Президентом нормативно-правові акти визначають та формують чинну кримінально-виконавчу політику нашої держави. Серед документів є: Указ Президента України «Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» від 25.04.2008 р. № 401/2008; Указ Президента України «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» від 24.05.2011 р. № 597/2011; Указ Президента України «Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» від 08.11.2012 р. № 631/2012; Указ Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» від 20.05.2015 р. № 276/2015 та ін. Проте Президент України виконує і функцію щодо реалізації кримінально-виконавчої політики. Як приклад можна навести Указ Президента України «Про Положення про порядок здійснення помилування» від 21.04.2015 р. № 223/2015. Фактично в назві нормативно-правового акту йдеться про визначення Президентом України конкретизованого порядку здійснення помилування, тобто фактичне визначення одного з механізмів реалізації кримінально-виконавчої політики України. Отже, за таких умов Президент України однаково бере участь як у формуванні кримінально-виконавчої політики, так і в її реалізації.

Наступним суб’єктом, який, на нашу думку, формує та реалізує кримінально-виконавчу політику, є Конституційний Суд України (далі – КСУ). КСУ вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та в передбачених Конституцією

випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України (ст. 147 Конституції України). Повноваження КСУ відображаються у відповідних рішеннях цього органу конституційної юрисдикції, які, у свою чергу, є частиною механізму формування та реалізації вітчизняної кримінально-виконавчої політики. Наприклад, рішення КСУ у справі за конституційним поданням Верховного Суду України (далі – ВСУ) та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень КК України 1960 року зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року № 1483-III, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини другої статті 4, частин першої, третьої, четвертої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) [9]. У цьому рішенні КСУ зазначено офіційне тлумачення окремих положень чинного на той час законодавства, зокрема кримінального та кримінально-виконавчого. До того ж КСУ вказує, що окремі положення законодавства треба розуміти як такі, що пом'якшують кримінальну відповідальність особи та мають зворотню дію в часі, тобто поширюються на осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, передбачені Кримінальним кодексом України 1960 року, до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України», у тому числі й на осіб, засуджених до смертної кари, вироки щодо яких на час набрання чинності цим законом не було виконано [9]. Як приклад також можна навести рішення КСУ у справі за конституційним поданням ВСУ щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 КК України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). Відповідно до результативної частини цього рішення положення частини першої статті 69 КК України в частині, яка унеможливає призначення особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом – визнано таким, що не відповідає Конституції України [10]. Наведені приклади ухвалених КСУ рішень цілком узгоджуються з принципами гуманістичної парадигми формування, розвитку та реалізації вітчизняної кримінально-виконавчої політики.

Державним органом, який також бере участь у формуванні та реалізації кримінально-виконавчої політики нашої держави, є Кабінет Міністрів України. Ключовими завданнями КМУ як вищого органу в системі органів виконавчої влади є здійснення зовнішньої та внутрішньої політики держави, зокрема кримінально-виконавчої політики, вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, розробка і виконання загальнодержавних програм, спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю тощо. Цим вищим органом у системі органів виконавчої влади також прийнято низку нормативно-правових актів, що містять положення щодо формування і реалізації кримінально-виконавчої політики нашої держави, зокрема: Постанову КМУ «Про Програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудовах профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами» від 26.01.1994 р. № 31; Постанову КМУ «Про затвердження Положення про Державний департамент України з питань виконання покарань» від 10.06.2009 р. № 587; розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України» від 13.09.2017 р. № 654-р.; Постанову КМУ «Про затвердження Порядку відшкодування вартості витрат на утримання засуджених в установах виконання покарань» від 14.02.2017 р. № 80; Постанову КМУ «Про затвердження Порядку організації здобуття

повної загальної середньої освіти засудженими до позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі, а також неповнолітніми особами, взятими під варту» від 25.06.2020 р. № 526. Ураховуючи зміст зазначених кримінально-правових актів, нормотворча діяльність вищого органу в системі органів виконавчої влади здійснюється в межах як формування, так і реалізації кримінально-виконавчої політики.

Окремим суб'єктом формування кримінально-виконавчої політики є Міністерство юстиції України (далі – Мін'юст). Відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого Постановою КМУ від 2 липня 2014 р. № 228, Мін'юст є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Згідно з цим положенням Мін'юст формує державну політику у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб). Цей напрям діяльності Мін'юсту виявляється в діяльності державної виконавчої служби, кримінально-виконавчої служби тощо. Дуалістична форма діяльності Мін'юсту в межах внутрішньодержавної політики у сфері виконання кримінальних покарань, а саме у сфері формування цієї політики та її реалізації, відображається в низці нормативних актів, прийнятих цим органом виконавчої влади, серед яких: наказ Мін'юсту «Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах» від 25.04.2017 р. № 1408/5; наказ Мін'юсту «Про затвердження Порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет» від 19.10.2017 р. № 3233/5; наказ Мін'юсту «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» від 28.08.2018 р. № 2823/5; наказ Мін'юсту «Про затвердження Положення про експертно-перевірну комісію галузевого державного архіву Міністерства юстиції України у сфері виконання кримінальних покарань та пробації» від 10.05.2019 р. № 1419/5 та ін.

Далі слід виокремити Державну кримінально-виконавчу службу України (далі – ДКВС України). Відповідно до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23.06.2005 р. № 2713-IV завданням ДКВС України є здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Специфіка діяльності ДКВС України цілком узгоджується з діяльністю зазначених вище органів щодо формування та реалізації внутрішньодержавної кримінально-виконавчої політики. Це також додатково визначено змістом прийнятих або укладених ДКВС України нормативних документів, а саме: спільний наказ Департаменту з питань виконання кримінальних покарань та Державної установи «Центр охорони здоров'я ДКВС України» «Про затвердження Плану протиепідемічних заходів щодо запобігання занесенню і поширенню в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України гострої респіраторної хвороби, спричиненої новим коронавірусом, на 2020 рік» від 12.03.2020 р. № 57-ОД/8/ОД-20; угода між Державним департаментом України з питань виконання покарань та Адміністрацією тюрем і пробації Швеції про співробітництво у процесі приведення кримінально-виконавчої системи України у відповідність до європейських стандартів від 20.07.2005 р. № 752_021; договір між ДДУПВП та Швейцарською агенцією з розвитку та співробітництва за проектом «Жінки та матері з дітьми у в'язницях» (етап I з 1 червня 2006 року по 30 червня 2008 року) від 18.12.2007 р. № 756_031.

Суб'єктом формування та реалізації кримінально-виконавчої політики також є науковці, які досліджують питання у сфері протидії та боротьби зі злочинністю взагалі та кримінально-виконавчої політики зокрема. Важливість участі цих суб'єктів у формуванні кримінально-виконавчої політики важко переоцінити, адже вироблені ними наукові доктрини, методики, концепції тощо є теоретичною базою подальшого розвитку, удосконалення, оптимізації вітчизняної кримінально-виконавчої політики та її ефективної реалізації. Хоча представники вітчизняного наукового середовища позбавлені можливості безпосередньо реалізувати цей різновид внутрішньодержавної політики внаслідок відсутності в них відповідних повноважень, проте їхня участь у багатовекторній

діяльності щодо формування та реалізації кримінально-виконавчої політики є визначальною.

Окремо слід звернути увагу на участь громадськості у формуванні та реалізації вітчизняної кримінально-виконавчої політики. Варто зазначити, що участь громадян у формуванні та реалізації кримінально-виконавчої політики не здійснюється ними одноособово та безпосередньо, а відбувається шляхом їхньої особистої участі в роботі відповідних громадських установ, організацій тощо. Так, згідно з наказом Мін'юсту «Про затвердження Положення про Громадську раду при Міністерстві юстиції України» від 12.05.2021 р. № 1660/5 Громадська рада при Міністерстві юстиції України (далі – Громадська рада) є тимчасовим консультативно-дорадчим органом, утвореним для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики. Також доцільно наголосити на участі громадськості як спостережних комісій у формуванні та реалізації кримінально-виконавчої політики. Відповідно до ч. 2 ст. 25 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) основною функцією спостережних комісій є громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах. Також згідно з п. 8 ч. 6 Положення про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах, затвердженого Постановою КМУ від 01.04.2004 р. № 429, спостережні комісії мають право вносити на розгляд органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування пропозиції щодо вдосконалення діяльності органів та установ виконання покарань з питань дотримання прав людини, захисту основних свобод і законних інтересів засуджених осіб; удосконалення процесу підготовки до звільнення засуджених осіб та ін. У свою чергу, піклувальні ради при спеціальних виховних установах, відповідно до визначених законом повноважень, забезпечують розробку та здійснення у виховних колоніях заходів, спрямованих на поліпшення становища засуджених, формування здорового способу життя; подають пропозиції до проєктів регіональних (місцевих) програм підтримки діяльності виховних колоній та ін. Доцільно згадати про батьківські комітети при виховних колоніях, діяльність яких регламентована Типовим положенням про батьківський комітет при виховній колонії, затвердженим наказом Мін'юсту від 09.01.2013 р. № 65/5. Діяльність подібних комітетів нормативно зосереджена як на формуванні, так і на реалізації кримінально-виконавчої політики. Відповідно до повноважень зазначених комітетів, вони реалізують такі напрями діяльності: надання допомоги адміністрації виховної колонії у питаннях взаємодії із сім'ями засуджених для закріплення результатів їх виправлення; здійснення громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених; інформування суспільства про діяльність виховної колонії, актуальні питання, що потребують вирішення спільно з державними установами та громадськими організаціями.

Суб'єктом, який також бере участь у формуванні та реалізації кримінально-виконавчої політики, є релігійні організації. Цей різновид організацій слід проаналізувати окремо від громадських організацій, оскільки за специфікою діяльності вони суттєво відрізняються між собою. Це додатково підтверджується положенням Закону України «Про громадські об'єднання», відповідно до якого сфера дії цього нормативно-правового акта не поширюється на суспільні відносини у сфері утворення, реєстрації, діяльності та припинення, зокрема релігійних організацій. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються із зазначених вище релігійних організацій. Релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру. Указаний різновид організацій забезпечує реалізацію особами, які відбувають кримінальні покарання, конституційного права на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України). Це положення

відображено у КВК України (ст.ст. 8, 128, 128-1). Утілення зазначеного права є невід'ємною частиною сучасного уявлення про формування та реалізацію кримінально-виконавчої політики. Підтвердженням цього є активне залучення релігійних організацій до такого процесу. Так, 29.05.2012 р. у ВРУ було проведено круглий стіл «Участь релігійних організацій у формуванні законодавчих ініціатив у сфері пенітенціарної політики». До участі в ньому, окрім представників державних і правоохоронних органів, були залучені члени Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, а також священнослужителі, що проводять виховну роботу з ув'язненими у виправних колоніях. Під час заходу президент Асоціації українських правників Василь Костицький зауважив, що проведення такого круглого столу є фактично демонстрацією політичної волі парламенту підтримати представників церкви в їхньому прагненні взяти активну участь у напрацюванні законодавчих ініціатив у сфері пенітенціарної політики. За результатами вказаного круглого столу учасниками ухвалено резолюцію, у якій вони звертаються до Президента України, Прем'єр-міністра та Верховної Ради з пропозицією започаткувати процес громадського обговорення та формулювання основних напрямків сучасної пенітенціарної політики України, що стане основою формування відповідної законодавчої бази. Одним з таких ключових напрямів є розробка концепції релігійної опіки для осіб, позбавлених волі, та долучення до цього процесу представників усіх релігійних конфесій України [11].

У межах досліджуваного питання варто висловити думку щодо віднесення деякими науковцями ВСУ до суб'єктів формування кримінально-виконавчої політики [3, с. 44]. На наш погляд, цей орган судової юрисдикції не належить до вказаної категорії суб'єктів та його сфера діяльності може лише опосередковано стосуватися окремих аспектів реалізації кримінально-виконавчої політики в конкретних правовідносинах, щодо яких ВСУ приймає рішення. Крім повноважень ВСУ як вищого суду в системі судів загальної юрисдикції, цей судовий орган також забезпечує сталість та єдність судової практики в порядку та спосіб, визначені законом (глава 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Зазначене функціональне спрямування діяльності ВСУ, імовірно, не варто сприймати як суб'єкт формування кримінально-виконавчої політики нашої держави.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зауважити, що суб'єкти кримінально-виконавчої політики фактично утворюють єдину групу юридичних та фізичних осіб, які комплексно здійснюють формування та реалізацію цього напрямку внутрішньої політики нашої держави. Комплексний підхід до розгляду основних напрямків діяльності вказаних суб'єктів у межах національної кримінально-виконавчої політики свідчить про наявність у їхній діяльності як елементів формування, так і реалізації цієї політики. До того ж поділ суб'єктів на окремі групи з визначенням конкретизованого, єдиного вектора діяльності, тобто формування або реалізації кримінально-виконавчої політики, призводить до спрощеного та, відповідно, некоректного сприйняття сутності їхньої діяльності. Ураховуючи це, суб'єкти формування та реалізації вітчизняної кримінально-виконавчої політики становлять єдину групу, до якої належать ВРУ, Президент України, КСУ, КМУ, Мін'юст, ДКВС України, громадські організації, релігійні організації та науковці.

Список використаних джерел

1. Політологія : курс лекцій. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-6663.html> (дата звернення: 10.05.2021).
2. Краснякова А. О. Політична суб'єктність: умови становлення та ознаки розвитку. URL: https://lib.iitta.gov.ua/9168/1/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%90%D0%BD%D0%B3%D0%A3%D0%BA%D1%80_2.pdf (дата звернення: 10.05.2021).
3. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча політика України : дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2019. 535 с.

4. Голина В. В. Кримінально-виконавче право України : підручник. Харків : Право, 2011. 328 с.
5. Кальман О. Г. Проблеми кримінально-виконавчого права : навчальний посібник. Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна», 2012. 336 с.
6. Трубников В. М. Уголовно-исполнительное право Украины : учебник. Донецк, 1999. 639 с.
7. Литвинов О. М. Кримінально-виконавче право України. Київ : Дакор, 2015. 632 с.
8. Олефір В. І. Кримінально-виконавче право України : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 260 с.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11/card2#Card> (дата звернення: 11.05.2021).
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 11.05.2021).
11. Пенітенціарне душпастирство УГКЦ. URL: https://prison-pastoral.blogspot.com/2012/05/blog-post_6124.html (дата звернення: 11.05.2021).

References

1. Politolohiia : kurs leksii [Political science : a course of lectures]. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-6663.html> (data zvernennia: 10.05.2021) [in Ukrainian].
2. Krasniakova, A. O. Politychna subiektnist: umovy stanovlennia ta oznaky rozvytku [Political subjectivity: conditions of formation and signs of development]. URL: https://lib.iitta.gov.ua/9168/1/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%90%D0%BD%D0%B3%D0%A3%D0%BA%D1%80_2.pdf (data zvernennia: 10.05.2021) [in Ukrainian].
3. Kernalievych-Tanasiichuk, Yu. V. (2019). Kryminalno-vykonavcha polityka Ukrainy : dys. ... d-ra yuryd. nauk [Criminal-executive policy of Ukraine]. Ivano-Frankivsk. 535 s. [in Ukrainian].
4. Holina, V. V. (2011). Kryminalno-vykonavche pravo Ukrainy : pidruchnyk [Criminal executive law of Ukraine : textbook]. Kharkiv : Pravo. 328 s. [in Ukrainian].
5. Kalman, O. H. (2012). Problemy kryminalno-vykonavchoho prava : navchalnyi posibnyk [Problems of Criminal executive law : tutorial]. Chernihiv : PAT «PVK «Desna». 336 s. [in Ukrainian].
6. Trubnikov, V. M. (1999). Ugolovno-ispolnitel'noe pravo Ukrainy : uchebnyk [Criminal executive law of Ukraine : textbook]. Doneck. 639 s. [in Russian].
7. Lytvynov, O. M. (2015). Kryminalno-vykonavche pravo Ukrainy [Criminal executive law of Ukraine]. Kyiv : Dakor. 632 s. [in Ukrainian].
8. Olefir, V. I. (2016). Kryminalno-vykonavche pravo Ukrainy : navchalnyi posibnyk [Criminal executive law of Ukraine : tutorial]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. 260 s. [in Ukrainian].
9. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy ta za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Savchuka Mykoly Mykolaiovycha pro ofitsiine tлумachennia polozhen Kryminalnoho kodeksu Ukrainy 1960 roku [Decision of the Constitutional Court of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-11/card2#Card> (data zvernennia: 11.05.2021) [in Ukrainian].
10. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen statii 69 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (sprava pro pryznachennia sudom bilsh miakoho pokarannia) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (data zvernennia: 11.05.2021) [in Ukrainian].

11. Penitentsiarne dushpastyrstvo UHKTs [Penitentiary Pastoration of the UGCC]. URL: https://prison-pastoral.blogspot.com/2012/05/blog-post_6124.html (data zvernennia: 11.05.2021) [in Ukrainian].

Pylypenko Dmytro,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>

SUBJECT FACTOR OF CRIMINAL EXECUTIVE POLICY OF UKRAINE

The article is devoted to the definition of the subjects of formation and implementation of the criminal-executive policy of Ukraine. The article presents the views and positions of domestic scientists on this issue. The article focuses on the subjective component of the national penitentiary policy of Ukraine. Theoretical positions on the definition of subjects of both the formation and implementation of this type of domestic policy are analyzed. The provisions of the domestic legislation on the definition of the subjects of criminal-executive policy on which both the function of formation and implementation of the specified policy is assigned are determined. The normative specifics of regulation of activity of these subjects in the direction of formation and realization of the specified kind of internal state policy are considered. The article expresses the author's position on the specifics of the activities of each of the subjects of formation and implementation of criminal enforcement policy. The legal status and peculiarities of normative regulation of specifics of activity of both state bodies and public, religious organizations, and private persons within the limits of formation and realization of criminal-executive policy are analyzed. Emphasis is placed on the importance of the perception of the subjects of this type of domestic policy only in the complex, taking into account the key and integral elements. These elements include both the category of «formation» and «implementation» of penitentiary policy. These entities are the only group that carries out comprehensive activities within the domestic penitentiary policy and these activities take into account both aspects of the formation and implementation of this policy. The article expresses the author's position on determining the list of subjects of formation and implementation of the criminal-executive policy of Ukraine, taking into account the legal status, legal affiliation and specifics of the activity.

Key words: penitentiary policy; subjects of penitentiary policy; policy formation; policy implementation; multi-vector penitentiary policy.

Надіслано до редколегії 14.06.2021
Рекомендовано до публікації 21.06.2021

УДК: 343.98

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-135-142>**Барган Сергій Сергійович,**

магістр права

(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1706-0355>

МЕТОДИКА АНАЛІЗУ СЛІДЧОЇ СИТУАЦІЇ

У статті розглянуто розумову діяльність слідчого в процесі розкриття і розслідування злочинів. Визначено сутність та значення аналізу слідчої ситуації для формування криміналістичних версій і прийняття виважених тактичних рішень під час планування та організації досудового розслідування. За результатами дослідження здійснено спробу узагальнити схеми аналізу слідчої ситуації, у тому числі із застосуванням теорії розв'язання винахідницьких задач.

Ключові слова: *слідча ситуація; криміналістичне мислення; методика аналізу; теорія розв'язання винахідницьких задач.*

Постановка проблеми. Аналіз наукових робіт з проблем формування криміналістичного мислення свідчить про те, що активність слідчого під час вирішення професійних завдань залежить від рівня розвитку інтелектуальних здібностей, зокрема об'єктивного сприйняття слідчої ситуації та проведення її глибинного аналізу. Щодо цього справедливою є думка А. Б. Соколова, який наголошує на провідному значенні практичного досвіду слідчого для формування криміналістичного мислення. До того ж досягти задовільних результатів на досудовому розслідуванні неможливо без досконалого знання типових механізмів учинення кримінальних правопорушень, які слугують підґрунтям для адаптації організації розслідування відповідно до змін слідчої ситуації [1, с. 68]. Недоліки в аналізі слідчої ситуації значно знижують результативність дій слідчого, призводячи до тактичних помилок і неточностей у процесі досудового розслідування. Водночас криміналістичні рекомендації з цього питання розроблені недостатньо, що вказує на актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На проблемах визначення поняття та сутності слідчої ситуації у своїх наукових дослідженнях зосереджували увагу як зарубіжні, так і вітчизняні правники, зокрема О. В. Батюк, Р. С. Белкін, Л. Я. Драпкін, О. С. Князьков, І. О. Копилов, І. І. Котюк, В. В. Логвінова, В. О. Образцов, О. І. Тарасенко, В. Ю. Шепітько та інші. Праці зазначених авторів змістовно розкривають ситуативний характер слідчої ситуації та обумовлену цим потребу вирішувати чисельні завдання досудового розслідування, які складно піддаються алгоритмізації. При цьому низка питань, пов'язаних із узагальненням схем аналізу слідчої ситуації, залишаються дискусійними, а отже такими, що потребують подальшого наукового обґрунтування.

Формування цілей статті. Метою дослідження є визначення особливостей побудови схем аналізу слідчої ситуації в межах криміналістичного мислення слідчого, у тому числі із застосуванням теорії розв'язання винахідницьких задач.

Виклад основного матеріалу. У сучасних правових реаліях ефективність збирання, дослідження та оцінки доказів на досудовому розслідуванні суттєво залежить від аналітичного мислення слідчого і його майстерності приймати виважені тактичні рішення на основі осмислення і критичного аналізу слідчої ситуації. У теорії сучасної криміналістики виникла подвійна природа тлумачення слідчої ситуації як підґрунтя для прийняття рішень. У широкому значенні слідча ситуація поєднує сукупність умов та обставин, які встановлені під час розслідування кримінального правопорушення в певний момент, а також складаються з низки об'єктивних (місце, час, обстановка вчинення злочину, матеріально-технічне забезпечення, наукові рекомендації розслідування тощо) і суб'єктивних (особистісні, професійні та інші якості суб'єктів кримінального процесу та інших осіб, пов'язаних із розслідуванням) факторів [2, с. 164].

У вузькому розумінні слідчу ситуацію розглядають як сукупність інформації (доказів, оперативно-розшукових відомостей), якою володіє слідчий на певному етапі розслідування кримінального правопорушення. У такому разі для слідчої ситуації характерним є наявність того чи іншого інформаційного матеріалу, зібраного у зв'язку з виконанням поставлених завдань кримінального провадження [3, с. 33]. Так, Р. С. Белкін стверджує, що слідча ситуація вказує на реальні умови й обставини, у межах яких здійснюється розслідування [4, с. 67]. Зі свого боку Л. Я. Драпкін тлумачить слідчу ситуацію з позиції побудови розумових процесів, оскільки її зміст становить оформлена в єдину динамічну інформаційну систему сукупність логічних зв'язків між встановленими та ще не відомими слідчому обставинами, що мають значення для кримінального провадження [5, с. 165]. З огляду на мінливість обсягу фактичних даних у процесі досудового розслідування, Д. В. Кім пропонує визначати слідчу ситуацію як складну динамічну систему інформаційного характеру, яка виникає під час розслідування злочинів [6, с. 11]. На наш погляд, наведені дефініції слідчої ситуації змістовно доповнюють одна одну, а також розкривають її складний характер, обумовлений необхідністю постійного вирішення завдань досудового розслідування, які нерідко важко підлягають алгоритмізації.

Зважаючи на визначення слідчої ситуації як сукупності обставин, що складаються з об'єктивних і суб'єктивних факторів, аналітичне мислення слідчого ґрунтується на процесах пізнання, розуміння і застосування. Вони слугують міцним фундаментом для з'ясування сутності гносеологічних проблем на конкретному етапі досудового розслідування, встановлюючи взаємозв'язок між отриманою інформацією і злочином як подією минулого, а також визначаючи критерії істинності фактичних даних з метою прийняття найбільш оптимальних тактичних рішень. Про пряму належність схем аналізу слідчої ситуації до аналітичного мислення свідчать їх структурні елементи, до яких відносять: процеси сприйняття і структуризації інформації; методи аналізу та синтезу; психологічні аспекти оцінки та узагальнення отриманого в результаті аналізу рішення; формування версій і прогнозування змін слідчої ситуації внаслідок реалізації запланованих дій [7, с. 18]. Перераховані елементи у своїй сукупності дозволяють прилаштовувати криміналістичні прийоми та засоби відповідно до наявної слідчої ситуації, що підвищує ефективність розкриття і розслідування кримінальних правопорушень у цілому.

Первинними методами аналізу слідчої ситуації є структурний аналіз і синтез. Аналіз у науці розуміють як уявний поділ предмета дослідження на структурні частини. Синтез, навпаки, припускає уявне об'єднання розрізнених компонентів досліджуваного об'єкта (системи) в одне ціле. За допомогою аналізу й синтезу відбувається інтеграція різних кластерів релевантної інформації, у результаті чого висуваються окремі криміналістичні версії, побудовані на несуперечливих даних [8, с. 64]. На цій підставі аналіз слідчої ситуації будується шляхом імплементації в розумову дальність слідчого загальнонаукових методів пізнання, таких як індукція, дедукція та аналогія [9, с. 116].

Індукція є розумовим процесом обмірковування, за якого окремі факти й положення замінюються загальними висновками, що в ході аналізу слідчої ситуації відіграє важливу роль у пізнанні подій минулого. До того ж використання дедукції передбачає перехід від загального до конкретного, наприклад міркування про механізм учинення злочину. Сутність аналогії вбачається у формуванні висновків унаслідок зіставлення особливого з особливим або переходу від загального до загального, використовуючи зовнішню схожість об'єктів, які порівнюються. Проте в разі одночасного використання з діалектичним мисленням аналогії остання перетворюється на метод пізнання внутрішнього змісту. На наш погляд, зазначені схеми аналізу слідчої ситуації нерозривно пов'язані між собою, тому що їх взаємодія створює обґрунтовані передумови для формування висновків у вигляді прийняття тактичного рішення. Заключною схемою аналізу є застосування процесу узагальнення. Розуміння цілісної картини події вимагає від інтелектуальної діяльності слідчого узагальнення зібраної інформації, на підставі чого виокремлюються загальні та найбільш істотні ознаки слідчої ситуації, необхідні для висування обґрунтованих криміналістичних версій.

Обираючи найкращі методи й прийоми вирішення завдань кримінального провадження, на думку І. М. Комарова та Є. І. Яна, слідчий нерідко вдається до більш специфічних схем аналізу слідчої ситуації, заснованих на принципах науковості, системності, комплексності, динамічності та пріоритетності [10, с. 126]. Науковість вказує на наявність тісного взаємозв'язку розумових процесів слідчого з досягненнями криміналістичної теорії, що є підґрунтям для активізації криміналістичного мислення. У свою чергу, засада системності полягає в поєднанні компонентів психологічного (конфліктний або безконфліктний перебіг розслідування), інформаційного (відомості про обставини злочину, місце приховування знаряддя злочину та ін.), процесуального (наявність фактичних даних, існування невикористаних джерел інформації, можливість обрати до підозрюваних запобіжний захід тощо) та організаційно-технічного характеру (наявність комунікації між правоохоронними органами, мобільність розшукової діяльності та ін.), які визначають індивідуальність кожної слідчої ситуації. Комплексність вимагає обов'язкового врахування всіх елементів наявної слідчої ситуації, що допомагає обрати методи тактичного впливу в кожному конкретному випадку. Динамічність демонструє швидку зміну змісту слідчої ситуації, її рухливість і гнучкість, вимагаючи від слідчого постійного аналізу нових обставин, що виникають у процесі вирішення завдань досудового розслідування. Принцип пріоритетності свідчить, що під час аналізу перевага повинна надаватися тим завданням, які є визначальними та відіграють важливу роль у створенні міцного підґрунтя для успішної реалізації загального плану розслідування [11, с. 516; 12, с. 88].

Заснований на описаних вище принципах алгоритм складається з таких узагальнених елементів, як: 1) визначення завдання, яке потребує негайного вирішення; 2) осмислення відомої доказової і криміналістично значимої інформації; 3) диференціація основного завдання на задачі меншого рівня, забезпечуючи гнучкість та альтернативність у їх досягненні; 4) вибір процесуальних засобів і криміналістичних методів організації тактичного засобу; 5) отримання додаткової інформації з інших джерел (результати оперативної роботи, використання інформаційно-пошукових систем, вивчення анкетних відомостей); 6) логічна побудова механізму реалізації тактичного засобу, спрямованого на вирішення поставлених завдань [10, с. 131]. На наш погляд, указана послідовність аналітичної діяльності слідчого досить змістовно розкриває сутність процесів пізнання слідчої ситуації, проте поданий перелік не є виключним, тому що не можна свідомо оминати можливість використання й інших схем побудови аналізу.

Найбільшою простотою в практичному застосуванні вирізняється лінійна схема аналізу, що заснована на виявленні криміналістично-важливої інформації та її актуалізації, слугуючи підґрунтям для визначення варіантів криміналістичної поведінки й

подальшої оцінки наслідків від їх реалізації. Лінійна схема забезпечує формування оптимального алгоритму дій під час планування та організації досудового розслідування в системі прийнятих тактичних рішень. З позицій психології, лінійна схема базується на усталених розумових орієнтирах, що беруть участь у процесі вироблення відповідного типу рефлексії на зовнішні подразники у вигляді виникнення конфліктних ситуацій з метою їх нейтралізації. У зв'язку з цим варто погодитися з думкою О. С. Шаталова, що отримані внаслідок лінійного аналізу результати повинні мати рекомендаційний характер щодо найбільш раціонального обсягу й послідовності тих чи інших дій суб'єктів розслідування в межах наявної слідчої ситуації [13, с. 136].

Значно ширший перелік питань вирішується за допомогою схеми версійного аналізу, яка враховує динамізм слідчої ситуації. Названий алгоритм спрямований на розв'язання низки завдань досудового розслідування, пов'язаних з: а) виявленням та вилученням інформації про злочинну діяльність з речових, документальних та інших джерел; б) систематизацією вихідної інформації; в) порівнянням наявної інформації для формування криміналістичної версії; г) виведенням версій-наслідків з версій-передумов; г) прийняттям тактичних рішень та перевіркою криміналістичних версій. Варто зазначити, що на певному етапі розслідування може превалювати один тип завдань, тоді як інші завдання набувають значення лише на наступних стадіях. Загальне формування версій вимагає дотримання двох головних засад, а саме: обґрунтованості й комплексності, тобто необхідності змістовного аналізу всіх можливих і вмотивованих пояснень події злочину. Також важливого значення для побудови криміналістичних версій у межах аналітичного мислення набувають логічні методи пізнання і професійний досвід слідчого. Результатом версійного аналізу є створення криміналістичних гіпотез. Зрештою, висунута версія у вигляді позитивного судження потребує перевірки істинності шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів та інших процесуальних дій, а тому для висновків про достовірність розробленої версії потрібно отримати достатню сукупність доказів, які б виключали будь-яке інше пояснення обставин кримінального правопорушення [14, с. 21].

Зважаючи на психологічні аспекти прийняття слідчим тактичних рішень для перевірки криміналістичної версії, І. О. Копилов акцентує увагу на тактичному алгоритмі аналізу, який базується на критичному підході до осмислення елементів слідчої ситуації. Така схема аналізу передбачає наявність декількох етапів, зокрема: 1) етап виникнення потреби у прийнятті й реалізації тактичного рішення; 2) етап формування та остаточного ухвалення тактичного рішення; 3) етап осмислення динамічності слідчої ситуації, що дозволяє змінювати й оптимізувати заплановану програму дій незалежно від перебігу подій [15, с. 14]. На першому етапі важливе значення для подальшої розробки тактичного рішення відіграє пошук «слабких місць» слідчої ситуації, що слугує підґрунтям у визначенні змісту події кримінального правопорушення, а також спрямованості та кінцевої мети розслідування. На другій стадії, залежно від перспектив розвитку слідчої ситуації, слідчий обирає найбільш раціональні засоби тактичного впливу. Динамічність і складність змісту слідчої ситуації чітко вказує, що слідчий завдяки виконанню власних тактичних рішень безпосередньо впливає на стан розслідування, спричинюючи трансформацію слідчої ситуації. Тому успішність третього етапу цілком залежить від схильності слідчого до аналітичної діяльності, оскільки поступове вирішення поставлених завдань нижчого рівня супроводжується зміною слідчої ситуації, вимагаючи миттєвої адаптації у формі доповнення і корегування складеного плану розслідування.

Доцільно розглянути схему оцінки слідчої ситуації, яка залежить від особистісних якостей слідчого, зокрема його правових і філософських знань, морально-етичних поглядів і професійного досвіду. Об'єктивність оцінки багато в чому визначається критичним ставленням суб'єкта до обсягу власних знань, унаслідок чого смислове наповнення змісту слідчої ситуації для слідчого обумовлюється його безпосереднім

сприйняттям картини слідів та наявністю фактичних даних про подію злочину. Однак у юридичній літературі повністю не визначено, у межах яких логічних і фактичних конструкцій відображається оцінка слідчої ситуації. Для відповіді на це питання О. С. Князьков рекомендує враховувати, що тактичний аспект слідчої ситуації пов'язується з проведенням слідчих (розшукових) дій, за результатами яких оцінка слідчої ситуації полягає у формулюванні тактичних завдань, що необхідно вирішити для її подальшого розвитку. З огляду на метод ситуаційного моделювання, оцінка слідчої ситуації одночасно виступає як у ролі висновків, так і в ролі перспектив вирішення завдань наступних етапів досудового розслідування. Загальна оцінка слідчої ситуації можлива лише після того, коли вона отримала цілісну форму. Причому деякі з обставин слідчої ситуації з часом можуть бути сприйняті як такі, що втратили пошуково-пізнавальне значення. Таким чином, оцінка слідчої ситуації відбувається у вигляді планування розслідування і розробки тактичного рішення [16, с. 112].

Аналізуючи слідчу ситуацію як динамічну інформаційну систему, для її глибинного осмислення і розкриття змісту на рівні підсвідомості нерідко поєднується декілька видів мислення, активізуючи творчі процеси пізнання. З позицій психології творча діяльність повною мірою обумовлюється особливостями кола завдань, які потребують негайного вирішення. У разі проведення аналізу слідчої ситуації творчість полягає в неординарному пізнанні дійсності про подію злочину на підставі використання інтегрованих знань різних галузей наук. Уважаємо, що для розв'язання проблемних слідчих ситуацій доречно звернутися до загальних положень теорії розв'язання винахідницьких задач (далі – ТРІЗ). Незважаючи на те, що задум теорії спочатку був спрямований на вирішення проблем у технічній сфері діяльності, розроблені на її основі методики є досить корисними для вирішення значно ширшого кола творчих задач, адже вона сприяє пошуку рішень нетипових проблем у межах уже відомого діапазону знань. Кінцевою метою ТРІЗ є отримання за допомогою творчого підходу ідеального результату, в якому немає будь-яких втрат, ускладнень і небажаних факторів.

Як винахідницьку задачу можна розглядати таке завдання, яке не вдається вирішити очевидним і загальновідомим способом. Ця характерна риса дає змогу віднести аналіз слідчої ситуації до категорії винахідницької задачі, тому що її зміст здебільшого є унікальним, а також таким, що важко підлягає узагальненню. Для досягнення поставлених цілей В. Петров пропонує використовувати спеціальний алгоритм вирішення винахідницьких задач (далі – АBBЗ), який установлює причинно-наслідкові зв'язки існуючих протиріч шляхом алгоритму творчого підходу в такій послідовності: 1) визначення умов нетипової задачі; 2) розкладання проблеми на складові; 3) пошук негативних характеристик у структурних елементах системи; 4) визначення ідеального результату або формулювання іншого результату, який можливо досягти за умови усунення небажаних факторів; 5) відокремлення конфліктного елемента від аналізованої системи, що заважає отримати ідеальний результат; 6) визначення наявності ресурсів, які будуть використані для подолання виявлених суперечностей; 7) перетворення моделі задачі в структуру рішення, яке усуває недоліки вихідного завдання; 8) з урахуванням наявних протиріч відмовитися від тих варіантів, що передбачають досягнення результату з втратами, і докласти зусиль для вдосконалення найбільш оптимальних варіантів; 9) об'єднання і комбінація розроблених варіантів для видозміни системи; 10) вибір найбільш задовільного рішення, подальша робота з яким призведе до отримання ідеального результату [17, с. 224]. Пропонований алгоритм аналізу планомірно звужує сферу пошуку до такої схеми: ситуація – завдання – модель задачі (пошук протиріччя) – елемент, якого треба позбутися – оптимізація змінюваного елемента [18, с. 163].

Оскільки система АBBЗ перетворює завдання на декілька стандартних задач, то для кожної стандартної задачі знаходяться стандартні рішення, які слугують фундаментом для побудови кінцевого результату. Для цього прийнято застосовувати принципи усунення

системних протиріч. Загалом у системі ТРІЗ розроблено сорок принципів, які за правильного застосування стануть у нагоді під час аналізу слідчої ситуації, забезпечивши ефективне виконання завдань кримінального провадження. Серед них варто виокремити принципи розподілення (проблема розчленовується на незалежні частини – збільшується рівень поділу вже розподілених частин), виділення (відокремлення небажаних факторів, що заважають процесу пізнання, або, навпаки, відокремлення потрібної частини задачі для її цілеспрямованого осмислення), об'єднання (поєднання однорідних елементів – поєднання в часі однорідних або суміжних операцій), попередньої дії (заздалегідь виконуються необхідні дії для усунення суперечностей у повному або частковому обсязі – заздалегідь устанавлюється доступ до потрібних ресурсів) [18, с. 223–227]. Описана теорія не обмежується стереотипним сприйняттям дійсності. За допомогою розподілу задач на частини слідчий може порушити наявний взаємозв'язок між протиріччями, які були перешкодами для розвитку слідчої ситуації, і системою, зосередивши увагу не лише на розв'язанні задач у загальному вигляді, а й на усуненні проблемних факторів, що негативно впливають на перебіг досудового розслідування.

Висновки. Глибокий аналіз слідчої ситуації потребує від слідчого значних інтелектуальних зусиль з метою виявлення неочевидних взаємозв'язків фактів, процесів, явищ, установлених на конкретному етапі досудового розслідування. Ця діяльність може бути оптимізована завдяки розробці криміналістикою відповідних методичних або змістовних схем. На сьогодні підходи в цьому напрямі є дуже корисними, але мають загальний характер та потребують конкретизації, що підвищить ефективність їх застосування. Одним із перспективних напрямів розвитку криміналістичної рекомендації з аналізу слідчої ситуації вбачаємо адаптацію положень теорії розв'язання винахідницьких задач.

Список використаних джерел

1. Соколов А. Б. Криминалистическое мышление: понятие и содержание. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. Омск, 2013. С. 68–72.
2. Батюк О. В. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 323 с.
3. Колесниченко А. Н. Общие положения расследования отдельных видов преступлений : текст лекций. Харьков : Юрид. ин-т, 1976. 62 с.
4. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики. Москва : Изд-во Акад. МВД СССР, 1979. Т. 3. С. 67–69.
5. Драпкин Л. Я. Понятие и классификация следственных ситуаций. *Следственные ситуации и раскрытие преступлений* : науч. тр. Свердловского юрид. ин-та. 1975. Вып. 41. С. 165.
6. Ким Д. В. Ситуационный подход как методологическая основа предварительного расследования и судебного разбирательства уголовных дел : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Барнаул, 2006. 50 с.
7. Бахтеев Д. В. Криминалистическое мышление и программирование расследования. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта*. 2018. № 3. С. 13–20.
8. Ищенко Е. П., Водянова Н. Б. Алгоритмизация следственной деятельности : монография. Москва : Юрлитинформ, 2010. 304 с.
9. Котюк І. І. Теоретичні аспекти криміналістичної ідентифікації : монографія. Київ : Київський університет, 2004. 208 с.
10. Комаров И. М., Ян Е. И. Ситуационный подход и его значение для расследования преступлений. *Воронежские криминалистические чтения*. 2018. № 3 (20). С. 122–133.
11. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Российская Е. Р. Криминалистика : учебник для вузов. Москва : НОРМА, 2000. 990 с.
12. Образцов В. А. Криминалистика: избранные труды : сборник научных трудов. Москва : Проспект, 2017. 368 с.

13. Шаталов А. С. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты. Москва : Лига Разум, 2000. 252 с.
14. Сакович Д. В. Алгоритм пошаговой психологической технологии использования интуиции в деятельности следователя. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2007. № 4 (31). С. 20–22.
15. Копылов И. А. Следственная ситуация и тактическое решение. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1988. 24 с.
16. Князьков А. С. Тактические аспекты оценки следственной ситуации. *Вестник Томского государственного университета*. 2013. № 369. С. 111–113.
17. Петров В. Алгоритм решения изобретательских задач : учебное пособие. Тель-Авив, 1999. 256 с.
18. Альтшуллер Г. Найти идею: Введение в ТРИЗ – теорию решения изобретательских задач. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2007. 400 с.

References

1. Sokolov, A. B. (2013). Kriminalisticheskoe myshlenie: ponyatie i sodержanie [Forensic thinking: concept and content]. *Psihopedagogika v pravoohranitel'nyh organah*. Omsk. S. 68–72 [in Russian].
2. Batiuk, O. V. (2011). Metodyka rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv, pidslidnykh orhanam vnutrishnikh sprav : navch. posib [Methods of investigation of certain types of crimes under investigation by law enforcement agencies] / za zah. red. Ye. V. Priakhina. Lviv : LvDUVS. 323 s. [in Ukrainian].
3. Kolesnichenko, A. N. (1976). Obshchie polozhennya rassledovaniya ot del'nykh vidov prestuplenij : tekst lekcij [General provisions for the investigation of certain types of crimes]. Har'kov : Yurid. in-t. 62 s. [in Russian].
4. Belkin, R. S. (1979). Kurs sovetskoj kriminalistiki [Soviet Criminalistics Course]. Moskva : Izd-vo Akad. MVD SSSR. T. 3. S. 67–69 [in Russian].
5. Drapkin, L. Ya. (1975). Ponyatie i klassifikaciya sledstvennykh situacij [Concept and classification of investigative situations]. *Sledstvennyye situacii i raskrytie prestuplenij* : nauch. tr. Sverdlovskogo yurid. in-ta. Vyp. 41. S. 165 [in Russian].
6. Kim, D. V. (2006). Situacionnyj podhod kak metodologicheskaya osnova predvaritel'nogo rassledovaniya i sudebnogo razbiratel'stva ugolovnykh del : avtoref. dis. ... dokt. yurid. nauk [Situational approach as a methodological basis for preliminary investigation and trial of criminal cases]. Barnaul. 50 s. [in Russian].
7. Bahteev, D. V. (2018). Kriminalisticheskoe myshlenie i programmirovaniye rassledovaniya [Forensic thinking and investigation programming]. *Vestnik Baltijskogo federal'nogo universiteta im. I. Kanta*. № 3. S. 13–20 [in Russian].
8. Ishchenko, E. P., Vodyanova, N. B. (2010). Algoritmizaciya sledstvennoj deyatel'nosti : monografiya [Algorithmization of investigative activities]. Moskva : YUrlitinform. 304 s. [in Russian].
9. Kotiuk, I. I. (2004). Teoretychni aspekty kryminalistychnoi identyfikatsii : monografiya [Theoretical aspects of forensic identification]. Kyiv : Kyivskiy universytet. 208 s. [in Ukrainian].
10. Komarov, I. M., Yan, E. I. (2018). Situacionnyj podhod i ego znachenie dlya rassledovaniya pre stuplenij [A situational approach and its implications for crime investigation]. *Voronezhskie kriminalisticheskie chteniya*. № 3 (20). S. 122–133 [in Russian].
11. Aver'yanova, T. V., Belkin, R. S., Koruhov, Yu. G., Rossijskaya, E. R. (2000). Kriminalistika : uchebnik dlya vuzov [Forensic science]. Moskva : NORMA. 990 s. [in Russian].
12. Obrazcov, V. A. (2017). Kriminalistika: izbrannye trudy : sbornik nauchnykh trudov [Forensic science]. Moskva : Prospekt. 368 s. [in Russian].
13. Shatalov, A. S. (2000). Kriminalisticheskie algoritmy i programmy. Teoriya. Problemy. Prikladnye aspekty [Forensic algorithms and programs]. Moskva : Liga Razum. 252 s. [in Russian].
14. Sakovich, D. V. (2007). Algoritm poshagovoj psihologicheskoy tekhnologii ispol'zovaniya intuicii v deyatel'nosti sledovatelya [Algorithm psychological turn-based technologies use intuition in the investigator's activities]. *Psihopedagogika v pravoohranitel'nyh organah*. № 4 (31). S. 20–22 [in Russian].

15. Kopylov, I. A. (1988). Sledstvennaya situaciya i takticheskoe reshenie [Investigative situation and tactical decision]. Volgograd : VSSH MVD SSSR. 24 s. [in Russian].
16. Knyaz'kov, A. S. (2013). Takticheskie aspekty ocenki sledstvennoj situacii [Tactical aspects of assessing the investigative situation]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*. № 369. S. 111–113 [in Russian].
17. Petrov, V. (1999). Algoritm resheniya izobretatel'skih zadach : uchebnoe posobie [Algorithm for inventive problem solving]. Tel'-Aviv. 256 s. [in Russian].
18. Al'tshuller, G. (2007). Najti ideyu: Vvedenie v TRIZ – teoriyu resheniya izobretatel'skih zadach [Find an idea: Introduction to TRIZ – theory of inventive problem solving]. Moskva : Al'pina Biznes Buks. 400 s. [in Russian].

Barhan Serhii,

Master's Student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1706-0355>

METHODS OF ANALYSIS OF THE INVESTIGATIVE SITUATION

The purpose of the study is to determine the features of constructing schemes for analyzing an investigative situation using the forensic thinking of an investigator. Forensic thinking has a direct impact on the mental activity of the investigator in the process of disclosing and investigating crimes. Today, the pre-trial investigation process depends on the analytical thinking of the investigator and his skill in making well-considered tactical decisions. The investigator must conduct a meaningful study and critical analysis of the investigative situation to achieve the effectiveness of the investigation. The attention is focused on the essence and significance of the analysis of the investigative situation for the formation of forensic versions and the adoption of balanced tactical decisions in the course of planning and organizing a pre-trial investigation. Based on the processes of cognition of reality, algorithms for analyzing the investigative situation were determined. An attempt is made to generalize and substantiate the existing schemes for analyzing the investigative situation, including using the theory of inventive problem solving. The dynamism of the investigative situation necessitated a creative approach to the analysis. For this reason, it is proposed to use the theory of inventive problem solving. The TRIZ method is aimed at obtaining an ideal result that does not contain negative factors. The TRIZ divides the problem into parts to identify the contradiction that blocks the investigation. Such a contradiction lends itself to detailed study or is discarded to improve the options for solving problems in which there are no negative elements. Thus, knowledge of the algorithm for analyzing the investigative situation allows you to optimize the entire process of disclosing and investigating crimes. Today, approaches in this direction are very useful, but have a general character and require specification that will increase the effectiveness of their application.

Key words: *investigative situation; investigative mindset; methods of analysis; theory of solving inventive problems.*

Надіслано до редколегії 18.08.2021
Рекомендовано до публікації 21.08.2021

УДК: 343.122

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-143-149>**Кузьменко Сергій Віталійович,**

прокурор

(Криворізька центральна окружна
прокуратура, м. Кривий Ріг)ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9514-5530>**ПРАВОВІ ПІДСТАВИ КОМПЕНСАЦІЇ
ДЕРЖАВОЮ ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ,
ЗАПОДІЯНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ**

Статтю присвячено визначенню механізму відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, та висвітленню позитивних обов'язків держави, яка має гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, ефективне використання права власності та його відновлення в разі порушення. Здійснено аналіз та порівняння практики Європейського суду з прав людини та національних судів із питань тлумачення аналогічних правовідносин щодо гарантованого статтею 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод права кожної фізичної або юридичної особи на мирне володіння своїм майном. Запропоновано створення та застосування на практиці механізму відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Ключові слова: потерпілий; шкода; право власності; стаття 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; компенсація; відшкодування.

Постановка проблеми. Згідно зі статтею 41 Конституції України ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Україна, відповідно до Конституції як Основного Закону України, є соціальною державою, головним обов'язком якої є утвердження і забезпечення прав і свобод людини [1]. За даними Єдиного державного реєстру судових рішень (далі – ЄДРСР) (з використанням фільтра пошуку «не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення») протягом 4 місяців 2021 року судами України винесено 41315 ухвал суду. Вибірковим вивченням 43 ухвал із зазначених вище з'ясовано, що переважно предметом розгляду цих справ є закриття кримінального провадження у зв'язку з невстановленням особи. За 2020 рік кількість розглянутих аналогічних справ згідно з даними ЄДРСР становила 135297 справ [2].

Указане свідчить про актуальність та чисельність кримінальних проваджень, у яких унаслідок невідшкодування завданої потерпілому шкоди не досягнуто такої мети кримінального провадження, як правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, що, у свою чергу, призводить до порушення прав осіб і свідчить про наявність проблеми щодо реального усунення шкоди, завданої особам, які потерпіли від кримінального правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження дієвості практичного механізму відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, здійснювали С. Є. Абламський, І. В. Грицюк, О. П. Кучинська,

А. В. Лапкін, Д. О. Пилипенко, П. Л. Слободянюк, В. М. Тертишник, І. А. Тітко, Л. Д. Удалова, Л. І. Шаповалова. Також у наукових працях згаданих учених основна увага приділяється дослідженню реалізації права потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, під час досудового та судового розгляду справ у разі встановлення особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення. Водночас механізм компенсації державою потерпілому збитків у разі невстановлення особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, здебільшого залишається поза увагою наукових досліджень.

Метою цієї статті є з'ясування сучасних правових та доктринальних підходів до механізму компенсування державою шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, фізичним та юридичним особам.

Виклад основного матеріалу. У статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – стаття 1 Першого протоколу до Конвенції) встановлено, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства й на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [3].

З цього приводу П. Л. Слободянюк слушно зазначає, що головний обов'язок держави полягає в утвердженні та забезпеченні прав і свобод людини, тому вся діяльність осіб, які ведуть кримінальне провадження, має бути спрямована на реальне забезпечення прав і законних інтересів учасників цього провадження, насамперед потерпілого, оскільки саме його права було порушено внаслідок скоєння кримінального правопорушення, а не права підозрюваного чи обвинуваченого. Метою кримінального провадження є не лише притягнення до відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а й усунення його наслідків, зокрема пов'язаних із порушенням майнових прав як фізичних, так і юридичних осіб, що зазнали шкоди від учиненого щодо них кримінального правопорушення [4, с. 74].

Чинним національним законодавством передбачено механізми відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної внаслідок кримінального правопорушення. Однак, як свідчить практика, указані механізми не повною мірою гарантують виконання обов'язку держави перед суспільством щодо утвердження та забезпечення прав людини, зокрема зазначених у статті 41 Конституції України.

Так, відповідно до статті 127 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення. Шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні. Шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом [5].

Указана норма права корелюється із положеннями статті 1177 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), згідно з якими шкода, завдана фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, відшкодовується відповідно до закону. Шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом [6].

Тож законодавець пропонує два шляхи відновлення майнових прав потерпілого від кримінального провадження:

- 1) відшкодування заподіяної шкоди за рахунок коштів особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;
- 2) компенсація шкоди потерпілому державою за рахунок Державного бюджету

У наукових дослідженнях звертається увага на відсутність в Україні законодавчого механізму компенсації шкоди потерпілому саме за рахунок держави. Так, А. В. Лапкін зазначає: «Попри те, що ЦК України відсилає до спеціального закону з цих питань, а його розроблення і впровадження в практику механізму відшкодування потерпілим шкоди, заподіяної злочином, передбачалося на другому етапі (з 2006 року) реалізації Концепції забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, на сьогодні закон «Про відшкодування за рахунок держави заподіяної потерпілому злочином шкоди» досі не прийнято. Як справедливо зауважують В. В. Голіна та інші дослідники, у цілому закінченого, ефективно дієвого механізму відшкодування шкоди потерпілому в Україні немає. З огляду на це, розв'язання проблеми відшкодування потерпілому злочином шкоди потребує концептуальної єдності законодавчої регламентації цих питань та створення належного організаційного механізму» [7, с. 182,185].

Відсутність такого механізму в практичній діяльності призводить здебільшого до відмови судів у задоволенні позовів потерпілих від кримінального правопорушення про стягнення компенсації за рахунок Державного бюджету України, що унеможливорює поновлення прав потерпілого. Так, у справі Петльованій проти України (заява 54904/08, ухвала Суду від 30 вересня 2014 року) Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) визнав скаргу неприйнятною, оскільки заявник не міг стверджувати, що він мав законне сподівання одержання будь-яких конкретних сум. Тому скарга є несумісною (*ratione materiae* – мова оригіналу. – *Прим. авт.*) з Конвенцією і має бути відхилена. Суд зазначив, що для створення законного сподівання законна норма, на яку посилаються, має визначити певні правила для позову. Якщо законні вимоги, які мають бути дотримані, та інші параметри чітко не визначені, то певна правова норма не може бути застосована для обґрунтування законного сподівання.

Згідно з ЦК України питання державної компенсації жертвам злочину врегульовано таким чином, що будь-яка вимога про таку компенсацію є умовною, і ці умови частково викладені в першому пункті статті 1177, у якому зауважено «якщо особа, яка вчинила злочин, не ідентифікована або неплатоспроможна». Подальші умови полягають у тому, що вони мають бути встановлені окремим законом, який не було прийнято до цього часу. У цьому законі також має бути прописано процедуру присудження та сплати такої компенсації. Із застережень зрозуміло, що право на компенсацію з боку держави жертвам злочину, передбачене статтею ЦК України, ніколи не було призначене, щоб бути безумовним [8].

Висновок ЄСПЛ, викладений у вказаній вище ухвалі, став преюдицією для його застосування національними судами та відмови в задоволенні позовів громадян до держави про отримання компенсації шкоди, завданої позивачам унаслідок вчинення кримінальних правопорушень.

Зокрема, рішенням Печерського районного суду міста Києва у справі № 755/14205/20-ц відмовлено в задоволенні позову фізичної особи до держави України про стягнення шкоди, відшкодування якої передбачено статтею 1177 ЦК України. Суд надав дослівну аргументацію із зазначеного рішення ЄСПЛ, що відповідно до ЦК України питання державної компенсації жертвам злочину врегульовано таким чином, що будь-яка вимога про таку компенсацію є умовною, і ці умови частково викладені в першому пункті статті 1177 ЦК України, який містить слова «якщо особа, яка вчинила злочин, не ідентифікована або неплатоспроможна». Подальші умови полягають у тому, що вони мають бути встановлені окремим законом, який не було прийнято до цього часу. Такий закон має також містити процедуру присудження та сплати компенсації. Із цих застережень очевидно, що право на компенсацію з боку держави жертвам злочину, передбачене вказаною вище статтею ЦК України, ніколи не було призначене, щоб бути безумовним. Практика національних судів підтверджує, що за відсутності закону, який

формулює такі положення, право на компенсацію не може виникнути згідно зі статтею 1177 ЦК України, як окремо взятої [9].

У той же час, як слушно зазначено в наукових джерелах, обов'язок поважати право власності відповідно до статті 1 Першого Протоколу до Конвенції включає як негативні, так і позитивні зобов'язання держави. Дійсно ефективна реалізація права, захищеного статтею 1 Першого Протоколу, може вимагати позитивних заходів захисту, особливо якщо існує прямий зв'язок між заходами, які заявник може законно очікувати від влади та його ефективного володіння своїм майном [10].

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу, що поряд із негативним обов'язком утриматися від неправомірного втручання у право мирного володіння майном держава має позитивні обов'язки гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, ефективне використання цього права та його відновлення в разі порушення. Позитивні обов'язки можуть передбачати певні заходи, необхідні для захисту права власності: держава має забезпечити у своїй правовій системі юридичні гарантії реалізації права власності (превентивні обов'язки) та засоби правового захисту, за допомогою яких потерпілий від втручання у це право може його захистити, зокрема, вимагаючи відшкодування збитків за будь-яку втрату (компенсаційні обов'язки).

Відсутність у законодавстві України відповідних приписів щодо відшкодування власникові шкоди, зокрема, заподіяної його об'єкту нежитлової нерухомості терористичним актом, не перешкоджає особі, яка вважає, що стосовно її права власності на таке майно певний позитивний обов'язок не був виконаний, вимагати від держави компенсації за це невиконання на підставі статті 1 Першого протоколу до Конвенції [11].

У національному законодавстві поширеними є випадки визначення того, що відшкодування шкоди має здійснюватися за рахунок Державного бюджету України в порядку та на підставах, визначених спеціальним законом.

Так, наприклад, у статті 19 Закону України «Про боротьбу із тероризмом» встановлено, що відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету відповідно до закону [12].

Однак на сьогодні закону, який би регулював порядок відшкодування за рахунок коштів Державного бюджету України шкоди, заподіяної житловому будинку внаслідок терористичного акту, немає.

Верховний Суд України під час розгляду справи про відшкодування шкоди за рахунок Державного бюджету України зазначив: «Якщо держава не запровадила дієві компенсаційні механізми за пошкоджене/зруйноване майно в умовах збройного конфлікту на територіях, підконтрольних Уряду України, впродовж більше ніж 5 років, це не має унеможливити захист права власності позивача, який гарантований Конституцією України. Ураховуючи відсутність в Україні спеціальних підзаконних нормативно-правових актів щодо відшкодування власникові шкоди, заподіяної його майну, яке було пошкоджене або знищене під час проведення антитерористичної операції на окремих територіях Донецької та Луганської областей, а також порядку визначення її розміру, колегія суддів вважає, що позивачем доведено, що певний позитивний обов'язок з боку держави не був виконаний стосовно її права власності на таке майно, а тому порушення її права, встановленого статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, підлягає захисту шляхом виплати компенсації від держави» [13].

Аналогічно ЄСПЛ визнано порушенням статті 1 Першого протоколу до Конвенції відсутність у національному законодавстві України впродовж тривалого часу механізму, яким би затверджувалася методика розрахунку та джерела фінансування компенсації вартості електроенергії та газу за рахунок гірничих підприємств, передбаченого статтею 43 Гірничого закону України «Права та соціальні гарантії працівників гірничих підприємств».

Так, у справі «Будченко проти України» (заява № 38677/06, рішення Суду від 24 квітня 2014 року) ЄСПЛ зазначив, що відповідне законодавство, яке звільняло заявника від певних виплат, було ухвалено в 1999 році та згідно з ним відповідний механізм мало б бути запроваджено протягом чотирьох місяців. Проте його було запроваджено тільки через десять років. Для пояснення такої бездіяльності не було надано жодного аргументу. Ураховуючи тривалу бездіяльність держави та той факт, що заявник працював на державному підприємстві, ЄСПЛ вважає, що через нездатність забезпечити звільнення його від оплати, на що заявник мав право за законом в розумні терміни, держава поклала на нього надмірний тягар, порушивши таким чином свої зобов'язання за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції [14].

Отже, є очевидним: відсутність спеціального закону не перешкоджає особі, яка вважає, що державою не був виконаний позитивний обов'язок щодо її права власності на майно, вимагати від держави компенсації за це невиконання на підставі статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

За таких обставин відмова держави в компенсації потерпілому шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, може бути визнана такою, що не відповідає вимогам статті 41 Конституції України та статті 1 Першого Протоколу до Конвенції.

Відповідно, у контексті права, гарантованого статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, позитивні обов'язки держави згідно з практикою ЄСПЛ мають передбачати певні заходи, необхідні для захисту права власності, а саме: у матеріальному аспекті держава має забезпечити у своїй правовій системі юридичні гарантії реалізації права власності (превентивні обов'язки) та засоби правового захисту, за допомогою яких потерпілий від втручання у це право може його захистити, зокрема, вимагаючи відшкодування збитків за будь-яку втрату в процесуальному аспекті. Хоча стаття 1 Першого протоколу до Конвенції не встановлює чітких процедурних вимог, існування позитивних обов'язків процесуального характеру відповідно до цього положення визнані ЄСПЛ як у справах, що стосуються державних органів, так і у спорах між приватними особами.

Висновки. Створення та застосування на практиці механізму відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, є одним із позитивних зобов'язань держави забезпечити у своїй внутрішній правовій системі такий принцип: право власності гарантовано на законодавчому рівні, положення законодавчих актів передбачають засоби правового захисту, завдяки яким жертва втручання може захистити свої права, зокрема, у відповідних випадках, вимагаючи відшкодування збитків за будь-яку втрату. Подальші дослідження в цій сфері має бути здійснено в порівнянні з іншими галузями застосування статті 1 Першого Протоколу до Конвенції та з метою сприяння змінам у чинному законодавстві, спрямованим на безумовне дотримання державою прав людини, передбачених статтею 41 Конституції України щодо непорушності права власності.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.05.2021).
2. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 21.05.2021).
3. Перший Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 21.05.2021).
4. Слободянюк П. Л. Захист прав потерпілого на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2018. С. 74–78.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 21.05.2021).

6. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 21.05.2021).
7. Лапкін А. В. Роль прокурора в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України : монографія. Харків / Національний університет «Юридична академія України імені Я. Мудрого». 2012. С. 182, 185.
8. European court of human rights. Decision. Application № 54904/08 Petro Yakovych Petlyovanyu against Ukraine. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-147691> (дата звернення: 21.05.2021).
9. Рішення Печерського районного суду міста Києва від 04 вересня 2019 року у справі № 755/14205/20-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96623072> (дата звернення: 21.05.2021).
10. Захист власності : посібник за статтею 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод / редколегія та перекл.: О. М. Дроздов, В. П. Плотнікова, О. В. Дроздова, О. Ю. Вінський, Ю. М. Ісаєва. URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/07/Guide_Art_1_Protocol_1_UKR_-2019.pdf (дата звернення: 21.05.2021).
11. Постанова Великої палати Верховного Суду від 04 вересня 2019 року у справі № 265/6582/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310215> (дата звернення: 21.05.2021).
12. Про боротьбу із тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 21.05.2021).
13. Постанова касаційного цивільного суду Верховного Суду від 25 березня 2020 року у справі № 225/3979/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88575142> (дата звернення: 21.05.2021).
14. Європейський суд з прав людини. Справа «Будченко проти України» (заява № 38677/06). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-171921> (дата звернення: 21.05.2021).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku. № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The Constitution of Ukraine: the Law of Ukraine of June 28, 1996. № 254k/96-VR. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 21.05.2021) [in Ukrainian].
2. Iedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen Ukrainy [The only state register of court decisions of Ukraine]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (data zvernennia: 21.05.2021) [in Ukrainian].
3. Pershyi Protokol do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [The first protocol to the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (data zvernennia: 21.05.2021) [in Ukrainian].
4. Slobodianiuk, P. L. (2018). Zakhyst prav poterpiloho na vidshkoduvannia shkody, zavdanoi kryminalnym pravoporushenniam. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal* [Protecting the victim's rights to compensation for damage caused by a criminal offense. *Legal scientific electronic journal*]. № 6. S. 74–78 [in Ukrainian].
5. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedural Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 21.05.2021) [in Ukrainian].
6. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (data zvernennia: 21.05.2021) [in Ukrainian].
7. Lapkin, A. V. (2012). Rol prokurora v zabezpechenni prav i zakonnykh interesiv poterpiloho u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy : monohrafiia [The role of the prosecutor in ensuring the rights and legitimate interests of the victim in the criminal proceedings of Ukraine : monograph]. Kharkiv / Natsionalnyi universytet «Iurydychna akademiia Ukraini imeni Ya. Mudroho». S. 182, 185 [in Ukrainian].
8. European court of human rights. Decision. Application № 54904/08 Petro Yakovych Petlyovanyu against Ukraine. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-147691> (data zvernennia: 21.05.2021).
9. Rishennia Pecherskoho raionnoho sudu mista Kyieva vid 04 veresnia 2019 roku u spravi № 755/14205/20-ts [The decision of the Pechersk District Court of Kyiv from September 04, 2019 in the case № 755/14205/20th]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96623072> (data zvernennia: 21.05.2021) [in Ukrainian].

10. Zakhyst vlasnosti : posibnyk za statteiu 1 Protokolu № 1 Konventsii pro zakhyst prav liudyny ta osnovopolozhnykh svobod [Protection of property: manual under Article 1 of Protocol № 1 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] / red.kolehiia ta perekl.: O. M. Drozdov, V. P. Plotnikova, O. V. Drozdova, O. Yu. Vinskyi, Yu. M. Isaieva. URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/07/Guide_Art_1_Protocol_1_UKR_-2019.pdf (data zvernennia: 21.05.2021) [in Ukrainian].

11. Postanova Velykoi palaty Verkhovnoho Sudu vid 04 veresnia 2019 roku u spravi № 265/6582/16-ts [Resolution of the Great House of Supreme Court of September 04, 2019 in the case № 265/6582/16th]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310215> (data zvernennia: 21.05.2021) [in Ukrainian].

12. Pro borotbu iz teroryzmom : Zakon Ukrainy vid 20 bereznia 2003 roku № 638-IV [On the fight against terrorism: the Law of Ukraine of March 20, 2003 № 638-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (data zvernennia: 21.05.2021) [in Ukrainian].

13. Postanova kasatsiinoho tsyvilnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 25 bereznia 2020 roku u spravi № 225/3979/17 [Resolution of the Cassation Civil Court of the Supreme Court of 25 March 2020 in the case № 225/3979/17]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88575142> (data zvernennia: 21.05.2021) [in Ukrainian].

14. Yevropeyskyi sud z prav liudyny. Sprava «Budchenko proty Ukrainy» (zaiava № 38677/06) [European Court of Human Rights. The case «Budchenko against Ukraine» (statement № 38677/06)]. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-171921> (data zvernennia: 21.05.2021) [in Ukrainian].

Kuzmenko Serhii,

Prosecutor

(Kryvyi Rih Central District Prosecutor's Office, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9514-5530>

LEGAL BASIS FOR COMPENSATION BY THE STATE TO THE VICTIM FOR THE DAMAGE CAUSED BY A CRIMINAL OFFENSE

The article focuses on the mechanism of compensation to the victim for the damage caused by a criminal offense and the positive obligations of the state to guarantee to everyone under its jurisdiction the effective use of property rights and its restoration in case of violation. Attention is drawn to the long-term absence in the national legislation of Ukraine of a mechanism of compensation at the expense of the State Budget of Ukraine for damage caused to the victim as a result of a criminal offense. The article analyzes the impact of the conclusions made by the European Court of Human Rights on the jurisprudence of domestic courts of Ukraine with regard to the inadmissibility of the applicant's complaint set out in the Court's judgment in «Petliovannny vs. Ukraine». On the other hand, there have been included examples of application of the rule of law and recognition by courts of violations of the guarantees, enshrined in Part 1 of the First Protocol to the Convention, due to the long-term lack in the national legislation of the procedure of compensation provided from the State Budget of Ukraine for unlawful destruction of property. The article analyzes and compares the practice of the European Court of Human Rights and national courts regarding the interpretation of similar legal relations guaranteed by Article 1 of the First Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of every natural or legal person's right to peaceful enjoyment of their possessions. Attention is drawn to the need to create and apply a mechanism to provide the victim with compensation for the damage caused by a criminal offense. It is proposed to continue research in this area in comparison with other areas of application of Article 1 of the First Protocol in order to facilitate amendments to national legislation aimed at unconditional observance of human rights provided by Article 41 of the Constitution of Ukraine on inviolability of property rights.

Key words: victim; damage; ownership; Article 1 of the First Protocol to the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; compensation.

Надіслано до редколегії 22.06.2021
Рекомендовано до публікації 29.06.2021

УДК: 343.85:343.97-053.6

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-150-157>

Пекарський Сергій Петрович,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0538-0391>

ДИТИНА ЯК ОБ'ЄКТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

У статті досліджено теоретико-правові аспекти здійснення підрозділами кримінальної поліції заходів оперативно-розшукової профілактики серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку. Проаналізовано наукові положення оперативно-розшукової профілактики як форми оперативно-розшукової діяльності. Доведено, що діти в соціальному середовищі під впливом негативних факторів учиняють кримінальні правопорушення. Констатовано вплив дорослих підбурювачів щодо втягнення дітей до вчинення кримінальних правопорушень. Визначено коло суб'єктів, які уповноважені здійснювати заходи оперативно-розшукової профілактики серед дітей. Проаналізовано нормативно-правову основу здійснення заходів оперативно-розшукової профілактики серед дітей. З'ясовано завдання працівників підрозділів карного розшуку, міграційної поліції, боротьби з наркозлочинністю, кіберполіції щодо запобігання втягнення дітей у протиправну діяльність. У результаті дослідження встановлено взаємозв'язок елементів оперативно-розшукової профілактики серед дітей. На підставі аналізу теоретичних напрацювань у сфері оперативно-розшукової діяльності вказано на необхідність комплексного підходу до вирішення завдань запобігання кримінальним правопорушенням серед дітей. Звернуто увагу на важливість ініціативної пошукової діяльності підрозділів кримінальної поліції серед дітей. Зроблено висновок, що дитина є об'єктом оперативно-розшукової профілактики підрозділів кримінальної поліції.

Ключові слова: оперативно-розшукова профілактика; діти; підбурювач; кримінальна поліція.

Постановка проблеми. Підрозділи кримінальної поліції Національної поліції України в межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством, вживають необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення кримінальних правопорушень, викриття причин та умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, здійснюють профілактику правопорушень серед різних категорій громадян. Ця діяльність передбачає отримання інформації про осіб, які є суб'єктами кримінального правопорушення. Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу України (далі – КК України) може наставати кримінальна відповідальність. За загальним правилом кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального

правопорушення вповнилося шістнадцять років [1]. Водночас за вчинення низки тяжких та особливо тяжких злочинів КК України передбачено підстави притягнення особи до кримінальної відповідальності з чотирнадцяти років [1]. Установлення віку притягнення особи до кримінальної відповідальності узгоджується з положеннями оперативно-розшукового законодавства, яким одним із основних завдань оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) визначено пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України [2, с. 6]. Це дає змогу зробити висновок, що особа з 14 років і до досягнення повноліття, маючи визначений законодавством України правовий статус дитини [3], є суб'єктом кримінального правопорушення за наявності чітко визначених підстав оперативно-розшукової діяльності [2, с. 16], і тому стає об'єктом, на який спрямовують свою діяльність підрозділи кримінальної поліції. До того ж сучасна статистика кримінальних правопорушень, які вчиняються дітьми, або за їх участю, стосовно малолітніх та неповнолітніх дітей [4] свідчить про необхідність теоретико-правового аналізу профілактичної функції правоохоронної діяльності підрозділів кримінальної поліції серед дітей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням наукової розробки оперативно-розшукової діяльності було присвячено праці таких сучасних вітчизняних учених, як С. В. Албул, А. М. Бабенко, А. В. Баб'як, М. О. Волошина, М. Л. Грібов, В. П. Захаров, М. А. Погорецький, Д. Й. Никифорчук, М. В. Стацак, В. В. Шендрик та ін. Проте питання здійснення оперативно-розшукової профілактики серед дітей залишаються дискусійними та неоднозначними, зокрема щодо визначення повноважень підрозділів кримінальної поліції.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є з'ясування на підставі здійсненого аналізу правових засад та наукових джерел повноважень підрозділів кримінальної поліції щодо здійснення заходів оперативно-розшукової профілактики злочинності серед дітей, що надасть можливість визначити дитину як об'єкт оперативно-розшукової профілактики.

Виклад основного матеріалу. Оперативно-розшукова діяльність здійснюється чітко встановленими законодавством України оперативними підрозділами. У статті 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ (редакція від 15.03.2021) до оперативних підрозділів віднесено підрозділи кримінальної поліції Національної поліції України. До підрозділів кримінальної поліції належать територіальні та міжрегіональні територіальні підрозділи [5]. Діяльність підрозділів кримінальної поліції має відповідне законодавче та відомче нормативно-правове забезпечення. Так, стаття 5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР (редакція від 09.02.2017) зобов'язує уповноважені підрозділи Національної поліції України здійснювати заходи, які входять до компетенції підрозділів кримінальної поліції, зокрема:

- проводити роботу щодо запобігання правопорушенням дітей;
- виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, вчинені дітьми, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;
- розглядати в межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми;
- виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживати в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; брати участь у правовому вихованні дітей;
- розшукувати дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади (бродяжать) та спеціальні установи для дітей;

- виявляти дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво;
- виявляти осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту;
- здійснювати згідно з чинним законодавством гласні та негласні оперативно-розшукові заходи з метою розкриття кримінальних правопорушень, учинених дітьми або за їх участю.

Ці заходи відповідають нормам законодавства, які регламентують підстави ОРД. Зокрема, у статті 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ (редакція від 15.03.2021) до підстав для проведення ОРД віднесено наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- кримінальні правопорушення, що готуються;
- осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення;
- осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;
- безвісно відсутніх осіб.

Як попередньо було зазначено, суб'єктом тяжкого чи особливо тяжкого злочину може бути особа у віці від 14 років, тобто дитина, а безвісно відсутньою особою може бути визнана як малолітня, так і неповнолітня особи. Це дозволяє погодитися з думкою М. В. Стащак та В. В. Шендрика, які за результатами вивчення емпіричного матеріалу зробили певні узагальнення:

- 1) сьогодні відбувається становлення нової ідеології і практики оперативно-розшукової превенції злочинності підрозділами кримінальної поліції;
- 2) оперативно-розшукова превенція злочинності є загальним, родовим поняттям щодо таких термінів превентивної спрямованості, як «оперативно-розшукове попередження злочинності», «оперативно-розшукова профілактика злочинності», «оперативно-розшукове запобігання злочинам» та «оперативно-розшукове припинення злочинів»;
- 3) оперативно-розшукову превенцію підрозділами кримінальної поліції злочинності слід розуміти як організаційно-тактичну форму оперативно-розшукової діяльності, яка здійснюється у процесі оперативно-розшукового прогнозування та профілактики злочинності за допомогою використання дозволених національним законодавством оперативно-розшукових можливостей (заходів, засобів та сил) [6, с. 385].

У свою чергу, С. В. Албул зазначає, що в межах організаційно-тактичних форм ОРД реалізується комплексний характер оперативно-розшукових заходів, урахувавши взаємопов'язаність яких, можна цілком об'єктивно стверджувати про взаємозв'язок і взаємопроникнення форм оперативно-розшукової діяльності [7, с. 141].

Ю. Ю. Орлов зауважує, що ОРД проводиться в напрацьованих оперативною практикою формах, які розуміють як нормативно встановлений порядок організації оперативно-розшукових заходів для забезпечення вирішення завдань ОРД [8, с. 19]. Однею з таких форм науковець визначає оперативно-розшукову профілактику.

Аналізуючи оперативно-розшукову профілактику як форму ОРД, висуваємо гіпотезу, згідно з якою це конкретна діяльність підрозділів кримінальної поліції, що чітко регламентована законодавчими та підзаконними актами з метою вирішення великого обсягу завдань із заздальгідь не встановленим і змінюваним змістом. Межі цієї діяльності залежать від запобіжного впливу на певні об'єкти, її змісту, цілей, завдань. Таким об'єктом, на наш погляд, також може бути дитина в конкретному (індивідуалізованому) розумінні діяльності та діти і їх соціальне середовище в загальному розумінні профілактичної діяльності.

Основними цілями заходів оперативно-розшукової профілактики серед дітей є запобігання, відвернення і припинення кримінальних правопорушень, що реалізується через:

– обмеження дії негативних суспільних явищ і процесів, взаємопов'язаних зі злочинністю. Наприклад, нині з'явилася небезпека негативного впливу соціальних мереж. На думку науковців та практичних працівників, використання правопорушниками під час торгівлі людьми, вчинення кримінальних правопорушень у сфері суспільної моралі, незаконній міграції соціальних мереж, електронної пошти, текстових повідомлень, чатів в онлайн-іграх або інших вебсайтів для спілкування між користувачами визначає перед правоохоронцями завдання щодо своєчасного їх виявлення, фіксації та документування протиправної діяльності [9]. Термін «соціальні мережі» розуміємо як різноманітні форми і, по суті, засновані на мережних інтернет-технологіях, включаючи електронні журнали та інтернет-форуми, вебжурнали, соціальні блоги, мікроблоги, вікі, соціальні медіа, підкасти, фотографії або зображення, відео, рейтинги та соціальні закладки [9, с. 56]. Одними з найбільш популярних соціальних мереж в Україні є «Facebook», «Twitter», «LinkedIn», «Telegram», «Instagram», «YouTube», «Messenger», «WhatsApp», «ТікТок» тощо. Слід звернути увагу на соціальні мережі, сайти, доступ до яких заборонено в Україні: «ВКонтакте», «Яндекс», «Однокласники» тощо [9, с. 56]. Соціальні мережі безпосередньо пропонують користувачам елемент анонімності та прикриття. Тому особи можуть спілкуватися в соціальних мережах, використовуючи різні псевдоніми. Анонімність користувача соціальної мережі потребує своєчасної ідентифікації особи, що сприятиме в подальшому швидкому встановленню місцеперебування безвісти зниклої особи, правопорушника тощо. Констатуємо, що на сьогодні чітко визначено негативну тенденцію використання правопорушниками інформаційно-комунікативних технологій у формуванні злочинного умислу;

– усунення, послаблення або нейтралізація детермінант (причин та умов) злочинних проявів. Наприклад, у Законі України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 року № 1296-IV (редакція від 17.03.2021) визначено термін «дитяча порнографія», тобто зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі та/або задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях. Статтею 301 КК України передбачено підстави кримінальної відповідальності за ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів, а статтею 301-1 КК України – за одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження;

– ліквідацію криміногенних факторів у мікросередовищі, які формують антисуспільну позицію і мотивацію злочинної поведінки дитини. Так, залишається актуальною проблема підбурення дорослими особами дітей до вчинення кримінальних правопорушень, до заняття проституцією, жебрацтвом, уживання спиртних напоїв та наркотичних речовин, порушення норм суспільної моралі тощо. Дорослий підбурювач – це будь-яка повнолітня особа, котра застосовує різні способи і прийоми впливу на особу, яка не досягла повноліття (дитину), з метою підбурення її до вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або ж до ведення антигромадської діяльності. Статтею 304 КК України передбачено підстави кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми [1]. До того ж спеціальні норми КК України містять синоніми, які свідчать про різні способи впливу підбурювачів на іншу особу, у тому числі й на дітей. Так, законодавець у низці статей КК України визначає схиляння до певних дій як окремі склади злочину, наприклад: ч. 2 статті 315 КК України «Схиляння неповнолітньої особи

до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»; стаття 324 КК України «Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів» [1].

Різновидом схиляння є спонукання, яке також відображено в КК України, зокрема в статті 323 КК України «Спонукання неповнолітніх до застосування допінгу» [1]. Український законодавець запропонував різновиди схиляння: «вербування», «експлуатація», про які йдеться в статті 149 КК України «Торгівля людьми»; «використання», що вжито у статті 150-1 КК України «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом»; «експлуатація», що застосовано у статті 150 КК України «Експлуатація дітей» тощо;

– превентивний вплив на дитину, яка за своїми антисуспільними установками та способом життя здатна вчинити кримінальне правопорушення, з метою недопущення конкретних злочинних проявів на стадіях їх підготовки та замаху, а також настання негативних наслідків для дитини, її соціального оточення від злочинних діянь. Так, І. М. Залялова, А. С. Політова констатують, що найбільше занепокоєння в суспільстві викликає підліткова вікова група (від 14 до 18 років), психологічні, особисті та психофізіологічні особливості якої часто виявляються основною детермінантою злочинної поведінки [10]. У свою чергу, А. М. Бабенко комплексним аналізом тактико-психологічних, кримінально-процесуальних, адміністративно-правових та оперативно-розшукових заходів профілактики та запобігання кримінальним правопорушенням, основною ціллю системи запобігання кримінальних правопорушень визначив установлення профілактичного контролю за регіональним кримінологічним середовищем і впливом на фактори, що зумовлюють виявлення злочинів в Україні та в її регіонах [11, с. 16]. Позитивним результатом реалізації цієї цілі науковець убачає значне зниження кількісно-якісних показників кримінальних правопорушень, що гарантуватиме стабілізацію рівня протиправних діянь [11, с. 16].

На нашу думку, реалізація заходів оперативно-розшукової профілактики серед дітей передбачає відповідну фахову підготовку співробітників підрозділів кримінальної поліції. Тому підтримуємо твердження М. Ю. Веселова, який однією з важливих засад ювенальної юстиції визначив доцільність спеціалізації учасників кримінального провадження, що гарантувало б урахування особливих потреб дитини та додатковий захист її прав [12]. Науковець зазначає, що сучасні підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України хоч і були утворені в результаті реформування колишньої кримінальної міліції у справах дітей, однак нині відповідних оперативно-розшукових повноважень не мають. Ліквідована ж кримінальна міліція в справах дітей поєднувала функції соціально-профілактичної роботи з дітьми та здійснення оперативно-розшукової діяльності як щодо злочинної поведінки неповнолітніх осіб, так і злочинних намірів щодо них самих [12, с. 86]. Тож на сьогодні дитина в межах оперативно-розшукової профілактики є об'єктом діяльності різних підрозділів кримінальної поліції.

Підрозділами кримінальної поліції є Департамент карного розшуку, Департамент міграційної поліції, Департамент кіберполіції та Департамент боротьби з наркозлочинністю, співробітники яких, відповідно до функцій указаних підрозділів, забезпечують здійснення профілактичних заходів серед осіб, які не досягли повноліття. Зокрема, співробітники Департаменту карного розшуку уповноважені попереджувати та розкривати кримінальні правопорушення загальнокримінальної спрямованості, зокрема злочини дорослих осіб, які вчиняють суспільно-небезпечні дії стосовно дітей, втягують дітей у протиправну діяльність. Також співробітники карного розшуку беруть участь у проведенні оперативно-профілактичних заходів та відпрацювань, метою яких є попередження негативних явищ у дитячому середовищі.

Підрозділи реорганізованого Департаменту міграційної поліції організують та забезпечують проведення оперативно-профілактичних операцій, спрямованих на виявлення та документування злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми та їх сексуальною експлуатацією, уживають організаційних та практичних заходів для викриття злочинних

груп та окремих осіб, що вчиняють злочини у сфері суспільної моралі із втягненням дітей, проводять оперативно-профілактичні заходи з виявлення та документування осіб, причетних до виготовлення, збуту та розповсюдження створеної за участю дітей продукції порнографічного характеру. Осередко співробітниками цього підрозділу забезпечується взяття на обліки дорослих осіб, котрі втягують дітей у заняття проституцією, примушують до виготовлення продукції порнографічного характеру, а також є схильними до педофілії.

Департамент кіберполіції є міжрегіональним територіальним органом, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері боротьби з кіберзлочинністю, організовує та здійснює відповідно до законодавства оперативно-розшукову діяльність. Наприклад, оскільки твори порнографічного характеру й такі, що пропагують культ насильства, жорстокості, належать до протиправного контенту, то серед підрозділів кримінальної поліції саме співробітники кіберполіції уповноважені протидіяти їхньому розповсюдженню.

Департамент боротьби з наркозлочинністю є міжрегіональним територіальним органом, який згідно з чинним законодавством України забезпечує реалізацію державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, організовує та здійснює відповідно до законодавства оперативно-розшукову діяльність. У межах оперативно-розшукової профілактики забезпечується документування кримінальних правопорушень, які пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів за участю дітей, схилянням дітей до такої протиправної діяльності.

Висновки. Проведений аналіз правових засад здійснення заходів оперативно-розшукової профілактики щодо особи, яка не досягла повноліття, надає можливість визначити організаційну парадигму діяльності уповноважених підрозділів кримінальної поліції. Такою парадигмою є поєднання різних організаційних принципів діяльності (територіального, лінійного, а також взаємодії) та врахування потреб дитини під час її розвитку та соціалізації. Однією з умов успішної оперативно-розшукової профілактики є сприяння осіб, які конфіденційно співпрацюють з оперативними підрозділами. Специфіка роботи підрозділів кримінальної поліції, згідно з вимогами законодавства, полягає у здійсненні гласних і негласних заходів, використанні конфіденційної допомоги громадян тощо. Загальною складовою цієї діяльності є реалізація оперативно-розшукової функції щодо виявлення кримінальних правопорушень, які вчиняються стосовно дітей або дітьми. Тому зазначене вище передбачає необхідність:

- дотримання прав дитини;
- поваги до думки дитини з урахуванням її віку, стану здоров'я, інтелектуального і фізичного розвитку та інтересів;
- роз'яснення дитині її прав та обов'язків у зрозумілій для неї формі;
- забезпечення конфіденційності інформації про особу дитини та відомостей, які дозволили б установити дитині певний статус;
- дотримання міжнародних стандартів, принципів роботи з дітьми, правосуддя, дружнього до дитини;
- активної пошукової роботи з метою виявлення осіб та фактів, які заслуговують на оперативний інтерес. Так, активна пошукова діяльність надає можливість у межах індивідуальної профілактики запобігти втягненню дитини в протиправну діяльність, вчинення кримінальних правопорушень, оскільки заходи оперативно-розшукової профілактики підрозділів кримінальної поліції передбачають збір інформації про кримінально активних осіб;
- відповідної спеціалізованої підготовки співробітників підрозділів кримінальної поліції для роботи з дітьми.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні правових, організаційних, тактичних засад діяльності, визначенні повноважень у роботі з дітьми

підрозділів кримінальної поліції, зокрема щодо попередження, своєчасного виявлення та припинення кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.08.2021).
2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»: науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Я. Мацюка. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2020. 268 с.
3. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.08.2021).
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2019–2020 року / Генеральна прокуратура України. 2020. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820 (дата звернення: 05.08.2021).
5. Структура підрозділів кримінальної поліції Національної поліції. URL: <https://www.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/> (дата звернення: 05.08.2021).
6. Стацак М. В., Шендрик В. В. Теоретичні підходи до визначення поняття «оперативно-розшукова превенція злочинності підрозділами кримінальної поліції». *Форум права*. 2017. № 5. С. 382–388.
7. Албул С. В. Оперативний пошук як організаційно-тактична форма оперативно-розшукової діяльності кримінальної поліції України: поняття та сутність. *Scientific bases of solving of the modern tasc : Abstracts of XIX International Scientific and Practikal Conference*. Frankfurt am Main, Germany. 1–2 June, 2020. С. 138–143.
8. Орлов Ю. Ю. Щодо місця і ролі оперативно-розшукової діяльності міліції в сучасних умовах. *Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксеологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 22–23 квітня 2015 року). Одеса : ОДУВС, 2015. С. 17–21.
9. Виявлення, попередження та розслідування злочинів торгівлі людьми, вчинених із застосуванням інформаційних технологій : навчальний курс / А. Вінаков, В. Гузій, Д. Девіс, В. Дубина, М. Каліжевський, О. Манжай, В. Марков, В. Носов, О. Соловійов. К., 2017. 148 с.
10. Залялова І. М., Політова А. С. Чинники злочинності неповнолітніх (на підставі соціологічного дослідження). *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 3 (5). С. 118–127.
11. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 14–22.
12. Веселов М. Ю. Адміністративно-правове забезпечення «ювенальної» спеціалізації учасників кримінального провадження. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 4 (88). С. 81–92.

References

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2001. № 25–26. St. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia: 10.08.2021) [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro operatyvno-rozshukovu diialnist» : naukovo-praktychnyi komentar [Law of Ukraine «On operational and investigative activities» : scientific and practical commentary] / za zah. red. V. Ya. Matsiuka. Kyiv : Vydavnychi dim «Profesional», 2020. 268 s. [in Ukrainian].
3. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2002. № 21–22. St. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (data zvernennia: 10.08.2021) [in Ukrainian].
4. Iedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen–hruden 2019–2020 roku [Unified report on criminal offenses for January–December 2019–2020] / Heneralna prokuratura Ukrainy. 2020. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820 (data zvernennia: 05.08.2021) [in Ukrainian].
5. Struktura pidrozdiliv kryminalnoi politsii Natsionalnoi politsii [The structure of the criminal police units of the National Police]. URL: <https://www.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/> (data zvernennia: 05.08.2021) [in Ukrainian].

6. Stashchak, M. V., Shendryk, V. V. (2017). Teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia «operatyvno-rozshukova preventsiia zlochynnosti pidrozdilamy kryminalnoi politsii» [Theoretical approaches to the definition of "operational and investigative crime prevention by criminal police units"]. *Forum prava*. № 5. S. 382–388 [in Ukrainian].
7. Albul, S. V. (2020). Operatyvnyi poshuk yak orhanizatsiino-taktychna forma operatyvno-rozshukovoi diialnosti kryminalnoi politsii Ukrainy: poniattia ta sutnist [Operational search as an organizational and tactical form of operational and investigative activities of the criminal police of Ukraine: concept and essence]. *Scientific bases of solving of the modern tasc : Abstracts of XIX International Scientific and Praktikal Conference*. Frankfurt am Main, Germany. 1–2 June, 2020. S. 138–143 [in Ukrainian].
8. Orlov, Yu. Yu. (2015). Shchodo mistsia i roli operatyvno-rozshukovoi diialnosti militsii v suchasnykh umovakh [On the place and role of operational and investigative activities of the police in modern conditions]. *Operatyvno-rozshukova diialnist ta kryminalnyi protses: teoretyko-prakseolohichniy dyskurs shchodo yikh spivvidnoshennia v umovakh reformuvannia orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Odesa, 22–23 kvitnia 2015 roku). Odesa : ODUVS. S. 17–21 [in Ukrainian].
9. Vyivlennia, poperedzhennia ta rozsliduvannia zlochyniv torhivli liudmy, vchynenykh iz zastosuvanniam informatsiinykh tekhnolohii : navchalnyi kurs [Detection, prevention and investigation of crimes of human trafficking committed with the use of information technology: a training course] / A. Vinakov, V. Huzii, D. Devis, V. Dubyna, M. Kalizhevskiyi, O. Manzhai, V. Markov, V. Nosov, O. Soloviov. K., 2017. 148 s. [in Ukrainian].
10. Zaliialova, I. M., Politova, A. S. (2018). Chynnyky zlochynnosti nepovnitnikh (na pidstavi sotsiolohichnoho doslidzhennia) [Factors of juvenile delinquency (based on sociological research)]. *Visnyk penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy*. № 3 (5). S. 118–127 [in Ukrainian].
11. Babenko, A. M. (2021). Taktyko-psyholohichni, kryminalno-protseusalni, administratyvno-pravovi ta operatyvno-rozshukovi zakhody profilaktyky i zapobihannia kryminalnym pravoporushenniam [Tactical-psychological, criminal-procedural, administrative-legal and operational-investigative measures of prevention and prevention of criminal offenses]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*. № 1. S. 14–22 [in Ukrainian].
12. Veselov, M. Yu. (2019). Administratyvno-pravove zabezpechennia «iуvenalnoi» spetsializatsii uchashnykiv kryminalnoho provadzhennia [Administrative and legal support of «juvenile» specialization of participants in criminal proceedings]. *Visnyk LDUVS im. E. O. Didorenka*. Vyp. 4 (88). S. 81–92 [in Ukrainian].

Pekarskyi Serhii,

PhD in Law

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0538-0391>

THE CHILD AS AN OBJECT OF OPERATIONAL AND SEARCH PREVENTION OF CRIMINAL POLICE DIVISIONS

Theoretical and legal aspects of providing operative and search prevention among persons under the age of eighteen by criminal police units have been researched in the article. Scientific provisions of operative and search prevention as a form of operative and search activity have been analyzed. It has been proved that children commit criminal offenses in the social environment under the influence of negative factors. The influence of adult instigators upon involvement of children into commission of criminal offenses has been stated. The range of subjects authorized to carry out operative and preventive measures among children has been identified. The normative and legal basis of implementing operative and search prevention measures among children has been analyzed. The tasks of criminal investigation units, migration police, drug enforcement units, cyber police to prevent the involvement of children into illegal activities have been clarified. The research has established the relationship between the elements of operative and search prevention among children. Based on the analysis of theoretical developments in the field of operative and search activities, the need for a comprehensive approach to solving the problem of preventing criminal offenses among children is indicated. Attention is drawn to the importance of initiative search activities of criminal police units among children. It is concluded that a child is the object of operative and search prevention of criminal police units.

Key words: operative and search prevention; children; instigator; criminal police.

Надіслано до редколегії 20.08.2021
Рекомендовано до публікації 23.08.2021

УДК: 343.125.5

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-158-168>**Потоцький Мирослав Михайлович,**

ад'юнкт

(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2979-9114>

ПОНЯТТЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Статтю присвячено дослідженню поняття ефективності затримання особи у кримінальному провадженні. Виділено три ознаки поняття ефективності кримінального процесуального затримання: оперативне досягнення мети; легальність на підставі якісного закону; короткостроковість обмеження права на свободу. На основі дослідження вказаних ознак сформульовано поняття ефективності кримінального процесуального затримання. Ефективність кримінального процесуального затримання – це здатність затримання в легальний спосіб, що регламентований якісним кримінальним процесуальним законом, шляхом короткострокового обмеження права на свободу, здатність оперативно досягнути мети щодо забезпечення належної поведінки підозрюваного та інформаційного забезпечення початкового етапу досудового кримінального провадження.

Ключові слова: ефективність; затримання;
оперативність; легальність; короткостроковість;
правопорушення.

Постановка проблеми. Кримінальне процесуальне затримання є важливим інструментом кримінальної процесуальної діяльності сторони обвинувачення. Саме ефективність затримання характеризує останнє з точки зору дієвості, якості та корисності для кримінального провадження. Визначенню поняття ефективності кримінального процесуального затримання в науковій літературі приділено недостатньо уваги. З'ясування цього поняття є початковим етапом у дослідженні шляхів підвищення ефективності такого заходу примусу. Актуальність дослідження поняття ефективності кримінального процесуального затримання посилюється і тим, що досягнення однозначного розуміння ефективності затримання може слугувати надійним підґрунтям для розробки та вдосконалення ефективності кримінального процесуального затримання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі проблемні питання ефективності затримання особи у кримінальному провадженні вивчали такі науковці, як В. С. Зеленецький, Л. М. Лобойко, Т. О. Лоскутов, Є. І. Макаренко, С. М. Смоков, І. В. Тарасова, В. В. Тищенко, О. В. Шульга та інші. Незважаючи на достатню кількість напрацювань щодо затримання особи у кримінальному провадженні, на сьогодні немає єдиного розуміння поняття ефективності затримання в науковій літературі.

Метою статті є виокремлення та аналіз ознак ефективності кримінального процесуального затримання, на основі вказаних ознак формулювання поняття ефективності затримання особи у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Поняття «ефективність» доцільно розглядати як систему різних елементів, які визначають не тільки фактичну ефективність, а й характеризують останню щодо вимог обґрунтованості, доцільності, корисності, економності [1, с. 111]. Фактичну ефективність розуміємо як досягнення мети затримання особи. Однак не всі кримінальні процесуальні затримання, унаслідок яких вдалося досягнути мети відповідно до етапу розслідування, можна вважати однаково ефективними. Важливим аспектом є набір засобів і способів досягнення такої мети та затрачений проміжок часу.

Для з'ясування рівня ефективності сучасного кримінального процесуального затримання та розробки рекомендацій щодо його підвищення насамперед необхідно розтлумачити поняття ефективності кримінального процесуального затримання, тобто визначити критерії оцінки ефективності такої процесуальної дії.

На підставі аналізу наукової літератури та чинного законодавства виокремлюємо три ознаки ефективності затримання особи у кримінальному провадженні.

1. Оперативне досягнення мети.

Урахування такого критерію, як досягнення мети та визначення його як основного обумовлено тим, що співвідношення результатів діяльності та її мети є визначальним у розумінні поняття ефективності будь-якого виду людської діяльності [2, с. 186]. Т. О. Лоскутов ефективною називає діяльність, під час якої були досягнуті попередньо заплановані результати (мета) [1, с. 109]. Якщо бажаного результату не досягнуто, то про ефективність діяльності не може бути й мови. У цьому разі вже неважливо, наскільки обґрунтовані та досконалі засоби були використані для його досягнення.

Функціональне призначення кримінального процесуального затримання було предметом наукового дослідження наших попередніх праць. Так, універсальними функціями затримання можна вважати: припинення кримінальних правопорушень; інформаційне забезпечення початкового етапу кримінальної процесуальної діяльності; забезпечення проведення першочергових процесуальних дій за участю затриманого; запобігання неналежної поведінки підозрюваного на первісному етапі розслідування; створення умов для вирішення питання про застосування або зміну запобіжного заходу [3, с. 200]. Універсальною метою кримінального процесуального затримання, на нашу думку, є забезпечення належної поведінки підозрюваного та інформаційного забезпечення початкового етапу досудового кримінального провадження.

Затримання особи повністю втрачає свою ефективність у разі фактичного незатримання особи під час здійснення такої процесуальної дії. Тому належну поведінку «підозрюваного» гарантувати неможливо, а також ця ситуація не має ніякої корисної інформації для органів кримінального переслідування. На думку Є. І. Макаренка, у разі втечі та переховування злочинця від органу досудового розслідування відкрите стосовно нього кримінальне провадження, по суті, втрачить свою судову перспективу [4, с. 177].

Якщо йдеться про затримання особи відразу після вчинення правопорушення або безпосередньо / щойно після вчинення, критерій «оперативність» досягнення мети затримання відіграє вирішальну роль. Ефективним затримання можна назвати те, яке було здійснено оперативно, тобто з мінімальними втратами часу та засобів. Так, у підозрюваного залишається менше часу для того, щоб спотворити сліди правопорушення, позбутися речей, здобутих протиправним шляхом, зв'язатися зі співучасниками тощо. Під час здійснення оперативного затримання зв'язок між правопорушенням (місцем його вчинення) та злочинцем буде стійким і нерозривним, адже час та місце затримання, обстановка затримання можуть вказувати на додаткову доказову інформацію.

Якщо правопорушника затримано неоперативно, протягом значного проміжку часу з моменту вчинення правопорушення, викривальні докази, найімовірніше, вже будуть втрачені (особистий обшук навряд чи дасть результати). Під час оперативного досягнення мети затримання важливе місце займає і психологічний момент. Як зазначав

Є. І. Макаренко, грамотно сплановане затримання хабарника «на гарячому» є одним із дієвих способів його викриття, оскільки дає можливість зафіксувати факт передачі та вилучення предмета хабаря. Факт затримання «на гарячому» чинить настільки разючий психологічний вплив на хабарника, що не залишає останньому іншого вибору, як зізнатися у скоєному [5, с. 130]. Такі затримання можна назвати найбільш ефективними. Отже, результативним можна вважати тільки те затримання, яке було здійснено оперативно.

Затримання можна назвати неефективним, коли мету, що стояла перед уповноваженою службовою особою, не було досягнуто в повному обсязі. Наприклад, у разі затримання хабарника «на гарячому» відбулася втрата коштів, які слугували головним джерелом доказової інформації. Так, неефективність затримання, імовірно, знайде прояв у недостатності доказів для здійснення повідомлення про підозру. Переважно під час затримання осіб на підставах, зазначених у пп. 1, 2 ч. 1 ст. 208 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), першочерговою метою є забезпечення належної поведінки підозрюваного, що виражається в конкретних діях, а саме в оперативному припиненні правопорушення. Фізичне захоплення правопорушника є дієвим засобом припинення правопорушень, оскільки затриманий позбавляється фізичної можливості продовжувати правопорушення або вчинити нове. Якщо метою затримання є інформаційне забезпечення початкового етапу розслідування, то ефективність такого затримання залежить від багатьох факторів. Такими факторами можуть бути: місце та час затримання, результати особистого обшуку, бажання затриманого співпрацювати з державними органами, вчасність проведення експертиз тощо.

На практиці може трапитися ситуація, за якої особу правопорушника було затримано, тобто мету начебто досягнуто, але досягнуто неоперативно, і тому неефективно. Наприклад, під час учинення крадіжки злочинця було затримано через декілька годин, однак у процесі особистого обшуку предмет посягання виявлено не було та інформації щодо його знаходження не здобуто. Унаслідок неоперативного затримання відбулася втрата доказової інформації.

Затримання можна вважати ефективним за умови, коли в законний спосіб, протягом двадцяти чотирьох годин встановлено мінімальну причетність особи до вчинюваного правопорушення, що є достатнім для повідомлення про підозру. У свою чергу, логічним є припущення, що кримінальне процесуальне затримання є не менш ефективним і в разі, коли причетність затриманого до вчинюваного правопорушення не підтвердилася. Такий результат також можна назвати «позитивним» для сторони обвинувачення, оскільки, отримавши дані щодо непричетності умовного «підозрюваного», досудове розслідування все одно мало певний успіх. Цю думку поділяють В. С. Зеленецький та Л. М. Лобойко. Науковці стверджують, що непритягнення невинної особи до відповідальності є таким же цінним для суспільства, як і притягнення винних до відповідальності [2, с. 192].

Отже, ефективність кримінального процесуального затримання залежить від оперативності досягнення мети, яка, у свою чергу, залежить від конкретних обставин справи, етапу кримінального провадження та завдань, які ставить перед собою уповноважена службова особа.

2. Легальність на підставі якісного закону.

Усі принципи кримінального процесу впливають на ефективність досудового розслідування незалежно від того, чи прямо вони направлені на регулювання кримінальної процесуальної діяльності на стадії досудового розслідування [6, с. 109]. Законність є однією з ключових засад кримінального провадження. Слово «законний» та словосполучення «відповідно до процедури, установлені законом» за своєю суттю

належать до національного законодавства та визначають зобов'язання забезпечувати дотримання матеріально-правових і процесуальних норм законодавства [7].

Нагальна необхідність запобігти злочинів чи його припинити обумовлює переважно правомірність здійснення затримання особи, що діє злочинно, тобто обумовлює «зняття» з неї за цих обставин особистої недоторканності [8, с. 115]. Коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Умови обмеження права на свободу повинні бути чітко сформульовані та їх застосування повинно бути передбачуваним [9]. У рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) неодноразово розглядається поняття «якість закону». Словосполучення «згідно із законом» розуміють як умови, що склалися поза межами наявної правової підстави в національному законодавстві та вимагають доступності й передбачуваності правової підстави. Норма закону є передбачуваною, якщо вона сформульована з достатньою чіткістю, що дає змогу кожному вивіряти свою поведінку. Словосполучення «згідно із законом» нерозривно пов'язано з вимогою якості закону, тобто вимогою дотримання принципу верховенства права [10].

Словосполучення «відповідно до закону» має два компоненти. По-перше, право повинно бути достатньо доступним. Тобто громадяни повинні мати можливість орієнтуватися в тому, які правові норми мають застосовуватися в конкретному випадку. По-друге, норма права повинна бути сформульована з достатнім ступенем точності, що дасть змогу погоджувати з нею свою поведінку та передбачати наслідки [11]. Для того, щоб національне законодавство відповідало вимогам якості, воно має забезпечувати відповідний рівень правового захисту від свавільного втручання держави у права, передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Закон повинен досить чітко регламентувати таке втручання та спосіб його здійснення [12].

Є. С. Осетрова та М. А. Грига на підставі аналізу рішень ЄСПЛ виокремили умови, за яких затримання вважається законним: 1) якщо затримання здійснюється в межах кримінального провадження та за наявності підозри у вчиненні злочину; 2) якщо затримання особи здійснюється в порядку, встановленому законом; 3) за наявності мети, яка полягає в допровадженні підозрюваного до суду [13, с. 88]. Поділяємо думку авторів щодо меж кримінального провадження, однак хотілося б наголосити на певних особливостях. Формально кримінальне провадження починається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). Проте затримання особи, яке було здійснено «на гарячому», як правило, відбувається до внесення відповідних відомостей до ЄРДР. У цьому разі все одно варто вважати, що таке затримання було проведено в рамках кримінального провадження, оскільки фактично з моменту затримання досудове розслідування вже почалося.

О. В. Шульга, крім указаних вище вимог законності затримання, виокремив: розпочате досудове розслідування; уповноваженість (компетентність) службової особи, яка здійснює затримання [14, с. 361]. Не можемо не звернути увагу на той факт, що в національному законодавстві не надано перелік службових осіб, уповноважених здійснювати кримінальне процесуальне затримання. Така правова невизначеність призводить до непередбачуваності закону, що, звісно, не свідчить про його якість. Здійснювати кримінальне процесуальне затримання повинні уповноважені службові особи, право на затримання яким надано спеціальним законом (наприклад, Закон України «Про Національну поліцію», Закон України «Про Службу безпеки України», Закон України «Про Національну гвардію України» та інші). Наявність у національному законодавстві конкретизованого переліку уповноважених службових осіб дало б змогу більш ефективно застосовувати кримінальне процесуальне затримання у кримінальному провадженні.

Незаконне або неправомірне здійснення кримінального процесуального затримання може спричинити порушення права на свободу, та, як наслідок, – порушення інших прав і свобод людини під час кримінального судочинства [15, с. 244]. Поширеною є практика незареєстрованих (неофіційних) затримань, коли затримана особа перебуває під повним контролем правоохоронців, які збирають можливі докази її причетності до правопорушення без жодної реєстрації своїх дій та забезпечення процесуальних прав і гарантій «підозрюваної» особи. У разі незареєстрованого затримання момент затримання переноситься на більш пізній етап (якщо затримання взагалі буде зареєстровано). За цих обставин порушується право особи на захист, право на повідомлення інших осіб про затримання тощо [16, с. 2]. Відправною точкою в сучасній організації досудового розслідування досі є отримання від підозрюваної особи зізнання та інших відомостей обвинувального ухилу [17, с. 1]. ЄСПЛ у справі «Курт проти Туреччини» зауважує, що незареєстроване затримання грубо порушує вимоги статті 5 Конвенції. Суд указує, що відсутність даних про час та місце затримання, ім'я затриманої особи, підстав для затримання та даних про уповноважену службову особу, яка здійснила затримання варто вважати несумісними з метою статті 5 Конвенції [18].

У подальшому, після незареєстрованого затримання часто із використанням фізичного та психічного насильства, від затриманих осіб отримуються відомості щодо їх причетності до правопорушення, які згодом «легалізуються» у докази [16, с. 2]. У разі незареєстрованого затримання підвищується ризик свавілля, ризик порушення права на заборону катування, що, у свою чергу, порушує норму закону, а отже затримання перестає бути ефективним. Докази, здобуті під час такого затримання, будуть визнані судом недопустимими внаслідок здійснення неефективного затримання.

І. В. Тарасова зауважує, що «норма ст. 208 КПК України виписана так, що на практиці застосування її є обмеженим» [19, с. 111]. Авторка має на увазі ті обставини, що затримання на підставах, зазначених у пп. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, застосовується з урахуванням вимог, які відповідають термінам «безпосередньо» та «щойно», крім певних виключень (пп. 3, 4 ч. 1, ч. 3 ст. 208 КПК України). Уповноважені службові особи позбавлені можливості здійснити затримання без ордера, якщо з моменту вчинення правопорушення минув значний проміжок часу (на практиці такий проміжок часу визначають досить по-різному). Отже, у разі затримання особи протягом значного проміжку часу затримання буде вважатися незаконним та, як наслідок, неефективним. У такому разі всі докази, здобуті під час затримання та які є похідними від затримання, викликають сумніви. Така недосконалість національного законодавства суттєво обмежує можливості сторони обвинувачення та загалом негативно впливає на ефективність досудового кримінального провадження.

Не покращує ефективність затримання і той факт, що правоохоронці мають право затримати особу за підозрою в учиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, або в окремих випадках за підозрою в учиненні кримінального проступку. Відповідно до Кримінального кодексу України кримінальним проступком є діяння, за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ) або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [20]. Постає питання: як затримати особу за вчинення злочину, за який передбачено покарання понад трьох тисяч НМДГ і не передбачено в санкції позбавлення волі. У цій ситуації спостерігаємо непередбачуваність закону. Адже логічною є думка, що кримінальне процесуальне затримання «на гарячому» можна застосовувати службовими особами за вчинення будь-якого злочину, оскільки останнє можна використовувати за вчинення будь-якого кримінального проступку, рівень якого, у свою чергу, за суспільною небезпекою є нижчим за злочин. Як стверджує Т. О. Лоскутов, поза предметом регулювання КПК України залишається можливість затримання особи за підозрою у скоєнні злочину, покарання за який не пов'язано з

санкцією позбавлення волі. Не можна вважати цей підхід законодавця досконалим, оскільки під час розслідування таких злочинів також необхідно забезпечувати належну поведінку підозрюваних осіб та оперативне встановлення обставин злочинного діяння [15, с. 245]. У зв'язку з невідповідністю вимозі «якість закону» окремих аспектів кримінального процесуального закону, іноді під час правозастосування краще не ризикувати й не затримувати потенційних порушників. З огляду на недосконалість закону в окремих випадках це буде більш ефективним.

Важливе значення для легальності затримання має дотримання процесуальної форми. Це є визначальним під час оцінки законності, обґрунтованості затримання та під час оцінки доказів. Однак навіть дотримання законної процедури не завжди буде свідчити про ефективність затримання. Відкритим проблемним питанням є затримання та подальший процесуальний супровід осіб, анкетні дані яких не відомі. Законом не передбачено процедури поводження з такими особами (порядок виклику, застосування запобіжних заходів та взагалі прийняття остаточного рішення у справі).

Більш детальна регламентація в законодавстві згаданих вище проблемних аспектів повинна підвищити якість закону та, як наслідок, ефективність затримання особи у кримінальному провадженні.

3. Короткостроковість обмеження права на свободу.

Стаття 5 Конвенції гарантує основоположне право на свободу та особисту недоторканність. Це право є найважливішим у «демократичному суспільстві» в розумінні Конвенції [9]. Будь-яка особа, позбавлена волі, утримується в офіційно визнаних місцях для затримання і відповідно до національного законодавства постає перед судовим органом незабаром після затримання [21]. У затриманій особі повинна бути можливість бути заслуханою в судовому органі негайно після затримання [22].

Стосовно кримінального процесуального затримання гарантії мають демонструвати найвищий рівень ефективності, оскільки такий захід примусу за своїм характером є невідкладним та доволі поширеним засобом обмеження свободи у вітчизняній практиці [8, с. 115; 23, с. 64].

Кожен, хто піддався кримінальному процесуальному затриманню, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість такого затримання та подальшого тримання. Протягом 72 годин з моменту затримання особі повинно бути вручено вмотивоване судове рішення про тримання під вартою [24; 25]. Встановлення законом обмеження права на свободу особи в годинах свідчить про значущість такого права та необхідність суворого дотримання процедури затримання.

72-годинний термін є гарантією не тільки затриманого, а і правосуддя. Цей конституційний строк примушує сторону обвинувачення працювати максимально швидко й ефективно у процесі пошуку доказів, що є корисним для правосуддя [8, с. 120]. Особа, яка затримана без ордера, не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [24]. Відповідно до КПК України, кожна процесуальна дія повинна бути виконана в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій [24]. Убачається, що строк у шістдесят годин є достатнім для з'ясування обставин на початковому етапі розслідування.

Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином, від 09.12.1988 р. вимагає проведення судового розгляду стосовно затриманої особи в розумні строки після її затримання або звільнення цієї особи до розгляду провадження в суді. Правосуддя має бути швидким. Тривала невинуватна затримка процесу практично рівнозначна відмові у правосудді [26]. Саме критерій «короткостроковості» є визначальним у підвищенні ефективності затримання. О. В. Шульга зауважує, що, крім обмеження права на свободу й особисту

недоторканність, застосування кримінального процесуального затримання обмежує також інші права особи, ставить під сумнів її честь і репутацію, спричиняє моральні страждання у випадках його незаконного та необґрунтованого застосування [14, с. 358]. Отже, чим коротші строки затримання, тим меншими є обмеження прав людини та ризик свавілля.

Підтримуючи принцип «негайно постати перед суддею», С. М. Смоков зазначив, що суворим дотриманням цієї вимоги, крім іншого, процедурно підтверджується той факт, що підстави для затримання особи мали місце на момент затримання, а не були здобуті після затримання [8, с. 117]. Тобто чим довше тривав період кримінального процесуального затримання, тим більшими є сумніви щодо достовірності доказів та інформації, наданих стороною обвинувачення.

Під час обмеження права на свободу та особисту недоторканність необхідно враховувати принцип доцільності та обґрунтованості. Тобто цілі, завдання та засоби їх досягнення повинні бути сумірними [6, с. 109]. Варто звернути увагу на принцип розумності строків. Строк у 72 години треба розцінювати як граничний, тобто максимально допустимий. Чим коротший термін обмеження права на свободу затриманого, тим прозорішими є дії правоохоронних органів, і, як наслідок, підвищується ефективність затримання, оскільки не ставиться під сумнів допустимість доказів. Цю тезу підтверджує і той факт, що чим пізніше після початку розслідування сторона обвинувачення звертається до суду з клопотанням про взяття під варту, тим суворішими стають вимоги до стандарту «розумна підозра», який використовується судом під час вирішення питання про ув'язнення [27, с. 147].

Зважаючи на те, що відповідно до національного законодавства кримінальне процесуальне затримання може відбуватися взагалі без судового контролю (особу повинно бути звільнено, якщо протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання не було вручено повідомлення про підозру), строк такого затримання повинен бути взагалі мінімальним. Тому що в такому разі існує значний ризик свавілля.

Ефективність кримінального процесуального затримання враховує узгодженість інтересів держави та конкретної особи, баланс законних можливостей правоохоронних органів та ефективних механізмів захисту від свавілля.

Висновки. Три основні ознаки характеризують ефективність кримінального процесуального затримання: оперативне досягнення мети, легальність на підставі якісного закону, короткостроковість обмеження права на свободу.

На основі узагальнення виділених ознак можна сформулювати таке визначення поняття ефективності затримання особи у кримінальному провадженні: ефективність кримінального процесуального затримання – це здатність затримання в легальний спосіб, що регламентований якісним кримінальним процесуальним законом, шляхом короткострокового обмеження права на свободу, здатність оперативно досягнути мети щодо забезпечення належної поведінки підозрюваного та інформаційного забезпечення початкового етапу досудового кримінального провадження.

Перспективними напрямками подальших розвідок убачаємо дослідження шляхів підвищення ефективності кримінального процесуального затримання, впливу процесу правотворення на ефективність затримання.

Список використаних джерел

1. Лоскутов Т. О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2011. 164 с.
2. Зеленецький В. С., Лобойко Л. М. Критерії оцінки ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2. С. 185–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varpu_2009_2_20 (дата звернення: 18.08.2021).
3. Потоцький М. М. Функціональне призначення кримінального процесуального затримання. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 2 (71). С. 197–203.

4. Макаренко Є. І. Правомірність затримання підозрюваного до відкриття кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2013. № 4. С. 174–181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_4_32 (дата звернення: 18.08.2021).
5. Макаренко Є. І. Щодо сутності затримання підозрюваного за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Право і суспільство*. 2013. № 3. С. 126–134.
6. Тіщенко В. В., Аленін Ю. П., Ващук О. П. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення ефективності досудового провадження. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 17. С. 106–158.
7. Рішення ЄСПЛ у справі «Захаркін проти України» від 24.09.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_817#Text (дата звернення: 18.08.2021).
8. Смоков С. М. Запобіжні заходи та кримінально-процесуальні гарантії їх застосування : навчальний посібник. Одеса : ОДУВС, 2015. 134 с.
9. Рішення ЄСПЛ у справі «Гарькавий проти України» від 18.05.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_544#Text (дата звернення: 18.08.2021).
10. Рішення ЄСПЛ у справі № 277798/95 «Аллан проти Швейцарії» від 16 лютого 2000 р. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=308> (дата звернення: 16.08.2021).
11. Рішення ЄСПЛ у справі «“Санді Таймс” проти Сполученого Королівства» від 26 квітня 1979 р. URL: <https://cedem.org.ua/library/sprava-sandi-tajms-proty-spoluchenogo-korolivstva-2/> (дата звернення: 16.08.2021).
12. Case of Sanoma Uitgevers B.V. v. the Netherlands. The European Court of Human Rights. 14.09.2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-100448%22%5D%7D> (дата звернення: 18.08.2021).
13. Осетрова Є. С., Грига М. А. Щодо мети та умов затримання уповноваженою службовою особою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. Вип. 34. С. 86–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2018_34_21 (дата звернення: 18.08.2021).
14. Шульга О. В. Мета, умови та мотиви затримання уповноваженою службовою особою. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1 (2). С. 357–362. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_6 (дата звернення: 16.08.2021).
15. Лоскутов Т. О. Окремі проблемні питання кримінального процесуального затримання. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи* : матеріали круглого столу (м. Львів, 11 червня 2021 року). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 244–246.
16. Концепція змін в інституті затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. *Justtalk*. URL: https://drive.google.com/file/d/1qzs4-spgaxdxr-daEnALKgWh-raZgNm7/view?fbclid=IwAR1BHz3u-JYjmFnpR-fl9xVvCvZSK0D_cY1CFM0KWG6YzhNmJVT-zb2wvLc (дата звернення: 14.08.2021).
17. Як вивести із тіні затримання. *Justtalk*. URL: <https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/DiscussionPaperForWeb.pdf> (дата звернення: 14.08.2021).
18. Решение ЕСПЧ по делу «Курт против Турции» от 25.05.1998 г. [The decision of the ECHR in the case "Kurt against Turkey" of 25.05.1998]. URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461485/2461485.htm> (дата звернення: 18.08.2021).
19. Тарасова І. В. Питання підвищення ефективності інституту затримання особи у кримінальному процесі України. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 27. С. 108–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2017_27_15 (дата звернення: 16.08.2021).
20. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.08.2021).
21. Декларація 47/33 про захист усіх осіб від насильницького зникнення : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року № 995_225. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_225#Text (дата звернення: 18.08.2021).
22. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином від 09 грудня 1988 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206#Text (дата звернення: 18.08.2021).

23. Колос М. І. Роль суду у забезпеченні прав і свобод особи при затриманні і взятті під варту. *Судовий контроль за дотриманням конституційних прав особи під час досудового розслідування*. Київ : АДФ-Україна, 2005. С. 62–69.

24. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 12.08.2021).

25. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 17.08.2021).

26. Постанова № 14 пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2014 р. URL: https://zib.com.ua/ua/print/114155-uzagalnennya_sudovoi_praktiki_schodo_trimannya_pid_vartoyu.html (дата звернення: 18.08.2021).

27. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес : навчальний посібник. Київ : Ваїте, 2014. 280 с.

References

1. Loskutov, T.O. (2011). *Kryminalne peresliduvannya, zdiisniuvane slidechym : monohrafiia [Criminal prosecution carried out by the investigator : monograph]* Dnipropetrovsk : Lira LTD. 164 s. [in Ukrainian].

2. Zelenetskyi, V. S., Loboiko, L. M. (2009). Kryterii otsinky efektyvnosti diialnosti orhaniv kryminalnogo peresliduvannya v Ukraini. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy [Criteria for assessing the effectiveness of criminal prosecution bodies in Ukraine. Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine]*. № 2. S. 185–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2009_2_20 (data zvernennia: 18.08.2021) [in Ukrainian].

3. Pototskyi, M. M. (2020). Funktsionalne pryznachennia kryminalnogo protsesualnogo zatrymanna. *Pravovyi chasopys Donbasu [Functional purpose of criminal procedural detention. Law journal of Donbass]*. № 2 (71). S. 197–203 [in Ukrainian].

4. Makarenko, Ye. I. (2013). Pravomirnist zatrymanna pidozriuvanoho do vidkryttia kryminalnogo provadzhennia. *Pravo i suspilstvo [Legality of detention of a suspect before the opening of criminal proceedings. Right and society]*. № 4. S. 174–181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_4_32 (data zvernennia: 18.08.2021) [in Ukrainian].

5. Makarenko, Ye. I. (2013). Shchodo sutnosti zatrymanna pidozriuvanoho za novym Kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy. *Pravo i suspilstvo [Regarding the essence of detention of a suspect under the new Criminal Procedure Code of Ukraine. Right and society]*. № 3. S. 126–134 [in Ukrainian].

6. Tishchenko, V. V., Alenin, Yu. P., Vashchuk, O. P. (2015). Teoretychni ta praktychni problemy zabezpechennia efektyvnosti dosudovoho provadzhennia. *Naukovi pratsi Natsionalnogo universytetu «Odeska yurydychna akademiia» [Theoretical and practical problems of ensuring the effectiveness of pre-trial proceedings. Scientific works of the National University «Odessa Law Academy»]*. T. 17. S. 106–158 [in Ukrainian].

7. Rishennia YeSPL u spravi «Zakharkin proty Ukrainy» vid 24.09.2010 r. [The decision of the ECHR in the case of Zakharkin against Ukraine from February 24, 2010]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_817#Text (data zvernennia: 18.08.2021) [in Ukrainian].

8. Smokov, S. M. (2015). Zapobizhni zakhody ta kryminalno-protsesualni harantii yikh zastosuvannia : navchalnyi posibnyk [Precautionary measures and criminal procedure guarantees of their application : tutorial]. Odesa : ODUVS. 134 s. [in Ukrainian].

9. Rishennia YeSPL u spravi «Harkavyi proty Ukrainy» vid 18.05.2010 r. [The decision of the ECHR in the case of «Garkivi versus Ukraine» of 18.05.2010] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_544#Text (data zvernennia: 18.08.2021) [in Ukrainian].

10. Rishennia YeSPL u spravi «Allan proty Shveitsarii» vid 16 liutoho 2000 r. [Decision in the case "Allan Alan Switzerland" from February 16, 2000]. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIIdx=308> (data zvernennia: 16.08.2021) [in Ukrainian].

11. Rishennia YeSPL u spravi «“Sandi Taims” proty Spoluchenoho Korolivstva» vid 26 kvitnia 1979 r. [The decision in the case of Sandi Times against the United Kingdom of April 26, 1979]. URL:

<https://cedem.org.ua/library/sprava-sandi-tajms-proty-spoluchenogo-korolivstva-2/> (data zvernennia: 16.08.2021) [in Ukrainian].

12. Case of Sanoma Uitgevers B.V. v. the Netherlands. The European Court of Human Rights. 14.09.2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-100448%22%7D> (data zvernennia: 18.08.2021).

13. Osetrova, Ye. S., Hryha, M. A. (2018). Shchodo mety ta umov zatrymannia upovnovazhenoiu sluzhbovoiu osoboioiu. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia* [Regarding the purpose and conditions of detention by an authorized official. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: jurisprudence*]. Vyp. 34. S. 86–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2018_34_21 (data zvernennia: 18.08.2021) [in Ukrainian].

14. Shulha, O. V. (2014). Meta, umovy ta motyvy zatrymannia upovnovazhenoiu sluzhbovoiu osoboioiu. *Pravo i suspilstvo* [Purpose, conditions and motives of detention by an authorized official. *Right and society*]. № 6.1 (2). S. 357–362. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_6 (data zvernennia: 16.08.2021) [in Ukrainian].

15. Loskutov, T. O. (2021). Okremi problemni pytannia kryminalnoho protsesualnoho zatrymannia [Some problematic issues of criminal procedural detention]. *Kryminalna yustytisia v Ukraini: realii ta perspektyvy: materialy kruhloho stolu* (m. Lviv, 11 chervnia 2021 roku). Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. S. 244–246 [in Ukrainian].

16. Kontsepsiia zmin v instytuti zatrymannia za pidozroiu u vchynenni kryminalnoho pravoporushennia. *Justtalk*. [The concept of change in the institution of detention. *Justtalk*] URL: https://drive.google.com/file/d/1qzs4-spgaxdxr-daEnALKgWh-raZgNm7/view?fbclid=IwAR1BH3u-JYjmFnpR-fl9xVvCvZSK0D_cY1CFM0KWG6YzhNmJVT-zb2wvLc (data zvernennia: 14.08.2021) [in Ukrainian].

17. Yak vyvesty iz tini zatrymannia. *Justtalk* [How to bring detention out of the shadows. *Justtalk*] URL: <https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2019/06/DiscussionPaperForWeb.pdf> (data zvernennia: 14.08.2021) [in Ukrainian].

18. Reshenie ESPCH po delu «Kurt protiv Turcii» ot 25.05.1998 g. [Kurt v. Turkey] URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461485/2461485.htm> (data zvernennia: 18.08.2021) [in Russian].

19. Tarasova, I. V. (2017). Pytannia pidvyschennia efektyvnosti instytutu zatrymannia osoby u kryminalnomu protsesi Ukrainy. *Pravnychi visnyk Universytetu «KROK»* [The issue of increasing the efficiency of the institution of detention of a person in the criminal process of Ukraine. *Legal Bulletin of the University «KROK»*]. Vyp. 27. S. 108–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2017_27_15 (data zvernennia: 16.08.2021) [in Ukrainian].

20. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine dated 05.04.2001 № 2341-III. *Information on the Verkhovna Rada of Ukraine*]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia: 15.08.2021). [in Ukrainian].

21. Deklaratsiia 47/33 pro zakhyst usikh osib vid nasylnytskoho znyknennia : Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei OON vid 18 hrudnia 1992 roku № 995_225 [Declaration 47/33 on the protection of all persons from violent disappearance: UN General Assembly : Resolution of December 18, 1992 № 995_225]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_225#Text (data zvernennia: 18.08.2021) [in Ukrainian].

22. Zvid pryntsyypiv zakhystu vsikh osib, yaki piddaiutsia zatrymanniu chy uviaznenniu bud-yakym chynom vid 09 hrudnia 1988 roku. [Code of principles for the protection of all persons subject to detention] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206#Text (data zvernennia: 18.08.2021) [in Russian].

23. Kolos, M. I. (2005). Rol sudu u zabezpechenni prav i svobod osoby pry zatrymanni i vziatti pid vartu. *Sudovyi kontrol za dotrymanniam konstytutsiinykh prav osoby pid chas dosudovoho rozsliduvannia* [The role of the court in ensuring the rights and freedoms of the individual in detention and detention. *Judicial control over observance of constitutional rights of a person during pre-trial investigation*]. Kyiv : ADEF-Ukraina. S. 62–69 [in Ukrainian].

24. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Criminal Procedural Code of Ukraine : Law of Ukraine dated 13.04.2012 № 4651-VI. *Information on the Verkhovna Rada of Ukraine*]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (data zvernennia: 12.08.2021) [in Ukrainian].

25. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Constitution of Ukraine : Law of Ukraine dated 28.06.1996 № 254к/96-BP. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia: 17.08.2021) [in Ukrainian].

26. Postanova № 14 plenumu Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 19.12.2014 r. [Resolution of the Plenum of the Supreme Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases]. URL: https://zib.com.ua/ua/print/114155-uzagalnennya_sudovoi_praktiki_schodo_trimannya_pid_vartoyu.html (data zvernennia: 18.08.2021) [in Ukrainian].

27. Loboiko, L. M., Banchuk, O. A. (2014). *Kryminalnyi protses : navchalnyi posibnyk* [Criminal Process: tutorial]. Kyiv : Vaite. 280 s. [in Ukrainian].

Pototskyi Myroslav,

Postgraduate

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2979-9114>

THE CONCEPT OF EFFICIENCY OF DETENTION OF A PERSON IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article focuses on the study of the concept of the effectiveness of detention of a person in criminal proceedings. It is emphasized that criminal procedural detention is an important tool of the criminal procedural activity of the prosecution. Not enough attention has been paid to the definition of the effectiveness of criminal procedural detention in the scientific literature. When posing the problem statement, it is noted that the study of the concept of the effectiveness of detention is the starting point in the study of ways to improve the effectiveness of such coercive measures. The relevance of the study of the concept of the effectiveness of criminal procedural detention is also enhanced by the fact that achieving a clear understanding of the effectiveness of detention can serve as a reliable basis for developing and improving the effectiveness of criminal procedural detention. The effectiveness of criminal procedural detention takes into account the balance of interests of the state and the individual, the balance of legal capabilities of law enforcement agencies and effective mechanisms for protection against arbitrariness. There are three signs of the effectiveness of criminal procedural detention: prompt achievement of the goal; legality on the basis of a qualitative law; short-term restriction of the right to liberty. During the presentation of the main material the procedural characteristic of each of them is given. We do not consider the selected criteria of efficiency of criminal procedural detention to be exclusive. The effectiveness of any criminal procedure institution is not a static phenomenon. It is dynamic and depends on the specific circumstances of the criminal proceedings. Based on the study of the above features, the concept of the effectiveness of criminal procedural detention is formulated. The effectiveness of criminal procedural detention is the ability to detain in a legal manner, regulated by a quality criminal procedural law, by short-term restriction of the right to freedom to promptly achieve the goal of ensuring proper conduct of the suspect and the information support of the initial stage of pre-trial criminal proceedings.

Key words: efficiency; detention; efficiency; legality; short-term; crime.

Надіслано до редколегії 19.08.2021
Рекомендовано до публікації 25.08.2021

РОЗДІЛ VI

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

УДК: 351.74

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-169-174>

Анісімов Кирило Ігорович,
заступник начальника Управління
організаційно-аналітичного забезпечення
та оперативного реагування
(ГУНП в Запорізькій області, м. Запоріжжя)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2760-0500>

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ «COMMUNITY POLICING» У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті з'ясовано сутність та значення концепції «Community Policing» у діяльності органів Національної поліції України. Установлено, що вказана соціально орієнтована модель передбачає наділення територіальних громад адміністративними повноваженнями, які дозволяють впливати на якість надання поліцейських правоохоронних послуг. Констатовано, що реалізація принципу «community policing» потребує вироблення стратегічних напрямів протидії кримінальним та адміністративним правопорушенням спільними зусиллями поліції та громади, збільшення кількості піших патрулів, залучення до їх складу представників територіальних громад, створення організаційно-правових умов для запровадження механізму громадського контролю та відповідальності поліції на місцевому рівні. Класифіковано форми взаємодії територіальних громад та поліції залежно від: реалізації завдань, поставлених перед учасниками партнерських відносин; змістовного наповнення завдань; сфери діяльності; характеру взаємодії; тривалості взаємодії; ініціатора взаємодії.

Ключові слова: community policing; взаємодія; Національна поліція України; територіальні громади; поліцейські послуги; правоохоронна діяльність; громадянське суспільство; охорона публічного порядку; протидія злочинності; адміністративні правопорушення.

Постановка проблеми. Питання щодо налагодження тісних партнерських відносин між поліцією та громадою вже протягом багатьох років не втрачає своєї актуальності як серед державних діячів, так і серед представників наукової спільноти.

Дійсно, зі збільшенням кола суб'єктів, які беруть участь у реалізації правоохоронної функції держави, підвищенням ролі територіальних громад в організації забезпечення публічного порядку та безпеки, питання налагодження партнерських відносин між поліцією та територіальними громадами набуває особливого значення.

Аналіз проблем щодо взаємодії поліції та інститутів громадянського суспільства дає підстави для висновку, що, незважаючи на значний інтерес представників правової науки до вказаної проблематики [1–7], досвід такої взаємодії і дотепер залишається малодослідженим та недостатньо оціненим.

Тому одним із напрямів наукового пошуку, який потребує ретельного вивчення, стала низка питань щодо діяльності поліції, орієнтованої на потреби громади («community policing»). На сьогодні вказаний напрям службової діяльності Національної поліції України має пріоритетне значення та є основною функцією поліцейських структур багатьох країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фрагментарні спроби з'ясування сутності та значення концепції «Community Policing» в діяльності органів Національної поліції України здійснили: Є. І. Бородін, Дж. Віллер, Н. Т. Гончарук, Дж. Грехем, І. О. Дробот, Т. О. Коломоєць, О. П. Копіна, І. С. Кравченко, Ю. О. Куц, Б. О. Логвиненко, А. Лонгстафф, П. Д. Матвієнко, О. С. Мірошник, Ю. Б. Молодожен, В. В. Наконечний, М. К. Налла, А. Ф. Ноздрачов, О. В. Решеvecь, О. О. Сердюк, С. М. Серьогін, К. Стенсон, А. Фанк, Дж. Чепмен, С. Чарномські, Ю. П. Шаров. Водночас ця проблема потребує проведення подальшого наукового пошуку, зокрема в частині визначення мети, функцій, завдань та компетенції поліції в процесі встановлення партнерських відносин із громадянським суспільством.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі чинного адміністративного законодавства та практики його реалізації з'ясувати сутність та значення концепції «Community Policing» в діяльності органів Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу. Дефініцію терміна «community policing» нині не уніфіковано. У найзагальнішому значенні вказане правове поняття розуміють як правоохоронну діяльність, орієнтовану на потреби громади [8, с. 8].

Незважаючи на те, що окремі соціально орієнтовані, так звані «прогромадські» риси в поліцейській діяльності з'явилися наприкінці XIX ст. у Великій Британії [9, с. 373], широкого розповсюдження тенденція до «соціалізації» поліції набула у США в 80-ті рр. XX ст. [10, с. 520], коли пріоритети в діяльності поліції поступово змінилися від статистичних показників рівня злочинності на рівень громадської думки про діяльність поліцейського відомства та довіру населення до нього.

Сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що концепція «Community Policing» запроваджена в діяльність правоохоронних органів багатьох розвинутих країн, однак розуміння її змісту та принципів функціонування мають особливості залежно від специфіки організаційно-правового забезпечення системи правоохоронних органів конкретної держави.

Зокрема, А. Лонгстафф характеризує «community policing» як підхід, сфокусований на споживачах правоохоронних послуг (англ. customer led approach), спрямований на встановлення партнерських відносин із громадою в превенції та виявленні злочинів, а також на зниження побоювань злочинності та підвищення якості життя [11, с. 9]. До того ж учений цілком доречно робить акцент на головному завданні налагодження партнерських відносин поліції та громади – наданні поліцейських послуг, які відповідно до статті 2 Закону України «Про Національну поліцію» зобов'язують поліцію забезпечувати публічну безпеку та порядок; охороняти права і свободи людини, інтереси суспільства та держави; протидіяти злочинності тощо [12].

Варто зауважити, що надання поліцейських послуг є головним, але не єдиним завданням налагодження партнерських відносин між поліцією та територіальною громадою. Провідний німецький фахівець у галузі поліцейського права А. Фанк

виокремлює такі завдання, основою яких є соціальна концепція «Community Policing»: 1) запобігання та обмеження злочинності; 2) викорінення негативних соціальних явищ (вулична проституція, споживання алкогольних напоїв у громадських місцях, агресивне жебрацтво, графіті, засмічення вулиць); 3) підвищення почуття безпеки та якості життя населення; 4) ініціювання активності громадян й утворення коаліції з метою підтримки публічної безпеки та порядку; 5) покращення ставлення населення до поліції; 6) підвищення комфорту життя в громадах (як кінцевий результат) [13, с. 18].

Аналіз наведених тверджень дає змогу зробити висновок, що наразі немає єдності стосовно змістовного наповнення принципу «community policing», навіть більше – його нормативного визначення. Діяльність поліції, спрямовану на забезпечення соціальних потреб громади, водночас можна розглядати як філософію, здатну генерувати нові методи партнерських відносин, орієнтованих на забезпечення публічної безпеки й правопорядку. Її фундаментом є основоположна ідея організації державного управління, яка полягає у зміні методів правоохоронної діяльності поліції, яка зрештою повинна бути спрямована на забезпечення потреб територіальної громади.

За словами Б. О. Логвиненка, правоохоронна модель «community policing» може бути дороговказом для вдосконалення діяльності поліції та розбудови її взаємодії з суспільством на засадах партнерства і має на меті співпрацю з окремими громадянами, групами громадян, громадськими організаціями для виявлення та вирішення проблем, які негативно впливають на якість життя і стан правопорядку в конкретних населених пунктах, районах та регіонах [14, с. 4]. У цілому погоджуючись із висловленим твердженням, варто уточнити, що серед перелічених автором суб'єктів взаємодії з поліцією («громадяни», «групи громадян», «громадські організації») фактично немає основного учасника таких відносин – територіальної громади та її виконавчих органів, які разом з населенням відповідної територіальної одиниці, згідно зі статтею 6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», відіграють роль первинного суб'єкта місцевого самоврядування та основного носія його функцій і повноважень [15].

Слід зазначити, що характерною рисою напрямів адміністративної діяльності поліції є їхня універсальність, яка свідчить про те, що поліція рівною мірою взаємодіє як з органами державної влади, так і з громадськими утвореннями. А тому в контексті нашого дослідження викликає науковий інтерес зовнішньо-організаційний напрям поліцейської адміністративної діяльності, у межах якої поліція взаємодіє з територіальними громадами.

А. Ф. Ноздрачов вважає, що взаємодія громадських об'єднань з правоохоронними органами здійснюється безпосередньо (коли обидва суб'єкти спільними зусиллями вирішують спільні завдання) й опосередковано (коли правоохоронний орган засновує структуру, до складу якої входять представники громадських об'єднань) [16, с. 19]. Основні форми взаємодії громадських об'єднань з правоохоронними органами, на його думку, такі: обмін інформацією, спільне правове просвітництво громадян, участь громадських об'єднань в ухваленні рішень правоохоронними органами шляхом спільного обговорення та вироблення конкретних рішень, добровільної громадської експертизи проєктів нормативних правових актів.

Очевидно, автор виявив далеко не всі можливі й реально використовувані форми взаємодії, обмежився тільки «кабінетними» формами, тоді як громадські об'єднання беруть активну участь у такій практичній правоохоронній діяльності, як пошук зниклих безвісти, протидія розповсюдженню наркотиків, спільне патрулювання території і т. д.

На законодавчому рівні партнерські відносини поліції та територіальних громад здійснюються у формі підготовки спільних проєктів між указаними інституціями, порядок реалізації яких установлено у статті 89 Закону України «Про Національну поліцію». Зокрема, частина 1 зазначеної статті передбачає підготовку та реалізацію спільних проєктів між територіальними громадами та поліцією в процесі їх взаємодії для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань [12]. Також цей законодавчий акт визначає форми контролю

громади за діяльністю органів поліції (статті 86–90 Закону України «Про Національну поліцію»).

Водночас інші форми спільної діяльності поліції та територіальних громад указані в Законі України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [17], стаття 1 якого закріплює право громадян створювати громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку й державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин [17].

Висновки. Концепція «Community Policing» в діяльності органів Національної поліції України передбачає: а) наділення територіальних громад адміністративними повноваженнями, які дозволяють впливати на якість надання поліцейських правоохоронних послуг; б) зміну усталеного в суспільстві стереотипу про залучення громадськості поліцією тільки для участі в охороні публічного порядку та протидії злочинності.

Реалізація вказаної концепції потребує вироблення стратегічних напрямів протидії кримінальним та адміністративним правопорушенням спільними зусиллями поліції та громади, збільшення кількості піших патрулів, залучення до їх складу представників територіальних громад, створення організаційно-правових умов для запровадження механізму громадського контролю та відповідальності поліції на місцевому рівні.

Автором класифіковано форми взаємодії територіальних громад та поліції за такими критеріями:

- залежно від реалізації завдань, які поставлені перед учасниками партнерських відносин: планові, позапланові; постійні, тимчасові;
- залежно від змістовного наповнення завдань: соціальні, економічні, культурні і т. д.;
- залежно від сфери діяльності: міжгалузеві, міжрегіональні, міждержавні;
- залежно від характеру взаємодії: інформаційні, організаційні, координаційні;
- залежно від тривалості взаємодії: короткочасні, тривалі, поточні;
- залежно від ініціатора взаємодії: за ініціативою територіальної громади, за ініціативою поліції, за ініціативою інших суб'єктів взаємодії (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, засоби масової інформації).

Основним завданням установа партнерських відносин між поліцією і територіальними громадами є забезпечення прозорості поліцейської діяльності, розвитку діалогу та налагодження порозуміння між громадськістю та поліцією, заснованому на аналізі рівня криміногенної обстановки в регіоні, з метою забезпечення публічного порядку шляхом оперативного реагування на кримінальні й адміністративні правопорушення.

Список використаних джерел

1. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія / С. М. Сєрьогін, Ю. П. Шаров, Є. І. Бородін, Н. Т. Гончарук та ін.; за заг. та наук. ред. С. М. Сєрьогіна, Ю. П. Шарова. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2016. 278 с.
2. Коломоєць Т. О., Матвієнко П. Д. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування як суб'єктів адміністративного права України : монографія. Запоріжжя, 2011. 256 с.
3. Дробот І. О. Гарантування місцевого самоврядування: теоретико-методологічний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2006. 287 с.
4. Куц Ю. О. Проблемне поле державного управління: концептуальна демаркація. *Публічне управління: теорія та практика*. 2011. № 1. С. 3–10.
5. Куц Ю. О., Решеvecь О. В. Територіальна громада: управління розвитком : монографія / за заг. ред. Ю. О. Куца. Харків : Константа, 2013. 540 с.
6. Молодожен Ю. Б. Самодостатність територіальних громад: системний підхід : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2010. 370 с.

7. Наконечний В. В. Управління містом: теоретико-методологічний вимір : монографія. Харків : Цифр. друкарня № 1, 2012. 263 с.
8. Копіна О. П. Діалог поліції та громади як соціальна технологія впровадження принципів community policing у місцевій громаді : метод. рек. / О. П. Копіна, О. С. Мірошник, О. О. Сердюк; Фонд Міст. Демократії; Лаб. мир. рішень; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2018. 124 с.
9. Stenson K. Community policing as a government technology. *Economy and Society*. 1993. Vol. 22 (3). P. 373–389.
10. Nalla M. K. Democratic policing: a comparison of police officers' perceptions of their role and functions in transitional societies. *Journal of Criminal Justice and Security*. 2009. Vol. 4. P. 520–535.
11. Longstaff A., Willer J., Chapman J., Czarnomski S., Graham J. Neighbourhood policing: Past, present and future : a review of the literature. L. : The Police Foundation, 2015. P. 9.
12. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
13. Funk A. Community Policing in den USA. *Bürgerrechte&Polizei*. Heft 64. Berlin. 1999. №. 3. S. 16–27.
14. Логвиненко Б. О., Кравченко І. С. Взаємодія поліції та суспільства на засадах партнерства в діяльності підрозділів превентивної діяльності : методичні рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 20 с.
15. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
16. Ноздрачев А. Ф. Гражданин и государство: взаимоотношения в XXI в. *Журнал российского права*. 2005. № 9. С. 19–20.
17. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 № 1835-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 40. Ст. 338.

References

1. Upravlinnia stratehichnym rozvytkom obiednanykh terytorialnykh hromad: innovatsiini pidkhody ta instrument : monohrafiia [Management of strategic development of united territorial communities: innovative approaches and tools : monograph] / S. M. Serohin, Yu. P. Sharov, Ye. I. Borodin, N. T. Honcharuk ta in.; za zah. ta nauk. red. S. M. Serohina, Yu. P. Sharova. Dnipropetrovsk : DRIDU NADU, 2016. 278 s. [in Ukrainian].
2. Kolomoiets, T. O., Matviienko, P. D. (2011). Kontrol za diialnistiu orhaniv mistsevoho samovriaduvannia yak subiektiv administratyvnoho prava Ukrainy : monohrafiia [Control over the activities of local governments as subjects of administrative law of Ukraine : a monograph]. Zaporizhzhia. 256 s. [in Ukrainian].
3. Drobot, I. O. (2006). Harantuvannia mistsevoho samovriaduvannia: teoretyko-metodolohichni aspekt : monohrafiia [Guaranteeing local self-government: theoretical and methodological aspect : monograph]. Lviv : LRIDU NADU. 287 s. [in Ukrainian].
4. Kuts, Yu. O. (2011). Problemne pole derzhavnoho upravlinnia: kontseptualna demarkatsiia [Problem field of public administration: conceptual demarcation]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*. № 1. S. 3–10 [in Ukrainian].
5. Kuts, Yu. O., Reshevets, O. V. (2013). Terytorialna hromada: upravlinnia rozvytkom : monohrafiia [Territorial community: development management : a monograph] / za zah. red. Yu. O. Kutsa. Kharkiv : Konstanta. 540 s. [in Ukrainian].
6. Molodozhen, Yu. B. (2010). Samodostatnist terytorialnykh hromad: systemnyi pidkhid : monohrafiia [Self-sufficiency of territorial communities: a systematic approach : a monograph]. Odesa : ORIDU NADU. 370 s. [in Ukrainian].
7. Nakonechnyi, V. V. (2012). Upravlinnia mistom: teoretyko-metodolohichni vymir : monohrafiia [City management: theoretical and methodological dimension : monograph]. Kharkiv : Tsyfr. drukarnia № 1. 263 s. [in Ukrainian].
8. Kopina, O. P. (2018). Dialoh politsii ta hromady yak sotsialna tekhnolohiia vprovadzhenia pryntsyviv community policing u mistsevii hromadi : metod. rek. [Police-community dialogue as a social technology for implementing community policing principles in the local community : guidelines] / O. P. Kopina, O. S. Miroshnyk, O. O. Serdiuk; Fond Mists. Demokratii; Lab. myr. rishen; Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv : KhNUVS. 124 s. [in Ukrainian].

9. Stenson K. Community policing as a government technology. *Economy and Society*. 1993. Vol. 22 (3). P. 373–389.
10. Nalla M. K. Democratic policing: a comparison of police officers' perceptions of their role and functions in transitional societies. *Journal of Criminal Justice and Security*. 2009. Vol. 4. P. 520–535.
11. Longstaff A., Willer J., Chapman J., Czarnomski S., Graham J. Neighbourhood policing: Past, present and future : a review of the literature. L. : The Police Foundation, 2015. P. 9.
12. Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580-VIII [On the National Police : Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2015. № 40–41. St. 379 [in Ukrainian].
13. Funk A. Community Policing in den USA. Bürgerrechte&Polizei. Heft 64. Berlin. 1999. №. 3. S. 16–27 [in Ukrainian].
14. Lohvynenko, B. O., Kravchenko I. S. (2018). Vzaiemodiia politsii ta suspilstva na zasadakh partnerstva v diialnosti pidrozdiliv preventyvnoi diialnosti : metodychni rekomendatsii [Interaction of police and society on the basis of partnership in the activities of preventive activities : guidelines]. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 20 s. [in Ukrainian].
15. Pro mistseve samovriaduvannia : Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97-VR [On local self-government : Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1997. № 24. St. 170 [in Ukrainian].
16. Nozdrachev, A. F. (2005). Grazhdanin i gosudarstvo: vzaimootnosheniya v XXI v. [Citizen and State: Relations in the 21st Century]. *ZHurnal rossijskogo prava*. № 9. S. 19–20 [in Russian].
17. Pro uchast hromadian v okhoroni hromadskoho poriadku i derzhavnogo kordonu [On the participation of citizens in the protection of public order and the state border: Law of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 22.06.2000 № 1835-III. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2000. № 40. St. 338 [in Ukrainian].

Anisimov Kyrylo,

Deputy Head of Department organizational and analytical provision and prompt response
(Main Department of the National Police
in Zaporizhzhia region, Zaporizhzhia)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2760-0500>

THE ESSENCE AND MEANING OF THE CONCEPT OF «COMMUNITY POLICING» IN THE ACTIVITIES OF THE BODIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The article clarifies the essence and significance of the concept of «community policing» in the activities of the National Police of Ukraine. It is established that the specified socially oriented concept provides endowment of territorial communities with the administrative levers which allow to influence quality of rendering of police law enforcement services. It was stated that the implementation of the concept of «community policing» involves the development of strategic directions to combat criminal and administrative offenses by joint efforts of the police and the community, increasing the number of patrols, involving representatives of local communities, creating legal conditions for public control and police accountability, at the local level. Forms of interaction between territorial communities and the police are classified depending on: the implementation of the tasks facing the participants of the partnership; meaningful content of tasks; spheres of activity; the nature of the interaction; duration of interaction; initiator of interaction. It is noted that a characteristic feature of the directions of administrative activity of the police is their versatility, which indicates that the police equally interacts both with state authorities and public entities. Therefore, in the context of our study, the external organizational direction of the police administrative activity, within which the police interacts with territorial communities. The legislative level of the police and territorial communities are carried out in the form of concluding joint projects between the specified institutions, the procedure for the implementation of which is established in Article 89 of the Law of Ukraine «On National Police». In particular, part 1 of this article provides for the preparation and implementation of joint projects between local communities and the police in the process of their interaction to meet the needs of the population and improve the efficiency of the police tasks assigned to it. At the same time, other forms of joint activities of the police and territorial communities are defined in the Law of Ukraine «On the participation of citizens in the protection of public order and the state border».

Key words: community policing; interaction; National Police of Ukraine; territorial communities; police services; law enforcement; civil society; public order protection; crime prevention; administrative offenses.

Надіслано до редколегії 07.08.2021
Рекомендовано до публікації 12.08.2021

ВИМОГИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ СТАТЕЙ ДО ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ»

1. Загальні положення

Для публікації в збірнику наукових праць «Правовий часопис Донбасу» автори подають результати особистих (або в співавторстві) оригінальних наукових і науково-практичних досліджень, які не були раніше опубліковані та не були направлені в інші видання, підготовлені українською мовою та відповідають установленим вимогам до кваліфікованих наукових праць.

У статті повинно бути відображено наукову новизну в галузі досліджень.

Редколегія видання залишає за собою право відхилити ті статті, які не відповідають його тематиці, технічним та етичним стандартам; повертати на доопрацювання та редагувати їх.

2. Структура наукових статей:

– **постановка проблеми** в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– **аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми і які взято за основу автором; під час опису вкладу попередників у розкриття тематики статті не допускається лише перелік їхніх прізвищ без вказівки на не вирішені ними раніше частини загальної проблеми й причинно-наслідковий зв'язок їхніх робіт із метою статті. Достатньо залишити 3–4 прізвища попередніх дослідників (прізвища згадувати в алфавітному порядку), але стисло зазначити внесок кожного, зробивши посилання у квадратних дужках; бажано включити й аналіз наукових робіт 2–3 іноземних авторів за тематикою статті;

– **формування цілей статті (постановка завдання)**;

– **виклад основного матеріалу** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– **висновки** на підставі проведеного дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

3. Вимоги до оформлення тексту наукових статей:

– стаття готується в текстовому редакторі MS Word, шрифт – Times New Roman (основний текст статті розміром 14 pt з інтервалом 1,5), без переносів;

– рекомендований обсяг тексту статті (без списку використаних джерел та анотацій) – 8–10 сторінок;

– перший рядок (ліворуч) – УДК статті;

– другий рядок (праворуч) – прізвище, ім'я, ім'я по батькові автора (співавторів) (шрифт напівжирний);

– третій (за необхідності й четвертий) рядок (праворуч) – науковий ступінь, учене звання, почесне звання, членство в НАН України, НАПрН України чи інших галузевих АН (за наявності), місце роботи автора (співавторів);

– на наступному рядку – інформація про ORCID автора;

– нижче (посередині рядка) назва статті великими літерами (шрифт напівжирний);

– далі – анотація (500 друкованих знаків) та ключові слова (4–8 слів) українською мовою;

– через інтервал – текст статті;

– посилання на використані джерела робиться у квадратних дужках із зазначенням номера джерела та конкретних сторінок, наприклад [1, с. 25–26], а самі назви

джерел наводяться в розділі «Список використаних джерел» у порядку згадування в тексті;

- бібліографічний опис джерел подається відповідно до ДСТУ 8302:2015;
- після розділу «Список використаних джерел» оформлюється References (за міжнародним стандартом APA). Онлайн-транслітерація українськомовних джерел здійснюється відповідно до ukrlit.org/transliteratsiia, онлайн-транслітерація російськомовних джерел – відповідно до translit-online.ru.

У кожному транслітерованому джерелі у квадратних дужках подається переклад на англійську мову найбільш значущих фрагментів бібліографічного опису (назва матеріалу, назва періодичного видання, нормативно-правового джерела тощо). Не українсько- та не російськомовні джерела не транслітеруються. Наприкінці бібліографічного опису кожного джерела у квадратних дужках зазначається мова, якою воно видано – [in Ukrainian] чи [in Russian];

– якщо описана у Списку використаних джерел публікація має DOI, цей ідентифікатор обов'язково вказується в References (наприкінці), оскільки саме він є найбільш точним джерелом інформації про статтю і за ним здійснюється зв'язка «посилання – публікація»;

– після References подається розширена англійська анотація (не менше 1800 знаків) та ключові слова (4–8 слів). Відомості про авторів статті та її назва також оформлюються англійською мовою (прізвище та ім'я автора – за зразком написання в паспорті для виїзду за кордон; назва підрозділу та організації має точно відповідати їхній офіційній назві англійською мовою).

Звертаємо Вашу увагу: розширену англійську анотацію має бути засвідчено підписом фахівця (підпис, ПІБ та контактні дані перекладача).

4. Вимоги щодо подання матеріалів у редакцію:

– електронний варіант статті, довідку про автора, фото автора та розширену англійську анотацію необхідно надіслати на адресу: dui55@ukr.net;

– у довідці про автора (співавторів) зазначити ПІБ (повністю); науковий ступінь; учене звання; членство в НАН України, НАПрН України чи інших галузевих АН (за наявності); місце роботи та посаду; інформацію про ORCID автора; контактний номер телефону; електронну пошту; відділення «Нової пошти» чи «Укрпошти», на яке авторові буде надіслано примірник збірника; розділ збірника, у який доцільно розмістити статтю;

– фото автора у форматі jpg;

– якщо автор не має наукового ступеня, необхідно подати рецензію наукового керівника.

Відповідальність за достовірність поданої інформації, наведених цитат, прізвищ, оформлення списку використаних джерел та References покладається на авторів.

Усі матеріали підлягають обов'язковому внутрішньому рецензуванню членами редакційної колегії видання.

Електронна копія збірника безоплатно та своєчасно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України в розділі «Наукова періодика України», а також на вебсайті видання за адресою: <https://ljd.dli.donetsk.ua/ljd-archive>.

Особливості публікаційного процесу, вимоги щодо оформлення статей висвітлено на сайті видання за посиланням: <https://ljd.dli.donetsk.ua>.

Редакційна колегія збірника

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Анісімов Кирило Ігорович,

заступник начальника Управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування

kirill.anisimov110@gmail.com

(ГУНП в Запорізькій області, м. Запоріжжя)

Барган Сергій Сергійович,

магістр права

sergiusbargan@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Батечко Альбіна Ідаятівна,

кандидат юридичних наук

bate4ko.albina@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)

Бондаренко Ольга Олегівна,

кандидат юридичних наук

olya-bondarenko@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)

Буга Ганна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент

kuzuanna@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)

Глушенко Наталія Володимирівна,

доктор філософії з права

nataliia.glushchenko@gmail.com

(Сумський державний університет, м. Суми)

Голобутовський Роман Зіновійович,

доктор юридичних наук

larysa-nalyvaiko@ukr.net

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро)

Гузенко Олена Павлівна,

кандидат економічних наук, доцент

reginaguzenko2015@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Данилевський Андрій Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент

danilevsky4@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)

Спринцев Пилип Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент

efs8111@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Жученко Євгеній Юрійович,

аспірант

zhuchenko-yevhen@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)

Загуменна Юлія Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент

yuliyazagum@gmail.com

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

Іваненко Дмитро Дмитрович,

кандидат юридичних наук

dmytro_ivanenko@ukr.net

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Кадала Віталій Віталійович,

кандидат юридичних наук, доцент

kadala@i.ua

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Катрич Анастасія В'ячеславівна,

кандидат юридичних наук

katrych.anastasia@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)

Козар Юрій Юрійович,

доктор юридичних наук, професор

vovo4ka23@ukr.net

(Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь)

Кузьменко Сергій Віталійович,

прокурор

kuzmenkosegiy79@gmail.com

(Криворізька центральна окружна прокуратура, м. Кривий Ріг)

Макаренко Наталія Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент

alphalex.kr@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Макаренко Олександр Юрійович,

доктор юридичних наук, професор

a.y.makarenko@gmail.com

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Мельник Олег Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
porovich.petrik@gmail.com
(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

Мердова Ольга Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент
olga.merdova@ukr.net
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)

Пекарський Сергій Петрович,
кандидат юридичних наук
psp1271@ukr.net
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)

Пилипенко Дмитро Олексійович,
кандидат юридичних наук
dima82@i.ua
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Потоцький Мирослав Михайлович,
ад'юнкт
pmiroslav824@gmail.com
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Роженко Олександра Вікторівна,
кандидат економічних наук, доцент
rozh-ov@i.ua
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривий Ріг)

Хозлу Іван Костянтинівич,
викладач
ivanhozlu@ukr.net
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)

Шульга Марина Вікторівна,
викладач
shulgatv@ukr.net
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Маріуполь)

Наукове видання

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ
3 (76) 2021

Відповідальна за випуск: Оксана Рутвян
Редактори: Ольга Пластун, Юлія Ухальська
Дизайн обкладинки: ВД «Дакор»

Видавець

Донецький державний університет внутрішніх справ
Донецька обл., м. Маріуполь, просп. Луніна, 89
<https://dnuvs.in.ua/>

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

КВ № 22764-12661 ПР від 30.05.2017

Підп. до друку 26.08.2021. Формат 60x84 1/8. Друк офсет.

Папір офсет. Ум. друк. арк. 20,9. Обл.-вид. арк. 15,0.

Наклад 60 прим. Зам. № 29\19

Виготовлювач

ФОП Секішова, вул. Героїв Праці, 54, м. Харків
Свідоцтво про державну реєстрацію № 2 480 000 0000 079758
від 21.05.2007 р.